

SAM: GOUDSMIT
ZOEKENDEN

TWEEDE, HERZIENE UITGAAF

NEDERL. BIBLIOTHEEK

ZOEKENDEN

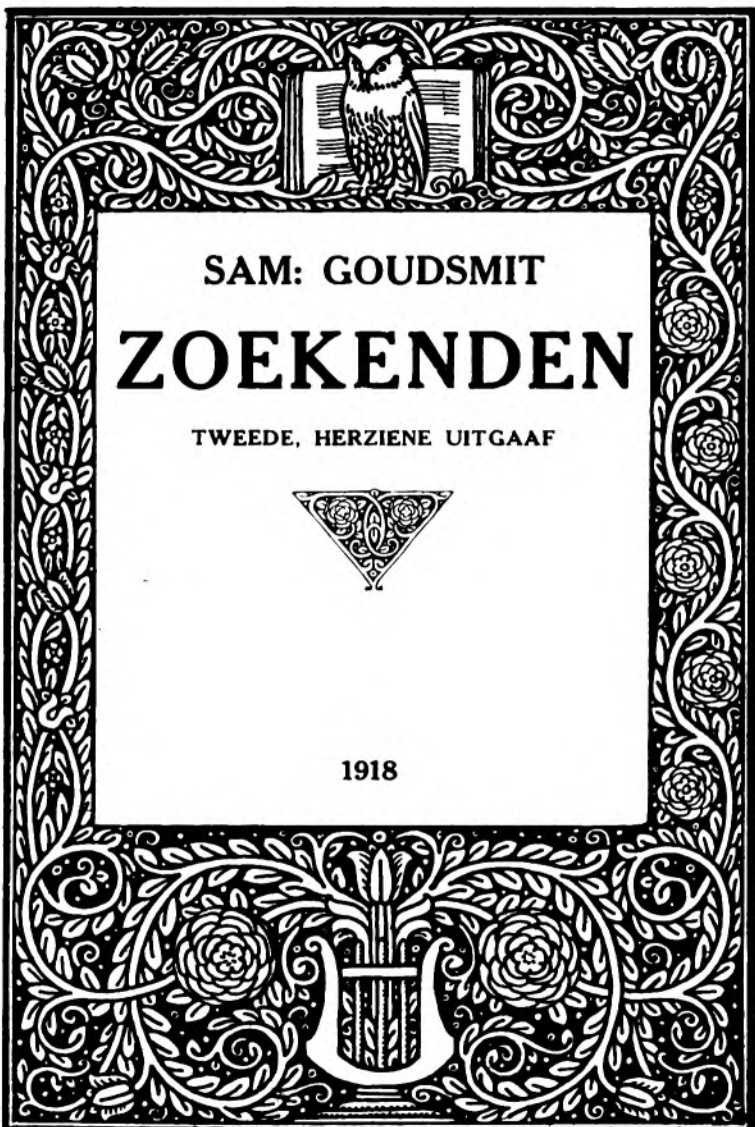
EDERLANDSCHE BIBLIOTHEEK

ONDER LEIDING VAN L. SIMONS

UITGEGEVEN DOOR DE MIJ. VOOR
GOEDE EN GOEDKOOPE LECTUUR
AMSTERDAM

SAM: GOUDSMIT

ZOEKENDEN

TWEEDE, HERZIENE UITGAAF

1918

De schrijver stelt er prijs op te verklaren, dat hij, erkentelijk voor de door de W.B.-leiding hem geboden gelegenheid, dit jeugdwerk door dezen herdruk onder het bereik van meerdere lezers te brengen — den oorspronkelijken vorm slechts in zooverre meende te moeten wijzigen, als hem voor zijn stijlgevoel van thans onvermijdelijk voorkwam. Het boek is dus niet naar zijn stijl-inzicht van thans, twaalf jaar na de eerste uitgave, herschreven: slechts wat hij direct hinderlijk achtte, werd bijgewerkt.

December 1917

HOOFDSTUK I

INDS Joop zich, al bijna twee jaar geleden nu, van hen gescheiden had en een eigen zaak aan de overzij begonnen was, volgden de ouwe Beem en z'n vrouw alle beweeg in en om z'n huisje vanuit het halfdonker van hun binnenkamer. Tusschen de heele en versneden vleeschrompen door in den winkel en onder 't rieten gordijntje door van de voordeur, viel het hen gemakkelijk van al zijn zaken op de hoogte te blijven: ze zagen, wie er op visite kwam, en ze begrepen waarom; ze merkten wie zijn winkel binnenging en berekenden met onzekeren ijver, hoe hij, met de taaiheid van een hongerigen wolf, uit de kostbare kudde van hun klanten een enkelen nu en dan had weten weg te slepen. Uit de kamer, drie traptreëttjes lager dan de winkel, zagen ze over de keien heen naar 't smalle huisje rechts aan d'overkant, gehinderd alleen door de glooiing der hoofdstraat, waar 't met z'n lage deur en ramen achter wegdook. Het was een van de laatst zichtbare huisjes: een onoogelijk uitspitsend geveltje van smoezelig chocoladebruine steenen met ouwe kalkvoegjes uitgekrabbeld grijswit, twee smal-hooge ramen met gele kozijnen, één met vet en vleesch op aangehaakt uitstalplankje, één met koschere kaas en potjes mosterd. Dat laatste was Joop gaan aanpakken toen 't duizendje, een erfenisje van een peetoom, in den eersten heftigen concurrentiestrijd, al bijna opgevochten was, en het al begon te dreigen naar hongeren.

De winkeldeur, bruin, met vier kleine ruitjes achter tralie-ijzertjes, stond bijna altijd open, den doorkijk

vrijlatend tot den met gordijnen halfverduisterde glazen wand van de huiskamer toe, achter 't hakblok en 't hangende vleesch. Maar Vader en Moeder konden zoover niet zien. Langs de gele glijing van 't klinkerstoepje zagen ze juist in den rechtschen winkelhoek, waar 't ijskastje stond, dat Joop, wijl-ie 't zelf eens gekocht had, uit de zaak naar d'overkant had terug genomen. Het dakraampje, daarboven, met vitrage bedekt, waaromheen het geveltje langs z'n groezelig-grijze nerfjes uitspitste tot 't dak, was voor Vader en Moeder een hatelijke geheimzinnigheid: een vijandigheid die ontlastende wrokkigheid noch teederheid wekte; het vertoonde niets en het verborg alleen, en het verborg de verre uithoeken van Joop's verhoudingen die hem tot vechtenden gezinsvader maakten, maar zeker voor altoos van hen verwijderd.

Verder naar links zagen ze de één-verdiepige huisjes, bevallig-oude woonhuizen en winkels met gele en roode steenen of gevelpleistering, één met onderdeur en boerengroen; stoepjes kleintjes-deftigden daarvoor van groote roodbruine tegels, klinkers geel of bruin, een enkele van rijker-blauw hardsteen en met den gestyleerden zwaanbouw van een sierlijk gesmeed hek. Naast de steeg-geul, juist tegenover hen, rinkelzeurde den heelen dag 't winkelbelletje van een apotheker, die naast zijn ééne raam, 'n breede deur had, de ruiten met groene ijzeren boogfiguren verstevigd. En 't laatste rechts-zichtbare huisje was de kniezende barbierswinkel, waar aan 't uithangbordje 't koperen bekken rinkel-slingerde in den wind; het was hun een gewoonte geworden, den ouden barbier om de minuut, om in de goot te spugen, naar buiten te zien komen; dan was 't even-witte getip van 'n paar handdoeken te zien en 't geglimmer van drankflesschen en karaffen in 't kleurige buffet.

Vader, sinds-ie niks meer deed als raadgeven in de zaak; een enkelen keer, bij drukte, geld ontvangen of

wat uitpakken, droeg z'n fluweelen keppeltje, dat Jette eens, in 'r jonge jaren al, met gele zij geborduurd had. Twee uithangende baardpunten slieden naar z'n oud lustre jasje, tusschen 't effen-zwart van z'n kleeren helderden z'n zorgelijk-lang gedragen stropdas en front. Voor 't raam zat Moeder, liever in den canapé-hoek, waar ze verder zien kon, met oude beringde handen ondersteunend 't smalknokige hoofdje, waar de gouden pince-nez, voor op den mageren neus, vreemd-jong dartelde in het tanige van de trekken en onder 't ouwelijke van 't fel-geel doorstreepte bandeau-zwart. Zij had 'n vrouw bij Joop zien uitkomen en was bezig haar uiterlijk te verklaren in de verwachting dat hij ze haar noemen zou. Maar hij had zich daar af willen maken en ontkende maar: dat gedonder over Joop begon 'm de keel uit te hangen. Maar zij, door den neus sprekend, wyl ze, door 't in de verte kijken, den bril van de pijnlijke oogen weg omlaag had moeten verzetten, hield vol: waarom wou-ie tegenspreken, kon hij 't soms beter zien?

Kniezerig vertrok ze 'r gezicht, àl ergernis zoekend tegen Joop, uit louter graagte naar zelfbeklag. Einde-loos, in haar jachtige onrust, zag ze aan den overkant hinderlijke dingen gebeuren, meende ze Grietje sarend tegen haar te zien lachen, Joop met opzet 'r den rug toekeeren, gordijnen neergelaten om hun gegluur te ontwijken. Heele dagen bleef ze daar in haar donkere canapéhoekje zitten, kittelend schurend haar ouwelijken moklust tegen de ingebeelde hatelijkheidjes van de overzij. En ze teemde over 't ongeluk dat ze zoo precies tegenover ze woonden, dat God 'r daarmee strafte, al dat gesar zoo aan te zien. Die Moos, verderop, was ook een hourek, ¹⁾ en an haar, Naatje, kon ze net zoo min luchten, maar wat je niet zag, daar hadt je zoon last niet van, dat dee je zoo geen verdriet.

¹⁾ moordenaar.

„Och," kraakbromde Vader, met wrevél in z'n oogén, boven z'n bril uit, „goa doar dan nièt zitten, 'k heb oe nou al zoo vake ezegd, loat mièn doar liever zitten en win oe niet zoo op.... mùj doar dan zitten?"

Maar zij, met verwijtenden loens, gebaarde met 'r ééne hand, de andere onder de kin latend op de vensterbank: „'k Wíl hièr zitten.... ik goa niet veur ze wèg.... zoj denken, dat 'n moeder veur 'r kind uut de wèg mut goan? nee, troost oe maar, ie komen hier tòch niet te zitten.... doar is 't tòch maar enkel en alleen um te doen...."

„Anders niks," zei hij.

„Je dòe maar," verweet ze, terwijl hij, scheefmondend, wíl weggezeurd van z'n Joodsche krant, z'n vingers spelend liet glijen langs de langsmalle buigblaren van den ficus, die tusschèn de beide ramen in op een tafeltje stond, „aj mien besjolem kwiet bin, a'j mien besjolem ebben weg-eschlept, dan kuj doen, woar-ie zin in ebben.... och doe mien 'n plezier en maak die plante niet kepot, en scheur mien zoo niet òf...."

Zuchtend trok-ie z'n hand terug, kijkend door den winkel weer naar buiten, waar nu en dan karrengeraas de ramen dèe klapperdreunen. Eén-twée-driemaal klopte vrouw Bart, de werkvrouw; klompen tikkelden neer in de gang, op kousevoeten kwam ze meteen binnen geloopt. Hijgend omstrakte de gebreide mutskap 't vlekkelig-rooie, poppige gezicht, egaal van verhoudingen, twee diepe trekken alleen om den bollenden neus. De lippen tuitten wat vooruit, grauw loerden de oogén, vaag-rossig overwimperd. Boven de ooren was 't bruine, grijzende haar met kracht naar achter getrokken, vettig van smeersel en 't vaak wegstrijken met bespuugde handen. Ze had haar oudste zwarte jak al aan, met leeggeplukte knoopplekken en brandgaten, de mouwen opgestroopt over de ouwe bëaderde armen, de

rok van achter opgesjord over de grauwe blauwgelapte werkslond.

„Centen veur zeepe,” zei ze binnenkamer-rustig, licht-zuchtend.

„Kom maar hier, Miene,” dee Moeder nu gemarteld-bedaard, „muj nog meer hebben?”

„Soda en 'n nije boender,” zuchtte Miene — rondkijkend en voelend de versch-gezakte stilte.

„Is die nou al op?” vroeg Moeder weer luider, verwonderd boven 'r knijpbril uitloenzend, „'k geleuve, daj d'r tegenwoordig wel drie in de weke an kunnen, niet? Och, loat mien maar goan!” weerde ze naar Vader af, die 'r wenkte zich niet belachelijk te maken, „'t gruijt mien toch niet op de rugge. . . . woar is die olde dan, Miene?”

„Ef juffer Jette weg-egooïd,” zei vrouw Bart matig plezierend in de dadelijk merkbare oneenigheid, en met een zijsprong naar 't gelukkig geval van 'r goedgetrouwde dochter waar ze graag en veel over sprak, „maar 'k goa toch niet weer bij die kerel koopen, 'ij hef slecht spul. . . . an mien dochter, ie weten wel, an mièn Suze, die met de sjef van 'Armsen is getrouwd, nou die 'ef-ie ook zoo kimmeneel of-'ezet met 'r kien-derwagen, . . . ja, die 'ad ze op 'r verjoardag van 'r man 'ekregen. . . .”

„Jette geeft maar uut,” ontweek Moeder gauw, nou Vader vertrouwelijk weer aankijkend in den gezamenlijken afkeer van die frotte gaiwe ¹⁾ op die dochter als, „nou goa nou maar,” maakte ze af „en maak voort, Miene.”

Miene, in den smadelijken nederlaag van haar hunkerenden opzet even gepijnigd, bewreef haar weeke neus met de boezelaarspunt en reikte de zeepig-verrimpelde hand om de centen aan te nemen, die Moeder

¹⁾ Gaiwe = trots.

tusschen vingerhoed en knoopen weggrabbelde uit de zakgleuf.

„Doar, denk der umme, um hallefzeuven is 't sjabbes.”

Vrouw Bart, teruglopend, pochte lachend, dat ze dan wel 'al zou kunnen houen in den winkel en ging heen. Zij was de werkvrouw van de slagers daar, haar man, los knecht bij allen tegelijk, hielp bij 't slachten, leidde de beesten. Voor de vrouwen was zij 't meest intieme binnenkamerkrantje, voor een ouwe japon, een paar schoenen, een bord sjabbessoep of drie stukken koek voor mee naar huis, aaneenkletsend alle families, waar ze op Zaterdagmiddag 't vuur bij aanlei, konkelend van drie tegelijk, altijd behendig eigen inmenging ontwijkend, zoodat ze bij de benadeelde weer de dubbele dankbaarheid van lekkers en moois genieten kon, door diè weer de vinnigheidjes van 't overgebrachte, en stevig aangescherpt, voort te zetten. Zoo had ze al twintig jaar de Jodenvrouwtjes warm gehouden, 't meest levend als ruzie haar 't intiemste gewaar deed worden, maar als er vrede was, rustig wachtend tot d'een weer d'ander met meubel of kleedij de oogen wou uitsteken, en ze op een afstand langzaam weer bezig raakten. Dan schoot ze weer rond, iederen dag in een ander huis, iederen dag bij een ander rodelend Jodenvrouwtje, en handig beroerde ze ieders eerste plekje, zelf in keuken of bij de tobbe op de binnenplaatsjes haar stille schrijnende gloriën viërend, als 't gif luidruchtig vaak, uitwerkte in de kamer.

Meijer had uit den winkel de weinige vleeschbouten weggedragen naar de achtergang en was bezig nu verder haken en gereedschap op te ruimen; z'n kleinzwarde oogjes zagen ernstig naar z'n belangrijkste werk van de heele week, en angstig nu en dan voor z'n arm vol haken, krulde-ie z'n geschoren bovenlipje op in álgegeven aandacht. Langzaam raakte de winkel ontruimd: messen in 't rek hoog aan den bruinbescho-

ten wand, 't kleine hakblokje naast 't groote en de banken in een hoek geschoven; 't vet voor de ramen bleef tot alles klaar was. Onder Miene's boenen van den plankenvloer kwam Jette van achter, moeilijk-zwaar sloffend door de gang, eindje tong uit den mond, paffig en warm van koken en eigen dikte. Haar rooie haar was weggezakt uit de kammen, sliertjes klitten op 't vierkante bezweete voorhoofd. De wenkbrauwen leken daar twee licht-aanrossende vlekjes op, dadelijk daaronder de vadzig-verzakte kuiltjes van oogengrauw. Groot, vierkant was haar heele gezicht, log van afmetingen, de huid egaal bezonnestippeld; de kin kwabde warm glimmend vooruit met zachte haarvlasplokjes; ook de bovenlip, als bij Meijer, door de onderlip overspannen, had rossig dons. Ze was klein en dik, altijd met den buik vooruit, de handen gespreid en naast zich zwaaiend als om haar zwaarte in evenwicht voort te roeien.

Toen Moeder haar den winkel zag inkomen, tikte ze tegen 't raam, vragend of 't vleesch al gaar was. Twee dingen, die ze niet losliet, waren 't huishoudgeld en 't toezicht over 't eten. Jette kookte den laatsten tijd, maar zij moest 't zoet, 't zout, 't zachte blijven proeven elken dag en zeker op Vrijdag. Jette met hand aan 't oor moeilijk luisterend, neeg voor 't raam naar den woordenfigureerenden mond, maar verstond niet. Geërgerd liep ze naar de kamerdeur, hoorend wat Moeder nou weer hebben zou. Was dèt de mujte weerd om 'r veur te roepen; had ze nou al tweemaal evraagd.

„Och ja, Moeder, det vleesch kump wel gaar zonder oè, goa oe gàng maar.”

„Snotneus!” schreeuwe Moeder haar na, blij-geprikeld, „Schnauw mièn maar niet zoo òf! jullie binnen àllemoal eender, . . . och, hoe loat God mien maar krepeeren?” Vader kreunlachte om haar gezwollen geweecklaag. Meijer glimlachte in een schuchter hoekje

van z'n lippenbreedte, vrouw Bart giechelde gemaakt-ingehouden, boven den vuilwater-emmer, lang nasschuddend van huichelpret onder 't terughurkend overdweilen.

„'t Mensche is vandage weer zoo turelurig," prevelde Meijer zacht-hoofdschuddend, „'k èb vanmorren ook al mien porsien èhad."

„Hoezoo?" vroeg Jette, Miene volgend met 'r handen als vette botjes in de zij, „woarmée dàn... hej ruzie met 'r 'èhad? woarover?" slikte ze haastig na elkaar, de helft verslurpend in 't aanslaan en 'r heete nieuwsgierigheid.

„Och, wees stille," maakte haar Meijer ongeduldig, stilstaand bij 't hekje om z'n laatste boodschap te doen. Een mand met opstekende pooten drukte diep de pet over z'n oogen, zoodat z'n gladde, blauwig-geschoren gezicht pijnlijk vertrok van den last op 't hoofd.

„Woarumme?" wees Jette, „ma 'k 'et niét weten soms?"

„Och, niks," weerde-ie af, de mand verwippend; vrouw Bart keek bescheiden vóór zich, hijgend in werkaandaacht.

„Is 't zoo'n kolessaal ge'eim?" zei Jette teleurgesteld.

„Och... nee, doarumme niet," wees Meijer, „maar ze hoeven 't binnen toch niet te heuren."

„Nou, kom 'ier dan," riep Jette terug, „ze kun 't toch niet 'euren achter 't raam, wat wàs det dan?" drong ze zingend aan met gulzig-vragende oogen.

Zuchtend verzette hij z'n mand naar z'n schouder en kwam, na even kijken naar Vader en Moeder, bij haar staan, met pijnlijk gezicht van de mandknelling.

„Nar, zet dan neer!" drong Jette lijmend, „die blijft staan met zoon' vervluukte zwoare mande op zien scholders... asof-ie doar een knecht is, die mùt... gèk...!"

„Och, 't is niet zwoar," blufte Meijer, „'t is kaar de

mujte niet weerd, 'k 'ad schtos 'emaakt, road ies? met de meid van zullie an d'óverkante."

„Met wie?"

„Jaà," zong Meijer, zich ontspannend uit z'n kalmen ernst van den heelen middag, „'k had even 'n gijntien 'emaakt met Marie van Moòs gunder, ja.... de's woar 'eur.... toe hef ze 'zegd ik wil 'r in 't gráf hebben.... omdat 'k an die sjikse zoo even langs de wange 'eb 'estreken."

Jette bracht haar hand van verbazing aan de wang, in hoofdschuddend zwijgen voor zich uitstarend en nu eenmaal bezig, ging Meijer voort: „Weet-ie nou, woar det um wàs? 'n 'allef uur te veuren," lei-ie uit, met z'n wijsvinger Jette's grauwe lijfje bedrukkend, „was 'ij d'r 'ewest, 'ie wèten wel, Lander, die bochel, um de centen van det kalf, en toe was ze alleenig in 'uus, nou.... nou hoef ie niks meer te vraogen 'è? die verrekte bult hef zekers op-'espeuld."

Miene, scherp luisterend, woord voor woord, ook de Joodsche, door jarenlange omgang met Joden verstaand, deed of ze niks hoorde en wierp haar boender met 'n allah! naar een hond, die binnen wou sluipen. Meijer, terwijl 't beest wegvluchtte, schopte den boender terug en ging heen, liet Jette in nadenken staan; ze beknabbelde den nagel van haar wijsvinger, vergevend vrouw Bart naar de handen te kijken.

Sinds Moeder vanmorgen uit bed was gestapt, was ze weer aan 't klagen, 't was vandaag niet met 'r vol te houden. In waarheid gold dit alleen voor Vader. Voor Jette was het een durend genot; door Moeders verergerende prikkelbaarheid en door de vijandschap van broer en neef werd de dagenleegheid van het ontoereikende leven met hitsende prikkelingen aangevuld. Alleen Vader langzaam-aan was er stiller van geworden. Hij zat heele dagen thuis, uren zwijgend, las een enkel oud boek, bijbelfragmenten in 't Holandsch, voor dezelfde bewondering steeds 'zijn zelfde

ongeoefende kracht verbruikend. Of wel zat-ie stil te treuren, denkend aan jaren van ruimer, frisscher, onafhankelijker leven. Maar dan kwam zij, onophoudelijk gekibbel zoekend, om te praten, nasaal zanikend over z'n zwijgen aldoor, als-ie spreken ging uitvallend tegen àl wat-ie zei. Hij werd daar dan bedroefd van, overkijkend in een langsscheren van herinnering al de jaren, waarin ze, beneden hem, maar vredig-goedjes met hem gegaàn was, meelevend, 't blijde, 't verrassende of teleurstellende van z'n handel, soms bij buien wel z'n verlangens uitvindend, afwachgend z'n thuiskomst. Nou, in 't laatst van hun jaren, zij over de zeventig heen, hij zoover over enkele weken, begon ze 't leven hem nog lastig te maken, 't poover beetje rust vaneen te nagelen, als een mug, die in doodmoeën sluimer hem sarrend omgonsde. 't Was waar, dat Joop en Moos eenige aanleiding tot ergernis gaven, maar zeker wist-ie, dat ze gezeurd zou hebben als dat niet was geweest. Tòch voelde hij haar nog zoo dichtbij zich, zoo gelijk van denken en weten, saamgegroeid als ze waren in hun noodzakelijke zelfzucht een menschenleven lang, dat hij 't feller worden van die kniesbegeerte niet zag als 't ook allengs kwijnen van haar onderdrukten en gekwelden geest maar 't veroordeelde als een schuldige onverdraagzaamheid alléén en haar die soms grimmig verweet, met dagen dat-ie haar weinig toesprak, om de tusschenpoozen heen van meelijdende verontschuldiging.

Hij was al driemaal begonnen aan z'n Joodsche krantje, maar telkens had ze 'm er weer uit weggetrokken, z'n oordeel vragend over nieuwe brutale plagerijen van de overzij. „Was zien vrouwe 'm zóó weinig weerd, dat-ie niet even die vuile krante kon loaten liggen? Honing zoog-ie er uut. . . . tut ze 'm op zol zeggen of 'm elleke Vrijdag in 't fernuus douwen. . . was 't 'm de muujte niet weerd um éven noa 'r te luusteren? . . . hoe die snotneuzen 'r beroddelden op 'r

olde dag? Gister had ze weer an die Grietje zien stoan proaten met de vrouwe van de sjammes ¹⁾ en als hadden ze elachen en met de heufden 'eschud hier noa toe God weet wat ze weer sament 'adden of'roddeld! As die Jacobsche maar in de winkel kwam, zol ze 't 'r wel ies vertellen nogh! most die nul 'r mond niet toe holden? vrat die niet van allemoale? van haâr Poeremfooi zol ze zich geen weke zat eten . . die speelt met de broodwinning"

Vader die alles verstond, doorlezend alleen in de hoop dat ze als-ie geen antwoord gaf zwijgen zou, zag eerst pijnlijk geplaagd van terzij naar haar op, keek toen bitter-glimlachend naar 'r geweecklaag.

„Ies! ik verscheure doar bij God die frotte krante 'eur . . . o, hoe kan me zóó iemand loaten afsarren . . hoe kan me zoo iemand loaten billen . . . was ik d'r maar uut . . . o, God loat mien d'r maar uutgoan!"

Even tintelde vaders grauwe oog, beefden de nette baardpunten bij 't triestig vertrekken van z'n mond en de rietenstoel kraakte onder z'n zuchten. Plots voelde hij zich weer gebeten, door elkaar geschud, toch onmachtig zich te verdedigen, waar ze 'm trapte en kneep en treiterend omroesde; hij wist zich te sterk om terug te slaan naar haar sukkelige zwakheid. Zij, de bril in de hand, zat als gemarteld, dõf-afwach-tend slag op slag, ouwelijk berustend plots langs hem heen te staren. Hij zag haar heel droef zoo, in haar voorgespookt verdriet, ineengedrongen, kleiner dan ooit, bijna schreiend loenzend langs hem heen met haar groote blauwig-omwalde oogen, mager-gelig, baardig en verschrompeld, de neus leelijk-groot nou de bril er niet wipte en een pijnlijk-rooie gleuf schroeide waar de veer anders kneep. Eerst, woedend, had-ie wat terug willen schelden, toen ze 'm aanviel; dan,

¹⁾ bode van het Kerkgenootschap.

verstandiger dadelijk, met die kalme macht tot overwegen, die alleen Joop van 'm gehouen had, wou-ie haar afsnauwen, om 'r wakker te schrikken uit dien klaagroes, die 'm verveelde en hâar ziek maakte. Maar toen-ie plots haar zoo ziekelijk-droef zitten zag, bijna schreiend van verbeeldingssmart, kinderlijk-inéengekrompen, moê-levend, hield-ie snel zn' hatelijkheid in, ook z'n afstraffing, plots neergetrokken door weekheid. Het was zoo telkens, of hem iets liefs werd afgenomen, of ze hem in hun ouderdom verraderlijk alleen liet staan, de eenige toch, waar-ie, nou Joop weg was mee had kunnen praten: een enkele liefheid maar over vroeger jaren, heel vèr, van goeie tijden: de eerste, nog vrije, nog drieste huwelijksdagen, en met een enkel kind, en met twee nog, als het leven nog moedig rondom hen te bloei stond, eer de groote nekkende slagen gevallen waren en hun stroomende blijmoedigheid nijpend gesmoord en hen verouderd hadden. En het warm verheerlijken van de handelskansen, het liefkozen van de weinige vertroostende winst-gelukjes, en vooral, o ja vooral ook het saam genoegelijk-sterkend veroordeelen en verwerpen en vertrappen van de kille, de ziellooze nieuwigheid. In dien weemoed, die 'm omruischen kwam, teederde ook meelij nu met haar triestige gemòk; waarom zou ze zich nou geen blijde dingen kunnen denken? hun ouwe dagen zouen dan toch nog zoo heel slecht niet zijn. . . . Keelschrapend lei-ie z'n 'krant op tafel, zoekend iets te zeggen, dat haar niet pijnen zou, kloppend met de weer blankge worden rimpelhanden het stof van z'n knieën. Maar door die verteederding nu onvoorzichtig, vroeg-ie, zwaar doordreunend de kamerstille:

„Wat 'ef ze nòu dan weer van oe èzegd. . . . èj dan wat 'eheurd van de sjammesvrouwe?“

Met driftigen hoefdruk en minachtend lippensmaken stiet ze z'n zachtheid terug:

„Zal oe oòk oe zorreg wezen.“

„Oók goed,” zuchtte-ie, nou ze z'n belangstelling negeerde.

Maar toen ze hem alweer in aandacht meende de krant te zien lezen, borrel-gilde de drift naar haar keel. Want ze voelde verlamming naderen van den angst, dat niemand, ook hij niet, haar meer aandacht zou geven; en met verwijtenden loens naar z'n afgewende hoofd trok hem haar eerst bitter aanfleemende, dan venijnig-uitsnerpende haatstemmetje naar zich toe:

„Um dad iè nou niet heuren willen.... doarum èbben ze niks èzegd.... nee, niks èbben ze èzegd.... niks.... ze loaten mien allemoale met rust.... ze denken allemoale.... loat die olde vrouwe nebbiesch begoàn... is 't niet?.... Pésten doen ze mien.... jà, pèsten, heur-ie 't nou? de ééne met de andere vergallen ze mien mien leven, oè zeune en oe schoondochter.... en oe neeve en oe nichte en oe hééle zeùgien.... as ze de koppen bij mekare steken, dan giet 't over mien, dàh.... nou wèet-ie 't.... en det druppeltien bloed det 'r nog òverblef.... det drinken oe zeune en oe dochter hier in huus wel op.... weet-ie 't nou? al wil ie 't nou niet heuren, doarum is 't nog wel zoo.... vraag an de warrekgojje, vraag an de bureen, vraag de.... de meiden, an de bakker en an de krudenier en an pomstok en de heele wereld.... of ze niet roddelen en spijen.... hun gal uut! woàrumme niet? ie em d'r geen last van.... ie lezen de krante en ie goan de stroat op.... hoe kan me zoo'n hond wezen?”

Hijgend hield ze op, in de onmacht van haar longen. Soms moest ze de woorden tweemaal overslikken in kortademige slurpdrift. Woedend waren haar gebaren gegaan, met heftige uitlegduwen, terwijl ze met de magere hand langs de ficusbladeren heen en weer schoot tot de pot schudde op 't tafeltje; haar oogen hadden, in de blauwe omkringingen, zich fèl strak verwijd, grijswit van drift lichtend in 't zwart, betrillend de donkere pupillen, tot al haar leven daar

draaikolkend ziedde in 't doode geel van haar bleeke schrompelhoofd. Nu, uitgeraasd, zoo dat vader van haar afschrikkend uitvallen terugdook in z'n stoel, door dien hartstocht, dat uitgemartelde krijten van haar oogen, die als in stuiprukken sidderende trekkingen van haar mond plotseling overtuigd dat-ie haar werkelijk verwaarloozen ging — keerde ze ineens haar hoofd af, ophoudend als met den schok van hem angstig verlegen te zien, ondersteunend de bevende kin met de hand, waarin ze een zakdoek vingerschuifend tot een propje kneep.

„Wat 'em ze dan weer van oe verteld, die snotneuzen,” dreunde hij langzaam, terwijl hij zijn hoofd, haar oogen zoekend, zacht naar haar op-keerde, „det gekraisch is toch ummers overbodig kind, godogod, mut iedereene det dan heuren? ie zollen oardig wat wiezer doen, aj 't alleenig en dan alléénig an miên vertelden . . . is 't dan soms niêt zoo?”

„Um daj zoo graag noa miên willen luusteren,” klaagstaarde ze, toch zachter pratend.

„Az-iè maar niet altied zoo schreeuwden,” overtuigde hij, wat moediger nu, maar weer voorzichtig-zachter: „wie èf 'r dan nou weer eroddeld van die twee, Grietje of Naatje.”

In 't laatst van z'n toon, heel even fijntjes, glimlachte al weer zijn aarzelende spot. Maar nu ze toch voelde hem bezig te houden, merkte ze dien niet, en de begeerte de beide jonge vrouwen, al was de straatbreedte ook tuschen haar, een oogenblik af te straffen, joeg haar te zeer, dan dat ze zooveel aandacht geven zou aan z'n toon.

„Vraag ie nog wie? . . . of 't niet precies eender is. . . . Kump d'r wat op an . . . aj 't wèten willen,” drifte ze al moeilijker — nou ze z'n belangstellend vooroverbuigen zag, „die Naatje, vallen zal ze van 'r gràatje . . . hef van de weeke an de bakker iernoast verteld, dat wij an Joop zoo em of-èzet . . . jaàa . . .”

zong ze, aangemoedigd door zijn ongeloovig schuinoogen — „wat zeg-ie doarvan.... vreet-iè oe nou nièt op van de zenewen....: wij em an Joop zoo of-'ezèt met de gassene."

„Wij 'em of-èzèt met de gassene?" hervroeg hij met klem, alsof hij Naatje voor zich zag en 't haar toevlijmde, „nògh, det is toch heelemaoàle schmoes, hoe kun wij ofzetten as hij toch de briefies ef betaald."

„Juust doarumme," lei zij gebarend uit, nu opeens vertrouwelijk naar hem gekeerd, „em ze verteld.... we em.... já, schrik oe niet.... we em eknòeid met.... met de winkeliers.... ik weet veule.... en mesjogge op kosten 'ejaagd um maar een mooie gassene te kriegen.... allemoale vuile smerige proaties.... goa iernoast bij de gojje van de bakker, die hef 't mien zoo terloops verteld.... 'n garp on 'n sjand veur 't fetsoenlike gajes, det 't heuren mut, werachtig-asgod, zullie onder mekaare weten bèter vrede te hollen.... zoo'n gojje mut mien det vertellen.... ik verze-ker oe, ie kun haàr gerust geleuven van hiernoast eur.... is één 'n makke ¹⁾ woord leugens bij...."

„Nogh," zei-ie minachtend, zich schurkend in den leunstoel, „wat lui!" en na even stilte, toch niet graag toestemmend dat de gojje van hiernaast eerlijker en fatsoenlijker zijn zou dan z'n schoondochter en z'n nicht, bedacht-ie zich, terugkrabbeld en tegelijk met een sussen van haar haat:

„As 't tenminste waar is, 'zie, niemand stiet mien d'r borg veur, dat die gojje d'r niet oòk 'n biètien bij ef 'emaakt, heelemoale liegen zal ze 't vanzellef wel niet, doar zie 'k er niet veur àn...."

„Die gojje," besliste zij met gefronste wenkbrauwen, „die gojje is wát 'n ressjaffene ²⁾ gojje.... ik verze-ker oe, ressjaffener as zij en as zij.... nògh....

¹⁾ één 'n makke = voor elk (woord) een plaag.

²⁾ Ressjaffen = rechtschapen.

vreet-ie oe nou nièt op van de zenewen bij zu'k soort — de's de olde tante en de's . . . de's de olde mòeder," neeg ze, na even zwijgen, met vinniger verwijt, „ie begriepen toch zeker wel, dat det van gunder is 'ekomen — det hef ij verteld of zij . . . och god . . . ik zal maar niks zeggen — maar ze bezundigen zich 'eur, ze bezundigen zich zwoár an mien."

Weer kwam even een triestig zwijgen waarin Moeder neerzat in wiebelend beklag, en hij naar kalmereende en niet door koelheid prikkelende woorden zocht.

„In ieder geval is 't niet zuver an de groat," probeerde-ie 't laatste te betwijfelen, „dat die bakkersgojje det overkletst, is oòk niet arreg verstandig mu'k zeggen. As ik boas was, nou, dan kreeg ze van mien waarachtig geen cent meer in de la."

„Umdet det mensche te fetsoenlik is, um zukke vuiligheid te kunnen verkroppen," verdedigde ze, „umdet ze 't nou niet uut kan stoan, dat zoo'n stuk pest 'n olde vrouwe giet bekladden tegen 'n vreemde. Dad-iè det nou niet begriepen kunnen, nou det kan 'k best ge-leuven . . . ik zeg oe, van mien kreg ze wèl weer centen in de bak . . . in de là," versprak ze zich in 'r aangorgelende drift, „zeker mag 'k det poossien, da 'k d'r nog bin, toch nog wel baas wezen over de huus-holding niet?"

„Och god kind," glimlachte hij, „goa oe gang maar 'eur, al wol ie d'r nog drie bakkersgojjes bij nemen. . ."

„O . . . as 'k dèt dan nog maar måg," zei ze zachtjes, en ze kruiste de armen over de borst, zuchtend uit gewoonte. „As 'k dèt dan nog maar måg . . .\" herhaalde ze in al droever, stil-star kijken vóór zich wazend, „dan is 't goed . . . dan bi 'k al weer tevreden . . . a'k dèt dan nog maar måg . . ."

't Hoofd, half oud, half jong, boog nu dieper naar de borst, als in slaap, de oogen loerend beloensden den grooten neus met de diep-rauwe kerf van de bril-

veer. Huilerig, met trekjes van kindergepruil, beefde flens-rood, de mond den stillen levenshaat uit, die er schreide in 't inktzwart van de oogen, die er vloekte en gromde in de groeven van 't lijkkleeke vel. Stil bleef ze zoo, in den canapéhoek zich opsluitend, zitten, alleén met haar eigen floersend-zwarte einde-verbeelding, een schreiende schepping van zwart. Het bleef zoo gelukkig-stil, àl waas-zwart om haar sluieren, aanen omwikkelen en kronkelwikkelen als schemer, gegrom van nu en dan straatbeweeg gleë er in dooden-zang weg. Zachtjes kwam aanvullen 't rouwzwart 't hier diepe kamerdonker, wolkend-aandrijvend vol naar 't flauw-willoos raamgrijs, altijd weer, altijd weer, 't hoofd omdrijvend in neurie-gezoem. Beweegloos zat ze, duikend àl dieper, beloenzend in zwakke verglijning de ijle omzwachteling, wegdroomend in mijmersomber.

Pruilender, levenknagender, beef-groefde de mond in 't gele gerimpel.

Vader, voorzichtig temperend 't gekreukel van 't krantenpapier, verschoof z'n bril, las weer.

HOOFDSTUK II

DOOR de ramen heen, had Jette enkele woorden van Moeder zich hooren opwringen, en het doordreunen van Vader's saamgolvend betoog-gegalm, kwellend-onverstaanbaar. Ze had niet naar binnen durven loopen, bang dat Vader, die haar ziekelijke nieuwsgierigheid kende, haar dadelijk met zijn kalmte-meerderheid weer weg zou dringen. Telkens, dicht bij de kamer, achter den ganghoek zich schuilhoudend, had ze zich voorovergebogen naar 't raam, toch gretig bestudeerend den stukklaterenden woordenstrijd. En toen ze eindelijk door nu en dan een woord en een naam te hebben verstaan, wist, dat ze de vijandschap behandelden van de familie aan de andere straatzij, liep ze naar vrouw Bart, die de eenige in huis was nu, met wie ze 't bespreken kon. Miene die al wachtte dat zij beginnen zou, werd dadelijk licht doorbeefd van nog neer te dwingen golfjes heerlijk-zinnelijk meeleven, van zenuwachtige vreugde om de straks langzaam uit te schrijven hatelijkheden tegen haar klanten.

„Ze maken zich aardig bemind,” klaagde Jette, in 'r vaak geprobeerde Hollandsch, „met dat vuile geroddeld, hoe kan iemand zooveel praatjes uitstrooien? Ik kan me dat niet begrijpen.”

„An zoon' old mensche,” zong Miene, opkijkend van den grond, waar ze geknield zat, om met stille handen even in aandacht te zeggen: „nee, ik kan mien veule begriepen, maar dat iemand an 'n mensche van zeuventig joar zoo geregeld-deur belasteren kan, det kan ik toch werachtig niet op.”

„Wanneer werk je d'r altijd?" vroeg Jette, met de bedoeling een bespreking van Naatje's huishouding gemakkelijk te maken, „op Dinsdag niet?"

Door dat plots beroeren van haar dienstbaarheid voelde zich Mien gehinderd. Leek 't niet of ze 't er om deê, om 'r te laten hooren, dat ze tòch wel bij ze kwam, bij rechts wel en bij links wel, al vertelde ze nòg zooveel? En even roodwordend, wèg het sterk-brutale van haar doen, neergeslagen de gretige greep naar de vertrouwelijkheid, zei ze, met inspanning tot kalmte, alsof 't schaamterood maar kleur was van 't halsrekend opkijken: „Ja, vanzellef, ik kòme d'r wel hee. . . . maar. . . . maar nee, 'eur, ik kome d'r toch niet graågo, nee. . . . doargunter za'k nog niet zeggen, maar bij Moos zien vrouwe. . . . nee, och juffer de's toch zoo'n krenge hè. . . . neé dèt geleurve-ie niet."

't Heele voorhuis had ze frisch van glimnat vóór zich gelaten: met dweildoek en boender in de van 't lijf gestrekte handen overzag ze 't nieuwe schoongeworden vierkant, zuchtend van lekkeren werkpret. De emmer had ze teruggezet, àl verschoven van baan tot baan, nu naar de schemerende gang en naast den blikken zeepbak en 't zandtrommeltje wierp ze den boender neer. Toen, opeens, vergetend weer den klap van zoeeven, met den half uitgewrongen dweillap tusschen de gezwollen werkrooie knuisten, kwam ze, als om een geheim te vertellen, met vooruitnijgend bovenlijf naar Jette klepperen: „Ze gunt geen starveling 't brood nièt in de mond, die doargunter."

„Nee è?" vroeg Jette verheugd toestemmend, licht krabbelend in 'r losse haar, „det 'eb ik oòk al gezegd, ik zeg vanmorren nog tegen m'n moeder, ik zeg ze gunt je 't licht in je oogen niet, want aj nou 's ziet, met die meid van Grietje, die 'eest ze 'r toch gewoon ofgehaald, nou wat is det nou, om iemand de meid van zijn 'uis weg te huren, wat zeg jij nou Miene."

„Och god mensche," kreunde vrouw Bart, terug-

geloopen en bezig den drempel droog te wrijven, „doar is zooveule kwoad an, ze kan geen twee menschen 'ier in de winkel zien, of ze kreg d'r 'n kiënd van, já, de's effetief woar 'eur."

„'k Geleuve 't," besliste Jette, „werachtig ik geleuve 't. Zeg Miene, wat was de boel smerig vandage è? 'k zegge straks tegen m'n broer Meijer, 'k zegge die Miene kreg vanoavond um zeuven uur de grond nog niet schoone."

„'k 'Eb 't wel ies smeriger 'ehad," oordeelde ze goochem-bescheiden, met de emmer in de hand, waar ze nu dweil en boender in neer had gegooïd, en ze monsterde nog eens genoegelijk-stil den opdrogenden winkel, die nu met glimpekljes als vliesjes hier en daar rullig saamtremkend, luchtig-blank lag en wijd, ontruimd voor de naderende sjabbes-feestelijkheid. De banken, de tafel en 't kleine blok, onder 't dweilen verzet, stonden weer, 's middags al schoongekrabb en gelapt, rustig tegen den muur geduwd, en Meijer, die thuis kwam, begon ook 't laatste vet voor 't raam weg te hangen naar de achtergang.

„Zeg Miene, vraag an Moeder um schoone servetten."

„Ze sloapt," zei Miene, door 't raam kijkend naar Moeder, die met handen gekruist in den schoot, eindelijk was ingeslapen, den bril laag op den neus, den mond vooruitgezakt en nu eindelijk Vader het rustige voortlezen latend.

„Dan muwwe maar eerst de matten leggen — hē god, Moeder moet ook zoo noodig de sleutels bewaren," klaagde Jette zich schurkend, „eer ik mien neus snute in de servetten."

Maar Meijer wou de matten niet halen, zei, dat ze voor hēm toch oók de koeien niet gingen halen en nadat Jette 'm had uitgelachen, zei ze sentimenteel-verwijtend, dat ie zeker nēt zoo wou worden als die lui van de overzij, die z'n moeder in 't graf hielpen.

Miene had maar geen vloer van ze gehad vandaag.

„Och,” zei Miene, lief-afwerend, „ie bin kienderachtig, a'k overal zoo weinig te 'euren kreege as' ier, nou. . . . 'k mut wel ies wat anders 'euren, doàr valt wellies 'n ander woortien veur, de menschen bin allemoale zoo goed en zoo vrindelik niet as ze d'r wel uutzien.”

Gewichtig neigend, met een gebaar van 't nu voor goed te hebben meegedeeld, liep ze enkele passen terug, nà-nikkend naar Jette en Meijer beide, die luisterden met gelukkigen glimlach.

„An oè oòk?” vroeg Jette verder, zacht-intiem hoofdschuddend in verwondering naar Meijer, „'eur ie nou wel hoe 'n kreng of ze is?”

De emmer in de hand, met 't bovenlichaam voorovergebogen en geglans in 'r waterig-grijze oogen, begluurde Miene hun kittelend plezier. Toen zette ze zacht den emmer neer en kwam voorzichtig naar Jette geloopt, stil slofklompnd door den winkel als door de besprokene mogelijk beloerd.

„Ze kek noar oe handen!” stiet ze Jette tegen den arm, „maar de's nog zoo arreg niet. . . . maar ze kek noar oe mōnd! oe happien eten det gunt ze oe niet! of ik magge lieden 'eur, da'k niet gezond meer thuus kome. . . . van de weke, toe was ij uut en we zatten sament in de keuken te eten, umdat ze niet ekspres binnen wol dekken, nou de's nou niks, det kan mien nou geen bliksem skelen zie, want d'r is toch altieden warrek genogt. . . . nou maar mensche ik kan oe bezwaren, as dat ze mien noa de mond 'ef 'ekeken nèt zoolange as 'k veur 'r 'ezeten ebbe, en op 't laatste, ja de's woar 'eur. . . . want ze zeggen wellies da'k liege, maar de's effetief woar 'eur, op 't laatste kon ze 't niet meer uuthollen, neé toe zeg ze. . . . gelukkig as me zoo gezond eten kan hē? zeg ze, jij kan gezond eten zeg ze, och mensche, ik adde 'r graag mien bord in 'r snoete 'egooïd. „Ja,” zei ze verhit bij 't verbaasde

tonggeklak van Jette, „zoó is diè, ze kon niet velen, da'k mien bekomst atte."

„Ik vinne 't vuil en smerig en gemeen en laåg," zei Meijer, meesnullend met de vrouwen.

„Hoe is 't godsmogelijk," schudde Jette met weer van verwondering de hand aan haar wang, „hoe is 't godsmenschmogelijk! bah, 'k zol mien toch mien ooggen uut mien heufd schamen, hef ze dèt 'ezegd è?"

„Ja," vulde Miene haastig versch aan, weer dichtbij schuifelend, „en nou vertel 'k nog alles niet, wat ze 'ezegd hef, dan zeg-ie eelemoale de's 'n loeder, want ze weet 't allemoale zoo valsch te zeggen mensche, asof ze van god geen kwoad weet."

„Nou wat dan? zeg-ies op?" drong Jette, voèlend dat 't iets tegen hen moest zijn, „nee werachtig ie mun 't zeggen ander bi 'j nièt eerlijk, zeker van òns niet? nou ze kan veur mien part stikken."

„Ja, mu'j begriepen," lei Miene fijntjes uit, Jette aanzierend van terzij om 'r zoo rustig te overrompelen, „toe zeg ze, met 'n streek vanzelles, net zoo iets veur haàr, ja, doar is oe breur zien vrouwe nog maar 'n kiend bij, toe zeg ze, met zoo'n smeurige knauw onder water: nou, zeg ze, je mot 'ieròver maar niet zooveel eten, zeg ze, det kreng: dat zal m'n nicht Jette wel niet hánstaan, zeg ze, die zièt niet graag dat 'n ander zooveel na binnen werrekt as 't 'aar centen kost! Jaà wat zeg-ie doar nou van, zoo'n Amsterdamsche kak-juffrouw, ik zeg, nou, zeg ik dálijk d'r op, ik zeg ik bin d'r anders nog nooit met geen honger vandaan gekomen juffer, zeg ik, ja, det he'k 'r toch fijn 'ezegd, want de veurige weeke, toe he'k thuis nog mutten mien boter'am eten, wa'k anders nooit doe, maar umdat medam 't niet de mujte weerd vond um nog ekspres veur mièn eerappels bij te koken, want schellen mut ik ze toch, det nemp ze d'r altoozen met-eène van mien bij waàr."

„Wat 'n vuil stuk pest," hijgde Jette diep op, en

met bei haar handen haar vele rokken beslaand, wond ze zich op, met grootwordende oogen van woedeklimming naar 'r keel.

„Bah, getuu! doar lig ze. . . . m'n nicht! in 'r oogen geen licht! ogh!”

„Ze bedoelt zeker die knecht van ze, nebbiesch,” viel Meijer in de rede, in de meening oök onmiddellijk iets te moeten aanmerken, „die ze loaten ver'ongeren met 'n paar rooie centen in de weke.”

„An 'r eigen keële zal ze meenen!” hijgde Jette, haar zware geluid inhoudend met geweld, wyl ze Vader met hand boven z'n oogen door de ruit zag zoeken wat er te doen was in den winkel, „nee, nou maar zal ik oe ies wat vertellen, zeg Miene, ie weten toch wel. . . . op de brullefte van mien breur Joop, nee nou muj toch ies even 'euren, ie maggen 't weten. . . . ik noeme oe man en peerd, toe 'ef ze zich veur de vreemde menschen die d'r waren, en daar waren toch nette lui, niet? doar hef ze nog niet zooveule 'r fetsoen kunnen 'ollen, dat ze eerst de godganschelijke dag 'r vreetmage 'ef vol 'estopt. . . . en toe, nee luuster ies Miene, toe 'ef ze nog met mooie smoesies een mände met lekkers mee 'eneumen noar 'uus toe. . . . dès bij god woar 'eur. . . . en doar waren zóóveule menschen bij. . . . doar was meneer Kan, meneer Kà-an, de domené za'k maar zeggen, en doar is 'ewest meneer Davidson de makelaar en doar was mevrouw de Beër en ik weet veule, allemoale nette lui, waj noemen kun nette lui, hier, Meijer 'ef nog van 'ierover de mande veur 'r op'ehaald, is 't niet zoo Meijer? zoo ware we toè. . . . zoo krankzinnig bin we toè 'eweest veur det dier, det proat nog van vreten, hoe kumt men zich met zoo'n stuk drek of te geven?”

„Nou nou,” hoofdschudde Meijer koud-vies, „wat heb 'k 'n fijne mischpooge.”

„Jaa,” neeg Miene na, den tip van 'r schort nu in 'r hand, „zoo eentien is dëtte, is geen wòord leugens bij

'eur, omdaj nou zeggen, van waj alzoö verdrägen mün. . . . ik mut van die luigies wat opvreten 'eur."

„De's met recht," zei Meijer, naar buiten kijkend, „a'j over de Soten ¹⁾ spreken, trap-ie 'm op de start, doar giet ze an de overkante bij de koekiesbakker in. . . ."

„Wie. . . . Naatje?" vroeg Jette geschrokken, „ja. . . . werachtig, doar hëj 'r, och god ogod ik kan 'r niët ziën. . . . ik walg kompleèt van 'r hë. . . . 'k heb altoos 'n hekel an 'r 'ehad, zóo toe ze veur de eerste keer 'ier kwam toe dacht 'k, die èf wat in 'r oogén, det mut d'r uut."

„Ze mut zekers booles 'alen veur Sjabbes," probeerde Meijer te spotten.

„Ja, booles, booles!" zei Jette bitter. „jà, ze 'aalt booles, ogh! as ze stikt in de riëksdaalders dan gunt ze zich nòg geen goeie botter op 't brood, maar geen frotte inraisserin! ze verrekt tòch ummers veur 'n alleve cent? jà — as 't van 'n ander ofgiet, jà, dan lust de juffrouw wel, dan vret ze zich wel 'n barsting! Kiek doar ies wat 'n holding! doar is mevrouw, bah!"

Zenuwachtig deê ze 't hekje los, langzaam, als om maar even op straat te zien.

Vrouw Bart nam bang-gerekt haar emmer en liep naar achter. In de deur van den banketbakkerswinkel stond Naatje te praten met de juffrouw achter de toonbank, blootshoofds, de gehaalde waar met een tip van haar schort overdekt. Jette stond een oogenblik zwijgend naar haar te kijken, volgend met groote nijdoogen 't beweeg van 't pratende hoofd in 't portiekje. Langzaam schuifelde ze vooruit, den drempel over en op de stoep begon ze luider tegen Meijer te spreken, nu ze Naatje naar binnen groeten en heen-gaan zag. Eerst wees ze sarrend met zoover mogelijk vooruitgerekte hand, dat Naatje 't zien zou. Naatje, in

¹⁾ Satan.

Vrijdagmiddag-frisch katoentje, hooggekapt 't glinster-donkere haar, zag even om, keek ontwijkend naar den grond. Maar Jette was nu niet van plan, haar zóó te laten gaan; nu zelf belasterd, hitste haar de haat zoo dadelijk op, dat ze haar openlijk moest hinderen. Even werkelijk warmer dan haar schoone wasch en haar stof-afnemen haar lieten, vergat ze onmiddellijk 't egale weggetje van slaafsch fatsoen, waarop ze allen zich verdrongen, en begon ze als 't grofste achterbuurt-vrouwte over de straat te schreeuwen, eerst nog tegen Meijer:

„Zie je 'r, haha! Zie je 'r wel, mevrouw! mevrouw de roddelaarster, mevrouw haberniks! slang slaàng!”

Naatje zag weer even om, nu toch verschrikt merkend, dat er straatherrie werd gezocht. Ze was dat niet gewoon; nooit werd er buitenshuis geschreeuwd, altijd vochten zij langs dèrden uit van huiskamer tot huiskamer. Dit tarten tot openlijk vechten maakte haar bang, dan dadelijk daarom woedend, en weifelend hield ze haar vluggen pas in, onzeker, juist wijl ze, om den kleinen afstand van haar huis, zouden denken dat ze hun ontloopen ging. Maar Jette hield haar vastgenepen in de verbittering om haar geschreeuw en begon nu luider en openlijker, midden op de stoep haar na te krijten:

„Kiek doar! wat 'n soort! wat 'n roddelaarster! ie maggen 't wel 'euren, menschen, ja, menschen, ie maggen 't wel 'euren! zoolang as ze hier is, van dat ze mien neef an de hoake 'ef 'eslagen, 'ef ze nog niks anders edoan as ruzie stoken in de familie. . . . ie maggen 't wel euren menschen, roddelaarsteèr, addeèr!” kreet ze, bang dat ze tòch zou voortgaan, de straat over, en Meijer, eenmaal buiten er bij, werd belust op een hìjbeltje, zette z'n handen aan z'n mond en begon haar na te toeteren;

„Roddelaarsteèr, kwaadspreeksteèr, leugenaarsteèr!”

Dicht bij huis keerde Naatje zich om, kwam zeker van zeggen naar ze toe, met draaienden pas, beide handen noodig voor 't ophouden van haar schort. 't Eind was haar een marteling, ze wilde niet schreeuwen en een hitte kriebelde in haar keel. Voor de stoep bleef ze staan, één been vooruit, en zich buigend naar Jette, zei ze sarrend-vertrouwekljk, als 't niet de moeite rekenend om te schreeuwen wat zoo eenvoudig was:

„Zeg, kom is hier Jette, nou kom is eve hier dichtbij, je zal zeker je schwindeltroepie meene, is 't nie waar? jà, nou, dat heb 'k al gedacht, ik denk die is zeker an 'r zoodje an 't uitmake, maar dat is dan zeker de bedoeling niet?”

Jette, even verbluft, toen ze haar werkelijk zag naderen, stond nu toch te beven van woede om die kalmte, waartoe zij onmachtig was. Ook treiterde haar de uiterlijke verzorgdheid, waarmee ze haar naar zich toe zag komen, heel anders dan zijzelf er stond, zoo sloeberzwaar van paffigheid, onfrisch van 't werk nog, met baard en snor en 't haar uitgezakt hangend om haar groote logge hoofd. Naatje, donkerder, was ook van haargroei op 't gezicht niet vrij: onder den scherp-buigenden neus, even overlufelend de bovenlip, donsde ook fijn geknevel, en baardhaar schemerde langs de wangen; maar frisscher en ranker stond ze er toch in haar onder de kin helwitte boord en 't krakend-blauwe katoentje met haar schoone bonte schort.

„Hoor toe!” viel Jette uit, „wat 'n béést, ja bij God! dat bè je, stuk leugenaarster! wou je nog pràten? wou jij nog je mond los doen? de 'eele familie 'eb jij verpest met je tong! ja ja!” kneep ze haar toe met vertrokken gezicht, „de 'eele familie die 'eb jij verpest!”

Meijer stond, niets anders wetend om 'r weg te jagen, op z'n vuisten als op een hoorn, te zingen:

„Roddelaarstèr, Roddelaarstèr, Roddela-Roddela-Roddelaarstèr!”

„Toch!” sarde Naatje, de steenen bestampend met

'r pantoffels: „Toch, en vanavet heb 'k tòch soep, hè? heb 'k zin gehad, nou heb 'k jè familie verpest. . . . heb 'k joù oòk verpest? heb 'k tenminste wat rechtschapens gedaán gekrege, fijn, fijn!”

„Ja, maar je bent er nog niet!” waarschuwde Jette met heesche geluidstijging, „jij bent er nog niet meisje! pas maar op, wij zullen jou betàlen!”

„Jij zal betàle?” schaterlachte Naatje pijnlijk-scherp, nu ze de buren haar tot nog toe niet publiek uitgevenijnde hatelijkheden ging laten hooren:

„Jij zal betàle, haha! was 't maar waar! hoe kom ik an 't gelukkie? betaalde jullie maar!”

„Tuug! Tuug!” kreet Jette, „zoo zullen jùllie betàlen, zooazze wij betalen, det mag de 'eèle buurte weten, de 'eèle buurte, jà!”

„Roddela-Roddela-Roddelaarstèer,” toeterde Meijer wanhopig-luid; beroerd voelde-ie zich, nou Naatje over centen begon.

„Vraag dat an de boère, de boère, die bij ons komme,” wond zich Naatje op, omkijkend naar de buren, die allengs naar buiten kwamen geloopen en dichterbij aarzelden, „vraag dat aan diè, de deur loope ze me plat! dan zeg ik: mènsche, jullie binne verkeerd, julle motte an de overkant weze, zeg ik dan!”

„Ze zullen bepoald um oè komen!” hijgde Jette benauwd wordend, spijtig al dat ze begonnen was: „schtinkerin, um oè komen ze, ja um oè!”

Maar Naatje, nu even vèr, eenmaal de fatsoengrensjes te buiten, en lès allebei, krijtend en zanikend met treiterend-wijde oogen en heftig lichaamsgebaar, telkens met mondafvegen, wyl ze zich bespuugden in 't ontladen van haar haat, monden en kinnen nàt van speeksel, Naatje gaf niet op, te blij met 't zóó maar heerlijk-gevonden motiefje van die boeren — 't was ééns gebeurd, dat een veehouder bij haar verkeerd kwam om geld van al héél lang — ze wist ze niet beter te treiteren dan door dat aan de menschen te laten

hooren, ze met luidruchtigheid beschaamd te maken. En ze kreet voort, telkens herhalend tegen 't wanhopig gescheld van Jette in en Meijers getoeter. „De boere . . . de boère, die me de deur plat loope, omdat me man bewounes ¹⁾ net zoo heet as jullie, de boère zal je meene!”

„Um oè, um oè! 'n mooi bloessien èf z'an!” gebaarde Jette met zenuwachtig handtrekken aan 'r eigen klee-ren, „loat oè keuken zien, flodder, as oe stinkmeid 'm nog niet èdoan èf. . . de meid, die 'j èm òf-etroggeld an 'n ander, jà. . . det hè'j toch, doè maar gèen katoe-nen jakkien an, de menschen weten tòch wel da'j kle-ven in oe huus, det weten de menschen toch wel!”

„De boère, de boère,” kreet Naatje, doodaf, in uiter-ste ademschrapping de straat over, „ik zal jou betale, kraischmadam, snotneuze, om 'n getrouwde vrouw 'n schandaal te make op straat, an 'n getrouwde vrouw,” herhaalde ze nog eens sarrend tegen ongetrouwde Jette, „wie doet jullie wat? wie legt jullie 'n stroo in de weg?”

Plots lawaaide uit den winkel Moeder's stem, door Vader's dieper geluid angstig bestreden, onderdrukt en moedeloos weer losgelaten. Worstelstruikelend kwa-men ze beide de deur uit, Moeder zonder bril, hand en lichaam strekkend tot schreeuwgebaar, maar wanhopig vastgehouden door Vader, die zwaar-hijgend om haar tegen te houden mee moest strompelen naar buiten. Z'n bril was tot diep op z'n neus gezakt, z'n keppeltje tot in z'n nek; pijnlijk wrong z'n gezicht, met vooruit-bevende onderlip in 't vastgesjor van haar nijdig-voortsleependen rok. Telkens greep-ie haar opnieuw bij den arm, probeerend haar terug te sleuren naar binnen, maar gulzig van schreeuwbegeeren sleepte ze hem mee. Bijna was-ie over de stoep gestruikeld om haar tegen te houden, maar zij trok hem voort, z'n

¹⁾ bewounes = helaas.

voeten slierend over de stoepsteen; kinderachtig voelde-ie zich achter haar aansjorren. Sterk van zenuwen wrong ze hem voort, schreeuwend naar Naatje tot-ie haar den mond dichtkneep met een vloek, vol schaamte voor 't rumoer op straat.

„Saâr, ik sloa oè op oe gezichte eur, bij God ik sloa 'eur, Saar dan, goa mee, ie zùllen mee noa binnen, toè nou, godogod kind toé nou, schaàmie oe dan niet.... mud iè doar tusschen, Saâr, kind goa nou mee, godogod....”

Maar ineens, opgezweept door 't geschreeuw over de boeren, dat ze gehoord had en dat hem juist binnen had doen blijven, begon ze, bleeker en kleiner van inspanning, woester te schelden, de handen door hem vastgehouden, wyl-ie bang was voor slaàn.

„Loeder! jà, jà, rècht hef ze, jà, leugenaarster, rècht hebben ze, dat bè-je ook, gatlikster, dat bèijje!”

Kwajongens, aangeloopen naar de Jodenruzie, stonden grinnekend van pret op hun knieën te slaan.

„Nathan, Levie, sla op! sla op! Mozes! jezis.... jodenruzie! sla op Mozes, laat je niet benaggele!” Grooten, heeren, winkeliers uit de straat en vrouwen glimlachten om den éénigen lol. Sigarenmakers, elkaar verdringend, stompnd met de wikkellbakken, om dichterbij te komen, critiseerden met gerekte halzen, onder de platte en ronde petten de gele bebaarde en besnorde koppen, breede monden in grijnslach getrokken, en ze hielden elkaar op de hoogte van de uitroepen en gebaren der vechtenden.

„Och.... Joden sloan mekare tòch niet.... ze zabelen maar zoo'n bietien.... kiek die olde jodinne ies, godallejézis zeg, gooi 'r 'n proeme op 'r smoel....”

„Die olde dondert ondersteboven zeg.... nou die twee ook an 't bakkelaaien.... Kiek die Jette ies.... jonges.... an de poem-poëm.... ze mut noa de scheerboas, um 'escheuren te worren!”

Klagerig begon de ouwe Beem aan z'n vrouw's klee-

ren te rukken, gemarteld tot 't aanhooren van 't sarrend gesmous en de nu komende gemeenheden naar de vrouwen gespuugd. Maar z'n met opzet pijnlijke knepen in haar hand voelde zij niet, uitbrakend haar haathartstocht tegen de aangetroffen nicht. Jette stond naast haar te bekken, begeleidend met heftige lichaamsrukken 't altijd zelfde, met graagte toegeduwde gescheld. Nu kaatsten de vrouwenstemmen krijtend tegen elkaar, doorjammerd van Vader's wanhopig gesmeek en gedreig, en nu en dan deden kwajongens bij Joodsche heftigheden of theatrale gebaren, een aangrommenden, uitbreedenden brutaal-sarrenden lawaailach ontkronkelen. Een sleperskar rammelde geweldig aan over de keien, brekend een breede streep blank door 't donkere menschenhoopje op 't straatmidden, ratelend doordreunend het rauwe vrouwengeschreeuw met verbijsterend gewatel, en Meijer, in de klem al sinds Vader en Moeder buiten waren, grijnsglimlachte hoofdschuddend met handen aan z'n ooren.

„Loa mien goan!“ riep Moeder, zich telkens weer losrukkend uit Vader's greep, „loa mien goan zeg ik oe, of ik sloa weerumme, heur . . . ik sloa weerumme, zoo'n snotneuze, ik wil schreeuwen, ik wil, nou, nou . . . die wil wat zeggen van mien . . . zorg voor je huis-houwing vuilik, laat je rommel niet verstinken, versta je?“

Vader fluisterde haar weer toe, Naatje te laten stikken, verstandiger te zijn en naar binnen te gaan. Dan weer, als fleemen niet te helpen bleek, kermde hij luider, gemarteld door de onontkoombare zwakheid van zijn bevinding, bewust van zijn lachwekkendheid van ouwe jood, zonder leiding tusschen het kiffgeschreeuw van de jodinnen in.

„Bij Toures Mousje, ¹⁾ doe mien zoo de doòd niet an Saar,“ dreigde-ie snauwend, verborgen achter haar

¹⁾ de Leer van Mozes.

rug, „vooruit nou, mee noar binnen, Saar, in godsname goa nou mee!”

„Dat binne vroomme lui!” schreeuwde Naatje, „dat binne vróóme lui! me tante! me ouwe vróóme tante! komme an de nicht voor 'n Sjabbeskedootje 'n vuile herrie make op straat, die binne vróóm, die drage een bandeau!”

„Wat?” riep Moeder, met nu beide oogen scheel, zich plotseling losrukkend uit Vaders verzwakkenden greep. Ze had het lang verkropt, dat Naatje naliel de voorgeschreven kerkelijke baden te gebruiken, en ze zou het haar, uit kieschheidsangst wellicht, zelfs langs derden nooit verweten hebben. Doch nu Naatje, in haar armoedig vermogen tot treffen haar tante's onbegrepen vroomheid hoonen ging, liet die zich plotseling gaan, gelukkig even haar haat te mogen uitbraken, en gelukkig dat te doen nu in den gloeienden hartstocht van daar opzettelijk iets mee te breken.

„Vroom! Vroom! frotterin, pas op!” dreigde ze met haar ouwe beefhand.

Jette zweeg, om Moeder het woord te laten, nu ze zag, dat iets schrikkelijk-raaks gezegd ging worden; ook Vader was even stil, angstig afwachgend haar vreemd-plechtige opwinding. En hooger op-krijtend, met al de kracht van haar ouwe schraapstemmetje, beet-ze, heftig zwaaiend, haar toe:

„Nou zal ik jou wat vragen, nou mot jij me is vertellen, fatsoenlijke vrouw, fatsoenlijke joodsche vrouw, hoor je!” vroeg ze, zich omkeerend naar de anderen, als om aandacht te vragen, „nou mot jij me is vertellen, wanneer jij naar 't mikwe ¹⁾ geweest ben, en hoevaak. . . . hè, hè? dat mot jij me nou eres vertellen, knappe joodsche vrouw!”

Naatje stond afgetakeld-stil. Het was of tante haar kleeren tot op het naakt van haar lijf had gescheurd,

¹⁾ Mikwe = kerkelijk bad.

tusschen de grijnzende mannen in. Angstig-huiverend zag ze om, of ze 't verstaan hadden, de jongens, de vrouwen, de fabrieksarbeiders, met hun hard-grinnikende gezichten. Het was de even plots ontzenuwende ellendigheid van haar liefste geheim tegen haar gezicht kletschoud voelen aangeslagen bij de luisterende menschen. Ze had het kunnen tegenspreken, belachelijk maken, maar nu het hier, als een nu-alles voor-goed afrekenende slachtheid werd uitgekreten door de haatstem van een, die dit zag als allergrofste zonde, als lage, rauwe schoonheidsschennis, had ze niet de kracht, iets tegen te zeggen, en mede in het overrompelend gevoel van zelfversmading stond zij tot wanhopigheid toe verslagen. Maar dan dadelijk daarop, terwijl zij haar schuldbesef uit ijdele zelfverdediging onderdrukte, leefde sterker en woelender de schaamte en de woede en de minachting voor Tante Saar, die haar dit alles had aangedaan.

Niet uit drang tot breken was ze niet naar 't bad geweest; uit leegheid en onbegrepen gemakzucht, uit onwetendheid waar ze gewild had, liet zij haar Joodsche wetsplichten na; men had haar hierop niet attent gemaakt en met de andere vrouwen was ze al zoo lang kwaad. Maar tante Saar, na veel gretig gebabbel met de vrouw die 't bad bediende en door fluistergeroddel van vrouwtje naar vrouwtje — ze kenden de sexueele verhoudingen van de vrouwen uit de heele kille — was 't gewaar geworden, dat Naatje niet kwam, nooit. En ze werd een „frotte gojje” gevonden, nu ze dat zelfs durfde laten. Zoo, nu tante Saar 't eindelijk los liet, plofte de schrikschaamte ervan in haar neer. Achter haar stond Meijer te grinniken om het intieme geval.... 'n vrouw die naar 't mikwe moest.... verdomme, dat zou Moeder hem anders ook niet vertellen.

„Hoe is-ie? Hoe is-ie?” plaagde Jette, knippend met de oogen naar Naatje en den korten dikken nek

met levenloozen trots onder den behaarden, slordigen kop. „Fijn hè? Lekker!”

„Die centen,” dreiggebaarde Moeder kalmer, en haar haat, onpersoonlijker, dreef zich bitter tegen de vijandige ongodsdienstigheid in „die centen zul je moeten verzieken, die je daàrvoor in je zak 'eb geouwen, versta jè?”

Het ernstige hoofdgenik en de joodsche vloek deden mannen en jongens achter haar bulderlachen van pret. Vingers grabbel-zochten achter een kies, een pootige hand mikte en in Moeder's hals kletsspetterde een tabakspruim stuk en viel over haar kleeren heen, een nat-bruin plekje klevend op den zwarten boord van 'r japon. Brutaler grinnikend, blijer van nu werkelijke lol, golfde gelach uit meer zware keelen, doorschetterd van vrouwengeluid, de fatsoenlijksten konden zich niet strak houden. Naatje, Jette, Vader schrokken. Jette zag nu angstig naar den kant vanwaar 't gekomen was en gaf Moeder een duw om naar binnen te gaan. Naatje merkend, dat dit geen partij-kiezen voor haar was, maar alleen de kwak tegen de ouwe jodin, voelde ook den trap tegen hen allen daar, dat die pruim gemikt was op hun vijven, een spuugklodder voor de ruziënde Joden, en ze was een oogenblik stil; plots warm-door-tintelende rasdrang drukte zwakjes in haar neer de nabeving van drift en minachting. Alleen Meijer, even na-plezierend nog van den gijn om 't mikwe, zag ineens, verrassend-oolijk, 't aanzweven van die schaduw en de spattende klodder kauw-tabak op dat argelooze halsbleek, opschrikkend 't verwenschend-bewegende hoofd, en het gaf hem een tintelloligheid, een klokketik geluk. Hij schoot in een klein, rauw, zenuwachtig lachje, en schrok toen van zijn geluid. Maar dan onmiddellijk, kijkend naar Vader, had hij een ziek gevoel van schaamte als een bloed-opstijging en het pleziertje lag verstikt in zijn keel. Toen vond hij zich opeens voor zijn moeder staan, met in haar bekend-kleurigen hals

de vuil-bruine plek van de in haat toegekwakte pruim. En daar kwam dan, één oogenblik, de begeerte branden, om rond te hakken tusschen dat zoodje daar achter zich met bijlen en messen, en stuk te snijden de grijnzende wangen en uit te steken de haatlachende oogen. Enkele tellen vlamde het rond in zijn keel, schroei-schurend langs de wanden. Maar de kleine angst, door de kennis der beestig-beluste overmacht, verlamde den opstand van zijn even-gepassioneerde leden, en van den plotsen overgang als in een smadelijk verstinkend doodblusschen van kleine vlammen, rilde een huivering door hem heen. Toen-ie Vader met 'n haakslag in Moeders arm, haar naar binnen zag sleuren, eindelijk nu van zenuwen de sterkste, voelde-ie zich te bedremmeld om mee te helpen.

„Snotneus!" hoorde-ie in z'n ooren snauwen. Verschrikt zag-ie op. Joop, zoo lang mogelijk achter z'n ramen gebleven, was nu naar buiten gekomen en met opzet tegen 'm aangelopen. Meijer zag hem een paar jongens op zij trappen, Moeder voorzichtig maar stevig bij de schouders nemen en haar achter Vader aan, in 't voorhuis duwen en de deur sluiten. Kalm, zeker, met breede passen, wandelde-ie terug naar z'n huis.

Onder 't saamgedrongen volk krioelde een woeling van heengaan. De klit ontpropte zich, verkruimelend tot troepjes verderop van twee en drie met gelach en gespùw over de straat. Tusschen Naatje en Jette in hadden zich, nu Moeder naar binnen was, menschen gedrongen en 't werd nu een verhalen aan enkelen, die langzaam bijgekomen waren en sinds 't begin van de ruzie partij hadden gekozen. Bij Jette stond ook de juffrouw van den bakker, blond en dik, met hoog-roode kleuren, schuine verwijtblikken beredeneerend naar Naatje en de haren. Die stond uit te leggen aan twee jodenvrouwtjes, één lang-gebogen en schrompel, één kleiner en dik, met bleek-vleezige wangen. De gebogene was mottig, ouwelijk gerimpeld, met sterk uit-

beenenden bultneus, grijs geplokt van haren onder den hoed met git; de ander, uit de straat zoó naar buiten geloopt, buurvrouw van Naatje, had hoogblank voorhoofd, met weer gitzwart van bandeau over 't èven-donkere jonge haar.

„Wat moet je doen?" redeneerde Naatje, „'n oud mensch blijft 'n oud mensch. . . . de ouwe magge alles doen. . . . je moet je stil hou, al vermoede ze je."

Maar de kleine dikke riep hardop, dat Jette 't zou hooren:

„Nou-ik adde 'r dan op 'r smoel 'eslagen, al was ze nóg eens zoo old 'ewest, 'n old stuk treiter of 'n jong stuk treiter, ogh! 'n stuk treiter is 'n stuk treiter!"

„Ol oe maar stille," ried vrouw Davids, die met manufacturen liep en nog wel 's wat verkocht bij de Beem's, „want geleuf mien, ze kun alles 'euren en dan èj de poppen an 't dansen." Voorzichtig, om Jette niet te doen zien, dat ze 't over haàr had, zag ze onder 't spreken voór zich, bang dat ze haar Zondag de deur zou wijzen.

Dat zag vrouw Zadoks. „God," zei ze, „ie-oeven oe niet zoo zuute te 'ollen, nogh! doe maar niet net, o-j 't niet over haàr 'em, dan zu'j nièt det àllef el ketoen an ze verkoopen, zu'j tòch soep 'ebben d'andere weeke; veur vanoavend 'ej toch al in 'uus narrente?"

„En wàt fijn!" pochte poovertjes vrouw Davids; „'k 'eb beenen van de 'als, as 'k doar soep van 'kooke, dan he'k goed."

„Nee," nikte vrouw Zadoks vies, „ik màg geen 'als, ik kan 't niet 'ellepen, god zal 't mien veur geen zunde anrekenen, maar 'k holle d'r niet van. . . . mien man 'ef gisteren van de marrek twee kippen mee 'ebrocht," sarde ze, „nou ze waren niet goedkoop gister, maar afijn, ik zegge maar, wat gef det nou, zal oe Vrijdag-oavend twee dubbelties meer kosten, is ook net alles wat men 'ef van de 'eele weeke."

„Ik 'olle wel van 'n kippéböltien," zei vrouw Davids

geplaagd, „maar och, mien man 'olt d'r nou eenmoale niet van, en um dan twee soorten te kookken, hè, det gef zoo'n rompslomp in 'uus."

„Nou ja," kwam Naatje verstandig 'tusschenbeide, „wie d'r niet van houdt, die houdt 'r niet van, allemaal naar ieder z'n zin, 'n kopzorreg, we hebbe goddank allemaal ons broodje, de één 'n beetje minder as de andere, nou, as me maar 'n ander niet naar de ooge het te kijke. . . . god zal beware!"

„Doàrumme," hipte vrouw Zadoks weer bij, „an àarluu zu'j oe werachtig niet zat eten, ie hoeven mien niet te vroagen, as mien man nòg-ies veur die ééne keer 'n paar schoenen an ze verkóch, dan scheuren ze 'm de laàste alleve-cent van zien pietsien verdienste. . . . goddank en godlòf as me ze niet neudig hef eur."

„Ze kàkke niet vóor ellef," gaf Naatje gelukkig toe, „net zooas je zegt."

„En wàt ze neúdig èm, det nemen ze nog liever van 'n goj as van 'n arrem jiddekind," meende vrouw Davids, „die mag eerder 'n gulden an ze verdienen as 'n jood 'n kwartien."

Vrouw Zadoks begon al luider te roepen om Jette te doen hooren en ook die had al hoorbaarder toespelingen gemaakt tegen de bakkersvrouw. Maar vrouw Davids, klein-bang nu, groette verward en maakte zich weg.

Onder 't geroep dat opnieuw naar kijven dreigde, kwam om den hoek van een steeg met Bart, die een koe leidde, Sam terug van de veemarkt. Z'n stijve pet had-ie, als in ernstig nadenken, achterover gezet, zoodat z'n kaal-geschoren gezicht naakter leek en schapiger onder 't stugge, korte bruinrossige hoofdhaar. Verbaasd zagen z'n groote grauwe oogen op naar de nòg ongewoon veel menschen voor de deur en hij liep in 'n sukkeldrafje vooruit.

„Is dr' wat gebeurd, Jette?" drong-ie haastig door,

zweet op z'n voorhoofd. Begrijpend zag-ie om naar Naatje en vrouw Zadoks. Jette schuinoogde vertrouwelijk. „Och, 'n bietien herrie hè?" zuchtte ze strak vóór zich, gemarteld-berustend, „je kunt wel begrijpen, wat as me te wachten is van zulleke lui."

„Vanzellef," hoofdschudde hij waardig en trok z'n schouders op. Luider giechelden de beide vrouwen tegenover hem. Bart had de koe doen stilstaan voor de stoep, moe wachtend. Toen-ie z'n broek had opgeschurkt, stond-ie 't beest met z'n stok aaiend 't voorhoofd te kietelen met in zijn koel-boosaardigen oogenvlits nauwelijks de aandacht voor de smeulruzie. Z'n ronde, bollende gezicht, opgezet van weer en jenever, morde onder de zwarte hoge pet, die schuin weggromde naar 't oor. Z'n lage rijgschoenen waren zwaar van modder en mest, die spattend geklit was tegen de paars- en groene kousen, wijl-ie, uit gewoonte, de slechte rafelende broek had opgestroopt tot de knieën. Vrouwvolk minachtend, dagelijks aanhoorend het gezanik van zijn lustig-bedrijvig wijf, en 't vervelend omràzende niet uit elkaar te houden gestook van zóóveel juffrouwen, zag-ie èven halsreikend om naar Naatje en vrouw Zadoks, die luider te giechelen stonden. Was die d'r ook weer bij — die mankeerde ook nergens. Slaperig-ongeïnteresseerd draaide-ie z'n hoofd om naar 't gestreel van z'n hand langs 't vachtige voorhoofd van de koe.

Vrouw Zadoks en Naatje stonden sar-lachend te wijzen naar 't beest, om Sam te doen omzien. Maar Jette, zich nu plots als wijsselijk kalmeerend, ried hem ze te lāten, „wees toch zoo nārresch niet!" berispte ze, „um det tuug nog antwoord te geven." De vrouwen luider, met lachjoedeltjes van pret, schaterden 't uit, beide handen slaand tegen de dijen. Naatje schoot in nieuwen lach, aanstellerig met hand voor de mond, alsof 't waarlijk te grappig was om er bij te blijven zwijgen, toen vrouw Zadoks riep, dat Bart met de koe

fluisterde over de centen, die de boer ervoor kreeg.
 „Of die-ie d'r nièt voor krijgt," zette Naatje door, Sam nu uitdagend.

„Daar zullen jullie sàmen met oe mannen veertien dagen van mutten éten!" schoot Jette opnieuw uit, „van wat de boer an òns te kort komp!"

„Niet zoo weinig," verzekerde Naatje.

„Tòch hèn? fijn hèn? lekker!" sarde Jette met toegeknepen mond en oogen, „tòch... tòch koopen we koeien hèn... hèn? en tòch betalen we ze... al barsten jullie nou zóó uit mekaar... al krijgen jullie nou zóó allemaal de kouwe koors van de afgunst... lekker hèn? fijn hèn? toch!"

„Nah! Mozes! barst dan allemoale!" riep 'n jongen en liep met de handen in z'n broekzakken weg, zacht gegrinnik achterlatend.

„En azze we ze nou niet betalen?" gebaarde Sam kalm, dichterbij komend, „dan krijgen we ze toch nòg... nou ebben we al — laa's even zien? la ies zien? ja... nou ebben we al twintigduizend gulden schuld onder de boeren... ja, det zal wel zoowat uitkoom'n, nou en tòch vanmiddag nog 'n koe naar 'huis gebracht."

„Za'k 'm maar op stal brengen Sam?" vroeg Bart, zich vervelend bij den geminachten twist tusschen twee meesters, en bij de jongens die hem en 't beest niet met rust lieten.

„Breng 'm maar achterùmme," zei Sam, „Meijer zal-oe wel open maken."

„En tòch geven je smerige streken niet," knoopte Jette weer aan, „da's niks as de gift, tòch doe je ons niks, al plak je nog zulleke groote papieren op je stinkraam."

„Oggenebbiesch,"¹⁾ treiterde Naatje, „as je dat nou meent hoor, nee, dat stukkje droog roggebrood magge jullie wel houe hoor, wat jullie verdiene, dat blijft bij

¹⁾ Ocharme.

ons nog wel op de randjes van de borde legge, nebbiesch, zóóveel verdien je d'r niet an, dat weet 'k toch wel?"

Vrouw Zadoks stond met handen over de schort te lachschudden om 't fijne gesar. „Nou jaà," fleemde ze tegen Naatje, „ie e'm ook geliek, loat de menschen nebbiesch 'un stukkien brood, ze bin toch al varre genogt."

„Iè komen varder!" schreeuwde plots Jette langs Sam heen, die even schrikkend haar terug wou houden, „iè komen varder serpent, weet-ie woar ie nog komen?"

„'k Bin toch al varder ewest as-ieje," onderbrak haar vrouw Zadoks, doelend op haar huwelijks-gang. . . . „zoovarre eb-ie 't toch nog niet kunnen brengen."

„En iè komen nog veule varder," laaide Jette op, smartelijk begrijpend, „in 't zieken'uus koom-ie, veur al wat òe tonge vergiftigt, doar zu'j nog 't gebrande lieden veur mutten kriegén, doar zal God oe oàrdig veur straffen!"

„Och, loat ze zich toch ziek leggen!" wond nu ook Sam zich op, „loat ze zóó ziek leggen, loat ze zóó de kolde koorse kriegén!"

„Bah! an 'n vrouw!" riep Naatje, op den grond voor hem uitspugend, „wat 'n minne kerel!"

„Wat 'n vrouwen dan ook," zei Sam, en spuugde tweemaal, „dar! doar liggen jullie allebeide!"

Maar de bel van de deur rinkelde korthetig met zeurige naklingeltjes en Vader, in kalme, onweerstaanbare woede-kracht, kwam naar buiten geloopen.

„Is 't nou uut of niet. . . . godverdòmme nog ies toel!" donderde-ie tegen Jette en hij greep haar bij den arm, en trok haar als een ondeugend kind naar zich toe. „Verdòmde meid, goa noar binnen, 'k wil 't gedonder niet langer 'ebben, ieje oòk Sam, allo! 'k wachtte op oe um noa sjoele te goan!"

„Nah! Mozes mut toch noa de Snoge!" dreig-speelde vlak voór Sam, 'n jongen, „wat loàt-ie an Moses nou whachten!"

„Jah!" riep een ander, „ie 'euren toch fherdomme wel, asdat-ie noar de Shieneghooge mot, ghoddellooze fhent, maak dan fhoorde!"

Allen zagen den anderen kant uit.

„Ga jij oòk naar binnen!" zei Vader naar Naatje, vrouw Zadoks, die hij oprecht weigerde mee te tellen, doodzweigend om 'r beschaamd te maken, „ga naar 'uis, dan ben je een knappe vrouw, versta je? maar dan moet je niet blijven staan.... dat past an geen knappe vrouw!"

„Dat moet u an u dochter dan oòk is vertelle," klaagde ze met den wijsvinger aan, daar zij hem niet durfde afsnauwen en dus snel haar venijnigen toon tot verdedigend verwijt neerdrukte, en den sarlach wegtrok van haar mond, „aan u vrouw mot u dat dan oòk is vertelle, wat 'n knappe vrouw is."

„Daar zullen we låter over spreken.... daar zeg 'k niks van...." maakte de ouwe Beem af, toen-ie zag dat ze alle vier weer wat zouden gaan zeggen, „ol-oe stille Jette, 'k wil niks meur 'euren, goa noar binnen! en ga jij.... oòk naar binnen," zei hij tot Naatje, „en nou is 't uut.... ik groet je wel 'oor!"....

Tusschen Jette en Sam ging-ie inderdaad naar binnen, en sloot het hekje; de deur klingelde toe.

'n Hoeraatje zwol aan, vergolvend met uitspietsende smousroepjes, en dit joeg nu ook Naatje en vrouw Zadoks naar huis.

Voor de stoep van de Beems bleven nog jongens staan schreeuwen, gestalten zoekend in huis en scheldwoorden spugend.

„Nah, Mozes, khom d'r nog 's huit!"

„Nah, Dhavid 'eeft de fhreede gesthicht!"

„Sara 'eeft ruzie gemaakt en Hapram oòk en Mhooses 'eeft ze bestraft!"

Sam zette 't luik voor 't winkelraam en liet de gordijnen neer.

Toen trokken ze langzaam af naar de stegen en zijstraatjes, lollend liedjes van jodenhaat zingend.

„Nah!” riep 'n jongen, „de gordienen bin noa beneden, nou bin ze allemoale dood!”

Kleinen lachten luid, schokkend van den verrukkelijken haat; de grooten glimlachten even, tegen elkaar alleen.

Doodstil, maar als met een nagejouw van kleine grauwe hartstochtjes, lag weer de straat; twee risjes smal-lage, schrompele huisjes onder nurks-grijze lucht.

HOOFDSTUK III

ABBATH kwam aan.

Door den verstilden winkel, over 't zachte geel van de lange ritselmatten, achter 't koele schaduwzwart van de neergelaten gordijnen, in het blanke gesprei van de schoone servetten — door heel het verfeestelijkte huis, teeder verschoond, zacht behangen met doeken en riet, door heel het verschaduwde, geurende huis kwam Sabbath nu aan, rustig en blij en weldadig en temperend.

Al 't wreeide van de werkweek was stil gaan liggen in 't voorhuis; de dingen stonden geluid'loos onberoerd, fluisterweggedoken in feestrust. De deur stond zoo stil, zoo goêlijk verdonkerd nu, niet door vreemden te openen met rustraf'lend schelgering, gordijnen en luiken postuurden zich kalmelijk-trouw voor den harden inkijk van buiten.

Het was alles nu mooier geworden, onbewogener, stilblij — de harde winkelmeubels en uitstalplanken overfrischt en toegedekt met heerlijk geplooi van 't servetschoon, de naakte vloer vergezelligd met het geel van de heldere matten, al het weekrumoer weggevloden, tot een feestwijde ruimte ruischte in den winkel, open en blank. Meijer en Sam hadden 'n ouwen stoel naar 't voorhuis gedragen en stonden, bij beurten schuierend en insmerend, hun schoenen te poetsen; achter ruimde Mien de laatste wanorde van de keuken op.

Maar binnen was Jette al begonnen 't licht op te steken: in de stille kamer had eerst zacht gerengeliwiegd 't neertrekken van den gasarm, en achter de

neergelaten gordijnen heen, waren, binnen 't matglas van de ballons, de lichten bloeiend opengesprongen, wit-geel en vreemd-overvloedig in den nog zwakken opstand van den dag. Dan, liep ze naar den schoorsteenmantel, en aan weërszijden van de pendulestolp, in den spiegel, zetten zich de beide Sjabbeslichten open, vriendelijk en warmblij aanstemmend de lichtvolte, en saâm, goudstoeiend, brutaal, joelden de bronzen schijnselen om den doorkierenden, witdoorspoelenden dag.

Moeder, opstaand uit 'r canapéhoek, waar ze in nadenken gezeten had met stil-gekruiste armen, knipte de oogen tegen 't plots-vèle licht, liep dan, bij verzuim van Jette, die heenging, naar de gaslamp, sprak de zegening van het Sjabbeslicht uit met 'r ouwe rimpelhanden in spreigbaar bewogen om de neergelaten ballons.

Vader voelde aanmerking tegen Jette, maar beu van herrie vandaag, zweeg-ie en keelschraapte zwakjes. Aldoor stond-ie in twijfel, naar Sjoel te gaan. De machtige gewoonte, Vrijdagavond bij kaarslicht in Sjoel te zijn, drong hem met al den zachten dwang van sleurliefde — alleen bij ziekte, of vroeger, als 't broodje oorzaak was, dat-ie laat van markt of boeren terugkwam, zong-ie thuis z'n Lego Doudie.

Terwijl Moeder, bij Jette's binnenkomen, 't tafelkleed, dat ze begonnen was af te nemen, haastig weer zakken liet en terugscharrelde naar de canapé, zat-ie daarover in twijfel, zich verbijtend van spijt, dat-ie enkel uit schaamte voor de menschen, nu niet gaàn durfde. Hoe vaak, vroeger, op weg naar huis, had-ie zich gerept, vóór Sjabbes binnen te zijn en in haast opgefrischt en half verkleed weg te draven. Hier binnen, bij Jette en Moeder, bij twee groote kerels, die wat lachten om de Sjabbes, kòn-ie met rust niet ooren. ¹⁾

¹⁾ ooren = bidden.

En toch.... de pendulewijzers wezen even vóór halfzeven.... en 't was dan, of iets liefs, met feestelijken ommedans, de kamer binnen kwam juichen. Ja — het was zoo altijd geweest, elke week weer nieuw — maar ook altijd was ze voor hem alleen in huis geweest, deze steeds-nieuwe vreugde. Allengs kwam de pijn der versterking van hem weg te teederen, leefde sjabbesblijdschap op, gouiglicht om z'n hoofd — 'n omsprankeling van innig-warm rood; kabbelend gegalm, gegolf van muziek als van lang bekend orgel-gespeel kwam aangedragen op de uren. Vrijdagavonden zongen door 't huis, de lichtgewijde kamer binnen en de tafel, blank-wit gewijd, strak spande den plooiën doornerfden rug om plechtig te dragen 't aparte Sjabbesservies.

„Goaj niet noa Sjoele vader,” vroeg Jette onvoorzichtig. Hij zag naar haar op, waar ze den bordenstapel stond uit te schikken, 't tafelwit rond en kneep, 'r brute gebabbel beklagend, de lippen minachtend saam. Maar dadelijk, met even flauwtjes aanweifelen van z'n verwondering in den smak van zijn mondopenen, dwong-ie zich tot vriendelijken glimlach en zei, zich oprèkkend uit den stoel: „nee 'k blieve maar thuis ooren” en zachter: „Jette, geef ies mien brille an, en eé — och eé, och mien tfilie meen 'k, ligt-ie doar niet op de schoorsteen?”

„Ja.”

Over de tafel buigend haar moeilijk rekbare lijf, gaf ze 'm bril en gebedenboek, en met lustig opgezetten deun begon-ie z'n zangen, de eerste gemakkelijk opdreunend van buiten, dan vroolijk bladerend, met glanzend-tevreden kijkjes boven z'n bril uit, zocht-ie de rest in z'n boek, en begon in zijn spel van bidden en vieren, voorzanger en gemeente in hun beurtzang na te bootsen, bruusk-onmelodisch en zwaar doordreunend de kamer bij den eenen volzin, dan weggrabbelend haastig en toonloos den andere, die de gemeente

moest zeggen. Zoo, telkens zijn toon vervroolijkend, declameerde en dreunde hij naar Moeder of Jette gekeerd, tot ze lachten, of begeleidde zich met fladder-rappe handbewegingen, de lucht doorspelend met gehuppel van zijn vingers, die van de tafel geheven, waar ze trommelden en klimmerden tot bij z'n hoofd op en neer, terwijl hij uitgelaten-oolijke gezichten trok. En wijl er geen verwreveling kwam een oogenblik, zelfs niet van Moeder, die in plechtige aandacht luisterde, lachte de blijdschap door, en hij voelde zich zachtgelukkig van huiselijke bevrediging nu, zóó met het zingen der lichten boven de tafel, die rustig te wachten stond met bruinbebloemde bordranden en geblikker van vorken en lepels, terwijl de pittige en liefelijke etensgeuren dichter aandrongen. Volop en hoogop door z'n hoofd, krielde en joelde de blijdschap, 'n zachte behaaglijkheid, 'n gedachteloos zich schurken en kneuteren in nauw-afgekamerde, warm aan- en omdringende gezelligheid. Zwaarder, brutaal-zangerig, en met van kinderlijke speelvreugde van den tafelrand licht opwippende handen, dreunde-ie, met wijdopen mond z'n Lego-Doudiezang op, waarvan, hoewel hij de beteekenis aller woorden niet wist, de zin der strofen hem vertrouwd was; met golfjes van verrukking genoot hij de levensverheerlijking van het refrein:

„Kom mijn vriend, de Bruid tegemoet, laat ons de Sabbath ontvangen.”

— Ja, ja, ze hadden 't wel goed gezien. Want zóó, zooals ze aankwam, wàs 't wel zoo, leek ze wel 'n Bruid, de Sjabbes, 'n Bruid zóó maar heerlijk aangeschreden, zóó maar binnenlachend het huis, zoo maar zacht doorjuichend de kamer met fijnhoogen stemmelach, in een adem van krachtige weelde.... O, die ouwen, die goeie ouwe Rebbes, zoóals hij ze zag: allemaal goeie wijze mannetjes met op hun grijze lokkenhoofden de simpele fluweelen kroontjes... met hun lange baarden slierend naar de perkamenten rollen.... Ze hadden

het wel goed gevoeld.... ze hadden het wel mooi gezien.... Als hij zich zóó liet gaan.... met zijn blik, langs den van waakzaamheid doorfronsten glansafstand, het klaterend lichte om zijn hoofd toegewend, wegduwend het harde van den voorbijen dag en 't aanhuiveren van den komende; als-ie ènkel dit wou, dit van nù-dàdèlijk alleen, met de lichten die zoemden in dubbelen zang, met het wit van de kleeden, het roerlooz' te ruiken, beefwachtende wit, en de glimmende kamerdingen, door ongewijde handen geordend, verpronkt en aangevuld voor zijn ééne hoog-goudlichte moment, dat aan kwam te jubelen. Dan wàs het zoo.... dan zàg hij haar komen.... dààr, daar vóór het huis, kwam ze aangetript, de zachte fijne koninklijke Bruid, om met zijn ouwe handen de breede plooiën van haar kleed in vertrouwelijke aanbidding te vatten.... O, hoor nu de stem komen, zilverjoelend en zacht, de stem van de Bruid weekgolvend deinde door de kamerwarmte. En haar lach was de blijdschap, de Bruidlach was lièfde; zij lachte in den avond en de urenhardheid verweekte; zij boog zich over den dag en hij vergoudde zich onder haar schijn. Zij stortte haar soepelheid zacht vrouwelachend over hem uit; zij dompelde den avond in klaterjoelende weelde.... O, wat zag hij alles vermooien, nu ze aankwam, alles, alles, het kil-leelijke, het geproefd-vieze van òm hem de menschen gleed weg als een wangeur in het geruisch van bloemen dat er machtig over kwam waaien.

Heel, heel stil wou-ie nu blijven, zóó even, niet te zeggen, onberoerd-alleen in het geluk.... 'n gelukstroom uit z'n keel ademnijsend tot in z'n hoofdbinnenste, en 'n gouig-rooie warreling, met hellerrood en verstippelende schemerplekjes òm-stoeiend en krielend en stil-hoogomjuichend z'n oog en voorhoofd.... Nee, nu wou-ie naar niets òmzien, niet naar Jette of Moeder kijken wou-ie, niet naar ànd're kamerdingen en niets verzetten of neigen daar boven in z'n

hoofd naar verweg-vreemd-andere dingen. Maar enkel vóór zich wou-ie zien in z'n boek en denken aan Sjabbes. . . . de mooie lieve Sjabbes. . . . dat had-ie alleen, dat hadden alleen de Joden. . . . Over de heele wereld zàten ze nu zóó en de vrouwen staken de lichten op boven de bizonder gedekte tafels. . . . De armsten en de rijksten hadden òm zich de eerste juichende verteedering van het feest. . . . alles was mooi. . . . heel het leven was mooi; zoolang er Sjabbes was en Jontef, kon je liëfhebben en vergeven; het bestaan was alleen voor de vreugde. . . . en Jontef en Sjabbes wàren de vreugde: niet in de ellendige zaken zijn en niet met de walgelijke boeren omgaan en niet misselijk vriendelijk moeten zijn in den winkel: ze konden nou overal gaan waar ze verkozen: hij verkocht niet. . . . hij verkocht niet hoor! . . . hij was hier, hij was bij zijn eigen, bij zijn diep-eigen liefste dingen en hij mocht zingen zoo hoòg-ie wou. . . . hij zong de toekomst toe van zijn volk, dat weer worden zou, wat 't eens geweest was. . . gindsch, in Erets Jisroyl machtig en gròot en gelukkig en met heerlijke heftig groote minachting omkijkend naar de verwaten en viesdomme haters, die hùn hier, overal, spogen en traptten, hun meerderen, hun stille regèerders. . . .

— Kom mijn vriend, de Bruid tegemoet. . . . laat ons de Sabbath ontvangen. . . . Tempel des Konings, vorstelijke stad, Richt u op, verrijs uit uw puinhoopen. . . . àl te lang hebt gij in het dal van den jammer verkeerd, maar God zal zich over u erbàrmen. . . . Schud het stof van u af, richt u op! . . . Trek uw feestelijk praalgewaad aan. . . . gij zult niet meer beschaamd worden en niët meer blozen. . . . wàt zijt gij terneder gebukt? . . . waarom kermt gij nog? . . . De armen van uw volk zullen bescherming bij u vinden. . . . de stad wordt herbouwd, hoog op haar heuvels. . . . Uw roovers, zijzelve zullen neervallen tot prooi en uw verdervers worden verjaagd tot zij stippen blijven aan den

horizon — en uw God zal zich met u verheugen — zooals 'n Bruigom zich vroolijk maakt met zijn Bruid....

Rechts en links en wijsdomme zult gij u uitbreiden en den Eeuwige eerbiedigen.... wij zullen ons diep verheugen en uitbundig vroolijk zijn door den nakomeling van Pérez....

„Kom dan met vrede, gij kroon uws gemaals.... kom dan met vreugde en kom met gejuich.... Kom midde' onder de trouwen van 't geliefkoosde volk, kòm o, Bruid.... kòm o Bruid!“....

Mijn vriend, wij gaan de Bruid te gemoet.... wij gaan de Sabbath ontvangen....

* * *

Nauw was, door de blijdschap van den Sjabbes-aanvang en 't eten, de rust tusschen hen neergezucht, of gepraat over handel en tot tijdvvulling bedachte plagerijen verwrongen de avonduren in afmattenden, onuitgezegden wrevel. Dan ook — de komende Zaterdag lag niet vóór hen zoo blij en om te kneuteren-weelderig als bij 't nieuwe Sjabbeslicht de eerste Sjabbesuren. De Zaterdag stond er zoo heel anders, weer kouder, grijzer, met alleen, héél vroeg, in den morgensjoeltijd nog, het heelemaal ervan kunnen nemen, tot twaalf, één uur, nà koffiedrinken, nog heerlijk het afgesloten-lichte, feestruime, zorgeloze; maar dan, nà middag-sjoel en tegen schemer vooral, o, de dag zoo zwart-naakt afhellend in de afgrijselijke donkerheid van den killen Zaterdagavond, die huiverend aan kwam hollen, rukkend en hortend aan de rustkleeren, snauwend en grommend en rumoerend door de vertrekken, het heele huis verkalend en ontgeurend en voor de verdubbelde lichten in de kamer bruit-wreed wisselend de spokig-naakte schaduwdansende vlindervlammen in den rommeligen winkel.

Na veel spreken over den maaltijd, kwamen, telkens door Vader opzettelijk afgebroken, verheerlijkende uitweidingen over zijn naderenden zeventigsten verjaardag, en weer keuringen van de lekkernijen bij de thee; dan begon Jette Moeder maar voor te lezen, de vele Fransche namen van den Nieuwsbladroman stukstamelend, en ze moest voortdurend personen en verhoudingen verklaren, en de vorige vervolgen in herinnering brengen, omdat Moeder altijd in de war raakte met al die graven, baronnen en hun dames. En dadelijk, met veel dankbaarheid van oja's, herleefde ze weer de dooreenwirrelende gebeurtenissen, schudde 't hoofd bij 't noemen der slachtoffers, vervloekte de moordenaars en de onteerders, en glimlachte lieve knikjes naar de redders: heet-gebogen zat ze te luisteren, slurpend de schroeiende sensatie der heftigheden, soms de oogen sluitend voor de verwarring der dooreenkolkende, wegglijssende figuren. Dan ontschoot haar de helderheid van den verhaalgang weer, en bij een nieuw hoofdstuk soms pinkte ze met heftig-uitschietend vingergebaar Jette plotseling in de rede, wijzend naar den graaf die ze in verbeelding zag: o god ja, det was die mamzerbennenidde ¹⁾, kwam die nou toch nog weerümme?

„Och neé,” verbeterde Jette geduldig-vertrouwelijk, „de's ummers geen kwoaje kerel, de's wel juist 'n geschiewes ²⁾, die.”

„Loop noar de verdommenis met oe geschiewes!” keilde Meijer, die nooit las, over de tafel, „heur-ie 't? baron de Nekoomme of hoe heet die potsneus, is 'n geschiewes, woar mien zuster zich al niet de sappel over maakt, ogh!”

Op den laten avond 't ruziën moe, liever blijvend in de aandacht der lectuur, maakte Jette zich zelfs

¹⁾ versta: schurk.

²⁾ versta: brave.

niet kwaad om 't geläch der anderen en schoof dichter naar Moeder om verder te gaan.

Maar langzaam ging Moeder in den stoel achterover leunen en de hevige sensatie kwam te verdoezelen in het gewirwar der figuren en schokkende gebeurtenissen. Het hoofd, moe van heel den dag zenuw-afmatting, knakte zwaar neer naar de borst, tot het rochelend snorkte, met telkens openschrikkinkjes van de paars-omhoogde oogen, als de mannen luidruchtig spraken of lachten, en met weer wegtuimelen in het sluimer-zwart. Dan wisselde Jette van lectuur, nam ze haar snoeperijtje van Vrijdagavond: Zola. Met toegenepen keel en met bonzende slapen zoog zij de wonderlijk in boeken-gedrukte, voor ieder leesbare dingen van lichamelijke heimelijkheid naar het verhittende hoofd en de zwellende zinnen gulzig in, en zag telkens naar de pratenden angstig-schuldig op, de oogen-ontmoeting ontwijkend, uit vrees voor het vertoon harer gistende bewogenheid.

* * *

Over de mannen zonk allengs sleepend verveling neer. Vader lei na een triestig mijmerkwartiertje z'n hoofd op tafel en sliep naast Moeder in, zwaar snurkend boven 't krantenpapier. Meijer, met stomme smartelijkheid het avond-einde voelend, waar over enkele minuten de kamer voor hem in donker zou staan, liep, met de verlamdheid van het monotone leven in z'n nijdige vervloekingen tegen vrouw Bart, de kamer uit en holde de trap op naar de gevangenis van het bed. Jette zag toen op, de pendule stond op over tien, Miene zou zoo komen. De tijdsduur brak haar aandoeningen af: straks op bed zou ze wel verder denken. Met een oprukje uit haar rust, gaf ze een duw naar de beide neergebogen lijven, Vader en Moeder wekkend, die met slaap-oogen opschrokken.

„Vader, Moeder! muj niet noa bède? de gojje kump doar dadelijk!”

„Watte?” lachte Vader, 't hoofd opwippend met van de armknelling roodgegroefde bovenwangen, „loa maar komen, kan ze mien noa bedde brengen.”

„'k Zal 't zeggen,” lachte Jette terug, blij-vriendelijk met Vaders pretje. „Moeder, ieje oòk, kòm 't is kwart over tien hoaste, doar is de gojje um 't licht uut te drijven, nou!”

Bei stonden ze op. „In godsnàme,” zei Vader en waggelde, smakkend van den wrang-warmen slaapsmaak, de oogen sluitend tegen 't lichtwit, naar de keuken, om de plaats over te gaan naar hun slaapkamer.

„Wacht nou even, tut as ze 't lichien op 'ef esteuken!”

„Goa oe gang maar, ogod, hèe,” kreunde Vader van de ledenverwringing.

Vrouw Bart was binnengekomen, had goeienavond gezegd en van Jette een handvol nootjes met een sinaasappel in haar rokzak laten glijden. Al had ze vandaag ruzie als nooit zien dansen door de straat, waarin ze zich achter in het huis, van tijd tot tijd voorzichtig een eindje naar voren schuifelend, verkneukeld had, tòch had ze den avond in haar onopgeruimd vertrek, met haar spraakloozen kerel, ellendig verbracht, tot ze blij was, tegen tienenvierde te kunnen gaan om in haar jodenhuizen de lichten te dooven. Achter, in de bijna naakte onbewoonde kamer, waar Vader en Moeder's bedsteé was, ontstak ze 't oliepitje, en Moeder, wel te rusten fluisterend, strompelde Vader na de keuken in en sloot de deur.

„Goan-ie niet noa bedde?” vroeg Jette verwonderd naar Sam.

„Loa mien nog even zitten,” zei-ie kregel.

„Nou, ze mut et licht toch utmaken?”

„Kàn ze doèn. . . .”

„Wi'j dan in donker blieven zitten?”

„Loop noa de verdommenis. . . . loat 't licht maar uutmaken, ik 'eb geen zin um noa mien bedde te goan, as jullie kommandeeren.”

„Bloas maar uut, Miene.”

Vrouw Bart weifelde, zag van Sam naar Jette.

„Bloas maar uut,” zei Jette zacht-dringend. Toen blies ze, in de uitstervende kamer, de beide Sjabbeslampen uit op den schoorsteenmantel, optillend haar lijf naar de hooge glasopeningen, en met rossig-begloeide bollende wangen wegsbugend de lichtvreugde in het neerslaande zwart. Dadelijk naar de tafel, draaiden de handen de beide gaslampen dicht; de vlammen floepten neer als wegkrimpnd in de stangen. Verlaten-gedempt klingelde de winkelbel door het huis toen Jette sloot, hij hoorde het slieren van haar toffels en 't gewaai van haar rokken de treden langs.

Voor 't raam, in het nu volkomen doode kamerzwart, waarin alleen, tegen de goediger grijzing van 't raam, 't tafelwit een breede kloof blank spookte en waar 't pendule-getik zich loomwee op wiegde, bleef-ie zitten trampelen van spijtigheid.

Hij moest naar bed, er was niets aan te doen. Het was het sluiten van den dag, en als een kind, werd hem slechts de keus gelaten tusschen de duistere kamer en het bed.

Morgen zou 't weer zoo zijn.

Hij wou wel de deur uitloopen, maar hij wist niet waarheen. . . . Want het huis en de stad en de heele wereld schenen een knelling, die kneep hem als dood, die drong zijn machteloos tegenstribbelende levensdrift tot een benauwenis, oneindig en onzegbaar. . . . Tot een benauwenis, die hij niet wist, maar voelde alleen als een klemmend verlangen naar wisseling. . . .

Met een plotseling giftigen uitval tegen die sarrend-afmattende bevangenis, liep-ie stàmpend de kamer door, smakte de deur in 't slot, rommelde rumoerig,

lippenbijtend, als zich met moeite de trap opwerkend, naar boven, weer en weer, den nacht in . . .

* * *

De Beems waren nette lui.

Tegenover de klein-arme jodenslagertjes, die scharrelden van winter naar winter, 's zomers gebrek lijënd of zoolang 't ging, van 't geld van de boeren etend, speelden ze nog de groote kooplui, flinke slaggers met drie, vier beesten in de week. Voor de anderen, slaggers met geld, enkelen renteniers al, waren ze de fatsoenlijke armoedzaaiers, knoeiend met de boeren, sjaggender van de eene week de andere in, leenend bij elk, die maar geven wou. Toch werd dat voor de kleinen verzwegen, die soms, als iets uitlekte, van een te lang gesarden boer, een afgezetten geldschieder, of een die 't pocherig rondspoorde door de Joodsche gemeente, de Beems er mee knepen, nu lachend-intiem, als ze samen handelden, dān venijnig-publiekmakend, met den gultigen haat van door grootspraak getreiterde tobbertjes. Vaak werd er, in 't lokaaltje, waar 's Zaterdagsmiddags nā koffiedrinken een uur door den Rebbe geleerd werd, vóór diens binnenkomst kwartieren lang stilhevig gevochten, meestal in weerszijdsche uitpuwingen van haat om eindloos elkaar bemoeilijkenden broodstrijd; om door al dringender, nijpender nauwte van arbeidsveld tot diefstal neergesjaggerd handelsleven. Die hevige woedebrakinkjes, opgekropt een heele pijnlijke week, deed vaak den korten rustdag tot een vergalling zijn waar zij bijeenkwamen. En tot de Rebbe eindelijk hen tot zwijgen moest sissen duurde 't soms voort: opsomming van afgezette boeren, die niet meer leveren wouen; bedrog met gewicht, dat uitgelekt was; oneerlijke onderkoopng van vee. Zóó was hun leven bijna heel en al tot gesjagger om brood van adem in adem verworden, terwijl zij elkaar begluipten en begluurden, elkaar's rustige moment gul-

zig-heet vervraten en vrouwen en kinderen broodstompjes en noodigste kleeren misgunden.

Zoo, in 't allengs verschrompelen van 't stadje: 't inkrimpen der burgerij, àl wat geld en jonge kracht had er uit, al wat binnen kwam, uitgerafeld en wrokend — was daar den meesten het leven geworden tot dringen en schreeuwen, tot stompen en nagelen naar 't allernoodigste.

Tot in velen alles verbruut was, neergetrapt, uitgemergeld, hun liefde, hun vriendschap, hun geïsoleerde vertrouwelijkheid.

Tot alle levensmooi vergroefd was, verstorven door algeheele negatie, overschreeuwd door den saterlach van honger dag na dag.

Tot zij zich wierpen op geld als met beestendrift, alles om zich verduwend, alles in zich vertrappend. En zelfs 't lief van gemeente traditie niet meer in hen was, dat wat 't langst nog bewaard wordt, naief en innig, zachtjes vertroeteld, hartstochtelijk beschermd, als de jaloersche beveiliging van een oud lief geworden lichaam; bij geur van frisscher leven zelfs angstig, en weifelend, en smart'lijk nog losgelaten.

En die traditie maar àl schijn van vormen werd, verwaarloosd om nietigste voordeel, en dag na dag afgebrokkeld uit liefdelooze gemakzucht.

Zóó was hun leven, zonder edeler kleur van hooggestemden hartstocht, zonder dieper botsing van gevoelsbeweeg, zonder blijdschap of weemoed om zon en regen van het leven.

Zóó — als één lange heete zomermiddag, wen zonneschroeiing alle dingen ontzielt, de kleuren tot matheid verlaait, de wisselingen neêrzengt tot egaal-overvlamde gelijkenis, de wereld in klanklooze dofheid versmelt, tot ze geeuwend neerligt in zieke bezwijming.

Als alle dingen dood zijn, hatelijk verkoperd: de zware bloemen beven niet meer op fijnranke stengels in luchtigen kleurendans en vrouwengratie: de hoof-

den domm'len nu loomer neer; traag doffen de blaren naar 't fletsbleeke gras; fijn pulvert de aarde, gemergeld tot dorstige droogte; staag branden de boomen in druipling van vuur, de kruinen verschroeien van zonnepijn.

En het is àl stil, àl geeuwrig en dof, egaal-glijende levenskruiping; minuten tragen àl langer en moeër, de avond lijkt zoo heel, heel ver, niet hevig verlangd, niet angstig verwenscht, alleen maar heel heel ver van den langen ruischloozen dag....

* * *

Hij zou 'n vrouw nemen, om rustig te kunnen leven en om Moeder en gekke Jette niet naar de oogen te hoeven kijken.

En om centen te krijgen.

Zóó stonden de zaken: als 't 'n jaar zoo doorging waren ze 'n eind op weg om er onder te zitten; 't was groot houen voor de anderen, maar als-ie rekende, was er 'n duizendje schuld. Met 'n vrouw die 'n paar lappies meebracht, kon-ie zich feliciteeren. Dikwijls had-ie geschreven op advertenties uit 't Joodsche weekblaadje, maar altijd was 't misgegaan. En enkele maanden geleden was neef Moos getrouwd; ze hadden hem de oogen uitgestoken met de pracht van hun gassene. 'n Vrouw had-ie gekregen met drieduizend gulden. Hij kon de boeren tegenwoordig aftellen op z'n vingers, waar-ie geen stuk vee meer krijgen kon, dan met centen op tafel; Moos' vrouw droeg japonnen van tientjes en hoeden als 'n rijke mans' vrouw. Om te bersten was 't, als je op Zaterdagavond hun vollen winkel voorbijging terwijl zij wel gesloten konden houden.

En Joop? Joop aan d'overkant? wist zich gewoon geen raad; hij wist 't toch. Zat er in tot over de ooren. En met twee kinderen, waar drie stuiver kosten op waren. Stond 'm óók te wachten as-ie 'n vrouw nam. Waarom kon-ie geen moppen krijgen en die hond van

'n Moos wel? wat was-ie meêr as 'n hond? Oók 'n rotslepel, die nooit 'n mes goed in z'n pooten had kunnen houen. Kreeg 'n vrouw met dik geld en die 'n manjefieke handelsvrouw was. Toch zou-ie 't weer probeeren; d'r was toch geen andere manier. Was Naatje ook geen kalle uit de krant? Enkele keeren al had-ie vergeefs geschreven, 't was een ellende geweest, een ergerende beleediging van onzichtbaren, die 'm niet wilden: dat tuig wou zeker voor tien lappies van honderd nog een graaf hebben.

Moos' bruiloft had hem zoo belust gemaakt op koetsen en bloemen en op een vrouw naast hem in bruidscostuum. De ceremonietjes hadden hem gehypnotiseerd; dat koningschapje van één dag, dat omhangen-zijn van plechtigheidjes leek hem een voorname heerlijkheid van 't trouwen. 't Was zoo mooi gegaan tot 't laatste oogenblik, ieder moest 't weken later nog bekennen: daar was van alles volop geweest.

Ja, zoo'n bruiloft-zelf ook leek hem een heerlijkheid, een dag-roes. Hij zou 't goed laten worden; koetsen evenveel als Moos, kleeren evenveel, en centen evenveel. Iedereen nam notitie van je zoo'n dag en lachte je toe en benijdde je. Ja, voor die eene maal in je leven was je gek as je centen spaarde. Hij kon lachen, als-ie er aan dacht, hoe-ie de lui zou laten bikken, 'n halve koe zou-ie ervoor stuk hakken en ze onpasselijk maken van zoet en fruit. Ze mochten te keer gaan tot 't huis in elkaar zakte, als de slaapkamer maar gaaf bleef. Hoe kreëg-ie 't gelukje, dat-ie nou tegen Moos ook 's opscheppen kòn? . . . met verlakte koetsen, twee paarden voor iedere kar en de partij op de zaal van de Societeit? As nou die crimineele hijbel er niet geweest was. . . . o, dan zou ie Moos met Naatje gevraagd hebben. . . . Stel je voor: hij met z'n vrouw tusschen bloemen en planten in, onder één talles! Naatje zou vast voor de tweede maal goppe willen nemen om 't nog 's royaler over te doen.

Ja ... aan haar had-ie den grootsten hekel, zij zou de concurrentie volhouden, tot ze hun den grond had ingeholpen. Hij beklagde Moos, dat ie zoo bij 'r onder den duim zat, maar hij benijdde 'm omdat ie sterker longen had dan hij. Wonderlijk — àl de vrouwen die ie kende, deeën 'm den dood an. Joop's vrouw — die had nou géén centen en was nog een beest erbij. Lâf om je te laten drillen.... trouwde je daar dan voor? Nou ja, om samen te leven, nou ja.... maar die stapele Moos en die krankzinnige Joop, kerels die potverdomme konden spelen en praats hadden voor drie, nou dansten ze naar de pijpen van de vrouwen.... Hij zou ze liever stikken laten, as ze 'm regeeren wouen, en ze naar de keuken jagen bij de rooie kool! Die Naatje had tenminste nog wat meegebracht, die kòn nog ergens praats voor hebben.... maar die Grietje? Die had toch gar niks? Zoo'n nakkedikke boerin? Recht geen kleeren had ze fatsoenlijk aan 'r lijf gehad, toen ze pas begon te vrijen, wat 'n brutaligheid! Heb praats as je wat in de melk te brokkelen hebt, maar zoo? wees vrouw, maar hou je teminste achteraf en dring je niet overal in! Diè heelemaal, daâr kon-ie om barsten, as-ie aan die dacht.... smerige nakende boerin, moest ze z'n broer uit de zaak komen halen.... of-ie maar te vreten had gehad, as-ie gebleven was? Hadden ze tenminste nou mekaâr niet kapot gemaakt. Voor 'r schein gezicht.... ze mocht z'n schoenen nog niet helpen uittrekken, dat gazzet.... àl wat an 'r was, was dat pietsie helderheid.... kon-ie óók 'n werkvrouw voor nemen, was je klaar voor vijf en twintig stuiver in de week.

Liever verzoop-ie zich.... miès èn nakend èn praats.... was 'n aardige roestige sjiddesch ewest.... 'n sjiddisch met 'n luchien.... stomme Joop, wat was-ie leelijk gesjochten geraakt....

Nog enkele malen schreef-ie om een vrouw, geen enkele gaf hem antwoord.

HOOFDSTUK IV

IOEN Zaterdagmorgen in Sjoel de dienst was afgeloopen, dubbelrumoerig door de bizonderheid van een zeventigsten jaardag, waren Sam en Meijer, opgewonden door al 't gefeliciteer en toegeknik, en onder het spreken van vele gekochte en gekregen ceremoniën, waarmee hun Vader was gevierd, maar vast vooruitgegaan. Want Vader scheen maar niet gereed te kunnen komen met 't opvouwen van z'n tallies, ¹⁾ zoozeer werd hij, telkens opnieuw, aangesproken, gelukgewenscht en opgehouden.

De Sjoel was langzaam leeggelopen; het was om het ongewoon-late uur, een haastig wild toeflappen van bankkastjes en hongerig heenhollen. De jonge Rebbe stapte, in zijn gecostumeerde meerderheid de Biemah af langs den ouden Beem heen, en gebaarde, met de hand uit zijn fluweelen togamouw en met zijn gebarette hoofd, kleinachtend-vertrouwelijk, met de koele kleinachting van den onaangedane, naar den jarige, van: nou, nou, dat zal me wat worden en: wat hebben we een feest.... De sjammes achter hem zag Beem's verlegen en gekwetste lachen en buigknikte met gemeenzame eerbiedigheid onder 't heengaan.

Ouwe Beem, graag feestelijk zich voelend, wou telkens den steeds zich opdringenden hinder van de kostbaarheid der viering onderdrukken, maar aldoor weer leed-ie de verbittering van berekeningen, die zich bij

¹⁾ tallies = bidkleed.

't met lieve aandacht omtasten der vreugdedingen wurmend daartusschen hoekten: de gazzen, de sjammes, ze behoorden elk hun fooi, allemaal dingen waar je niet dadelijk aan dacht, god, god, je kòn ook geen feest vieren zonder véél geld, en waar moest 't bij hèm vandaan komen? Eindelijk was-ie klaar met 't vouwen van z'n bidkleed, en met z'n tallieszak onder z'n arm, wandelde-ie kuchend naar den uitgang. Toen, plots, aan den arm getrokken, zag-ie om; Joop stond vóór 'm, hield 'm van achter snel terug en vroeg z'n hand.

„Nog veul joaren Vader, 'k filleceteere oe!”

Een oogenblik stonden zij bij den stevigen druk van de dadelijk toegestoken hand in de beste zuiverheid hunner gedachten, zwiiggend tegenover elkaar. In den fijnen plooi van Ouwe Beem's blanke rimpelgezicht beefde een trilling van ontroering, en onder de gretige reiking van zijn groote vleezige hand, verkleinden z'n oogen levendig naar Joop, die in zijn naakte, eerlijke man-sterkte vóór hem stond, sjöfel, met ouwe bruine demi en hoed, kragen en randen versleten, 't gezicht van z'n Vader, 't wat pijnlijk-geknepene van den neus en de kleine donkerbruine oogen — onverschillig bleek van altijd met het denken ongeweten-vastgehouden zorgelijkheden — binnen den verslordigden rossig-blonden baardgroei.

„Zeg, heur-ies Joop, dank oe, maar 'k neme hier geèn fillecetaasie an heur, ièr niet heur.”

„'t Zal toch wel mütten, Vader, 'k 'eb oe nou 'efilleceteerd.”

„'k Doe 't tòch niet. En de vrouwe dan?”

„O, nou, doar mu 'k 't meteène veur doen. . . .”

„Lig nou niet te donderen Joop, kom nou even an, haal nou geen kunsten uut.”

„Och, Vader,” zei Joop, den ouwe zacht afduwend, „'k bin d'r sekuur van, eur, dring maar niet bij mien an, 'k doe 't niet. . . . 'k wensch oe nog veule joaren

eur vader, geleuf mien maar, mije sjoone ¹⁾ in geluk en in gezondheid en in sjolem ²⁾ eur, eur, eür, àl wa' joe zellef maar wenschen. . . ."

„Omein, omein jonge," dankbaar zei de ouwe, vòl, met toegenepen keel, „omein, ie zullen d'r getuuge van wezen eur. . . ."

„En van Griet ook. . . ." drukte Joop nog eens.

„Omein, dank oe," schudde de ouwe verward terug, „koomie nou niet? mu 'k d'r nou op vluuken? doe 'j 't niet? mu'j nou zóó oe kop hollen? verdomme mu'j oe moeder nou niet komen filliceteeren. . . . en de anderen, nou? en ies mee anzitten en ies meelachen mèt de vrouwe? nou Joop? mu'j nou geen glas wien met mien drinken? bedenck oe nou, denk nou ies noa en proat er maar ies met oe vrouwe over heur. . . ."

Eén seconde weifelde Joop. Hij zag 'n flits-verbeelding vóór zich van kamer met lachende menschen; z'n Vader en Moeder en de jongens en Jette en allemaal, opstaand om de tafel met wijnglazen in de hand en hoera's in de kelen. . . . god, god, 't was wel héél wat, zou-ie 't doen? . . . Hij merkte een snakken naar vreugde in zich, naar feestgezichten, één uur dan maar, in de zwarte voortmartelende zorgendagen; hij voelde een heftige begeerte tegenover zijn Vader te zitten en hem toe te klinken. . . . Maar dadelijk zag hij weer in die kamer de gezichten; dáár z'n Moeder, ja 't wás wel z'n Moeder, maar god, niet om zoo mee om te gaan, en daàr Jette, waar-ie nóoit houvast aan had en die hem daarom hinderlijk was, en die beroerde Meijer en gniepige Sam: Sam, pestkop, nijldige broodhater. . . . en dadelijk stond zijn sterkere persoonlijkheid in hem op, een verzet tegen de bekoring van één uurtje; en het klaarder weten van zijn ellende: thuis de vrouw en de kinderen, lieve dingen met, allen, iets zachtangstigs voor hem, een liefelijkheid en een benauwing

¹⁾ honderd jaar.

²⁾ vrede.

voor hem, en soms al hongerig wel, já hongerig, já . . . zóó moest-ie 't maar blijven bekijken, nee, hij verdònde 't toch . . .

„Ie sparen te vluuken en ie sparen te vroagen,” besliste hij, z'n Vader's hand loslatend en tot vergoelijking daarvoor zich naar hem overbuigend: „geleuf mien maar eur, 't is toch zoo veule beter . . .”

„Nou, nou,” zei de ouwe bijna geraakt, „a'j dan niet willen jonge, dan kan 'k er niks an doen eur . . . 'k heb mien best edoan . . .”

„'m Joa,” zei Joop bitter en liep haastig de Sjoel uit, buiten z'n Moeder en de jongens zonder groeten of omzien voorbij.

Ouwe Beem gaf nog veel laatkomers handjes; dan, dicht bij de deur, tikte zijn neef De Beer, de eenige nog levende zoon van zijn Vader's zuster, hem op den schouder. Hij was even ouder dan Beem, en, daar hij rentenierde, dikwijls zijn geldschieter. Beem, glimlachte en stak de hand uit.

„Nog viel joore, Jitsgok,” wenschte De Beer, „mije schoone ¹⁾ jong.”

„Sjkoug, sjkoug,” ²⁾ dankte de Ouwe, zich wringend om de ééne gesloten deur 't portaal in. Hij zag hem aarzelen, en hij wist wel dat 't nu komen zou, 't manen om de rest van het geld dat De Beer hem twee weken terug geleend had; nog vijf en twintig gulden moest-ie hebben.

„Ie komen toch zeker strakkies wel?” noodigde hij snel om hem af te leiden, „eigelijk neem 'k hier geen fillecetoasie an, jonchien.”

„Ja, jazeker,” bedacht zich De Beer, en kleurend binnen z'n peper en zout baardlapjes, boog-ie even dichter naar Beem. „Eur ies even Izak, 'k heb Vrijdag die centen niet ekregen, eur; nou já, 't is niks . . .

¹⁾ mije schoone . . . nog honderd jaar.

²⁾ dank. (letterl.: (mij) zij de kracht, n.l. tot wederdienst.)

gekkheid, maar 'k zeg 't maar, denk-ie d'r umme de volgende weeke?"

„Netuùrlijk," zei Beem, benauwd van de inspanning z'n teleurstelling binnen te houden, „wat docht-ie dan? van de weeke bij gezond bi'k bij oe eur, zonder mankeeren...."

De Beer nikte glimlachend. „'t Gazzentien ef mooi e-oort hè? ef goed elajent è, ef mooi ezungen."

„Best, uutmùntend!" zei Beem, „nou, 'k goa noa uùs, jonge, 'n boel drukte!"

„Ja, ajuu."

„Ajuu," zei de ouwe, met vertreiterde feeststemming voor de tweede maal; weër dacht-ie aan z'n schulden: waar moest dat heen? nooit 's 'n oogenblik rust; maar moest die hònd 'm dan nòu ook vragen om die vervloekte centen?.... Receptie, feest.... blèven ze dan ook maar: met hun feliciteeren en manen tegelijk...."

„Oome Ies," hoorde-ie achter zich roepen.

Hij keerde zich om en glimlachte vriendelijk-verrast, om tegemoet te komen aan Moos' schuchterheid. Naatje had hem tweemaal naar voren moeten duwen: „hij vertrapte 't, hàar kastanjes uit 't vuur te halen," zei-ie. Ineens hakte hij den knoop door:

„Nog veule joaren, 'k filleceteere oe, a'j 't tenminsten willen annemen."

Naatje nam nu ook een hand, en feliciteerde met stroeven lach op hoogrood gezicht.

„Wil u 't van mij oòk anneme?"

„Hoho," lachte de ouwe gemakkelijk, „van de heele wereld 'oor meisje, dank oe jonges, en kom nou strak-kies 't andere maar vertellen eur!"

„We zullen zien," zei Naatje, en wenkte handig Moos nu niet dàdelijk bij de anderen te gaan feliciteeren.

„Goed," zei-ie vriendelijk, „'k zal zien o'j kienders of groote menschen bin, heur."

„Eet u smakelijk," lachte Naatje 'm toe, nòg verle-
gen, maar al besloten straks te gaan.

„Ja," hakkellachte onhandig Moos.

Bang de anderen te zullen ontmoeten, wachtten ze, tot de ouwe met z'n vrouw en de jongens den hoek om waren. Toen, blij hun verzoeningskomst vanmiddag met 't aanspreken van Oom Ies te hebben voorbereid, gingen ze naar huis.

Toen de ouwe Beem met zijn vrouw en de jongens bij huis was gekomen, stond Jette in groote schort met lange mouwen hen te wachten op de stoep, het haar nieuw gekapt en de armen in gespeelde feestluiheid over de borst.

„Wat bleiven jullie uut," hoofdschudde ze glimlachend, „'k éb mien nog wel 'ehoast, maar 'k had nog wel minstens 'n kwartier kunnen bleiven. . . ."

„Wat is mien zuster vroom," gijnde Meijer, haar over den neus nippend, „die klaagt vandage, dat ze niet lange genog in de Sjoele kon bleiven. . . ."

„Och. . . . koòm!" weerde ze lachend af, „begin met mièn niet, begin met 'n ander, nierèsch!"

Stoeiend gingen ze naar binnen, waar de tafel gedeckt wachtte met brood en gestoofde visch, die er in de schaal, met gesneden uien en bruinig-doorstoofd brood overstrooid, in breede mooten te geuren lag. Onder de blankwitte tafel door, lei feestelijk uit een nieuw karpét, rood met zwarte wevingen; Moeder en Jette hadden 't, na lang aarzelen, wel voor de receptie moeten gaan borgen.

„Hef Oome Sam oe al efilliceteerd?" vroeg Sam, „'k heb 'm niet bij oe 'ezien."

„Jazeker," zei Vader, „wèl efilliceteerd eur, toe waar-ie al weg. . . . an de deure."

Sam zag z'n Vader aan, maar de ouwe bleef langs hem heen zien, wou niet spreken over De Beer's manen.

„An mièn ef-ie oòk efilliceteerd," zei Moeder trots,

vanmorgen ongewoon veel pratend, „en hoè? nog wel ampart bij mien noa boven ekommen, onder de hoe heet 't ook ies weer? onder de haftoure, d'r bin d'r nog veule meer bij mien 'ewest, 'k had 't druk d'r van. . . .”

„Die Moos en die Naatje die 'em zich za 'k starreven goed ehollen,” zei Sam, terwijl ze aan tafel gingen zitten, „'k heb 'edacht, dat ze vandage zollen thuus blieven, en zij kump toch eelemoàle nooit in sjoele — en doar komen ze mien werachtig allebeide an; nòu nòu. . . .”

„Tòch ef Moos de koorse in 'ehad,” gnuiflachte Meijer naar Vader als om een goedkeuring, „toen-ie ef ezien, dad-ie alle mitswes ¹⁾ adden, en toen ik bin op-eroepen, toe e'k bepoald edocht, dat Naatje doar boven zol barsten van de gift!”

„Och,” nijdigde Vader terug, „loop-ie noa de verdommenis, met oe kienderachtige kwoajonges-smoesies, ja, 't zal die menschen hun zorreg wezen, of-ie vandage worren op-eroepen; det kun ze toch wel begriepen, ze weten wel, dat anders as op zoo'n dag zukke kwoajonges niet op-eroepen worren.”

„'t Is tòch waar,” lachte Meijer gewrongen.

„Dan hadden ze toch wel thuus kunnen blieven,” vergoelijkte Vader weer, die Meijer vandaag zoo lang niet beleedigd wilde laten; „maar ik zal oe nog wat anders vertellen.”

„Wat dan?” vroeg Jette, dadelijk vol hoop op de zoetigheid van een verzoening.

„Ja,” zei de ouwe, „a'j maar niet zoo'n buutengewoone drukte willen maken.”

„Nou?” drong z'n vrouw.

„Nòu-nòu,” redeneerde-ie, „ze bin vanzellef noa mien toe-ekomen. . . .”

„Wie. . . . Naatje en Moos?”

¹⁾ Ceremoniën in den kerkdienst, die een religieuze verdienste aanbrengen.

„Ja, Naatje en Moos," zong-ie afwerend terug, „ze 'em mien efilleceteerd. . . . is det zoo'n mirakel?"

„Adenom!" kreet Meijer.

„Nou. . . . en wat he'j ezezd?" vroeg Moeder.

„Nou. . . . wat zal 'k ezezd hebben? 'k heb dankoe ezezd."

„En hè-'j ze soms evroagd um hier te komen?" vroeg Jette.

„Evroagd?" onderzocht hij voorzichtig, „had 'k ze dan mutten vroagen?"

„Veur mièn niet neudig," ontweek Jette snel.

„Mièn mien zorreg," zei Sam onverschillig, toen-ie z'n Vader rond zag kijken.

„Hàd 'k ze dan mutten vroagen?" hervroeg de ouwe, met een blik naar z'n vrouw.

„Weet 'k veule," haalde Moeder de schouders op, „had ze wèl evroagd, had ze nièt evroagd, vraag of ik det mut weten."

„A'j ze evroagd èm, dan is 't goed, en a'j ze nièt evroagd 'em is 't oòk goed," maakte Sam af.

„Maar às 'k ze nou evroagd had," zei de ouwe schijnbaar boos tot Jette, „dan had 'k toch zeker de grootste spiktakels met óe 'ekregen? is 't soms nièt woar?"

„Och, det wéét 'k niet," zei Jette spijtig, „as ze oe 'em efilleceteerd, en ze èm oe een hând egeven, dan a'j ze kunnen vroagen oòk. Ja," zei ze in overtuigdeun naar Sam.

„'k Heb honger," zei Sam, „geef mien maar lievers een groote moot visch. A'j ze evroagd 'em, dan zal 't wel gòed komen, en anders zal d'r een goed joàr komen."

„Nou, 'k hèb ze evroagd," zei de ouwe, „en ze kòmen ook."

„Jaàa," vroeg Jette nòg ongeloovig, „is 't werachtig as gòd woar?"

„Precies," zei de ouwe, „maar 'k kon toch niet anders doen."

„Nou," zei Jette, „a'j ze evroagd èm, dan is 't gòed, dan zulle we ze ontvangen, wat ièje Moeder?"

„An mièn is 't goed," zong Moeder, „as-iè d'r niks in zien, iè 'em mèer met ze 'ehad as ikke."

„Nou, oòk 'n zorreg," maakte Jette af, „doar muwwe nou niet zoo lange over proaten, ze bin toch altied wel hartelijk ewest, ze bin tòch de arregsten nog niet. . . ."

„Ik goa kiddesch maken," zei Vader beu, en hij hief z'n beker in 't licht, dat nu gaaf-wit vòl, daagde van de plaats 't groote raam door.

Jette hield vol nog even de verzoening te aaïen, zachter pratend onder haar vader's zingen door:

„'t Is tòch netties, dat ze efilleceteerd 'em, weràchtig," zong ze verteederd, „'k vin 't arreg, arreg mooi, dan bin ze tòch veur Vader de minsten 'eweest."

„Maak niet zoo'n kolde drukte," zei Sam.

„As ze strakkies komen," grinnikte Meijer, „giet Jette ze 't eerste likken."

„'k Vin 't knap," vond Moeder eindelijk ook, „wat woar is, is woar."

Vader zweeg, gaf stukjes brood voor Moutse¹⁾ en zette zich in den van de kinderen gekregen leunstoel tot eten.

¹⁾ Moutse = het stukje brood, waarover vóór den maaltijd de „Brooche" de lofzegging om de komst van het voedsel uit de aarde, wordt gesproken.

HOOFDSTUK V

TEGEN den raamuitbouw, die al vòlstond met koffiegerei, hadden zij nog, bij wijze van dientafel, een blad over twee schragen gelegd en dat met kraakwit tafelkleed gedekt. Jette had daarop, met vrouw Bart in 'r Zondagsch- en baker-costuum, karaffen en glaasjes voor drank gezet: een paar groote, van boter gele cakes, schotels met klein gebak en schuim voor bij vrouwen-drink; fondantjes kleurigden daartusschen voor de kinderen. Het was, op witten grond, een stadje van porcelein en glas, met spitsende torentjes boven de glazen en blauwgebloemde pottenrompen uit, en parkjes van bruidsuiker, rose, wit, geel. Maar de bloemen, die Naatje en Moos nog haastig bedacht hadden te zenden en die van de De Beers gekomen waren op aandringen van de dochter, had Jette op tafel gezet met den bak voor visitekaartjes er tusschen: twee zangen van zomer in het koele licht van de nu frisch gedempt-feestelijke binnenkamer; fonkelende parelingen van droppels zwierven langs margrietten en rozeblaren. Ook Moeder had Vrijdags van een groentenvrouw bloemen gekocht: een tuil slordig geschikte van alle soort en kleur, een mishandelde, doch zuiver en krachtig-geurende bloemenruiker: bijna paarsche, dikbladerige rozen, en reseda's en bijna doodgedrukte viooltjes; op 't geschraagde blad stonden zij als een woudje achter die porceleinen en glazen speelgoedstad. Vader en Moeder waren in hun nu gelijke leunstoelen, op Sam's raad tegen 't raam aan den winkelkant gaan zitten, de ficus tusschen hen in; „anders goa'j vrijen,” zei Sam,

„woar de menschen bij bin" — maar Meijer had gefluisterd „of vechten". Ze zaten zoo 't dichtst bij de deur en 't gemakkelijkst te feleciteeren. Sam en Meijer, op de canapé, bezagen in den spiegel hun kleeren, schikten boorden en dassen en bespraken dat. Maar Jette stond nerveus te schikken aan schoteltjes en glaasjes, had vrouw Bart al van zich weggejaagd naar de keuken en telkens als een voetstap langs de deur ging de stoep over, schrok zij en boog zich haastig naar de ramen om de voordeur te kunnen zien en om haar bewogenheid, als Naatje binnen zou komen, bijtijds te kunnen stillen nog. Ook Moeder en de jongens bleven niet kalm; Sam en Meijer sloegen elkaar op de knieën van pret en lolden stiekem van: „potverdomme, doar zu'j de poppen zien dansen" beide bang toch voor 't oogenblik waarop ze Naatje de hand zouden moeten geven. En Moeder beroerde 't even met haar gedachte van al vrede ermee hebben en noujà: we binnen maar menschen, óók 'n zorreg, za'k 'r even de hand geven.

Vrouw Bart, toen er gescheld werd, rende met de jacht van haar slaafschheid en van haar gemeenzame dorst naar de sensatie der plechtigheden, naar de voordeur. Allen, behalve de ouwe, die onder z'n zwartfluweelen keppeltje rustig bleef zitten en de wenkbrauwen licht-spottend optrok, bogen zich met een schokje voorover en zagen den winkel in.

„Och," verried Meijer hun te vroege bewogenheid, „Oome Sam en tante Netje kippekuntien."

„Nou?" zei Jette gehinderd, „d'r mag komen wie d'r wil 'eur, ik bin veur geen mensche bange, ie doen net of we bange bin."

„En Rozetje," zei Meijer zacht-verlegen, getroffen, naar de anderen, daar het mooie nichtje nooit dan op zeer bijzondere tijden kwam.

Zijn witte buik vooruit tusschen de panden van z'n zwarte jas, stapte oom Sam, Beem's geldschietter en

huisbaas, binnen. In het gevoel der ongegrondheid van zijn bezoek, dat, na zijn gelukwensen in Sjoel, de zuivere vriendschap te bezegelen had, feliciteerde hij voor de tweede maal, de overeengekomen glimlach der feestelijkheid tusschen z'n grijze baardlapjes en achter z'n brilletje. Tante Nette, kippekuntien genoemd, wyl ze haar naar buiten gebogen achterlijf door een dikke keu nog proppiger had doen worden, wipte met haar zwarte glacé de voile tot op de helft van den bleek-beenigen neus, en onder deftig hoofdgewiegl, achter het even rondgebogen mannetje aan, zonder lach of vriendelijkheid, maar met den strakken ernst van een duidelijk uitgesproken ochtendgebed of van een nauwkeurigen zet aan een machine, sputtersiste de behaarde mond de felicitatie eerst naar ouwe Beem en z'n vrouw; hipte de haastig half-ontschoeide zwaarberingde hand met hetzelfde plicht-gebaar, langs de kinderen nu ook, de kamer rond. Moeder, moeilijk vriendelijk, kneep, opziend over haar bril, een harden glimlach uit haar allengs weer verkniesde trekken en de zwakke vingertjes drukten, onlekker, slapjes het toegestoken tipje hand. Om de deur boog nu 't witte bovenlijf van Rozette en lucht-rank, plots verjongend de atmosfeer der kamer, tripte zij binnen, wat vreemd hier en daarom niet in alle jeugdvermetelheid van het binnenstormen bij vriendinnetjes, doch te zeer aan den kring nog verwant, om niet gemakkelijk lachend naar Oome Ies te gaan, ongeduldig achter haar zwart-afruggende moeder aan, rank-wit en rossig-blond, als een bouquet. De jongens kregen klitten in hun keel: 't was niks, een eigen nicht, maar 't was even raar, ie-wisten toch dadelijk zoo niet, wa'j wel zeggen mosten. . . . Jette begon al te presenteren, zoeten drank, 'n glas wijn, gebak, en ze begon over den prachtige ruiker, waar de jongens over doorspraken: zij, Rozette, had ze zeker gekozen. Het meisje lachte wat, zei wat, bleef bij de jongens zitten, spelend met haar parasolletje,

wiegelend met de bruine schoenvoetjes, zacht brandend haar jeugd-wit in hun donkere, schuwterugduikende mannengrofheid. Maar dadelijk achter haar traden de ouwe Izak Rosenstein en zijn beide zoons, wegbreedend voor goed met hun zwarte koopmanszielen, haar fijne witheid in het huis, als een paar zware en zwaargrendelende luiken. Izak, even boven aan zijn groote lichaam gebogen, in zijn als een heilige traditie zoo nijdig volgehouden lichaamsverwaarloozing en onreinheid, onder zijn groenige hoogzij, die hem op de uit-stekende oorlappen drukte, slofte op zijn bovenmatig-groote schoenen het voorhuis door, en stiet met zijn knie de kamerdeur open. De klein-brede Lion met z'n kinderen-beangstigende leelijkheid, z'n groot-wijde oogen en langen haakneus dadelijk omwilderd door een vierkant brok baardgroezel, dat boschachtig groot was voor zijn korte, gedoken gestalte — stapte, de kaashoed schuin, met handen in z'n vestzakken onverschillig langzaam z'n vader na, als een verwilderd woudmensch. En de ongetrouwde Joede, bijna vijftiger ook, slenterde 't laatst binnen, lang-lummelig, slordig, heurig, de administrateur van hun groote oude-metalen- en voddenzaak. Met hun drieën kwamen zij feliciteeren, de beide vijftigers meegenomen door den vader in een nurksche onderwerping aan de hem volkomen vreemde beleefdheidswetten der krankzinnig en vijandig gevonden wereld, wijl zij elke week van de Beems de afgeschraapte beenderen kochten. Toen zij elk even rond waren geweest, twee vingertoppen hadden gegeven en de felicitatie gefluisterd, zooals ze hun troostformule zeiden bij treurenden, zetten zij zich, vreemd, de jongens als om voor goed te blijven zwijgen, de ouwe brutaal doorhuiverend met zijn loens de feestelijke kamer. Rozette zweeg, onder den overmachtig haar onderdrukkenden geest van den ouwen Rosenstein, dien ze nooit nog zoo van dichtbij gezien had. Voor haar was hij een oud vreemd ding, een stoffig brok

blijfsel van heel verren tijd, dat je wel bekijken kon, maar op een afstand om je niet vuil te maken. Met ingehouden afschuw bezag zij hem, zijn langen, van den krommen neus doorbeenden kop, nooit schoon geschooren, altijd gelig-grijs stoppelig, z'n vuilvlekkige pak en groezeligen halsdoek, en die voeten, zoo lang als de hoogte van z'n op de ooren gezakten groenigen hoed.

„Ie bin zekers uut Mokem Ollef ¹⁾ meissien.”

Zij schrok er lichtjes van, toen hij sprak.

„Ja,” zei ze en zag hem weer 't hoofd afwenden, vroeg dan achterom naar Jette, wat-ie bedoelde, als had een doode of een oud meubelding haar toegesproken. Maar hij, oök voelend een vijandigheid in haar jeugd, had zijn ouden mageren kop alweer afgewend en scheelloogde de kamer in, zacht rochelend uit zijn stofvervreten longen en van niemand antwoord verlangend op zijn gedachteloos, bijna in droom weggekraakte vraag. Lion, met handen op z'n knieën gedoken tegen den muur, riep een harde dorre vriendelijkheid naar ouwe Beem, die met z'n neef in gesprek was, en herhaalde: of-ie d'r nog zeuventig bij wol? nee zekers hè? nou,” zei-ie, „ie 'em ook al genog mee-emaakt in dèze zeuventig....”

De ouwe knikte en zei van: maar zat, en zag voor zich, zonder lust met hem verder te gaan, vroeg dan of de ouwe Rosenstein niets drinken wou. Jette antwoordde snel, dat ze gevraagd had, maar hij had geweigerd en Izak, met 'n rooien zakdoek tegen z'n mond, weerde met z'n groote hand verder aandringen af; niks, niks wou-ie hebben, en hij hoestte maar, aldoor in z'n enormen rooien zakdoek, tot Rozette zich voorzichtig-langzaam had omgekeerd, om niet te zien het nog pijnlijk-hoorbare, zachte gerochel. Ook tante Nette's bleeke hoofd onder de voile weg, zag ernaar met moeilijk-bedwongen afkeer; ze vond ook de

¹⁾ Mokem Ollef = Amsterdam.

zoons vies, als met een dufheid van hun vodden- en afval-bergen, altijd averechts-stijf en bizonder van smakeloosheid in hun kleeding, 't linnengoed nooit helder of gestreken.

„Ie em det huussien goedkoop ehad, meneer De Beer,” begon Joede naar den anderen kamerhoek over een huizenveiling van een week geleden „'t was niet te duur, 'n heel knap huussien. . . .”

„Jawel,” zei De Beer, en z'n vrouw zag nu dadelijk belangstellender naar den kant der Rosenstein's om 't gesprek over den handel van haar man te kunnen volgen, „ie-em meen 'k nóg 'n perceel ekocht niet?”

„Nee,” zei Joede, „wij wollen d'r niks van 'em, wij 'adden d'r geen ambiessie veurr.”

„Zoo?” zei De Beer, „en ie 'èm nog 'n poos an 't bod ewest, niet? waar-ie niet an 't bod dan, op det perceel an de Langediek?”

Lion glimlachte tegen Joede. „Nee, volstrekst niet,” goochemde hij, „ja, det wil zeggenn, wij 'em wel 'ebeu-denn, maar wij wollen niet koopenn, wij wollen maar 'n bietien leven d'r inbrengenn, 'k weet niet o'j mien begriepenn. . . . 'k weet niett. . . .”

„O ja, ja,” glimlachte De Beer zwakjes, „ja 'k begriepe oe, ja, 'k vatte oe wel.”

„Wie was d'r dan an 't bieden?” vroeg Sam.

„Een zekere. . . . een zeker iemannt,” zanikte Joede, met zijn eeuwichhortend, achterdeurtjes-goochem, pronkerig eenvoudig temen, waarin-ie als alle Rosensteins aan de eind-letters der geaccentueerde woorden als hangen bleef, enerveerend-eentoonig, „een zeker iemand met dezelfde achtername as mien faderr, die wol det huussien ook em ehatt. . . . maar wij waren bange zie, hihi, wij waren bange asdat-ie 'n gelukstuipien zol kriegen as-ie 't àl te goedkoop zol ebbenn, en doarumme ewwe maar ezorregd dat-ie 't niet veur niks 'ef ekregen. . . .”

„O... oe oome Karel?” lachte Meijer, „de bochel, niet?”

„'t Was tòch 'n kreng van 'n huissien," zei Joede, glimlachend van ja knipoogend, „niks veur onss.... maar ij èf d'r 'n kleine honderd gulden te veule veur betaaltt.... 'n kleine honderd guldenn.... niet te goedkoop...."

„Och," riep Lion's breede mond, ook in zelfden toon en met even lang vasthouden van de geaccen-tueerde woorden, „wij 'em doar toch niks an, en evenwelss, as wij wat zien en 't is arreg geschikt veur ons of heel goedkoop, dan neme wij det wel, maar anderss, anders dan kunne wij ons kapitaal beter in onze zàke gebruikenn, doar ebbe wij dan meèr an."

„Wezèker," gaf De Beer dadelijk toe, om aan verderen poch te ontkomen. Maar de ouwe Izak, die nog niets gezegd had, keerde zich plots naar z'n zoon Joede, en terwijl Jette en Meijer haastig door de ramen zagen naar de weer klingelende huisdeur, snauwde-ie tusschen zwaar hoesten in: „och....! 't is Sjabbes....! hol oe smoelen dichte over de pernoose ¹⁾....èn.... 't kan ze tòch niks verdommen waj koopen of niet koopen, waj èm.... det is van mièn, van mièn en van geen éene anders, ie bin maar snotneuzen alle-beide!" Hijgend bij z'n laatste woorden, duwde-ie weer z'n rooien zakdoekprop tegen z'n mond en rochelde, zwaar meestootend met hoofd en karkas, z'n groene hoed in z'n nek, z'n scheele oogen neer en in de zekerheid van z'n overtuiging zonder opzien om iemands meening te weten.

„Nou 'eur-ie 't," spotte Meijer, „oe vàder is de boas en ie bin maar kwoajonges; zoo giet 't tegenwoordig, ze denken maar daj altied kienders blieven."

Maar hij en Jette, aan wie juist tante Nette den prijs van haar durèn hoed vertelde, waren plots 't heftigst van hun aandacht-rustiging weggeschrokken,

¹⁾ pernoose = materjele verzorgings-arbeid, bedrijf.

toen ze Naatje met Moos in 't voorhuis zagen staan. Jette morste van verrassing de voor tante Nette in te schenken anisette over 't schoone tafellaken en de jongens knipten elkaar nerveus toe, in de verwachting van verstorende buitensporigheden. Oom De Beer trok tegen z'n vrouw de schouders op met een nik naar de binnenkomenden, maar zij wenkte dadelijk terug van hou je gemak en niks laten merken. Ouwe Beem, bang voor z'n vrouw's onrustigheid, gaf haar een zacht trapje op 'r verlakte schoen, en zij zag hem onderschattend, verwijtend aan: wat dacht-ie wel, dat ze 'r fatsoen niet zol kunnen hollen soms? nogh! doar most-ie 'r goeie schoenen veur rinneweeren. 't Knikken en gebaren stramde plots, toen Moos en Naatje's zwarte veerenhoed de kamer binnen pronkten. Zij had hem gedwongen in groot ornaat te gaan, glacétjes om z'n kapitale slagersknuisten, z'n fijn-zwart goppe-pak, z'n hoogzij en bei z'n gouen ringen. Zij, droeg onder haar beige zomerbolero haar zwartzijden goppecostuum en op 'r hooggekapte, alleen mooie, donkerglanzende haar, haar groote zwarte hoed, schuitvormig, met breedopstaande zijwanden en omhoog-manifesteerende slappe en stijve, zwarte en nog wat donker-groene veeren. Zij voelde zich binnengaan als de meest-gracieuze hier, als met, Rozette voor dezen keer er buiten gelaten, een absolute en stil-bewonderde meerderheid van grootsteedschen smaak, en de middelen dien te kunnen volgen. Maar de gebeurtenis der verzoening toch verteederde dat bewustzijn gauw tot een gevoel van algeheele saamhoorigheid, een verzoeting van haar concurrentie-kilheid verinnigde heel den morgen al haar Joodsche familieliefde tot alles vergoelijken, tot wegmijmeren van de nu walgelijk-wrangsmakende herinnering aan de niet te mijden scheldpartij. En zacht duwde zij haar man vooruit naar oome Ies; hij, verlegen scharrelend onder zijlingsch gekijk van De Beer en z'n vrouw, feliciteerde voor de tweede

maal en ging dan met stroeven glimlach naar z'n tante:

„Tante Saare, oòk wèl gefilleceteerd 'eur, wel gefilleceteerd," schudde-hij haar handje. Zij zag weifelglimlachend op naar den breeden vent, die onder z'n scheeven hoogzij met kinderenlinkschheid te hakkelen stond, en bedankte zachtjes, blij, toen-ie weer verder ging en ze haar teruggetrokken hand weer over de andere heen tegen de borst kon kruisen.

Haastig fluister-informeerde Naatje bij den ouwe, of-ie Jette ook had voorbereid; hij stelde haar warmknipoogend gerust: „'t Is in orde heur meissien, goantie oe gang maar, niks geen flauwiteiten 'eur...."

Het was een gebeuren, dat hen allen een duwtje van ontroering gaf, een van de wendingen waar langs, schokkend alleen, hun voelleven voorde tot het einde toe. Naatje liep bedwongen-heftig op haar tante toe en nam haar handen en zoende haar; en toen die, dicht naar haar oogen gebogen, de vertrouwelijke donkerheid van haar figuur waarnam onder 't zacht-hartstochtelijk wenschen door, zocht zij den wang van haar nicht en kuste terug en dankte: „Omein, omein, je zal 't bij Moos beleven, 'oor je? dankje."

Naatje, snel zich omkeerend, lachte tegen Jette, om haar eigen vochtig-wordende oogen, en liep dan op haar toe langs hakkelenden Meijer heen en langs Sam, die een tikje gereeder deed. Bij de dientafel prevelden de beide vrouwen haar begroeting eerst, dan haar wenschen, schuchter, zich schamend voor elkaar, tòch elkaar helpend dien schroom te negeeren. Meijer, pas vrij van z'n benauwenisje en weer opkijkend, schoot in een verknepen lachje, dat-ie haastig wegnieschte in de bollende hand: die twee doar, die Jette en Naatje, 't was um oe 'n bòchel te lachen, nou likten ze mekare, wat 'n spullegien. . . . Toen grinnikte hij met in verwonderingsmeedeeling opgetrokken brauwte tegen mooie Rozette, maar zij bekeek zijn zuur-leelijk gezicht

zonder antwoordblik, en hij zag haastig naar den grond, moeilijk nà-lachend, de handen op z'n knieën.

„'k Zal je maar gèen cognac inschenken hè?" vroeg Jette, eindelijk even verruimd en nu Naatje met alle vriendelijkheidsaandacht dadelijk overladend.

„Nee," bedankte ze, „we zalle same 'n advocaatje drinke, maar jij mot oòk drinke hoor, anders doe 'k 'et niet. . . ."

„Nou, netuurluk," zong Jette, „ik zàl 't doen. . . . neé, 'k hou oòk niet van cognac. . . . 'n mooie bollero hé-je daar an, erreg lief zoo met die lange mouwen — zeker van de Zon hè?"

„Nee, van Amsterdam," zei Naatje, zich van schouder naar schouder beijkend, „'k was verleje week twee dagen met Moos, over Sjabbes, nou, 'k most tòch een hebbe, toen heb 'k maar meteen dàar een gekocht, och 'k 'ben d'r nou eenmaal gewend hè, ik kan daar beter terecht. . . ."

„Netuurluk," gaf Jette toe, „wàt je gelijk 'ebt 'oor, voor z'n kleeren moet me gaan waar me 't beste terecht kan; ik kan oòk altoos beter koopen in een winkel, waar 'k gewoonlik kom. . . . da's toch je goppejpon, niet? of niet?"

„Jazeker," zong Naatje, in de overtuiging Jette tevreden te stellen door 't bescheiden toe te geven; „je kèn 'm toch wel? je het 'r zellef nog an gewerrekt."

„Ja, dat is ook zoo. . . . weèt je nog wel?" teederde Jette, „was wel gezellig toe è? die tijd voór dat je getrouwd was, ja. . . . 't was 'n fijne jepòn, 't was ècht 'n fijne jepòn; as me toch maar goèd goed koopt hè. Och, netuurluk," gebaarde ze ook naar Rozette aan de andere tafelzij, „is dat dan nièt waar?"

„Duurkoop is goèdkoop," paste zich Rozette aan bij 't gepraat der om uiterlijke opvoeding alleen beneden zich gerekende vrouwen, blij iets te kunnen zeggen, nu ze een poos stil-bangelijk had gekeken naar de Rosensteins, die sprakeloos waren blijven zitten tegen den

muur. Plotseling tilde de ouwe Izak zijn half afgezwarten kop uit zijn gemijmer op en snauwde z'n opmerking door 't nog maar zachte praatweefsel aan den anderen kamerkant, naar opschrikkende Rozette heen; z'n grauwe oogen en kaal-blauwgrijze mond uit gewoonte tyranniek-waanwijs bauwend, als naar kinderen, maar in het langzame spreken meer en meer zwaarte naar 't zinslot dringend tot de nijdige, menschen-hatende bralling der laatste woorden:

„Wat koòp-ie dan tegenswoordig in oe winkels?“ riep-ie, „vuiligheid en smeerlapperije en 'n enkel bietien drek d'r deur-éene! 'n mooi papiertien en 'n strikkien met 'n lintien toe!... ie 'em doar 'n woàr woortien èzegd, meissien; main ette olewesjolem hot gezaakt, — ja, det verstoaj' niet, ie leeren alléenig maar Fransch op oe scheultien... mien vâder ef altied ezegt: goedkoòp goed is goed veur 'n kóótsen! veur 'n riek màn!... ik kan de wereld niet ànzien, 't is àllemoale mooi, maar aj 't op de schoale leggen, nemp de wind 't mee, verstoaj mien wel? wie bij mien met nijerwetsche lappies in huùs kump...., die giet de deure uut! d'r uut! d'r aus!“

„Eet-iè' dan maar 'n stuk botterkoeke,“ lachte Jette en schoof haar schotel bij, „de's toch geen schuùm, de's oldewetsch spul, memoosches.“ ¹⁾

Maar hij had zijn grooten kop al weer laten zakken, uitzwijgend verder zijn absoluten afkeer van al 't omringende, dat niet gebleven was zooals hij: stoffig en oud, met grauwe donkeringen van denken in wrok-kend-heerschzuchtige zelfvergoding; schraperige en bedriegelijk in zijn dierlijk-geworden oorlog om een verzekerd bezit, en ook droomend-vroom en weldadig soms; vulgair-kleingeestig van hondschen haat zoodra adem van zwakkere geesten òm hem was, en wel groot-somber mijmerend tusschen de ijzer- en voddenbergren

¹⁾ degelijkheid.

van zijn kolossale pakhuizen. Zwijgend met opeengene-
pen lippen, weerde hij met zijn zwaaiende hand
Jette's aanbieden af: nooit at of dronk-ie dan in zijn
eigen huis. Rozette, dichters naar Naatje geschoven, zag
naar haar en Jette: „'k Ben werachtig bang voor 'm,"
zei ze zacht met serieus zich in achtnemend gezicht, en
ze maakte Meijer even gelukkig met ook naar hem te
lachen. De zoons zagen hun stil gepraat, bleven zonder
opzien zwijgen, nikten dan even tegen Jaques de Vries,
een binnengekomen slagertje met geplekt-roodrig ge-
zicht van een borreltje, dat gefeliciteerd had en was
gaan zitten bij Sam en Moos, in zangerig Brabantsch
accent moedig-weg veel luid pratend en lachend, hoe-
wel men, nu hij in heeten zomertijd niet slachten kon,
al tweemaal voor hem rond had gebedeld. Achter hem
drentelde Lion Spier, ineengedoken, al grijzende vijf-
tiger, hongerig koopmannetje in alles, met z'n magere,
bleeke, uitgeleefde vrouw weggelopen van 'n huis vol
schreeuwende kinderen, om den met waardeering be-
dachten Beem te feliciteeren. Schuifelend en excuus
vragend gingen zij rond, en hij, vóór z'n vrouw uit, zei
zijn wenschen met zachtzwaar gepraat uit zijn breed-
sensueelen mond onder de kaalgeschoren bovenlip en
tusschen de zwartgrijze bakkebaarden in, met nu en
dan een aardigheid, waarom de knokige vrouw trots-
jes lachte: hij kon nog wel 's wat zeggen, al wàs-ie een
arme schlemiel. Allengs begon de deurbel drukker te
rinkelen, drongen de Zaterdags-gekleeden dichters in de
open plekken om de tafels en langs de wanden; de
nog apart-gebleven gesprek-geluidingen stroomden nu
saam tot massaler gegons en tot benauwder drukking
perste zich de atmosfeer der kamer. Langs Ouwe Beem
heen schuifelden ze over 't nieuwe karpets zacht voort,
naar telkens door Sam of Meijer bijgeschoven of nieuw-
gehaalde stoelen: kleine gestalten meest, met koppen
sensueel-geestig of sluw-driftig en bruut, somber-zwart
en oolijk-rood; gezond-normaal zelden, vet-voldaan, of

beenig en vaal-ontmoedigd van hopeloos afglijden een menschenleven lang op de zielenverscheurende steilten vlak vóór de slaging. De kleine aamechtige Davids kwam, met z'n vrouw, die een lachgroet neeg naar Moos en Naatje, 't allereerst hier opgemerkt; David Koopmans, die, bijna doodgebloed manufacturen-kramer, nog met een lapje van twintig el 's morgens de deur uitging om dat wèg te bedelen; z'n broer Kobus, gewezen kerkeraadslid, die stil bedeeling kreeg. Dan kwam de groote deftige slager, de jonge Abrams, pas met geld in 't stadje gekomen en stevig genesteld in een dik-beklante zaak: 't eenig voor enkelen mogelijke nog om niet dadelijk te verhongeren.

Jette had vrouw Bart uit de keuken gehaald, maar dadelijk was Naatje opgesprongen om te helpen bedienen. Jette wou 't niet, mos zij hier bedienen? met 'r goeie jepòn an? Maar Naatje wou, ze zou 'r niet zoo laten staan, dàt was geen afsappelen, en wat zou 't haar hinderen? met 'n schort voor kòn ze 'r met plezier wàt graag 'n beetje helpen; ze kon tòch niet goed stilzitten, werachtig niet.

't Kamer gegons snaterde aan tot nu en dan al met hartstocht doorschoten gewatel onder heftig armen- en hoofdgebaar. Gebak brokte naast kleurig-volle en van zoetelijk-dik vocht aangehangen leege glaasjes op tafel en knieën, en zakdoeken veegden al langs voorhoofden en binnenranden van hoeden. Achter in de kamer vooral, waar zich, bij de dientafel, de slagers en koop-luidjes tot een groep van enkel mannen gekringd hadden, rumoerden hartstochtelijker debatten op, met luide lachstooten en soms heftig-overtuigend overslaan van stemmen. De reinwitte tafel met haar bloemen en op den rand een enkel glas met schoteltje, schoof haar blanke feestelijkheid tusschen die opgewondenheid van twist-vreugde en de morsdoode roerloosheid der Rosensteins in, die nog altijd tegen den wand zaten: de ouwe Izak in 't midden, gebogen, met zijn groote groe-

nigen hoed op zijn oorlappen gezakt, als niets wetend van wat òm hem was en nu en dan rochelend, zwaardiep opzwoegend; Lion en Joede rechts en links van hem, kijkend vóór zich naar pratenden en binnenkomenden, maar niet sprekend dan nu en dan een groet, of een rauwe geestigheid, als verwenschte welvoegelijkheid uit hun aan simpelste vreugdigheid gansch vreemde denken moeizaam opgezocht. Aan de smalle tafelij, naast de breedkorie, woestbaardige leelijkheid van Lion zat alleen mooie Rozette, achterom gebogen naar Naatje en Jette aan de andere zijder dientafel, en zei en vroeg daar haàr onverschillige dingen; zij durfde niet weggaan nog, om haar Vader en Moeder, maar ze bedacht 't, wel graag 'te willen. . . . en tòch weer nièt ook. . . . och, ze wist ook nooit dan weer hòe te doen. Zij vond in huis, in de heele omgeving van toch schijnbaar lieven, héel-bekenden, nooit dat wàt ze wel wou; maar ze wist 't niet, jong en speelsch nog en zonder de waarachtigheid van het gebrek, die haar latente zieleleven allicht tot kernigen en blijderen wasdom zou hebben gepijnigd. Zij las en speelde en leerde wat als velen, nooit diep, nooit bizonder, en daarom, wijl in zich dragend fijner krachten, vaak machteloos-ontevreden en toch daarover zoo verwonderd. . . . even tusschen de voldaanheid en het verder gaan in.

Zij scheen ongewoon beminnelijk vandaag aan Naatje en Jette: verbeel-je, zij praatte, zij, Rozette, zoo'n nuf anders. Maar ze moesten telkens weg om te bedienen; Jette schonk maar en leegde den grooten koektrommel, de zakken met schuim, gaf enkelen kinderen fondantjes; 't partijtje gaf hen een trap achteruit en in den slechten zomertijd nog wel. Teruggekomen bij elkaar in een oogenblik rust, als allen gebruikten, raakten ze met haar tweeën, Naatje en Jette, in intiem gesprek, zacht babbelend, in voor 't eerst weer wat gemakkelijker gemeenzaamheid. Langs Moe-

der en Tante Nette gegaan, hadden ze die hooren spreken en elkaar toegeknipperd over den praat van Rozette's Moeder. Eerst had ze over hoofdpijn geklaagd, die mannen maakten 'r altijd hoofdpijn, ze waren ook zoo druk altijd. En over de meiden: dat je tegenwoordig zoo'n last er mee had, geeneen wou meer een fatsoenlijken dienst; ze waren te grootsch, ze gingen allemaal in een vak of voor een paar rottige centen in den winkel. Je kreeg 't uitschot zoo. Ja, ze moest naar huis, want die ze nou weer had, die snoepte 't huis leeg. 't Was 'r eerste Joodsche dienst en zoo as dat dan gaat: ze zijn niet zat te voeren. Goddank, as je geen meid noodig had, zooals zij, juffrouw Beem, die Jette had. Haàr dochter vertrapte 't, om wat te doen: ja ja, pochte ze stilletjes naar juffrouw Beem, ja, die sloeg geen hand uit, die dame, de heele dag veur de piano, zoo'n meissien kòst wel wat, dit doen en dèt doen en overal in mee goan, allerlei mesjoggaasies, waar-ie nièt los van kwammen. . . . è-è — Fransche les en Engelsche les en weèr 'n club en nòg ies 'n vereeniging. . . . en 'n fietse, met àl die deftige sjiksies meedoen waar ze mee op schoole was 'ewest — en as je niet meedoet, wat wordt er dan ezegd? de Jodin — of is 't nièt waar. . . . de Jodin die steekt d'r dan toch altied uut. . . .

Stil-voorzichtig naderde Jette naar Naatje met haar spot:

„Nou ja, waar wàs 't voor? voor uit te snijen, anders niks,” fluisterde ze, met een blik achterom naar Rozette, of die 't hooren zou. Naatje had nog dezelfde meid van vóór hun oneenigheid, de meid, die ze van Grietje, Joop's vrouw, had afgetroggeld, toen die ze nog kon betalen. „Nou ja,” zei ze, „allemaal gekheid, as je maar met ze omspringe kan.”

„Netùurlijk,” zei Jette, met een langs Naatje heenglijdenden blik; en terwijl ze zich intiemer naar haar overboog, informeerde ze liefjes: „Was ze werkelijk

zwanger, ja? werachtig?" Naatje, serieus-trotsch, met om die meerderheid van getrouwde vrouw, een glimlach zelfs, die haar neus in de punt zich rekken deed, vertelde van ja, ze was zwanger, ze verwachtte in December een kind. Moos, links naast haar, hoorde dat, zag even op van 't gesprek met de mannen om hen, boog zich naar haar en vroeg, terwijl hij met valsche gevoeligheid haar hand nam, wat ze zei. Zij lachte hem, lichtjes verteederd toe: „Nee, ze had 't tegen Jette." Bang-mijmerend zag Jette, van hun tweeën af, plotse-ling voor zich. . . . : wat was dat opeens dat haar zoo huiverig-droef deed zijn. . . . was het dat die twee saâm een kind verwachtten? Hiëld ze niet van Naatje? Wêl kroop een smartelijke afgunst naar haar keel: zoò iets zou in haâr leven wel nooit meer gebeuren gaan. Ze had wel eens gehoopt, vroeger, dat Moos, haar neef toch, haar vragen zou; maar ze was leelijk en arm gebleven, en waarvoor zouden ze haar ook nemen? Ze hadden een hekel aan 'r, ja, ja! . . . Ze was wel nooit verliefd geweest, maar ze had toch wel verlangd naar den bruidegom, heel lang en steeds heviger en meer ontwrichtend, eerst elken dag met overdreven kinder-lijkheid, eindelijk vol nijd en met afgematte verbeel-dingsdrift hopen op 't naderen van een bruiloftstijd als op een sprookjesachtige verlossing. Diep in de veertig nu, voelde ze zich langzaam gerekend bij de oude vrouwen; verlatenheid schreide dan bij oogen-blikken zacht in haar op, en de doffe moedeloosheid kwam, om die moordende zekerheid, dat elke leege dag de lieve hoop heviger verlamde. De angst om dat gelukloos wêgleven van 't bestaan, neep nu, hier mid-den in de volheid der feestvreugde, haar even wider-voerende droefenis tot wanhopige prikkelbaarheid. En ze dacht weer aan Naatje en aan haar glimlach: nee, nee, ze hield toch niet van Naatje. Ze glimlachte tegen haar, Naatje, omdat ze wel wist, dat de mannen met de voet tegen haar aanschopte. Ze wou 'r toch altijd

maar de oogen uitsteken met 'r mooie kleeren, met 'r zwangerschap nou weer; bah, wat had ze toch eigenlijk een hekel an 't heele zoodje; wat treiterde de heele wereld haar toch! Maar Naatje ging met vertellen voort en trok haar nu noodzakelijk vriendelijke aandacht tot zich op; met langzaam tot voorgewende vertrouwelijkheid zich ontspannend gezicht, keerde Jette zich naar haar om: „O, had ze al 'n vroedvrouw angenommen? Zoo.... juffrouw Paans.... o, geen jiddesche vroedvrouw?" „O, nee? hield ze daar niet van.... nou gekheid, dat moest ieder voor zich-zelf weten, daar kon niemand zich mee bemoeien.... en de baker óók al? O, nog geen baker; nou dat zou zeker vrouw Bart wel worden he? O, nee? vrouw Bart niet? Zoo, dacht Jette, dat was 'r zekers niet fijn genogt — já, ze was tòch 'n stuk gaiwe-medam, ¹⁾ umdet die vrouw Bart oók wellies bakeren ging bij 'n arme vrouwe.... En weer sprekend, Hollandsch altijd tegen Naatje: „Och ja, die vrouw Bart, ze zou 't niet tegenspreken, ze was werkelijk inderdaad wellis 'n beetje ordinair in 'r mond; ja ze kon wellis 'n beetje om zoo te zeggen gròf uit de 'oek komen; 't was niet bepaald' eerste kwaliteit; já, die juffrouw Van Dalen, dat was 'n net vrouwtje, ja-zeker, 'n heel net vrouwtje, 'n 'éél net vrouwtje, wat je noemt nèt.... ja.... Wel heerlijk è? a'j zoo'n kleintje te wachten was.... was ze nièt bang? nee hè? nou maar niet ongerust maken oór, dat komt allemaal wel goed," redeneerde ze dan maar ouwelijkjes. Dan werd ze weer weggeroepen door haar moeder, die haar drong toch rond te gaan en te zien of niemand wat gebruiken wilde. Ouwe Beem knikte haar toe: ze moest 't wel doen, maar kalmpjes aan maar, ze hoefde zich niet zoo druk te maken. Hij probeerde meteen te ontkomen aan De Beer's gepraat over zaken, dat hem hinderde, door zijn dorheid en met zijn kwetsend ge-

¹⁾ Gaiwe = trots.

snoef door de herinnering aan eigen tegenloop bovendien. Met gijntjes telkens wou-ie zich weer stemming opschroeven, zonder den weinig geliefden neef ongest-vrij te zijn. Maar onophoudelijk verbitterde die weer zijn joligheid, door steeds, zijdelings-vertrouwelijk of in een listige omwikkeling van gijntjes, op zijn gelukkige zaken terug te komen. Pas had-ie Beem's als afleiding bedoelden mop over een Poolschen jood vermoord, door de helft haastig mee te vertellen, of hij sprak weer over goocheme zetten, die z'n makelaar met in- en verkoop van z'n Amerikaansche papiertjes geleverd had, en begon dan plots weer, verernstigend, schijnbaar te klagen over den grooten last die je maar van huizen had. Ze wouen godweetwát voor reparatie hebben in een jaar tijd; alle maanden had-ie een timmermans- en metselaarsrekening te betalen; as-ie er goedkoop af kon komen, dan wou-ie wel. Wist hij soms 'n goeie kooper voor 'm? D'r was wat an te verdienen voor 'm. En toen-ie Beem zag glimlachen: „Och, ie komen oók niet met die luigies in connexie hè?” Maar Beem maakte 't met 'n pretje af:

„'k Bin zèlf nog pàs an 'n huussien blieven hangen,” zei-ie.

„Zoo?” vroeg de Beer met achterovergenegen hoofd, „iè bin blieven hangen an 'n huus? hoe det zoo?”

„Nou ja, an 'n huus,” glimlachte de ouwe door, „an 'n huussien altied.... 't was geen paleis van zelf.”

„Nou ja, maar hoe kwàm det dan zoo? Hoe kwàm det dan?”

„Joa, det kan zoo loopen, hè,” lachte de ouwe droogjes, „'k liepe de Wittenstroate deur en toe ging ik zoo dichte langs de mure heene.... en doar zat 'n spieker in.... 't liep nog goed of, maar 'k had toch 'n heele scheure in mien jasse....”

De Beer's breede beruigde mond lachte droog-schaterend op. Hij was goèd, Toures Mousche, hij was

goed, heël goed, hadden ze det 'eheid? Vooruitschuiwend met z'n stoel, vertelde-ie 't rond, liet de omzittenden lachen en hoofdknikken naar Beem, zacht genietend. Maar de bijeengebogenen weken dadelijk weer vaneen, lachloos teruggaand om Hartog Spier, Lion's broer, die binnenkwam, door te laten naar den jarige.

Vandaag tot heer verdefdigd, z'n vervuilde veehandelaarskleeren vergeten, leefde Hartog in den roes van zijn groothedswaan. Met stil-voornamen breede schreden stapte hij binnen, den sensueelen kop met glanzenden cylinder hoog en achteruit, en zijn donkerhartstochtelijke, diepweg gloeiende oogen zwenkten in een gemakkelijke montering in hun kassen rond, de hoofden langs de groepende gasten, als driest, als in de verzekering dat maar weinig kostelijke woorden als zeldzaam edelgoed het lage volkje vandaag van hem zou krijgen toegeworpen. Ouwe Beem en z'n vrouw gaf hij elk een hand, terwijl zijn mond van dikke lippen den gelukwensch gromde, kort en met ingehouden snauwtoon, tusschen gemeenzaamheid en koelheid in, heet-begeerig naar een opvallende houding en bang die te verspelen. Dan keerde hij zich naar Jette en de jongens, en terwijl hij met als hevig ontroerd, beweegloos gezicht bleef staan, gebaarde hij met z'n arm, licht hijgend, eenige malen, bij de in moeilijk Hollandsch uitgesproken wensch. Achter zich zoekend, streek-ie z'n jasslippen op en ging zitten, schoof den hoed even achterover en plukte in zijn kortruigen grijs-bruinen baard, strak en besloten voorloopig te zwijgen; doch daar hij zich in dat voornemen bekeken meende, werd hij zenuwachtig-verlegen. Zonder waarnemen der figuren weken z'n blikken nu en dan zijlings uit, dofmoe glinsterend van verdoken heftig leven, naar de rumoerende of zachtnasaal gonzende groepjes in de nu overvolle, benauwde receptiekamer.

In den morgen vol herinneringen aan hier en daar

gelezen dingen, en verward-extatisch door 't overdenken van, in de aanstaande vergadering der vrijzinnige Kiesvereniging, waarvan hem 't lidmaatschap een zware weelde was, neer te striemen gezwollenheden, had hij eerst vandaag niet willen gaan; maar dan plots een oogenblik later, vond hij 't een heerlijkheid, in die publieke meerderheid van staatsman zich tusschen de domkoppen op de receptie te vertoonen, waar hij zijn zou als een grootsche onaantastbaarheid, dankbaar toegesproken bij de neervriendelijking van enkele gemeenzaamheden. Pas had hij een socialistische brochure gelezen en met de bijgebleven heftigheden van bij stukken en brokken gelezen groote opposanten, van Multatuli vooral, gaf hem dat nu en dan koortsige oogenblikken van ommekeer, van hoog en heet naar zijn kop ziedend verzet zonder zwakste redelijkheid of besef van den dooreenbotsenden chaos zijner gedachten. In zijn zaken terug, met een compagnon geestig-voorzichtig voortstuwend zijn vrij omvangrijken groothandel in vleesch, droomde hij zich kapitaal-mensch, snauwde hij, in zijn vuile boezeroen en zijn tot halverwege de knieën opgeslagen broek, kortkrachtige patroonsbevelen naar de goedigjes bejegende knechten, en bij de ontmoeting eener maatschappelijke opstandigheid, spotte hij met hoogen kop, dat het geld de baas was; dat geest noch kop, noch organisatie, noch arbeid beteekenis had, dat hij, als hij de plaats van domme ministers bezitten zou, alle onreine dieren van de ophitsing zou laten uitroeien tot de laatste, en dat goud en zilververmogen machtiger was dan kanonnen.

Zoo leefde hij bij oogenblikken in de uitersten aller zieningen, verliefd op tegenstand en dus latend 't verzet van een vorig uur voor het roezig genieten van weer nieuwe bevechting.

Moe van opwinding en de kamerbenauwenis, nam hij uit zijn gekleede jas zijn rooien zakdoek en veegde zijn leelijken kop met het hooge voorhoofd en de klein-

dikken neus, plots met afwendingen glurend naar de wittige pracht van Rozette, die zijn heroisch afzonderingsspel tot smartelijke zinnelijkheid verknauwde. Hij bleef haar langer aanzien, en als zij naar hem keek, maakte hij groote oogen bij wijze van grappige aanhaligheid, maar zij merkte den gek en zag haastig verwonderd-spottend naar een andere kamerzij, bijna beleedigd. Getreiterd-driftig schokte hij zijn hoofd af, minachtend, maar spijtig, wyl zoo gauw geslagen, en door de beleediging van een mooie nuf vanaf zijn grootsche stemming verwrevelde. Toen zijn broer Lion met zijn magere knokige vrouw langs hem heen ging de deur uit, groette hij de schoonzuster niet, vrouwen hatend buiten zijn dierdrift om; nooit had hij er in zijn omgeving ééne, hem 't toespreken waard, ontmoet.

Na hen stonden meer gasten op, om ruimte te maken voor enkelen die al staan moesten: David en Kobus Koopmans en de amechtige Davids met z'n vrouw. Maar in 't voorhuis kwam hen weer Karel Rosenstein tegen, een grijze gebochelde slenteraar, half zoo groot als z'n broer Izak, vlossig baardig, geelgrijs. Plots, toen zijn gebocheld rompje om de deur schoof, woelde er leven in de roerloos-gebleven Rosensteins. De oom en broer, hun grootste concurrent in 't stadje, was hun doodsvijand, opgemerkt in hun nabijheid met de felheid van een hatend beest. Toen hij kuchend naar Beem schuifelde, keelschraapten zij, verschoven hun stoelen, bedachten met Judaslachen de gezichten al heet-ingehouden scheldwoorden. De ouwe Izak scheen kalm te blijven, maar in zijn keel hijgde de drift en dadelijk begon hij zwaar rochelend te hoesten, sleepte zijn grooten zakdoek uit zijn vergroenden jaszak te hulp. Even zagen de slagers uit heftig gesprek op naar den wand waar zij drieën zaten, en een van hen merkte al op, dat Izak daar stikken zou van de gift. Zij lachten om den hartstocht van zijn haat, waarin hij, joodsch-voorzichtig, in felste drift nog

nooit tot slaan was gekomen; haat om benadeeling in zaken alleen, die zij gretig tegen elkaar zochten en die weer door onderkoop, verraad en alle verfiynd-bedachte bemoeilijking steeds opnieuw geaaïd en verhevigd werd.

Toen z'n oom Karel was gaan zitten aan hun overkant, begon 't eerst Lion zijn spot, sprekend naar de zij der slagers:

„Nou is de ganze boel verschteertt. . . .“, zei-ie luid genoeg om 't Karel te doen hooren.

Ouwe Beem zag de anderen zacht lachen van verheuging om de levendigheid der te komen hatelikheden, en hij zag bitter-glimlachend naar Lion, spijtig om de nieuwe versarring van zijn feeststemming.

„Woarumme dann?“ vroeg Joede met opzet om weer treiter uit te lokken.

„Nou, dan is de Malleg Hamòwes ¹⁾ d'r ummers. . .“ zei Lion, „as hij d'r iss, dan is de soten in huus ekomenn. . . .“

Een ingehouden lachen zoemde onder de slagers; hier en daar schudde een zijn hoofd, den gijn afwerend, maar na een blik naar de anderen, glimlachte hij ook, zonder lust tot verdere afkeuring. Karel bleef beweegloos-gedoken zitten, zonder opzien of voornemen om heen te gaan. Met een enkel hoofdschudden bedankte hij op Jette's vraag wat-ie gebruiken zou. Ouwe Beem, een eindje met z'n stoel vooruitschuivend, begon een praatje met hem over z'n ouderdom: hij was toch al verder dan hij, niet? Ja! dat meende-ie ook. Stilwoedend schuinden naar hem heen de oogen der neven Rosensteins en de oude Izak, even uitgehoest, protesteerde, in zijn heerszuchtige knechting van alle genegheden, tegen Beem, door naar z'n zoons te brommen: „Ik zol zoo'n soten in 't zwart werachtig niet binnenloaten.“ Maar Beem gaf geen antwoord; de

¹⁾ Doodsengel.

vrouwen praatten zacht met elkaar over de ertelijk-gehate Rosensteins, en heftiger debatteerend, met veel al luider verdedigde meeningen, hadden de slagers en kooplui hem niet gehoord. Hartog Spier schoof dicht bij hen, nu nog zwijgend met naar hùn zij luisterend overgenegen hoofd, steeds als een groote, die zich naar 't volk onderzoekend neerbuigt.

Doch de begeerte, zich in hun politiek gesprek te mengen, zijn rauwe felheden tusschen hen te slaan met verrukkelijken hartstocht, begon zijn houding van eenlijken trots al te ondergraven. Nu en dan deed een vrouw een domme vraag over de besproken Russische Joden-vervolgingen; dan zag hij al hatend op: kiek, die wisten noòit arregens van, as de man bezig was met de fijnste dingen van 't ende, dan vroegen zij of er ook een begin was.

„Och,” klaagde Abrams, de groote slager, toen een der anderen van Ziónisme gesproken had en vroeg, hoe de Russische Joden 't gauwst in veiligheid zouden zijn: „ze mutten an de andere landen vroagen um hullepe — de Koningen en de Keizers die mutten zich d'r mee bemujen, anders kump d'r tòch niks van. . . .”

Hartog Spier wrikte zijn kop om als een hond die gerucht hoort en gaat blaffen; een haatlach reet z'n breeden mond vaneen.

„Wat zei-ie doar?” snauwde-ie naar den grooten rossigen Abrams, „hihi? wol-ie oòk al meeproaten? Koningen en Keizers, haha! Hak ze in stukken as 'n hoop ofval van 'n slechte koe en geef ze te vreten an 'n hond die in oe winkel kump! haha! wie d'r al niet meeredeneert! nogh! wol-ié Koningen en Keizers in gewichtige zaken mengen? hoehoe! haha! stum-pertien, stum-pertien!” grijnslachte-ie al heftiger, nu de anderen vermakend met zijn gewoonlijk tot bijbelstijl aan-ijlende drift-extaze: „Loat ze zoepen en loat ze vreten, maar loat ze niet proaten over groote dingen, en vraag ze niet um road in gewichtige zaken! nogh!

...ziet, de Koningen zijn als zuigelingen en de Keizers als jonge honden; men heeft ze geweren in de handen gegeven en zij schieten de wijzen ermee neer! ...nogh! iedereene die 'n poot kan deurhakken, die verbeeldt zich al over alles te kunnen meeproaten. Ie mu'n mien niet kwoalijk nemen, jonchien, maar a'j ies marrèg in oe harsens hebben, dan ku'j ies weerumme komen... tut zóó lange mu'j zwiegen," zei-ie bedarend, en ging nu, als gewoonlijk, in zijn heftigheid beleedigend verder: „en zoovarre zal 't wel nooit met oe komen!" spotte hij afmakend met een blik naar Jacobs, den Sjammes, die 'm zonder beweging van afkeurig of toejuiching bleef aanzien.

„Ja," zei Meijer lachend naar de anderen, „hij is Sociaal, wist-ie det niet?"

Maar Hartog kneep z'n oogen halfdicht tot ernstig-gemeende afstraffing en onder 't spreken klem-schuddend met z'n hoofd, zei-ie:

„Hoor-is ventje, d'r wordt jou nièts niemendal gevraagd, is 't niet waar? leer van mièn: as groote menschen spreken, dan mutten de kienders zich stille holden... misschien wil oe zuster oe nog 'n möppien geven, dan ku'j doar zoolange mee goan speulen!..." Meijer, hoewel hij hem den gek vond, kleurde toch tusschen de vele menschen in, wist niets te zeggen en lachte zuur.

„Een nar kan meer zeggen as tien wiezen verantwoord kunnen," minachtte Zadoks, z'n wenkbrauwen optrekkend. „och, d'r bin van die socialen, die zoe veur de mindere man opkomen, dat ze 'm zien stukkien brood uut de mond nemen..."

Hartog keerde z'n hoofd af, trok oök z'n wenkbrauwen op. Hij wist wel, wat de kleinzwarte, handige Zadoks bedoelde: zijn uitstooten van de kleine veekoopertjes, die bij hem de kalveren hadden afgeleverd van de boeren. In den laatsten tijd had hij hun bemiddeling onnoodig gemaakt, door van de boeren

zelf, voor meer dan hij den kleine uitbetaalde, te gaan koopen, om ook, door 't verplichten der boeren, 't beschadigde, 't gevaarlijke goed te krijgen. Hij dacht er niet over na, spotte ermee, nu-ie 't weer hoorde: — àl wat-ie bepeinsde en verkondigde, bleef, behalve gewoon-kleine eerlijkheid, buiten zaken en handelingen. Hij bleef met weer van hen afgewend hoofd zitten luisteren naar een gesprek over vleesch-kwaliteit, dat Moos Beem begon, door 't beest dat bij Abrams hing, te roemen. Sam en Meijer, Zadoks en Naatje, die bij hen stond met Jette's hooge schort over haar zijden japon gebonden, stemden toe dat 't een pracht was. Maar de arme, rossige Jacques de Vries, neep de lippen saam en hoofdschudde.

„Woarumme schud-ie nou met oe hoofd Joacq?“, vroeg hem Moos in de Vries' Brabantsch accent, „vinde 't soms nièt mooi?“

„Moak nou zoo'n drukte nie,“ zong Jacques met driftige grijze oogen, „god in den hemel, wat goa-de-ge allemaal hoog mè-dat beessie, ik wil med-oe wèdde, da 'k wellies mooier in me huis gehad heb; zoo'n schoonheid is dat nou nie. . . . Jullie moake doar, of 't een stuk van driehonderd pond een boùt is. . . . god-bewaart me. . . .“

„Is 't soms niet mooi? Joacq èf weer wat,“ verdedigde Abrams, „zoo'n stukkje vleesch hedde gij nog noòit in oe huus gehad, da wil ik oe wel vertelle, met àl oe praats!“

„Hè!“ spotte Jacques, gewend dat ze zijn dialect nabootsten, „wat ik dan de laatste keer met Dovidje Kalf soame had. . . . woar is-ie. . . . o, hij is al weggegoan Dovidje. . . . moar ge weet wel Herz,“ zong z'n Joodsch tenortje naar Hartog Spier, „ge het 't nog wel zien hange, maar doar kon-de jou beessie wel achter verstoppel!“

„Wát meen-ie?“ schoot Hartog Spier vooruit, „hoe-lang is det wel 'eleden?“

De Vries aarzelde.... „Een week of drie," zei-ie dan maar, zich toch schamend, nu-ie 't noemen moest: in geen drie weken had-ie een stukje vleesch an de haak gehad....

„Wat?" zei Hartog, „o, det halleve beessien, noem-ie dèt puik vleesch, jónchien? hihi.... za'k starreven, 'k heb 'èmeend, da'j toe een peerd van de stád hadden ekocht um ies ander soort klanten te kriegen; 'k dachte da'k had heuren hinneken, toe 'k verbi'j oe huus ging, hihi! das noemt èr schein vlaasch! nee det ging 't net as an oe vrouwe," ging-ie voort in zijn gewonen beleedigtoon, daar hij als-ie eenmaal bezig was, niets ontzag, nu spottend met Jacques' vele kinderen, „'t was àl te gezond.... hihi, 't had net 'n kleur as oe vrouwe!" En dadelijk grinnikte hij weer tegen Meijer, dien-ie in ernst aan een Amsterdammer, met Abrams ter receptie gekomen, hoorde vragen, of-ie geen vrouw voor 'm wist — hij kwàm zeker nog wel veel bij families — zij kwamen hier zoo weinig met gegoede meisjes in aanraking.... „Wol-ie dan 'n vrouwe èbben, jonggien?" grinnikte Hartog Spier. „Ik heb nog 'n geite achter op de plaasse stoan, a'j doar tevreden mee bin, dan bi'j nog wel te hellepen.... hoehoè-oè, ie mutten eerst 'n start van 'n kòe kunnen vasthollen, veùr da'j 'n vrouwe kunnen regeeren." En plots sarrend, begon-ie met zijn rauw-schorrende stem luid te declameeren:

„Salomó' die wijze kòning
Had duizend frouwen in z'n woning."

tot allen schaterden en „verschwartzte nar!" riepen, bij wijze van applaus. Ouwe Beem glimlachte even, blij dat er weer gelachen werd; 't was maar om Meijer nu, die had er zooveel hinder niet van. Z'n vrouw naast hem zat al een tijdje te morren tegen den langen duur der receptie die haar te druk was. Maar pijnlijker was hem 't dreigen van ruzie tusschen de Rosen-

steins, nu eindeloos Izak en z'n zoons hatelijkheden probeerden te doen verstaan aan Karel tegenover hen, die niet heen wou gaan vóór zij waren vertrokken. Nu allen een oogenblik zwegen en luisteren moesten naar de stille lachjes en treiterwoordjes, werden zij brutaler, wàre en bedachte slechtheden van Karel aan elkaar vertellend, als door henzelf uitgevoerd. Lion, na te hebben gespot met den te duren koop van 't huis, dat zij hem de afgeloopen week hadden opgejaagd, begon te vertellen, dat hij een bed van zee gras voor veeren verkocht had, koper met onderwicht afgeleverd aan een fabriek, waarvan zij wisten dat ze Izak's klant was; Joede grinnikte met stemknijpinkjes van wreed genot en de ouwe Izak zat met kleine oogjes zijn kop op en neer te schudden, en afkeuringen en verwenschingen te zeggen op de door Lion als eigen slechtheden voorgestelde oneerlijkheden. Zij negeerden ouwe Beem's loeren naar hun verwenschte gestalten, gingen voort als een der gasten een beleediging gemakkelijk-lachend zei en vertelden die dan kalm-weg nieuwe gemeenheden van den oom, als door hen zelf begaan steeds voorgesteld, om voorzichtig buiten processen te blijven.

„Ie mosten mèt mekàre maar in éene zak 't water in,” zei Zadoks, „gofferdomme d'r was niks beter, as-dat ze oe hééle mischpooge¹⁾ maar op ééne middag verzeupen.”

Hartog Spier knikte hem aanmoedigend toe. Maar Joede lachte grijnzend; altijd voelde hij hun haat als afgunst op hun geld, overtuigd, dat als de anderen maar konden, geen beter handelen zou dan zij.

„Och,” zei-ie, „ie weten niet woar 't goed veur is. . . , 't is altied nog-ies goed veur as de menschen ies bij ons komen um een cent te froagen, dan kunnen wij ze

¹⁾ familie.

nog wel-ies an 'n halleve stuver hellepen.... mien oome diè 'ef oòk 'n bultt."

Zacht gelach schokte weer door de kamer; ook de ouwe Izak had verrukkinkjes van de kleinste kwa-jongens-krenkinkjes aan z'n broer gezegd. Met hoog-optrekken van z'n brauwen, zoodat z'n lange gezicht ver-ovaalde als in een lachspiegel gezien, slurpte hij grinnikjes leedvermaak. Z'n broer Karel, met zijn gebochelden rug tegen den stoel gedoken, had nog geen woord gesproken, zat altijd nog met binnen de geel-grijze bakkebaardjes z'n ouwe wittige lippen opeengenepen in z'n plooiig-wit-zwakke gezicht, vuil-grijs polkahaar onder z'n hoed weg. Nu allen lachten, begon hij op te zien, gesard tot moordens toe tusschen de giechelende mannen en kwajongens. Toch wou-ie niet weggaan vóór z'n broer; nooit gaf-ie hun de voldoening hem te hebben verjaagd. Fel brandde de haat in zijn ouden kop, machteloos toch, tot meer dan oòk met woorden te beleedigen.

„Vader eur iess”.... vertelden Joede's dikke lippen weer, „eur ies fàder.... he'k oe al verteld van mien groote zeùne, die -n verkeerde antieke stoel 'ef meeneumen op de verkooping-ng, he'k oe det al verteld fàderr....” maar hij gíng niet verder, want opeens schoot hij in lachen weer, en met hun drieën gnuifden zij schouderschokkend, tot Izak begon te hoesten.

„Dan zol er de kalte koörsch kriege,” riep de oude gniepig lachend nog onder zijn rochelen door, en luider grinnikten Joede en Aron's breede monden hun hortend-droogen haatlach uit.

Maar ouwe Beem had lang gewacht: 't verveelde 'm nou. Hij hief z'n hoofd op en schoof naar voren. „Eur-ies jonges.... alle gekheid op 'n stokkien, maar det gedonder mut uut wezen eur! ie maggen buuten mien huus doen wa'j willen, maar vandage zèker wi'k det hier in mien huus niet ebben eür; die man die kump hier um te filleceteeren, en die heb-ie as 't

oe blijft met rúst te loaten.... en nou is 't uùt!"

„Heel recht," riepen een paar vrouwen.

„Za'k starreven, da'j geliek ebben," riep Hartog Spier, „wat 'n lui, ja, doàrumme niet.... de vriend en de vijand die bin mien 't verzoepen nog niet weerd; maar 't kump niet te passe; det bin vuile honden.... stroatzwarvers en orgeldreiers die dorreven det nog niet...."

„Mu'j die olde man doar zitten te ploagen en te treiteren?" riep Jette, „mien fader ef groot geliek, 't is schande...."

„Nogh!" riep Izak Rosenstein, „wat 'n pertaaligheid, „um mien 't zwiegen op te leggen.... ie-weten óók al niet wat me zien gasten verplicht is...."

Maar Joede, karakterloos ook tusschen beleediging van honderden, lachte er tegenin.

„Hoe ku'j ook zoo'n olde man ploagen," treiterde hij voort, „zoo'n brafe olde man, die al zooveule, zooveule achter de rugge heff...."

Nu keerde zich, de groote meerderheid vóór zich, ouwe Karel naar Beem, meenend dat die wel gediend zou zijn met zijn even laf verweer.

„'k Heb toch nog noòit de klössies an ehad," kraakte z'n zwakke stem naar die tegen den raamwand zaten; „'k 'eb wel veule achter de rugge, maar 'k eb toch nog nooit in Leeuwarden 'ezetem.... nog nooitt...."

Joede en Lion werden bleekwit om hun baarden van woede. Maar plots, onder Karels triomfantelijk herhalen de kamer rond, zwol Izaks kop tot paarsrood aan, en z'n oogen werden roodrig-bruin binnen de leden. Nòoit kon-ie één beleediging terug aanhooren, of in zijn waanzinnig-tyrannieke duldeloosheid, verwoedde ze hem tot stikkens toe. Karel's herinnering aan de gevangenis, waar hij en z'n zoon Lion al gezeten hadden, dreef hem plots een zóó dik-dichte prop van drift-zenuwen naar z'n keel, dat hij, nog steeds

voorovergebogen, te snuiven begon en met rooddoorloopen oogen aan 't hoesten schokte, kortheftig ophijgend naar adem, snakkend naar lucht met gezwollen kop. — Stil was 't in de voorkamer. Met angstgezichten stonden enkelen op, de armen slap langs 't lijf, bang voor een ongeluk.

„Hij stikt! hij stikt!” riep de Sjammesvrouw, „klop 'm in zien rugge, hij stikt! geef 'm 'n glas water!”

„Fader, Fader, schei uut! schei uutt!” riep Lion, hem bij zijn schouders nemend. Maar Izak, met z'n roode oogen den kant van Karel beloerend, hoestte door, kort-hevig nog, met rukken naar lucht, dan eindelijk wat langzamer, dieper ophijgend en rochelend als van onder uit zijn longen, zwaar schrapend, met een kop, die nog leek te zullen bersten. Vooruitgeschuifel van voeten en armenstrekkingen angstten op hem af; glazen water kwamen bij hem staan — alles sloeg hij van zich. Z'n roode oogen loerden alleen naar Karel, onder 't eindeloos hoesten en rochelen zonder vollen adem. Ouwe Beem was opgestaan, bang voor een ongeluk ook, had omgezien naar Karel, die roerloos zat, zonder lach of angstigheid.

„Bréng 'm weg!” drong-ie. „Breng 'm weg, Lion! . . . Joede, goat met 'm noar 'uus, toè goat met 'm wèg! eer d'r wat gebeurt, zeg 'k oe!” Maar stemmen van mannen en vrouwen riepen weer tegen en nà. Als-ie loopen ging, werd 't nog erger.

„Goan-ié dan hééne, Karel!” drong Beem, „hij barst ummers, as-ie oe zièn blef. . . . 't is nou eenmaal zoo . . . goat dan nou maar even weg tenminste, toe!”

Karel bleef zitten, vertrok z'n gezicht niet.

„Woàrumme zàk goan. . . . 'k 'eb niks geen kwoad edoan. . . . 'k 'eb niks geen kwoad edoan. . . . wie ier niet blieven kan. . . . die mut maar goan. . . . ik blieve tut as 't mien confejeert um wèg te goan. . . .”

„Goat dan met 'm weg!” riep Beem, àl angstiger voor 't blijvend gerochel, den paarsrooden kop en de

dik-op blauwende aderen, „goat met 'm weg! hij stikt oe zoo as-ie niet 'ier vandoan kump!”

Nu werden de vrouwen banger, gilden dooreen van: weg! weg! hij mut weg, d'r uut, noa buuten!

„Breng 'm dan wè-eg!” jammerde Jette, en de Sjammesvrouw, kordater, liep op de jongens toe, kneep Joede in z'n arm met zenuwkracht! „Breng 'm dan wèeg!” gilte ze ook, „loat oe vader niet stikken! vuilek breng 'm wèg, goaj nou niet? breng 'm dan buuten de deure!”

Langzaam drongen ook de mannen op hem aan, namen eindelijk op bevel en voorbeeld van den brutalen Zadoks den ouwe bij zijn schouders en duwden hem de kamer uit, den winkel in. Daar bleef-ie tegen den muur staan, tusschen z'n beide zoons in, den kop naar den grond en brakend.

Bleek-bewogen waren de gasten naar de kamer teruggegaan, de meesten staand nog, enkele vrouwen water drinkend van schrik, de mannen ook met zuchten bekomen van den nijp-angst voor den dood. Moeder en tante Nette zaten tegen elkaar te gebaren over haar vreeselijk-doorgestane gejaagdheid, zonder een woord bijna, smalbleek beide en met emotie-moeë oogen. En Jette en Moos stonden bij Naatje, àl maar te vragen, of ze niet geschrokken was. . . . en spraken overdreven van geluk, toen ze verzekerde, zonder hinder te zijn gebleven.

De ouwe Karel Rosenstein zat nog steeds op z'n stoel, roerloos-gedoken; niemand sprak tot hem. Maar Jacobs, de Sjammes en Zadoksje, kwamen binnen uit 't voorhuis en vertelden, dat Izak al weer bedaarde. Allen bogen zich om en neer, om door de ramen in den winkel te kijken, eindelijk gerustgesteld zachtgenoeglijk pratend van, ja — 't is weer in orde — hij giet weg, goddank. . . . toen ze Joede en Lion beweging tot heengaan zagen maken.

„Hij kan d'r wel ies wat van overhollen,” zei Beem;

„'t zal mien wonder doen as det goed giet....”

Langzaam, tusschen Joede en Lion in, zijn nà-rochelen nog hoorbaar in de kamer, strompelde Izak 't voorhuis uit de straat op.

„Goddank,” zuchtten de vrouwen en gingen rustig zitten.

Karel Rosenstein had den broer en de neven zien heen gaan. Zwijgend stond-ie op, strompelde zonder een woord langs ouwe Beem heen en ging kalm-tevreden de deur uit.

HOOFDSTUK VI

EN blijde ontspanning zuchtte, nu de Rosensteins weg waren, de kamer door. Met afschuw-gezichten en verwenshende uitroepen herstelde men zich van de ontroering; dan, dankbaar voor de gezamenlijkheid hunner vijandschap tegen uitzonderlijkheid, bleven de gasten nog wat bijeen.

„'t Kon de olde Izak zien hachien wel-ies kosten,” meende Jacobs. . . . „hij had toch niet veule meer neudig um d'r van deur te goan.”

„Ja jonges,” zeide de ouwe Beem, „àl waj noa de zeuventig nog krieges, de's winst.”

In die verbroedering dan, in den band tegen de zoo-veel fellere hatelijkheid der vertrokkenen opnieuw gezeten, spotte Jacobs die hinderlijke berusting van den jarige gauw terug, en riep om een algemeenen toast. Moos dolde dadelijk naar Jette, dat ze dan maar gauw nog 's in moest schenken. „Al klaar!” riep Jette, „wi-'j even hellepen Naatje?” Lollende stemmen feestten uit, een blijder rumoer rond den jarige, dat de èven-aansomberende bepeinzing van zijn levensneèrgang spoedig had weg te lachen.

„Schenk in, Jette! bi'j bedonderd! vooruit! doar ging-ie! lang zal-ie leven, hoera! Ja, de ouwe moest ook meedrinken,” zei Sam, „ja vooruit, niks an te doen; oome Sam, moest Vader nou óók niet meedoen? ja netuurlik, werachtig, ja, en Moeder ook, nèt zoo goed, dàn maar annisette, as ze geen glaæssien wien andorrefde, of geen congnakkien, allo en oome Sam ook, allemoale, niks geen flauwe kul, allemoale tege-

lieke — kom — ja, loawe lievers ies simge vieren! ¹⁾ De hatelijkheden verstoven nu, een intieme vreugdigheid binnen de van rauwen haat ontsmette omwandeling der kamer, stonden ze allen op, de meeste hoeden schuin op de lachende gezichten, gepluim daartusschen van veeren en linten der vrouwentooisels. Opgewonden van door de omjoeling der anderen oök even aanzingende blijdschap, schonk Jette Naatje's glas het laatst vol rooien wijn. Moeders schrompele mokgezichtje, de roddelmond van de dikke Sjammesvrouw, de fleemende kop van de klein-vleezige vrouw Zadoks, die de linten van haar glinsterend-begit dakvormig hoedje had losgehangen, en de driftige koppen ook der straks vechtende mannen, zij stonden allen in lachen vervroolijkt toen plots, als saluutschoten, schreeuw na schreeuw, de stemmen uitrumoerden naar den jarige, die met ééne hand aan de leuning van z'n nieuwen stoel, in de andere zijn bevend wijnglas, onder 't fluweelen keppeltje te traanlachen stond.

„Nog veul joaren!”

Ho, nog veul joaren, omein!

„Oome les, daar gaät ul!” riep Naatje.

„Meije Sjoðne!”

„Ik Meen 't oök zool!”

„Over vijf jaar drie kwart eeuw!”

„Dadde ge nog veul vette koeien mag koopel!” zong Jacques de Vries.

„En da'j d'r veural veule an verdienen zullen!” riep Jacobs.

„Hoho, omein, omein!” juichten de anderen, die zoo snel niets nieuws konden vinden.

Hoog, in de vreugde-bevende handen, met het gewiegl der roode en wit-gele dranken, stonden de glazen geheven. Een oogenblik schalde uitgelatenheid door de receptie-kamer, ontruimd van wrangen brood-

¹⁾ Simge = vreugde.

haat en tijd-vullende, koortsig-onrustige heftigheid van mondgevechten: het geluk plots gevonden en de vreugde ontmoet en gezien van oogen in oogen, in een zoete, zoet-huiverend ondergane aanraking met het rust-loos vertobde en vragende en reikhalzende leven. Over de tafels, zwart wirwarrend, kruisten tot klinken de armen langs schouders en wijkende hoofden, en de drinkende monden naar de oogen ontvonkten als feest-knetterende vlammetjes in de verroodende blijdschapsgezichten.

Haastig-bedenkend, weifelkeerend en dan plots besloten, liep, bij de dientafel, Naatje op Moos toe en stiet hem aan en fluisterde met hartstochtelijk hoofdenwenken. Moos nikte terug, maakte lachend gebaren dat hij al begrepen had en zelf al van plan was geweest en met een blik de kamer rond, die hij in rumoer-stijging van plezier zag staan — het geschreeuw en toegewensch omjoelde zijn verhitte hoofd — wong hij zich naar z'n neef Sam, die met z'n Vader te klinken stond, en greep z'n jas:

„Sam, kom is 'iér, verdòmme... klinken... wij 'em nog niet 'eklunken kerel!" krijtlachte hij 'm toe, „vooruit, wij mutten nog sament drinken, toè nou kerel, 't zal oe niet berouwen,... 'k mut oe meteene wat zeggen — kom ies hier!"...

„Ie mutten mien wat zeggen?" vroeg Sam lachend, terwijl hij zijn glas tot klinken neigde.

„Even wachten!" riep Moos in opgeschroefde verrukking, „eerst drinken! Jette, geef-ies hier, twee port, één veur Sam en één veur mien, schiet op! en geen hallefies eur," sloeg zijn stem, in die onnatuurlijke opdrijving der gemeenzaamheid, over: „kom hier Sam!"

Verrast door zijn neefs buitenmatige uitbundigheid, en waarin hij nochthans, schoon onbewust, sterk voelde dat Moos door een overwogen plan gedreven werd, bleef Sam, met z'n leeg-geheven glas staan, tot Jette

geschonken had. Maar Moos, met dwaas-huppelenden sprong langs de tafel, duwde hem z'n glas toe en klonk, tot van Sam's wijn stortte over 't tafelkleed. Alsof in z'n hoofd iets knappen zou, zoo spande er de zich wringende en uitbarstende opwinding voor een raken zet, van een heet-afgewacht moment. Met een rauwen plezier-gil voelde hij het door zich heenspringen, een voor zijn grove leven zeldzame ontroering, krieuwelend gloeiend tegen z'n voorhoofd. 't Most er nou uit, raasde het in zijn valsch genot, hij zol 't nou maar zeggen, ja, ja, kristes wat zol die Sam opkieken!

„Hallef leeg drinken!" gebood-ie, „toe nou, nog niet heelemaale uutdrinken!"

Sam nam het glas van z'n mond terug en stond met moeizaam bedwongen verlegenheid, met zich verwijzende oogen, te kijken naar den uitgelaten neef vóór zich. — Wat most die nar toch, dacht hij, vol geprikkelde verwachting; god, die had wat buitengewoons op zien harte, jazeker, geen twiefel an... En Moos, met z'n hoed in den nek, en een armzwaai langs Sam's gezicht, blikte de kamer rond met oogen die langzaam volgezwolgen schitterden van voldoenings-opgewondenheid.

„Kom mee!" riep-ie.

„Mee?" vroeg Sam.

„Ja, noar de andere kamer, 'k mut oe hebben, 'k mut oe hebben kerel. Verdomme," beval hij, „as 'k zegge, kom mee, kòm dan mee!"

„Ik koome al!" zei Sam, lachend van opgewondenheid, „kèrel wat mu 'j toch!"

„Kom nou maar hier deur!" riep Moos, en wijl de dientafel, om aan dien kant door te hollen, te dicht bij de keukendeur stond, duwde hij hem den gewonen zij-ingang door. Wild drongen ze langs de stoelen heen de gang door, waar zij een groepje mannen: de jonge Rebbe, het kerkbestuur met Mr. van Lier, voorbijrenden.

„Mu'k goan zitten?" vroeg Sam, zijn spanning niet langer meester, toen ze in de kamer stonden achter de plaats.

„Mud-iè weten," zei Moos, „zeg, weet-ie wel, wa'k wil?"

„Nou dan?"

„'k Hèb wat veur oe . . . zet oe glas eventies neer!"

„Iè èm wat veur mien?"

„Road ies, road ies! godverdomme!"

„Och god, kerel," aarzelde Sam nerveus, „och god . . . ik weët 't niet . . . een — "

„'n Kalle!" kreet Moos met ingehouden verrukking en gaf 'n bons op tafel en 'n duw tegen z'n neefs borst, dat die achteruitwaggelde.

„'n Kalle?" vroeg Sam zenuwachtig-ongeloovig.

„Bij godallemachtig! . . . 'n kalle veur oé!"

„Ie bin gèk . . . iè 'n kalle veur mièn . . . ? och kòm . . . "

„'n Kalle met centen!" riep Moos, doller nog, nu-ie in Sam's aarzelend ongeloof ongemeene ingenomenheid merkte.

„Goddomme!" riep Sam. „Zeg òp man!"

„Hè'j d'r zin in?" plaagde Moos, „já of neé?"

„Werachtig as god . . . woarumme zol 'k d'r geen zin in hebben? maar a'j mien veur de gek hollen . . . Moos . . . ik spreek nooit weer 'n woord tegen òe!"

„'n Meissien met drie miel!" sloeg Moos weer op de tafel.

„Met . . . met drie miel?" herhaalde Sam weer ongeloovig, „iè hebben veur mièn een meissien met drie duuzend gulden . . . ?"

Een duizelflits krioelschemerde om z'n oogen; een dronkenschap van verrassing voor z'n lèven roesde naar z'n hoofd, vaag aangestemd door het feestelijk rumoer van de kamer binnen, dat langs de opengelaten deuren naar zijn ziedende ooren kwam stuivelgrommen. 'n Meisje . . . voor hèm . . . dacht-ie even zwijgend, als

gebeurde hem een wònder daar, zijn gansche leven dompelend in geluk, 'n meisje, een vròuw voor hèm . . . en met gèld . . . met veèl nog wel . . . En daar had-ie nou zóó lang over gedacht? zóóveel moeite voor gedaan? . . . beledigingen voor ondervonden? en nou . . . misschien nog wel 'n moèie vrouw? wie weet . . . ? Het kwam opeens als een drom uitbundig schaterzingende kinderen aanstormen in zijn verbeelden. Die Moos toch . . . dacht hij overgelukkig, wist hij 't dan niet? dat-ie 't zoo goed met 'm meende? wat gelukkig dan toch maar dat ze weer goed waren geworden . . . Och, die vervloekte ruzie ook altijd . . . wie was er de schuld van . . . ? hij was toch 'n hartelijke kerel, Moos? Dat zag-ie nu toch wel?

„Denk-ie, da'k oe veur de aap holle?“ schreeuwde Moos, opgewonden, „mu'k d'r een eèd op doen soms? . . . Daàr . . . dan za'k hièr de dood indrinken, as 'k oe veur de gek holle . . . dan hoèv-ie noòit meer 'n woord tegen mien te spreken en anders drink 'k op jullie gassene binnen een joar! . . . gèleuve-ie mien nòu, joa of nee?“

„Wat is 't dan veur éene,“ vroeg Sam schrokkelig, z'n arm grijpend, en toch nog voorzichtig grinniklachend, om de uiterste mogelijkheid van een scherts te dekken: „nee, nou zonder schtosz, vertel mien ies . . . a'j warkelijk 'n geschikt meissien op 't ooge hebben — kan d'r jaà misschien wat van komen — waarumme . . . ik zal oe zeggen — ik bin op 'n leeftied, da'j wel gassene mäggen doen . . .“

„Nou ja, natuurlijk! is det dan soms nièt woar?“ vroeg Moos met sentimenteele instemming, „za'k starreven as 'k d'r al niet meer an 'edacht hebbe — maar nou ja, die pestruzietjes altied. — Maar affijn . . . Nou is 't arnst . . .“

„Wat is 't veur eene, wat is 't veur eene,“ vroeg Sam weer met een duw op Moos arm.

„Wat 't veur eene is?“ glimlachte Moos, „ie vroagen

ook zooveule. . . . loat dèt nou maar an mièn over . . ."

„Nou ja," zei Sam, opeens weer teleurgesteld, „misschien weet-ie 't zelf nog nièt hê? . . . nou ja . . . had de grap dan uut-e-haald waar iedereene bij was . . . dan ha'j d'r tenminsten nog wat an 'ehàd . . ."

„'t Is Naatje 'r zuster!" riep Moos, „nou, is 't nou goed? Daàr dan verdomme!"

„Naatje 'r zuster!" schrok Sam op van de plots klaar-ware openlegging van het wonder, en met een bons jaagde opnieuw naar z'n hoofd een niet te onderdrukken verheuging „ja, god, dèt was waar . . ."

dacht-ie, „god, ja . . . drie duuzend gulden . . . det kwam uut . . . die had Naatje óók mee 'ekregen van 'r oome."

„Ai!" riep-ie, „oe schoonzuster! god, die he 'k allies 'ézien . . . was die niet op oe gassene?"

„Netuurlijk! nou . . . hé j' zin? E'k goed veur oe czorregd, of niet? drie lappies van duuzend en 'n uut-zet en 'n knappe kalle . . . dèt weet-ie . . ."

„Hef ze noar mien evroagd?" vroeg Sam verward.

„Bi'j krankzinnig?" schermde Moos, „goan-iè oe gang nou maar, ik mut det zaakien vanzelf nog in orde maken . . . ja, det meissien det vraagt doar noar oe . . . ik kan wel heuren, da'j nog niet arreg veule met fijne meissies 'em ummegoan . . . bi'j gèk? . . . zoo'n meissien vraagt toch niet, nàr, en 'k mos toch oòk eerst heuren of-ie willen? 'k had oe al lánge willen vroagen, maar die verdòmde smerige kienderachtige ruzie . . . 'k heb 't nou maar veur nou bewaard, de's dúbbele simge. Dus ie willen wel hê? . . ."

„Weet oe vrouwe d'r ook van of?" vroeg Sam, schuin-oogend, en met het eerste pijnlijke gevoel nu, van Naatje dankbaar te moeten zijn.

„Netuürlik," zei Moos, „ze was d'r arreg veur, hê? . . . Nou ja . . . ónzin . . . 't is 'r zuster hê? . . . en as me dan an iemand kènt, dan weet me toch wat me 'r

geëft. . . . Ik, ik heb 't 't eerste 'ezegd. . . . ik denke. . . . die Fietje, dat was 'n geknipte sjiddesch veur Sam van oome Ies, nou. . . . en drink nou oe glas maar uut. . . . mazzel tof!"

"Omein," zei Sam, verlegen lachend, „zèg. . . . ie zwiegen toch nog stille, niet?"

„Ja, 'k bin doar 'n kind," stelde hem Moos gerust, „eerst mut àlles in orde wezen, kànt en kloar, eerder doe 'k geen mond lès. . . . hièr. . . . doar he'j mien vijf vingers d'r op. . . ."

Na een handdruk gingen ze met roode hoofden, opvallend-opgewonden, terug naar de kamer waar ze hun luidruchtigheid van loopen plots moesten inhouden, wijl voor de stille gezeten en staanden, de jonge, zwarte Rebbe zijn feestelijke toespraak hield. Met zijn rug tegen de tafel, stond hij vóór Beem en z'n vrouw en de De Beer's, die tegen den raamwand zaten; naast hem links en rechts op de plaatsen der Rosensteins, de voorzitter, secretaris en penningmeester van het kerkbestuur, en de ouwe Mr. van Lier, de meest populaire notabel van de Joodsche gemeente, officieel godloochenaar en bestuurslid van alle Joodsche vereenigingen; die op alle Joodsche openbare en familieplechtigheden zijn eereplaats kwam bezetten, en ééns in 't jaar, op Grooten Verzoendag alleen, in de synagoge verscheen, daar tot vele heilige ceremoniën geroepen werd en zijn jaargift offerde voor de armen en behoeftige instellingen, om dan, op dien strengsten aller vastendagen, om twaalf uur naar huis te gaan om even te lunchen. Behalve Moeder en tante Nette, was in de vóórste kamerhelft geen enkele der vrouwen gebleven; allengs, toen de Rebbe zou gaan spreken, geleerd-Hollandsch, met echt Joodsche woorden er tusschen, waren de mannen dichter òm hem gekomen, hadden de vrouwen in devote minderheid, van vèr-af kijkend en hoorend, vóór en achter de dientafel zich teruggetrokken. Moos en Sam, voor Kan langs gehup-

peld, bleven staan bij de canapé, naast de De Beers; en Moos durfde alleen nog even haastig knipoogen naar Naatje, die gevraagblik had, hoe 't was afgelopen. Maar Sam stiet hem haastig aan en snel zag hij weer vóór zich naar den sprekenden en gebarenden Rabbijn.

Uit de Torah-afdeeling van de week had Kan zijn tekst gekozen: „Zend u mannen uit, had God tot Mozes gezegd, dat zij het land Kenaän bespieden, hetwelk ik de kinderen Israëls geven wil.” Vanuit de woestijn Paran had Mozes hen gezonden, hoofden van Israël alle, en hij had hun gezegd: gaat, en ziet het land, het volk, dat er in woont; of het sterk is of zwak, of het gering is of machtig in aantal. De Rebbe verhaalde voort, dadelijk in den pathosdreun, met wijd open mond galmend uit gezwollen keel, scherpte van uitdrukking zoekend in geschreeuw, taalsierlijkheid in opsomming van vaak verkeerde synoniemen. Vol zacht-zingend Joodsch leven op zijn dertiende, was hij een jong dweepertje geweest, nu door de zweep van een seminarium en zwakke, maar dømme omgeving, gedresseerd tot de sprongen van een ijverig gewetensbeambte, waarin zich langzaam doodhijgde zijn zuiverder en soberder dichtsterlijkheid.

„Zij waren heengegaan,” ging hij langzaam-rekkend voort, buigend van Beem, naar rechts en links de zichtbare zittenden, „en zij waren teruggekomen,” zei-ie met een schok, als onder het openbare gebed.

„Gij weet het allen, nietwaar? hoe . . . zij . . . mede-brachten de gròote vruchten . . . hoe zij droègen . . . die heerlijke, die wònderlijk zware druiven. En gij weet het oók, dat zij verhaalden bij hun aankomst . . . è-dat zij vertelden van wat zij daar geziè-ien hadden . . . wat zij daar aanschouwd hadden in dat vreemde land; het is een land, vloeiende van melk en honing, niet waar . . . ! wezé pirjòh . . . en hièr is de vrucht . . . hier is een staáltje van die rijke, van die weelderige

plantengroei, e'van die gròote kolossale vruchten, die daar te vinden zijn . . . gij wèet het allen niet waar? . . .

„Maar . . . gij weet oòk wat zij vèrder zeiden: Het is wel schoòn, dat land . . . het is wel een land . . . vloeiende van melk en honing . . . het is wel een land met schoone, groote, kolossale vruchten . . . ! e-maar het vòlk!” wond hij zich op, buigend rechts en links naar de mannen en vrouwen òm en vóór hem — „het volk, dat in dat land wóont! dat vòlk, dat is zoo stèrk! dat is zoo màchtig! dat vòlk, dat is zoo gewèldig! . . . dat vòlk, dat is zoo tálrijk! . . . en de bergen! de bèrgen, die zijn zoo hóóg en zoo gróót! . . . en ook hebben wij er reùzen gezien! Amàlek die woont er in het zuiden! en de Gitièt en de Jebusièt en de Emorièt! die woont daar op die berg! . . . op die gròote, hòoge berg! en de Kanaäniet die woont bij de zee en aan de Jordaankant! . . . En gij weet het, nietwaar? hoe het vòlk, hoe de kinderen Israëls toen mòrden, hoe alle bespieders, behalve Kaleb, de zoon van Jephoènee, en behalve Josua de zoon van Noèn . . . hoe zij schòlden op dat lánd . . . op die grond, die God eens had toegezegd aan Israël: „neen! wij willen niet optrekken naar dat land! wij kùnnen dat volk nièt overwinnen! wij kùnnen niet strijden tegen die reuzen! die zooveel kràchtiger en die zooveel tálrijker zijn dan wij! waartegen wij maar sprinkhanen zijn! En zij mòrden tegen Mozes en Aron, nietwaar? God heeft ons uit Egypte gevoerd, om ons te laten omkomen in dat land . . . ! wàren wij maar liever gestòrven daar in Egypte! zoo riepen zij uit . . . : onze vrouwen en kinderen zullen buitgemaakt worden door die reuzen daar — laat ons toch onze eigen wèg gaan! lāten wij ons toch niet stòren aan belòfte! . . . lāten we toch teruggaan naar Egypte en nemen wat we krijgen kunnen! . . . Waarvóór zullen wij optrekken naar dat land; naar dat mòoie, rijke land, om ons te laten slāchten met àl wat wij hebben . . . !”

Even zuchtte hij van opwinding, tastte achter zich naar de slip van z'n jas, nam z'n zakdoek en veegde z'n mond af.

„Wil U 'n glas water?" vroeg Jette, haastig naar voren schietend, „meneer Kan wil U 'n glas water?"

Hij schudde van nee met toë oogen, die moeite minzaam overbodig rekenend. Dan borg-ie z'n zakdoek weer weg en ging, even rondziend, voort tot zijn ont-knooping, dalend tot een weer kalm inzettenden toon, als met een gemakkelijk-voornamen rustigheid zijn, onder 't wandelen van sjoel naar hier overwogen toepassing uiteenzettend. Zachte kuchjes markeerden de ruischige stilte der gasten, die wachtten met aandacht, vooraan de zwartheden der mannen, kroeziger, stoffiger van zwaarwichtiger en dorder leven in de lichtdemping van winkel- en kamerwand; achteraan, meer verdeeld en kleuriger, met tusschen zich de witheid der dientafel en de verbrokkelde ordening der lekkernijen, en in het grijziger middaglicht, dat van de binnenplaats door 't raam vakte — de vrouwen. Rozette zat daartusschen als een vreemd, broos weeldding; zij speelde met haar verlakte voetjes onder fijn-wit kantwerk en roomig-geel van rokken, zich vervelend bij Kan's bijbelverhaal, aan- en afkijkend naar en van Meijertje, die haar bij oogenblikken met kleine genot-oogjes begluurde.

„Welnu," begon Kan, weer met zachten inzet en dan langzaam-zwellenden toon, „gij zijt thans zeventig jaar." „Gij hebt een groot stuk van uw menschenleef-tijd, een groot gedeelte van het menschelijk leven achter u. Geachte vriend. . . . ook van u kan men wel zeggen dat gij het land bespied hebt. . . . vóór gij daar komen zult: in dat heilige land, waar elk Jehodie, waar elk rechtgeaard jood eens voor goed hoopt aan te komen. Want nietwaar? ons menschelijk leven is slechts een doorgang, is slechts een proef, vóór het gròote, wàre leven, vóór het leven hier namaals! Gij hebt het land bespied. . . . en gij hebt gezien. . . . dat

daar waren schoone vruchten... dat daar waren schoone zaken, voor het oog een wellust om te aanschouwen. Gij hebt gezien dat er vreugde, dat er blijdschap is in dit leven. Maar gij hebt ook gezien, dat er reuzen waren in dat land; reuzen die u verslaan wilden; reuzen die het goede wilden dooden! De kwade machten, waarmee gij in dit land te kampen hadt, zij waren groot als reuzen. Zij stonden u naar het leven. Maar," wond hij zich weer op, terwijl hij zich naar voren boog en zijn rechterhand hief waarvan de wijsvinger nu heftig zwiepend den uitgeschreeuwden klem van zijn ontkenning begeleidde: „gij mort niet; gij zegt niet: laat ons niet optrekken! *gij zijt blijmoedig gebleven en godvreezend!* Gij hebt niet gedaan als zoovelen onder het volk! als zoovelen, die thans het hoofd opsteken! als zoovelen, die morren! en zeggen: *Wat moeten wij doen in dat land, wat moeten wij daar beginnen! wij zijn hierheen gelokt, opdat wij omkomen zullen met onze vrouwen en kinderen!* Gij doet niet als die velen, die er thans onder Israël zijn en die zeggen: „*Laat ons toch nemen wat er is! laat ons gelooven alleen in wat wij zien kunnen met onze oogen! laat ons toch niet luisteren! naar die dwaze stemmen van de rabbijnen, die spreken van een toekomst! van een heilig land! van een leven hier namaals! waar wij niets van weten!* Die zeggen: *Laat ons dan toch nemen, wat we krijgen kunnen!* Gij hebt niet gedaan, als zoo velen, die het geloof van onze voorvaderen ontheiligen! door hun eigen weg te gaan! door den heiligen Sjabbos en den heiligen Jomtof te ontwijken! e-door de Touro, de heilige Touro, aan Israël op den berg Sinaï gegeven, *te verwaarloozen en te beschimpen!* door Israël zelfs met geweld te willen verzwakken, Israël *miskend, Israël verguisd, Israël vertrap en gesmaad!* Gij hebt het land gezien in al zijn rijkdom, in al zijn weelde, in al zijn leelijkheid en zijn kwade machten! *Maar gij mort niet!* Gij zegt tot het volk: *Kòm, laat ons optrekken! Want*

als God wil, dan zàl Hij de reuzen verslāan! en overleveren in onze handen! Gij doet als Kaleb en als Josua; gij zijt *blijmoedig* gebleven.

En als eenmaal de dag zal komen, dat gij voor Gods rechterstoel zult worden opgeroepen; als gij eenmaal zult gekomen zijn aan de grens van deze woestijn; dān, dān voorzeker zult gij ook komen daar, waar het land is vloeiende van melk en honing; dāar, in dat hēilige lānd, in dat wāre land, waar ons leven pas begint; in Gan Eiden, in de hof Eden! En daarom hopen wij, dat God, geloofd zij Hij, u nog voor ons sparen zal in lengte van dagen, opdat gij uw mede-joden zult sterk maken tegen die reuzen; opdat gij hun vrees voor die kwade machten, die hun bedreigen, zult helpen wegnemen, en ze allen maken tot Jehoediem *in den waren zin des woords!* Opdat uwe kinderen vreugde van u hebben zullen en gij nog lang, met uwe geachte echtgenoot in vrede en in voorspoed, zooals gij tot nog toe gedaan hebt, zult mogen leven. . . . Omein!"

Een zacht gegons en geschuifel van stoelen luidde op toen hij eindigde en velen riepen schuchter of ook blijmoedig-gemeenzaam: „Omein" op het zijne. Ouwe Beem stond op, en bedankte hem; zijn vrouw die schreide en tante Nette De Beer en Jette kwamen op hem toe en handdrukten hem; ook Jette en andere vrouwen bij haar hadden rooie oogen gekregen. Sam, onzeker van gebaren en zeggen, in de vernevelende blijdschap om de als uit de lucht gevallen vrouw met geld, en nog zenuwachtig wijl geen beslissing nog zichtbaar was, ging onhandig op Kan toe, dankte, zag hem aan en bleef links-lang vóór hem staan. Achter in de kamer mompelden vrouwen, hoofdknikkend dicht bijeen, haar vereering van den jongen Rebbe, voor haar oneindig geleerd; een heel verre, onbegrijpelijke voornaamheid was hij voor haar; een prachtige fijne spreker, en een knappe jonge man. Hartog Spier was stil blijven zitten, door Kan's toespraak met bijbel-

woorden en aanraking van dood heftig ontroerd; schokkingen van grootheds-emotie joegen door hem heen, als had hij zelf voor drommen saamgekopte menschen gesproken. Armzalig groot gebracht, op zijn tiende jaar al voor handel den boer op, had-ie nauwelijks leeren lezen en schrijven, en scheen hem alle grootedingen-aanduidende Hollandsch, hoe slecht en pronkerig en gezwollen ook, een heerlijkheid van vervoering; al wat-ie gelezen had, hier en daar gegrepen als het hem gemoette, had hij in zich opgenomen met den ondoodbaren hartstocht naar schoonheid van zijn rauwe, telkens in de jacht van handel en in den meesleur der kleine omgeving weer ineenzakkende, dan weer koortsig zich omhoog heffende dichterlijkheid. Zoo gebeurde aan den ontroerings-mensch in hem nooit de blankwijde schijn-verstilling der beschaving en woude er eindeloos het onrustige en weer feller verontrustende verzet, het gescherm van aan elkaar vijandige meeningen, die zich bei in hem belichaamden, en ook verweer tegen zijn emotie zelve, vooral als hij die voor anderen merkbaar dacht.

Toen hij even stil had gezeten en Marcus Polak rechts naast hem, een arm steengoed handelaartje, met een paar woorden bewonderend over Kan sprak, schokte hij minachtend met zijn hoofd en trok zijn lippen scheevend neer:

„Wat niet soms?" vroeg het koopmannetje, „hef det mannegien soms niet netties espreuken?"

„Joa!" snauwde Hartog, „is 't goed jongien? is 't goed mien ventien? 'IJ hef netties espreuken... noch!" spotte hij, z'n kleine, diepweg gloeiende oogen optrekkend: „hij... hij kan nog geen woord Hollandsch ook niet; kan det kereltien dan ook al wat? 'n bietien Rasche, ¹⁾ en 'n bietien uut de boeken hef-ie,

¹⁾ Raschie, Hebreeuwsche initialen van Rebbe Sjeloumo ben Jitsgok, beroemd bijbelcommentator.

och, wat weet jullie doar van; wat weet-iè d'r van; proat mien d'r niet over. . . !"

„'t Giet oe deur de knieën heene," verdedigde Polakje, „det kan ik oe dan wel vertellen, 't giet oe deur de heele beenen deur."

„Proat mien d'r niet van!" snauwde Hartog, „hol oe stille, hol oe stille!"

Grijnslachend stond-ie op, groette haastig rond en schoof, zonder den Rebbe te groeten, achter hem langs de deur uit, onzeker in zijn houding, hem benijdend en bewonderend, maar wrevelig, ontevreden, gemarteld-woelig. . .

De Rebbe en de kerkbestuursleden waren uit wellevendheid nog even na de toespraak gaan zitten. Onderwijl zij even met den jarige praatten, die hen over Sjoel- en gemeentezaken gemakkelijk-vriendelijk bezig hield, gingen langzaam de andere gasten heen. Naatje kwam, nu 't zooveel stiller was geworden, even naar haar man en boog zich fluisterend over hem.

„Wat het-ie gezegd, Moos?" vroeg ze heet-nieuws-gierig, Sam bedoelend.

„Nou, hij is gewóón stapel!" pochte Moos.

Sam zag dadelijk hen beiden samen, en lachte onhandig terug naar Naatje's toeknik. Zij wenkte hem, en terwijl Moos even achteruit ging, schoof-ie op haar toe, angstig opeens zich herinnerend de wreede scheldpartij van dien Vrijdagmiddag.

„Kom is hier Sam," fluisterde ze, „het Moos 't je gezegd? Nou," stiet ze hem aan, nu maar alle laatste vijandigheid wegduwend met lachende oogen die op en neer gleden, „wi-je m'n zwager wel worre?"

Stilletjes intiem sloeg ze hem op zijn schouder. Toch voelde hij nog een tegenzin, 't met haar te bespreken.

„We zullen zien," zei-ie lachend, maar ontweek het dadelijk grage antwoord.

„Je wilt zeker je zuster ook gauw zoover brengen

als jij bent," gijnde hij met haar kindverwachten onkiesch, maar zonder dat het haar kwetste.

„As je dat maar begrijpt," zei ze, „we zullen zien, hoor."

Een eindje van haar af bleef hij tegen haar staan knipoogen, onderwijl juffrouw Rosenstein groetend, Lion's vrouw, die, nooit met haar man saamgaand, even haastig kwam feliciteeren, en nog niets wist van 't ongeval met haar schoonvader. Sam zag dan voor zich, trachtend kalmer te overdenken wat er daar zoo opeens met hem gebeuren ging. Leek het niet ongedacht-gelukkig? een groote duurzame vervreugdiging van dien feestdag? nòg kon hij 't zich niet goed voorstellen. Was het niet vreemd, was het niet wat wonderlijk, dat hij, Moos, hem een vrouw met drie duizend gulden, waarmee-ie zijn concurrentie verstevigen zou, ging toespelen? Tòch kon 't nou geen grap meer zijn, maar màl bleef 't, nou z'n eerste verrassingsroes zich tot klaarder, schoon nog nerveuse kalmte van denken getemperd had: dat zij, Naatje, hem drie mille van den oom zou laten opstrijken, om hun de koeien op de markt of bij de boeren onder de handen te kunnen wegkopen, zooals Moos juist wel aan hèm gedaan had. Maar dan weer telkens, in de allengs verkalmde kamerfeestelijkheid, keerde het gelukkig weten, dat-ie van z'n vader's zeventigsten verjaardag iets degelijks over zou houden; iets zoo lang en hevig begeerd, zoo onrustig en met veel grievende teleurstellingen nagejaagd, en dat nu maar zoo heerlijk-plotseling hem werd toegewezen. Het overtrilde eindelijk zingend den berekenenden twijfel, en glimlachend stond hij er opeens te droomen, van de goeie zaak die nu komen zou, en de groote serieus-blij blikkende levenswijziging van: de vrouw; hij zou nu verder geen kwajongen meer zijn, gijntjes laten — menschen groeten je op straat als ze je, met je vrouw aan den arm, tegen komen. Zij, was een dame, een sjeike Amsterdamsche dame . . . ! van zijn

stevig-rechtend lijf boog zijn kale onbeduidende hoofd omlaag, starend naar de verbeeldingsdingen, tot zijn lippen vleezig-dom vooruittuiten als van Jette en Meijertje. Hij zag niet, hoe de Rebbe hem de hand toestak en schrok op, toen de anderen hem riepen. Naatje en Moos zagen elkaar aan, lachten knipoogend. Kan glimlachte groot-goelijkjes, gaf hem de hand tot groet: „'n Beetje te droome, hè," vriendelijkte hij neerbuigend, „ja jonge, dat duurt nog een heele poos voor jij zoover bent; eerst maar eens de vrouw, dat komt nou aan de beurt hè? jazèker!... nou, verder veel Simges hoor, Beem, adieu!"

„Dan bij u toch óók gauw," glimlachte Sam haastig, nog blij dat-ie zooiets gevonden had. Meijer had dadelijk een gijntje er ook op: „Hij wil oè eerst de pille loaten slikken, meneer Kan," zei hij, „hij denkt, ie bin toch de veurganger, doen-ie 't mien maar eerst ies veur!"

Kan schudde schertsend-afwerend 't hoofd: „Wat-ie denkt, dat weet u niet," zei-ie en naar de anderen groetend, ging-ie met Gomperts, Wolf en Van Lier ook heen.

„Gaaf u ook mee?" vroeg Moos naar De Beer en z'n vrouw, die alleen nog gebleven waren; sinds Moos met z'n trouwen geld had gekregen, sprak De Beer nu en dan wel met hem over handel. De eerste en laatste gasten nu, op den maaltijd na den feestdag naakt en ontgeurd achter zich latend, gingen zij heen. Tante Nette, handjesgevend, zag van Moos naar Sam en van hem naar Naatje, die zich te kleeden stond, hunkerend naar de oorzaak van hun ongewone plotselinge intimiteit straks.

„Ziezoo jongens," zuchtte ouwe Beem glimlachend, toen de De Beers en Rozette hem groetten, „det hebbe we alweer ehad," en zijn vrouw zei het hem na, blij, dat de drukte om haar was weggeroed.

Maar Moos, die niet alles onberoerd kon laten, profeteerde met gewichtig-geladen geluid:

„'t Mooiste kedoogien kump nog, oome Ies," en hij drukte met onderscheidende stevigheid Sam de hand. Naatje, nu ook groetend, lachte mee:

„Wacht maar is, jullie zalle is zien: we binne lang niet voor niks hier geweest. . . . van 'n simge komt. . . . jullie wete wel. . . ."

„Van 'n gassene kump 'n gassene," lachte Meijer, „maar hier is toch geen gassene ewest?"

„Van 'n verjoardag kan óók 'n gassene komen," plaagde hem Moos.

„Loop noa de verdommenis!" lolde Meijer, die Sam's kleuren niet merkte, daar die zich had ongekeerd en bij de dientafel te spelen stond.

„Nou ja," schalkte Naatje, „ga jullie je gang maar, ik zeg niet wat 'k niet kwijt wil weze, heb maar geduld hoor, allemaal."

Jette liet hen uit, bang-nieuwsgierig wat er gebeuren ging. Zij dacht aan zich zelf. . . . misschiën, misschiën. . . . God, je kon 't niet weten! o god! ja? . . . Tot ver over de straat zong ze hen lieflachend, met handgroetjes na: „Dàg, dàag!" —

Dan stond ze even stil, zonder 't ommezijn der anderen nu nog even peinzend op hoop: „Zouen ze 'n gosen voor 'r hebben?" Wie weet. . . . as 't is waar was! god, god! hieruit! . . . hier uit! een eigen huis! met 'n man. . . .!"

Aan de overzij had de bakkersvrouw haar uitgelaten groeten gezien en liep haastig naar binnen, om 't haar meid te vertellen: god, god, die waren weer goed samen! wie had dat kunnen denken!

Zenuwachtig-vreemd bewegend ging Jette naar binnen, waar ze de smartelijk-wondende ergernis trof, van niets gewaar te worden.

HOOFDSTUK VII

EN Zondagmiddag, enkele weken na vader's zeventigsten verjaardag, gingen ze bij Moos en Naatje om tegenvisite af te leggen. Jette en Meijer zouden thuis blijven, Meijer om op den winkel, Jette om op het huis te passen, beide, om dat Sam ze niet mee wou hebben. Als Vader en Moeder mee gingen was 't meer dan mooi genoeg. Maar Jette had geen zin, in een hoekje te worden geschoven. Zij als eenige zuster hoorde er toch zeker bij, wanneer iets ernstigs als een huwelijk van een broer behandeld ging worden? Waarom moest zij thuis blijven. Dan ging ze de deur uit, hoor.

„Goa oe gang,” zei Sam.

„Maar ik doe 't niet,” pruilde ze, „ik doe 't niet; as jullie goan dan goa 'k mee.”

„En as iè goan dan goa ik niet mee!” besloot Sam, „dan blieve ik thuus! dan mutten jullie 't maar zonder mien ofdoen.”

Vader knipoogde tegen Jette. „Wees toch goochem, kinderachtige meid,” sprak hij haar zachtjes toe, „kan 't oe wat schelen? Ik beloove oe, ie zullen niks missen; we zullen oe alles wel vertellen; hoe ku'j nou zoo kinderachtig wezen, ie worren toch alles gewaar en d'r mut 'r toch ééne thuus blieven?”

„Umdat 'k altied achterof worre ezet,” klaag-huilde Jette, door Vaders zachte vertrouwelijkheden al bedwongen, „altied, altied, de's veur mien sappelen de beeledag, da'k as 'n snotneuze deur iedereene in 't gezichte worre eslagen; 'n ander geeft zien eenigste zuster de kowet um ook ies mee te proaten en 'r

meening te zeggen; op mien spugen ze, de's umdat 'k mien de kolde koorse make."

„Maak ie oe nièt de kolde koorse," sarde Sam, „vraag wie 't oe bestelt, doar vreet ie toch oók van mee? We zullen oe dame van gezelschap maken en òns de kolde koorse maken voor òe.... Goa'j mee vader? ja of nee, ander goa 'k alleenig; det gedonder altied! neem de eele familie mee a'j wat rechtschapens te beproaten hebben; mevrouw wil aar meening zeggen, ogh! heb-ie doar óók al 'n meening over? Kák op oe meening. As ík maar mien meening zegge; wat 'n brutàligheid."

„Verrek!" eindigde Jette spijtig huilend.

„Nou aju, Meijer," riep Sam, „pas op, let op de winkel eur, en breng doar even die worst weg, anders stuurt det krenge ze oe weerumme!"

Met hun drieën gingen ze naar de overzij.

Moos had tegen de pittige zomerwarmte de gordijnen voor 't winkelraam neergelaten; schoon er weinig vleesch in den winkel was. Aan een glinsterend-geschuurden haak boven 't hakblok, voor 't raam van de kamer, hing, week-blank, met plekken van blauwig grijs en warmrozig gevlek, een enkel kalf, breed uitgerekt met doorhaakte pooten, uit te bloeden op een dweil. Achter de toonbank, voor de koperen roe, waaraan bruinrood-doorspikkelde worsten rijden tegen den witten muur, restten een paar aangesneden koebouden; een drooge lap geel-wit vet, flardig en dun, een stel bruin glimmende nieren, als groote weeke kiezelstenen, lagen, naast afgewogen geribd-roode biefstukjes, kliekjes, melig uitgebraden vet, en een tong, vadzig uit als 'n wijsneuzig lang schoenengezicht, neergekwakt op 't gebroken marmerblad van de uitstalkast. Door den winkel, waar Sam haastig rondkeek, 't kalfsvleesch keurde en de bestellingen voor 't raam langs gleed, de bouten tegen den muur krengeig vond uitzien, stapten ze, door Naatje opgewacht, naar binnen.

Naatje gaf stoelen met veel gebaar en voorgenomen ontwijkend van aandacht vragen voor de meubels. Zij had haar goeie kamer ingericht met de kille brutaliteit van den harteloozen en steunloozen stijl van den afbraak: zij had lichtgeel behang met nieuwerwetsch gevonden blauw-grijze vormlooze, overeindstaande versieringen, waarop terzij van de notenhouten linnenkast portretten en hevig-leelijke platen door den dichtslog van de deur te rengelen hingen. Zij had stoelen met groen leer, op de zittingen en langs de pijnlijk-rechte ruggen met groote blikkerend-koperen vierkante punaises afgezet, op haar wilde geel en rood gebloemd tapijt, matjes in overeenstemming daarmee, en overgordijnen met bekwaste lambrequins van hetzelfde onbepaalbare grijsblauw, en met dezelfde lichaamloosheid der teekening, waarop de blik, geen doel ontmoetend, hopeloos en geënerveerd afglijdt, als op de jammerlijk-zwevende, al het oude verwerpende en voor het nieuwe ongereede leeggebleven ziel der bezitters. Boven den zwarthouten schoorsteenmantel pochte coquet, in breed-bruine lijst, een hooge geslepen spiegel, die het geblikker vertoonde van het notenhouten buffet daar tegenover, met marmeren blad en servies; het verpronkte de donkere kamer met in den schemerhoek armzalig-deftig weg-blikkerenden welstand; de kopjes en gebakshoteltjes had ze met het uitbollend gesprei van het teergele theedoekje omfranje.

„Ga jullie nou zitte,” noodde ze, „dan zalle we eerst een kop koffie zette, want me sijkse die is uit, die most met alle geweld naar der aschmedaj, want die most naar d'r vrijer met permissie, naar d'r aanstaande met permissie, en nou heb ik nog geen tijd gehad om zoover te komme.”

„We komen ook wat vroeg,” excuseerde Moeder, „'t Is waar we kommen wat vroeg, maar dat bewiest, dat we graàg komen.”

„Niks te vroeg, nooit te vroeg," zei Naatje, heen en weer loopend.

Onderwijl ze zitten gingen om de salontafel, waarover, de vier licht eiken bruine hoeken blootlatend, een gehaakt en met roodlint doorkropen kleedje lag, kwam Moos in z'n wit jasje en met z'n pet op binnen, en ging Naatje naar achter om koffie te zetten.

Moos slingerde z'n pet in den hoek, wierp zich ongewasschen neer tegenover Vader en Moeder, zware trekken puffend uit z'n sigaarreind.

„Nou," kwam Naatje binnen, „je begrijpt wel, je mot zoo'n hourekte wat toegeve, och god je hebt 'r zoo maar geen weer; jaa ze moest naar 'r vrijer de juffrouw! ik denk nou, 't is wel je Zondag niet van de week, maar verga jij maar; ik wil me met die daar niet afgooie, eer ze me stikke laat."

„Me mut ze wat toegeven, met recht eer ze oe doar stikken loat," zei Moeder; „'n zorg, wees-ie maar de goodhemste, en hol oe kalm en win-oe veural maar zoo niet op."

„Ogh!" wierp zich Sam met het gebaar van een tevreden bankier achterover in z'n stoel, „wie d'r al niet vrijt, wie d'r al geen aanstaande hef tegenswoordig, wat bin 'k misslijk."

„Hè god," smeekte Naatje tegen Moos, „doe me nou een plezier en doe je andere jas an niet? je heb toch nog wel een ander jassie om an te trekke niet? En ga me daar nou niet met je vuile vethande an de stoel legge asjeblief! 'k Zal voor je op me knieë gaan legge, toè dan! Ja," gaf ze Sam antwoord, „wat zeg jij daarvan? Net hoe je zegt, wie d'r al geen vrijer het tegenwoordig; ik verzeker je, 'n goed hemd met permissie het ze niet an 'r lijf, maar een aanstaande het ze tòch!"

Met een zucht naar z'n oome Ies stond Moos op, veegde in den winkel z'n handen af en liep naar achter om een andere jas te halen. Naatje schonk in

kopjes met in koud-blauw uitgevoerde motieven van het ras dat het behang verluchtte, en die ze „stijl-kopjes” noemde, haar sterk-geurende koffie en uit geribd-glazen, nikkel omrand en gehengseld gebakpotje presenteerde ze bruinegebakken boterkoek. Voor de tafel, de mouwboorden omgeslagen van haar zwart-lusteren japon, zette ze zich tot drinken. Vader had z'n hoed afgezet, zat met z'n hand te strijken over z'n glimmende, op de kruin enkel nog fijn-grijze hoofd, bewreef dan z'n gezicht, z'n neus beknijpend, en afdalend naar de kin, eindigden de vingers met de baardslierten naar weerszijden genoegelijk uit te punten. Hij wou niet het eerst beginnen, de eenige, die van dat in vergadering behandelen van een huwelijk nog eenigen afkeer had, al kon hij niets leelijks of zondigs zien in het fatsoenlijk bijeenbrengen van twee jongelui tot degelijken sjiddesj.

„Nou?” haastte Naatje ongeduldig lachend, met haar kopje spelend: „zeggeris jonges, motte we wat beprate, of motte we niet beprate,” en naar Sam rechts deelde ze schalklachend een kneep uit.

„Ja,” hakte Moos door, en wierp z'n oom en z'n neef elk een sigaar toe, „we hebben niet lange neudig te proaten jonges, we mutten maar met de deure in huus vallen: spiekers met koppen sloan, heur.”

Trots streek-ie met z'n dik-rooie hand z'n zwarten natten knevel op naar z'n frisch kleurende wangen en nam z'n sigaar uit z'n mond.

„Kiek nou ies an,” redeneerde hij onder nerveus gekuch van Moeder, Vader en Sam en wijdoogend glimlach-geglinster van Naatje, „zonder d'r duukies umme te winden, ik geleuve wel zie, as ik noa Amsterdam goa, dat ik det zaakien met det meissien en met die oome wel kloar zal speulen; Sam die zal ongetwiefeld wel idee hebben,” betoogde hij door de kamerstille, „en as ze dan samen varder kennis hebben emaaft, dan geleuve ik dat ~~we~~ doar varder niet zoo

veule meer over te proaten hebben. Is det waar of niet?"

Vader zag Moos aan, en Moeder zweeg, zat, met haar zakdoek haar wangenvol opduwend, Moos te volgen, loenzend langs den mageren neus; van aandachtinspanning zwollen paarse aderen op haar smal-bleeke voorhoofd. Sam, verlegen, zenuwachtig, trok, onder de hard-rosse roestige ruigheid van zijn snoren hoofdharen, met te veel en te hevige rukken z'n versche sigaar aan en beloerde het brandende puntje, zonder op te kijken of eenigen uitweg te weten tot antwoorden. Hij besloot zich te houden alsof hij uit beleefdheid Moos liet uitspreken, daar hij toch de pijnende benardheid onderging van zich te voelen behandelen in familiekring en onder het triomphantelijk geglimlach van Naatje, van wier gezindheid hij lang nog niet zeker was. Woar wol Moos toch noar toe, dacht hij, dat-ie er zoo op had estoan, dat tenminste Vader mee most komen? Onder het nadenken begon-ie vrijer aan z'n sigaar te trekken en allengs wat ruimer luisterhouding aan te nemen.

„En wanneer wi'j dan noa Amsterdam goan?" vroeg Vader, „az-ie 't dan willen opknappen, mud iè maar eerst goan, zo'k denken."

„Det kump allemoale wel goed," zei Moos, „maar nou mot ik nog even over wat anders proaten."

„En det is?" vroeg Vader speelsch-zakelijk.

Sam, die bleef leunen, zag boven z'n vuist uit naar 'm op.

„Det is," begon Moos in een van middag glijdenden zakentoon, „det is. . . . kiek jullies ies even hier. . . . jullie snappen toch zeker wel, as Moos die paar centen met det meissien mee kreg, dat doar dan wat mee te doen is. . . ."

„Det spreekt van zelf," bleef Vader alleen met scherpen blik en onder een verborgen en vriendelijke strijdvaardigheid antwoorden.

„En wat wol ie doar dan wel mee doen?“ vroeg Moos, om zijn oom's handige antwoord te bestraffen; maar dan dadelijk om alle rekking en gekibbel te weren, zei-ie, z'n stoel bijschuivend, „zal ik oe det nou ies vertellen?“

„Nou dan,“ vroeg Vader met ingehouden belangstelling.

„An mekare kapot maken!“ lachte Moos ernstig.

„An mekare kapot maken?... Ja, an mekare kepot maken... wat wol-iè dan?“

„Det zal ik jullie ies netties vertellen! D'r wonen hier in de stroate nou op 't oogeblik èèn, twee, drie, vièr katsowem ¹⁾, is det woar of is det nièt woar?“

„De's woar,“ bromde Sam achter z'n vuist, om niet heelemaal kinderachtig te blijven zwijgen.

„De's woar hè? Nou,“ zei Moos, „die maken mekare kapot, is det oök woar of niet? Nou rechtuut antwoorden en geen flauwe kul verkoopen, we proaten nou as menschen.“

„De's óók woar,“ zei Vader eerlijk, „en wat wol ie nou? Vooruit nou maar!“ —

„Ik wol d'r drie van maken!“

„Drie? dan wo'j samen doen?“

„Precies. Ik wol buttien bij buttien doen. Loat Sam nou zien drie mille nemen, en ik mièn drie mille en 't bietien da 'k doar nog mee overlegd heb, en loaten wij doar nou samen 'n stevige zake van maken.... ja, jullie mutten dadelijk zeggen ja of nee; 't is veur jullie goed en veur mien niet slecht.“

Sam, heugelijk verrast, zag nerveus om naar Vader, bang dat die tegen zou vechten. Hij had grooten lust. Naatje zat stil te lachen om haar mans kordaat uitgesproken voorstel, waaraan zij den hevigsten stoot had gegeven; en zij spiedde de tafel rond, de gezichten langs die dachten. Moeder bleef zwijgen, in zaken

¹⁾ Slagers.

gewoon haar man te laten oordeelen; nooit had ze zich daar in gemengd, altijd in trouwe slaafschheid, zonder hinder of medewerking, zich aan zijn meerderheid onderworpen.

„Doar mut 'k over denken,” zei Vader triestig-zacht. Hij merkte opeens, aan die voordracht der werkelijkheden, met bedroevende zekerheid, dat zoo en niet anders z'n zaak op de been kon blijven. Al zijn prettige onafhankelijkheid zou-ie dus tegen het evenwichtige oordeel van een dertigjarig oomzeggend vennootje moeten ruilen. Ze zaten daar voor hem en klonken hem aan zich vast; hij had niet meer te zeggen, hij had toe te geven, hij was oud. Dan, opeens, zag-ie smartelijk de tweede bedoeling: Joop, nou tegenover de sterk gemaakte zaak, moest er totaal onder. Ja, ja, het ging zoo heel goed, drie duizend en drie duizend, dat waren er zes, ze zouden hem nou even met z'n vrouw en z'n kleintjes dood gaan bijten. En hij zou zeker mee moeten helpen, om 'm den laatsten knauw te geven. Zeker had-ie nog niet genoeg honger geleden, in 't poosje, dat-ie daar tegenover ze zat te scharrelen en te krabbelen. Zou hij 'm zoo moeten helpen uitzuigen? Had-ie 'm daarvoor groot en naar 't stadhuis gebracht? Zou z'n Moeder er niet an denken? Nee, hier stond-ie alleen; 't zou Sam en Meijer en Jette hun zorg zijn, of hun broer daar morgen of overmorgen op de keien stond, oók 'n zorg; ging 't hun wat an? As d'r maar wat lekkers bij 't brood was en wat stevigs in de soep; godogod wat stond-ie zwak tegenover ze . . .

„Nou mutten we niet zoo lang proaten,” zei Moos heet, „mut 'k goan of mut 'k niët goan. . . . ik weet niet, wat doar nou over te prakkezeeren valt. Och god nog toe, 't is toch de eenige weg; ik wil jullie godbewaar niet beleedigen, maar kiek dan goed uut oe oogen. . . . de concurrentie die hef jullie net zoo min centen in de zak ebracht; ik zegge niet, da'k 't alleenig veur jullie doe, det zol mesjoggaas wezen, kinderach-

tige flikvlooiërie zol det wezen, ik doe 't net zoo goed veur mien ook as veur jullie, maar 't is toch ook de eenigste weg. . . ."

„Van zelf," zette Naatje bij, „zóó kan 't toch niet blijve voortgaan; van daag verkoope jullie voor zeve stuiver, en wij gaan op een schelling; dan gane jullie weer op 'n kwartje en de klante, de frotte stinkende klante die steke de winst in de zak. Doene jullie nou de krachte bij mekaar, dan wascht toch de eene hand de andere? we kunne altijd nog wel zien waar we naar toe gaan; hier of bij jullie, dat komt van zelf allemaal wel terecht."

„'t Beste is natuurluk," zei Moos, „dat de oldste zake blijft en dat we dan oe winkel 'n bietien verbouwen goan, met onze rommel 'n bietien d'r in kan 't werachtig as god 'n oardig winkeltien worren."

Vader nam z'n sigaar uit z'n mond en zag hem, met even gedoken hoofd, bitter-scherp aan.

„Maar 'k doe 't niet," zei-ie kalm, „ik weet 't wel, ik weet 't wel, jullie maken dan die andere, ie weten wel, die ándere," wees-ie bitter naar den kant van Joops huisje, „die maken jullie dan eventies kapot hè? In de gauwigheid hè? die wollen jullie dan netties onder de toafel speulen hè? nee, nee, maar 't gebeurt niet. . . . d'r kump niks van heur, loat mièn dan maar mien halleve boterham hollen; maar zoo lang as ik hier bin gebeurt 't nièt. As ik weg bin, dan kunnen jullie doen waj willen, maar eerder niet. . . . eerder vaste niet eur. . . ."

Moeder zag zwiiggend naar hem op, zuchtend, dichters kruisend haar armen tegen de borst, dan naar Sam, in afwachting wat die zeggen zou.

„'t Gebeurt niet!" herhaalde Vader, „nee Moos, nee Naatje, nee vrouwgien, det kan niet heur jonges, dan even goeie vrenden."

„Maar 't gebeurt wèl!" kwam Sam nu los, half zich naar z'n Vader keierend, „ik zeg oe, 't gebeurt wèl, . . .

ieder mut maar veur zich zelf zorgen, 'det is allemoale heël mooi en heël oardig. . . . doar kunnen wij niet van vreten! As wij doar 'n goeje zake van kunnen maken, dan zal ik 't doarumme niet loaten; hij zal zich wel redden, dan mutte wij ons oòk redden!"

Moos en Naatje gaven daadlijk geen antwoord, zagen elkaar aan, met wenken zich daar buiten te houden.

„Maar 'k goa d'r niet noar toe!" zei Vader, nog zachtjes pratend, met droeve dingen vóór zich, „jullie zollen wel anders proaten, a'j maar ies wisten, a'j maar ies éventjes wisten wat honger is. . . . maar nou! affijn. . . . weten jullie veule! . . ."

„Doar zal 'ij zich wel deur 'ééne sloan; ie ebben oòk niet altied zoo eproat," verweet Sam. „Toe-ie pas zien winkel ef op'-ezet, toe hèj de ofslagbriefies óók niet van de ramen of-etrokken, en tòch hèj eweten dat-ie alle weken hef mutten verspeulen, ogh! wat 'n mesjoggaas ook, iemand die oe vlak tegenover oe deure tegenwarrekt, goa die onderhollen, of bloed dood um 'm te sparen, ogh! wat 'n onzin allemoale! Moos, ik zal oe wat zeggen, . . . 't is akkòord eur!"

„En ik doè 't niet!" riep de ouwe.

„Maar ik doe 't wèl!" driftte Sam, op tafel bonzend, „dan doen-iè 't maar niet, ik doe 't wèl! dan goan iè maar slachten. . . . en dan goan iè maar de boer op. . . wol ie soms oòk nog 'n apart zaakien opzetten? doar bin nog meer huurzen hier in de stroate! en zich omkeerend: „wat zeg ie van diè mesjoggaas?"

„Heur doàr ies!" begon nu Moeder Vader te verdedigen, „heur doàr ies 'n kwoajonge tegen zien Vader, verrekkeling! Hef-ie niet genog veur jullie esappeld soms? hef-ie niet genog veur jullie tut over de ooren derin ezeten? um jullie uut de drek te halen? goa de boer op! zet zelf 'n zaak op! det is tegen de olde Vader! hèj 'm niet efilleceteerd toen-ie zeuventig jaar was de veurige weke? rotslepel! ja, ja, ie bin toch

maar 'n rotslepel bij hem vergeleken? trap 'm de deure uut! woarumme niet? 't is oe vaar maar! snaauw maar en grauw maar en bek maar of, goa oe gang!"

„Loat-ie nou as toe blief die mesjoggaas d'r buuten," kalmeerde Sam, „veur mien hef-ie niet neudig 'de boer op te goan, en een rotslepel bin 'k nou ook niet heele-moale meer!"

„Da's onzin!" zei Naatje, „'n man van bij de veertig jaar is geen rotslepel meer, da's gekheid tante Saar."

„Nou," verdedigde Moeder, „ik zegge tege zien Vader vergeleken, um zoo'n mond tegen 'm op te zetten, 'n Vader die vijftig joar veur 'm esappeld hef; hef-ie doar dan zoo groot ongeliek an? dat-ie niet wil hebben dat jullie an Joop heele-moale reneweeren goan? a'j maar ies eerst zelfs kinders hebben.... wacht maar, ik wil oe mazzel niet verzeggen, maar me weet niet hoe God wil."

„Ie hebben zeker niks ezegd, tegen Joop," vocht Sam, „toen-ie bij ons vandoan is egoan! ie hebben ook maar niet op 'm annegoan en op 'm espuugd! altied bin-ie veur 'm in de bocht esprungen! wat doen 'k met die flauwe drijerije?"

„Nou! nou heb ik wel ies wat ezegd, doar heb ik mien reden veur ehad. En tòch hef oe Vader gelieke, dat ie 'm niet zien laatste stukkien brood uut de mond wil loaten scheuren."

„Heur ies," overtuigde Moos, „ik zal oe nou ies wat vertellen.... ik kan mien doar van zelf niet mee bemujen, maar dèt weet ik wel: die Joop van oe is ook geen kind, en as-ie zoo'n honger had ehad, dan was-ie doar al lange vandoan ewest, dan had-ie wel argens anders goan zitten, en zoo arg zal dèt nou wel niet loopen. Veur mièn.... ik verlange 'm niet in de grond te warreken, ik gunne die jonge geen kwoad; hij hef mien nòch an mien vrouwe nog nooit geen stroo breed in de weg elegd, onzin. Maar as wij, net

zoo as Sam doar zeg, as wij op die maniere det goed veur mekare kunne kriegen, dan is det malligheid um det te loaten.... Ik verzekeer oe oome Ies, die jonge die zal zien paar klanten doar wel umme hollen, ie weten heel goed," lachte hij met z'n hand naar Vader gebarend, „ie weten heel goed, dat hij niet zoo'n kind is: hij zal zien kössien wel opscharrelen, wees doar maar verzekerd van; as jullie 'm geen kwoad doen, ik zal 't zeker niet doen, en nog ies, hij is geen kind, um de verdommenis niet!"

„Och," redeneerde Naatje, „kletse jullie niet, as dat nou alles is wat je d'r tege heb, dan is dát niks. Dan gaat me mannetje morge of overmorge naar Amsterdam, en dan smoest-ie 'n beetje la-la-la met de Kalle, en dan houtwe we 't andere jaar gassene, of misschien nog wel gauwer.... hoe lijkt u dat tante Saar, nou?" lachte ze over de tafel heen haar toe: „hè? da's zoontje nommer twee die onder de goppe gaat hè? heb u trek in een gassene?"

„O, arg, arg trek, ik kan mien trek niet op," kniesde Moeder, „schei maar uut, veur mien bin d'r andere dingen um an te denken. Ja, gassene, gassene, doar heb ik allemoale geen heufd meer veur.... Ik kan 't wel zonder gassene's of, best,"

„Och kom!" sprong Moos op, „ie maken d'r wat van! ik wedde, as 't eenmaal zoovarre is, dad-ie 't langste opblieven van de heele boel, allemoale die zoo proaten, die doèn doarumme nog niet zoo. Nou, ik heb d'r wel lol in, in 'n goeie gassene, ik heb in lange geen pleziertien ehad, 'k zal godverdomme dansen dat de heele boel mesjogge wordt, wat ièje Na?"

„Nou hè," lachte Naatje lekker, die 'n uitkomst zag in 't glimlachend zwijgen van haar oome Ies, „ik dans de menuet dadelijk met oome Ies, daar kan ik 't beste maat mee houwe, wat, oome Ies? hè.... oome Ies die danst zoo licht, jullie benne allemaal van die houte boere, maar daar voël je je niet bij. Nee, dat zeg 'k

nou nerges om, maar dat is zal 'k sterve waar, ik dans altijd wât graag met 'm."

Vader, die bij Sam's volhouden dadelijk angstig begrepen had, dat-ie toe moest geven, wyl-ie in naam geraadpleegd werd, maar toch aan de jonge krachten de dingen over moest laten, zat zich op te dringen aan de noodzaak der feiten: of-ie al praatte en opspeelde, of weigerde, och, als Sam doorzette, zou-ie niet meemoeten? hij kon de zaak niet voeren, hij was niks meer.... Langzaam liet-ie zich sussen, door Moos en Naatje, door de eigen hoop, dat Joop zich er wel doorheen zou slaan, eindelijk door den troost, dat, als 't ook misliep, hij er toch niets tegen doen kon. En zoo gaf hij zich over aan de schikking van den niet weg te dringen dingenloop; hij zocht de aannemelijkste wijze van onderwerping, bewust van de vijandschap, die zich, in het overvallen huis zijner eigen gevoelens, overmachtig ging neerzetten. Misschien had-ie werkelijk wel wat overdreven, probeerde hij zich te overtuigen, en waar was 't dat ze zoo alle drie naar den kelder gingen. Moeder, onmachtig tot eigen oordeel, had zijn gezicht beloerd onder 't overtuigend geredeneer der anderen, en tot schuwen glimlach plooiden zich haar trekken, toen ze hem, onder Naatje's verheugenis, verlegen-vriendelijk — en uit een natuurlijken verregaanden tegenzin om de verbitteraar te zijn — zelfs aarzelend-vroolijk zag worden.

„Nou," vroeg Moos, „mut 'k goan of mut 'k niet goan.... Sam vindt 't vanzelf goed, niet waar zwoager?"

„Nou," hoofdschudde Vader, met een blik naar zijn vrouw, „as 't niet anders kan, en 't is zoo de eenigste goeie weg, ja, dan mut 't natuurlijk wel gebeuren; en dan mag 'k maar lieden, dat 't jullie goed mag goan en dat 't ons allemoale maar goed mag goan."

„En an ons allemaal!" zei Naatje hem begrijpend.

„Nou," zei Moeder Valder na, toen ze zag, dat hij

haar oordeel meende te vragen, „as 't niet anders kan, ja dan mut het maar zoo wezen; dan hoop 'k oök dat 't maar goed mag goan."

„O, zoo," zei Sam, „zoo mag 'k 't heuren, nou proaten jullie as verstandige menschen."

„Accoord," lachte Naatje, met bei haar handen slaand op 't tafelloopertje en naar den winkel wijzend: „Moos daar is volk, ga jij eve kijke, toe," bedelde ze lief.

„Nee," zei Moos, door de ramen glurend, „Simon is toch veur, niet?"

„O, ja," zei Naatje, „'t is waar ook, hij helpt al."

„Heur ies," boog zich Moos naar Vader en Sam voorover, „ie begriepen wel, dat 'k die oök weg kan doen, de's allemoale geld dat we sparen kunnen, det bin toch ook twee achterwielen alle weken!"

„Wie meen-ie," vroeg Vader.

„De knecht, Simon," zei Moos.

„O, wo'j die weg doen?"

„Netuurlijk, ssst," maande Moos verklarend naar Sam, en toen die hem sterkte met een gebaar van natuurlijke goedkeurig, „vroag of 't maar genoeg is," zong-ie hoog fluisterend naar Vader, „drie man in 'n zake; 'k bin tevreden as alledrie veurloopig geregeld wark hebben!"

„Nou, ja, och van zelf, a'j 'm bepoald niet meer gebruiken kunnen," voelde vader te moeten toegeven.

„Dat zou wel mesjoggaas zijn," zei Naatje, de koek-kruimels van haar schoot kloppend, en met een lachje naar Sams kant weer, zag ze tante Saar aan om ook haar goedkeuring te hooren.

„Och, ja," zei Moeder, „as-ie niet meer neudig is, gekheid, me kan niet iemand veur niks de kost geven, de's nog al duidelijk."

„Ik denk er nog niet half an!" besloot Moos, „ja, ze bin nog al zoo lekker de knechten, um lief veur ze te wezen. En dan, ja, wat 'n malligheid, me kan

doar 't geld weggooien, al was-ie de beste knecht van de wereld, kan-ie mien zeggen hoe laat of 't is. Ze denken óók verrek maar, as ze arregens anders een kwartien meer kunnen kriegén."

„Nou," zei Naatje, „as jullie drieë voor eerst werk hebbe, werachtig dan magge jullie tevreje weze, 't zou aardig mòoi zijn, màr, 'n zaak met drie man. . . ."

„'k Beloòve jullie," spiegelde Moos voor, zacht-verrukt, „wij zullen 't kloar speulen. Maar nou ies wat anders," deed hij overgelukkig-besloten en feestelijk: „Na, is 'r nog wat te drinken, ja of nee."

„Netuurlijk," riep Naatje, „ze kenne 'n glas cognac krije as ze luste en tante Saar 'n zoet slokkie."

„Nou, schiet dan op!" haastte Moos lachend, „'k heb trek in een stevig glas cognac; as me over dingen van beteekenis hef eproat en me is ofgehandeld, dan mut me samen 'n glas cognac drinken."

„Ie zullen wel dorst hebben ekregen," zei Sam. „Ie hebben mutten proaten as 'n advekaat."

„Schei maar uut," pochte hij terug, „'t argste kump nog jongien, hol oe maar stille, nou mut 'k nog veur oe an 't pleiten."

„As 't maar geen pleite ¹⁾ geeft," gijnde Vader, „schep ie maar niet zoo op; ie zullen wel niet zooveule meer te doen hebben; ik denke: 't pleidooi is al ewunnen, veur dat de zitting geopend wordt."

„Det denk ik ook," nam Sam, moediger nu, over, nu-ie wat gewend raakte aan de gedachte, door Moos en Naatje genadiglijk een vrouw te krijgen toegeworpen, „ie zullen oe lippen niet an 't bloeden hoeven te proaten. Maar heur ies, zonder flauwe kul — nee, geef mien 'n cognakkien, Naatje, — wanneer goa-'j nou? nou niet zoo lange wachten zeg."

„Hoor is," plaagde Naatje, „die is met recht verliefd voor-ie verloofd is, d'r is haast bij, wat zeg je daàr van?"

¹⁾ failliet.

„Op jullie gezondheid, op de nieuwe firma en op de aanstaande sjiddesch!" klonk Moos; zij dronken uit met 'n Omein! en schijnbeweeg van klinken, Moeder en Naatje anisette, de mannen cognac.

„Morgen goa 'k noar groot Mokem!" riep Moos, z'n knieën beslaand en lach-oogend de kamer rond, „en as 't in orde is, bezweer 'k oe, dan schrief 'k 'n briefkaart en ie komen bij mien!"

„Accoord!" zei Sam, „nou nog ies inschenken op Moos en Naatje, een lang leven!"

„Loaten we nou maar iets eerst zoo varre wezen," lolde Moos lekker, met den jubel in zijn hoofd van de pretjes en de goeie zaak en de glorie van zijn leiding, „ik goa morgen, zonder smoes, en dan kom-ie bij mien, en we goan samen met de kalle noa huus!"

„Ofgespreuken!" zei Sam.

Vader en Moeder stonden op om heen te gaan.

„Hoe laâte goa 'j morgen?"

„Um 'n uur of tiene, eerste klas en alles fijn heur," rekte zich Moos geeuwend, „op oe kosten heur, det neem ik d'r van."

„Goa oe gang," klopte hem Sam op den schouder, „ie maggen oe veur mien rekening bezeupen drinken an kloare jenever, van de duurste!"

„Alderabbe," wenschte Moos.

„Nou, lig jullie niet te donderen!" bromde Vader, „we mutten weg; goed succes wensch 'k oe en dan zullen we zien wat we d'r van terechte brengen kunnen."

Dinsdagsmiddags, in den winkel, kreeg Sam een telegram.

Binnen, onder een hoeraatje van Meijer en van Jette, die in de sensatie weer veel vertroosting vond, las-ie voor:

„Alles in orde, kom cito over.

Moos."

HOOFDSTUK VIII

DAAR in Hartog Spier's exportzaak op Zaterdag, hoewel zooveel mogelijk zonder hem, gewerkt werd, zorgde hij des Zondags, na enkele noodige dingen in den morgen, 's middags voor een whistpartij. Ook in de week-avonden kwamen dikwijls kooplui spelen, en schoon de inzet niet hoog was, beteekende verlies of winst voor hen vaak een groot gedeelte van hun dagverdiens te. Zij waren nu de groote heete binnenkamer ontvlucht en hadden de ronde tafel van daar naar 't slachvertrek aan de straat gebracht; daaromheen, op de steenen vloer, zaten Hartog, Jacques de Vries, diens tijdelijke compagnon Dovidje Kalf en de als vijfde lummelende Markus Polak met hun kaarten en sigaren in spel-drift te rumoeren. De zware breede deur op 'n kier, om van de stille Zondagstraat wat frischheid binnen te doen luwen, hadden zij, om gegluur van Zondagsche buurtmensen en kwajongens te mijden, de gordijnen voor 't raam tot de kozijnen doen zakken, en ook over de deur hing de perkamentige lap neer, tot waar 't zware luik boven de onderste houthelft tegen 't glas was gezet. Het groote vierkante voorhuis met zijn hooge blauwig-gewitte wanden en rechts van de deur het getimmerde kantoor kamertje, stond koel halflicht om hen óp zoo, maar onfrisch, dompig, de atmosfeer zwaar van adem-indringenden bloed- en rauwigen vleeschgeur. Onder messen- en zagenrekken aan den linkermuur stonden, naast 'n paar kleine roodrig-bruine kalverslachtbankjes, een paar handkarren, een kleine rechtop, een groote, van de wielen

genomen met het donkergrijs-blauwe vlak tegen den wand gezet. Aan haken tegen den achterwand, voor de kamerramen, hingen, om een groot uitbloedend beestenlichaam heen, dooreen-slangende leege darmen, een afgrijselijke kop met mijmerende oogen en omlaag hangende tong en, als groote fuchsia's, bloederige harten. Tegen de gangmuur rechts, naast 't kantoortje, uitsnij- en hakmessen, groote kluwens bindtouw en een paar blaasbalgjes.

De ouwe Moeder, graag tusschen menschen en levendigheid, was, zonder lust alleen in de verstilde binnenkamer te blijven, bij 't raam gaan zitten voor haar kleine tafeltje, waar ze met haar ouwe blankige rimpelhanden rondgleed langs de melkige bovenkanten der dominosteenen, 't spel aanpassend alleen, tot straks Regiene weer lummelen moest en bij haar aan kwam zitten. Zij glimlachte tegen den onwil der vierkantjes, zoekend en keerend om een heirweg van aaneensluitende oogsteentjes aan te leggen over de tafel. Nu en dan mompelde zij zachte verwenschinkjes, altijd nog roodig-frisch binnen de witte geplooid mutskap met neerhangende gouden en roodsteen oorbellen.

Van de tafel lawaaid gelach holluidend door 't hooge voorhuis. Hartog had een gevaarlijke misère met bevend-nerveus gezicht zitten uitspelen, en nu-ie ze gewonnen had, zat-ie paard-rijdend op z'n stoel te schreeuwzingen, zijn rauwen straatzang met stompen van zijn boezeroen-armen op de tafel begeleidend.

Grinnekend van heroïsch wingeluk stond z'n rood-bezweete, bebaarde kop op zijn vuile werkkleerenlijf; zijn broek, glimmend van vet- en bloedsmeer, los van z'n over z'n schouders hangende bretels, stond van boven open, liet een reep van z'n blauwen onderbroek bloot, met een grooten geelsteen knoop.

„Hol toch op, nar!“ schreeuwde Regiene, met oogen als hij, diep-weg onder 't hooge voorhoofd gloeiend van spelvreugde en orde-drift tegelijk, „ie bin stapel

kerel!" wees ze, met haar dikke hand tegen 't voorhoofd klappend; maar zij lachte met de anderen mee, toen hij voorthoste op zijn stoel, trommelend met zijn elleboog op de leege tafelplek, waar al zijn slagen waren weggespeeld.

„De's nog wel in de nege doage!" lachte Jacques de Vries tegenover hem, „kiek die beroerling zich ies de sappel moake! die gooit nog wel met de Toure om zich heen as 'n groote geleerde, maar hij regeert as 'n pias, kiek ies, kiek ies! 'k zal starreve as-ie niet meer as half stapel is. . . . schwans, hou op!"

„Holde stil, holde stil!" zuchte Hartog, moe van opwindung, „Joacques, ge hadt me moete loate hange, ventie. . . . ge hadt me moete loate hange op me kloaverens, maar ge kunt niet speule jong, ge kunt err niks van, hi, hi, hi," joedelde-ie spottend naar de anderen, „'k zal barsten as 'k er had maggen komen, met mien kloaveren en vrouw in mien handen. Kun jullie dan speulen? niks verdomme ku'j d'r van. . . . ! hihih. . . . wat hè 'k 't 'm elapt! wat heb 'k úm oe heen edreid, net zoo lange tut as 'k vrij ware! „Ja," zei-ie dan plots verkalmend tot redeneertoon, „'t is wel zoo jonges, eigenlijk, eigenlijk hadden we vanmiddag niet maggen speulen; 't is 'n schandaal in de negen dagen, ¹⁾ maar ik kan d'r niet zonder, ik mut op Zundagmiddag mien spullegien hebben, anders blieve 'k niet normaal. . . ."

„Ja, anders blieve-ie niet normaal," glimlachte Joop Beem, die even een pakje singels aan Hartog verkocht had en nu 'n oogenblik te kijken stond, „heur-ie 't wel jonges? anders blijft-ie niet normaal."

„Ie proaten wel van schande," sprak Dovidje Kalf, de ongetrouwde middel-veertiger, tusschen z'n tanden,

¹⁾ De negen dagen: de eerste negen dagen van de maand Ab, eindigend met den gedenkdag der Tempelverwoesting, en gedurende welke geen vleesch noch wijn genuttigd, of feestelijkheden gevierd mogen.

„maar-ie doen 't dan toch maar ondershands stillegies deur."

„Kiek, kiek noa mien woorden," piepte de kleine Marcus Polak, „maar luister niet naar mien daden! is 't niet Hartog? och," probeerde hij de aandacht te drijven naar het met Hartog pas gebeurde, „hij proat wel 'n boel, maar hij dut niet veule.... of lievers, hihhi hij dut tè veule."

Hartog keek rond, zag dat ze nog niet begrepen, wat Polakje bedoelde. „Ja," zei-i, „'t is toch werachtig woar, we hadden in 't geheel niet maggen speulen van de weke, maar afijn, de neweire ¹⁾ is nou toch eenmaal gebeurd, geef òp Joacques en zeur zoo niet!"

„Geef-iè op!" deed Jacques de anderen in speelsche verwensching lachen, „ge mut maar niet varder mee doen, ge zijt veuls te vroom um te speule en om de waarheid te zegge, ge wint mien al veuls te veul vanmiddag.... die wint altied, zoo raar kan 't niet loope."

„Ongelukkig in de liefde!" piepte Polakje, nu beter rakend hun herinnering aan Hartogs werkmeid, van wie men zei, dat ze van hem bevallen moest; allen behalve Regiene grinnekten zacht.

„Het spel des geestes is Gode gevallen," lachte Hartog, z'n kaarten weer opnemend voor 'n solo. Vanmorgen had-ie 'r wel overgedacht, het spelen deze week te laten, maar nooit gewoon zich sterk te maken, had hij zich maar laten gaan in zijn hartstocht naar de heerlijke inspanning van 't whisten. In de „negen dagen" mochten zij geen vermaak zoeken, zich zelfs 't genot niet geven van vleesch of wijn; het zijn de negen dagen in de maand Ab, waarin, verschillende jaren, de groote dingen van verwoesting, ondergang en knechting aan Israël gebeurd zijn. Op den laatsten dag, den negenden Ab, vastgesteld tot algemeenen vastendag, wend de tweede tempel verwoest en het

²⁾ zonde.

eens machtige en aan zijn levendigheid ten onderge-
gane volk dienstbaar gemaakt voor goed. Er waren
wel oogenblikken, waarop Hartog, ook anderen, er
aan dachten; maar geen felle herinnering droefde lang
bij hen en de rouw der maaltijden zonder vleesch
werd, door vaak dure visch, algemeen ontdoken.

„'k Heb dorst!" riep Hartog. „Regienò Regiená, geef
mien wat te drinken, geef mien 'n emmer vol thee,
want mien visch die wil zwemmen!"

„Nou, nou!" driftte Regiene, „nar, ie hebben toch al
'n groote kanne leeg-edrunken! Ihè, de heele godgan-
schelijke dag kan me kloar stoan veur die! Moeder,
wij óók nog thee? . . . as we doar uut-espeult hebben,
heur! 'k Kan wel zien, da'j 't verliezen, anders zo'j
niet um thee denken."

„Verliezen?" snauwde Hartog, „verliezen? nog niet
half en nog niet kwart! doàr en doàr, kiek-es, hihhi,
kiek-ies!" en hij knauwde met zijn vuist de kaarten
op tafel, zingend met breed neerdiependen mond:

„Oòch mien stumperties,
Oòch mien stumperties,
Haàrtog wint det spüllegien weèr! . . .
Oòch mien stumperties. . . .
Oòch mien stumperties. . . ."

Van de anderen smakten vechtend de kaarten tegen.
Hartogs vuisten grepen naar z'n hoofd; hij gluurde
angstig naar de handen, waaruit de moordende papier-
tjes neer zouden komen.

„Verdomme!" riep-ie, „vuile Joacques, det heb-iè
mien elapt. . . . doar kunde zich achter verschuule, det
heb-iè mien elapt, had-ie maar veur drieduzend joar
eleefd, dan ha'j mee egoan met de tempel! Och, och,
wat 'n slag, wat 'n slag. . . . wee, wee, hoe zijn de
helden gevallen in de strijd. . . . Regiene, geef thee,
Regiene geef in gods heerlijke name thee, . . . de vijan-
den schateren om zijn val. . . .!"

Om de tafel zaten de partners te proesten, hun knieën beslaand van leedvermaak om Hartogs verlies.

„k Heb 'n nekòme an oe," zong Polakje hoog, „o god wat heb 'k 'n nekòme an oe, ie-je met oe praats, det heb ik oe elapt jongien."

Maar Jacques de Vries was wangunstig; niemand anders als hij had 't gedaan, met z'n troef uithalen! anders had-ie 'r vast gekomme, wat Hartog?

„Ie bin allebeide poepers!" lolde Hartog verdrietig, „wee, wee, hoe zijn de helden gevallen in de strijd!"

„Mijn liefde voor u," toeterde Polakje, „was erger dan mijn liefde voor Marre."

„Stikt!" bulderde Hartog, woedend, nu-ie den naam van de meid hoorde noemen, „hol oe kop dichte, of za'k starven ik gooie oe de deure uut, verstoa-ij?"

De drie anderen waren stil; Regiene was achter om thee te halen. Polakje boog naar Hartog, meer om te vergoelijken dan uit vrees voor zijn woede, die door elk als van een niet geheel toerekenbare, genegeerd werd.

„Ze hef nog niks eheurt," zei-ie zacht, naar de ouwe vrouw wijzend.

„Loop noar de weerlicht!" grauwde Hartog, goedig z'n kop nijdig afduwend. Maar de ouwe vrouw, die met Joop zat te praten, zei zacht-gelaten:

„k Heb niks eheurd, jonges eur! wees maar gerust, de olde vrouwe hef niks eheurd."

Zij had al van 't schandaaltje gehoord, toen zij vroeg waarom de meid niet meer bij hen werken kwam; 't pijnde haar, niet groot-schokkend, maar, bij oogenblikken, om den opspraak alleen, kalm-klein natuurtje als zij was, aan de wreede schrikkelijkheid der passien vreemd gebleven.

„Ja," schorde haar ouwe stem naar Joop, „t is mooi Joop, ik mag 't tegen oe wel zeggen, maar a'j old worren, dan wordt er niet meer noar oe geluusterd; kom ies hier," riep ze Joop dicht bij zich, en fluiste-

rend: „Ik heb 't al zoo lange ezegd, doar komen verkeerde dingies van, det giet niet goed, . . . maar Regiene die wol mien niet geleuven, die wol 'r niet wegdoen, umdat ze 'n goeie warkster was. . . .

„Och, Moeder hol-oe toch stille!" riep Hartog nijdig, „gehangen zullen ze worren, die de vuile proaties uutstrooien, gehangen en geworgd. . . . schenk mien in Regiene," haastte hij, angstig de aandacht van z'n smartende gebeurtenis wegnemend, „ik kan niet meer proaten van de dorst."

Moeder schudde haar hoofd zacht-zuchtend en knip-oogend tegen Joop, die glimlachend naar haar gespeel te kijken stond.

„Kú'j wel zien?" vroeg-ie vriendelijk, „ie hebben 't doar toch veul te donker, ie mutten toch veuls te dichte op de steenen liggen."

„Och," glimlachte ze, „nee, mien oogen bin nog best eur, ik heb nog geen brille neudig, goddank, maar de gerdienen die moesten ook heelemoale dichte, of ik al zegge: nee, det gef niks. . . . kump det dan te passe? de gerdienen noar beneden bij 'n Jehoede?"

Joop hoofdschudde beminnelijk-toegevend, stond weer gedoken te kijken naar haar zoekend aaneenschuiven.

„Moeder, ik koom dadelijk bij oe!" riep Regiene, „nog één spullegien, dan goan we weer samen speulen, heur."

„O," lachte de ouwe vrouw, „goan-ie oe gang maar, eur; a'j speulen willen, dan speul-ie maar, ik kan mien ier best vermaken." Lachend zag ze op naar Joop.

„t Wil niet," zei ze, „k neme als de verkeerde."

„Jawel," kwam-ie even dichterbij, aanwijzend, „doar, dubbelblank toch, dés goed, die kan doar toch an."

„Joop, hedde nog wat gekocht?" vroeg Jacques, die lummelbeurt had.

Joop zag op zonder lust tot antwoorden. Die

Jacques liep zelf altied met zien armoe te koop; maar hij verdomde 't, hij vertelde nooit wat.

„Wat?" zei-ie, „nee, vandàge niet."

„O, hedde wat in 't zicht, voor de kriste klante zeker, hè?"

„Joa, 'n beessien," loog Joop, „morregen of overmorgen." Maar hij meende wel te voelen, dat de anderen 't niet geloofden.... hoe kon-ie slachten in dat weer, nou-ie nog niet eens an 'n joden-klantje 'n stukje vleesch kon slijten?

Vandaag had-ie echt negen dagen gevierd, thuis; met brood en koffie hadden ze gemiddagmaald, hij zou van de week 's rondgaan om wat anderen handel op te scharrelen.... brood voor de volgende dagen wàs er eenvoudig niet.

„De pest zit er in," gromde Dovidje Kalf, „god gaf, 't vreur al dat de glazen er van barsten, is d'r tenminste wat te verdienen. Woarum speul-ie niet 'n pöttien mee, Joop?" vroeg-ie, „gòtsche die twee kwar-teis die-j van Hartog kunnen winnen."

„Dank oe wel," zei Joop dof, „k heb geen zin jongen, blief-ie maar an de koarten.... as dèt mien weeke mut goed maken, nou...."

„Hol oe toch stille onder 't speulen!" riep Hartog, „wanneer zu'j det nou ies leeren? kiek noar oe kaarten! misschien leer-ie d'r nog wat van!

Bekeer U want het is nog tijd,

Voor dat gij stof geworden zijt....

„Jonges hoe zol 't met de olde Izak Roest wezen? zol-ie nog niet hoast dood wezen?"

„Die hef 'n slag ekregen hè?" vroeg Polak, „op de receptie bij Joop zien vader, niet?"

„Wie zegt det," zei Regiene, „och, ze bin stapel! doàr hef-ie geen slag ekregen, doàr hef-ie zich wel driftig emaaft, maar doàr was-ie alleen maar niet goed van."

„En ze zeggen, dat-ie 't doar ekregen hef?"

„Niks van an," vertelde Regiene, „eergister hef-ie weer ruzie ehad met zien breur Karel, en doar hef-ie tuus 'n beroerte van ekregen."

„Proat-ie doar dan nog over?" vroeg Hartog, „wat beteekent det dan? één jammer maar...." en toen, terwijl ze hem begrijpend aanzagen: „det zien heele femielie d'r geen beroerte bij hef ekregen.... nogh! vroeg wat of d'r an die lui gelegen is...."

„Nou, nou," suste Regiene, „schip niet zoo op, jongien.... allemoale, det is nou niet neudig, 't bin wel smeerlappen met mekare, maar loat det nou maar an Kodesch Borrege¹⁾ over."

„Gij zult Amalek uitroeien," driftte Hartog, „met zijn vrouwen en zijn kinderen en zijn kindskinderen... 'k zal starven as ze niet arger binnen as Amalek, die lui."

„Hij kan d'r van mee proaten," gijnde Dovidje Kalf droogjes tusschen z'n tanden, „hij was d'r al in die tieden, doarumme dut-ie nou ook zoo raar.... Kom Regiene, meissien, kriege we wat? 'n kaart of 'n talkbosch, speul op...."

„Hij giet 't huukien umme," zei Jacques, „hij is nie jong meer, die Izak?"

„Noù.... dan is 't uut met Hannegien"... schraapte Polakje, „die gooien ze de deure uut as de olde d'r niet meer is, vaste — ze he'm toch an Rebekke ook al de nekke loaten breken."

„Regiene, hol oe kaarten weg! ik kan d'r inzien!" driftte Hartog en zag om naar de deur die werd losgeduwd. „Gansch Amalek zult gij uitroeien!" riep-ie weer, toen-ie Joede Rosenstein zag staan, „gansch Amalek, met zijn vrouwen en zijne kinderen en kindskinderen; geen hond zult ge laten in zijn hok, en zelfs

¹⁾ De Heilige, geloofd zij Hij.

geen jong bij zijn zieken oude, want voor den Heer Uw God zijn zij vervloekt!"

„'k Mut oè 'em...." schuchterde Joede tot Joop Beem, „oe frouwe die hef mien hier 'eene estuurtt.... 'k wol oe sprekenn...."

„Mièn?" vroeg Joop, „nou alderabbe, goa maar mee...."

„Hoe is 't met oe vader, Joede?" vroeg Regiene.

„'t Gièt wel, 't gièt wel.... nog 't zelfde," zei Joede. Joop groette en ging met hem de deur uit.

„Heur iess...." aarzelde Rosenstein op straat, „oe vader was vanmiddag bij onss — en.... niet um oe te beledigen — ik wēete wel da'j geen waker bin van beroep, maar mien vader is niet goett.... lānge niet goett.... en nou ebben we evroagd an oe vader of-ie 'n bekwame waker veur ons wistt.... toe zeg-ie ik weet niet, zeg-ie.... maar misschien wil mien zeune Joop wel, umda'j det wel ies méér edoan 'em.... uut liefhebberije vanzellef...."

„Jazeker," zei Joop.

„Nou, a'j dan willen, 'k weet niet of 't geregeld deur neudig iss.... maar zoo nou en dan.... vanzellef ie hoeven 't niet veur niks te doen.... maar ie 'em misschien nou tòch niet zooveule um handen.... we zullen oe vanzellef betalenn...."

„Och," zei Joop, blij wāt te kunnen verdienen, schoon met grooten tegenzin in hūn, maar 't was honger thuis.... en Grietje hoogzwanger, as 't zoovèr was.... d'r was niks.... waar moest ie 't vandaan halen.... „a'j mien goed willen betalen vanzellef.... dan heb 'k d'r niks op tegen...."

„Nou, zèg maar, zèg maar...." draalde Joede, „zeg maar wat 't wezen mutt, 'k weet niet of 't elleke nacht neudig iss.... maar vanzellef wij 'em onze zāken... wij hebben 't nou 'n paar nachten um de beurte edoan, maar det giet niet goett.... zèg maarr...."

„'k Zal 't oe kort en bondig zeggen," zei Joop, „'k

mut veertig stuiver veur een nacht hebben, maar minder doe 'k 't niet, 'k bin geen waker van beroep...."

„Veertig stuiver," herhaalde Joede zuur, „nou, maar doar zuwwe geen kwestie over maken.... det kump wel in orde, mien Vader mut toch 'n waker ebbenn, 'ij kan toch niet alleenig blieven.... nou loawe dan maar ofspreken, da'j komen vannacht... is 't goed?"

„Ofgespreuken," zei Joop, blij met z'n kans op geld voor eten. Maar Joede bleef staan, nog eens herhalend; soms bleven ze een uur staan zeuren, tot men met beleedigingen hen van zich dreef. „Kiek, de dokter hef ezeggt, Vader kan nog wel 'n heel poossien zoo liggenn.... vanzellef d'r is niet veule hoop meer, menschelijkerwieze gespreukenn, maar as God will... is niet waar.... allemoale maar gekheitt.... we zullen oe niet beknibbelenn is 't niet woarr.... 't is geen handell en ie bin geen waker van beroep, maar we zullen oe twee zoeven') veur oe nacht gevenn.... ie bin ook iedereene nielt...."

„'k Wil niks geschunken hebben Joede," maakte Joop af, „a'j 't te veule vinden, dan mu'j 't maar zeggen, maar 'k doe 't niet minder...."

„Nee godbewaarr," lijmde Joede, „doarumme nielt, niet um oe te beleedigenn, maar 'k wil maar zoo zeggenn.... 't is geen handel, is 't niet woarr...."

Zanikend drentelschuifelde hij naast Joop mee tot diens huis, bleef daarvoor nog een kwartier hem vasthouden met zijn herhalingen. Hij vond 't veel, twee gulden per nacht, maar daar-ie niet knibbelen durfde, wou-ie dan toch 't genot van royaal te betalen, door dat Joop dikwijls te doen hooren. Maar Joop weende 't telkens af, bang dat ze 'm toch anders minder zouden geven, en toen-ie Joede eindelijk, weinig antwoord meer gevend op diens belofte, 's nachts voor koffie en brood te zullen zorgen, kwijt was geraakt,

*) Gulden.

liep-ie gauw naar binnen, om Grietje blij te maken met 't uitzicht op geld.

Zij was eerst uitgelaten, hoopte dat de ouwe Izak nog 'n paar weken zoo liggen zou; 't derde kind kon over veertien dagen, over een week en vroeger al komen.

„'t Is niks gedoan anders, Joop.... in de zomer," lachte ze, schoon nauwtjes, zich schikkend alweer, „de winter is d'r beter veur.... of.... heelemoale niet," zei ze zachter, schuin naar hem opziend.

„Ja, toè maar," bromde hij, „'t is goed, 'k bin blij dat 'r wat te verdienen is...."

Hij sprak er maar over heen — hij wou geen nieuwerwetsche kunsten, hij vertrapte 't....

„'k Zal d'r vanaavond noa toè gaan.... nou mu'j alleenig in huus blieven meissien.... durreve-ie wel?"

„Best," zei ze brutaal, maar zij hield een huivering in voor de komende nachten, waarin zij met de twee kleintjes alleen thuis zou blijven.

„As we nog met hierovèr goed waren," zei ze met groote denk-oogen, „dan zol Jette bij mien kunnen komen...."

Hij zag wel, dat ze bang was.

„Nou," zei-ie, „we zullen wel ies zien.... det is nou eenmoal zoo.... 't is veurloopig maar um de andere nacht...."

Zij zag hem niet aan, slikte haar angst door, en ging maar bezig zijn met de kinderen.

HOOFDSTUK IX

WOENSDAGSAVONDS, den achtsten Ab, als de groote treurday, de negende Ab, inging, was Joop naar Sjoel gegaan. Als velen, niet zeer overtuigden, ging 't hem dikwijls zoo: in slechten tijd werd hij devoter, zocht hij waarlijk hulp bij zijn god, door ter kerk te gaan vooral, en zijn gedachten, innig soms, te keeren naar gebed. Het was, zooals, naar de boeken Mozes, Israël deed: wen zij met goud en zilver zwaar behangen gingen, gaven zij ervan voor afgodsbeelden, en omangstte hen de kuil van wee en ontbering, dan klaagden hun stemmen hoogop in de kinderteedere vrootmoediging.

Voor den droefste der vastendagen was alle siersel uit het Bedehuis weggenomen: tapijten, Biehmakleedjes, voorhang der Arke, 't niet hoognooddige licht. Hardnaakt, vreugdeloos en verarmd, rouwde de Synagoge den gedenkday van Jodendom's ondergang. De Pedel alleen zat op 't bankje langs 't hek van de Biemah, op de trap vóór de Heilige Arke zat in zijn zwarten mantel de Rabbijn, met naast zich een enkele kaars, die heur stille weening sidderde binnen de rosbruine lichtgrot langs den onderkant der Arkedeur, langs de trappen, en 't gebogen lichaam van den man. Zacht mompelneuriënd, als voor zich heen, zong hij den grooten somberen Jeremia-klaagzang door de halflichte Synagoge, nu en dan, bij hartstochtelijker smartstijging van een vers, zijn stem tot ingehouden-galmend jammeren breedend, of wringend zijn geluid tot de uitschokking van nauw meer verkeerbaar wee. De

weinige mannen, verspreid tusschen de bruin-effenende, langs de witte wande gebouwde banken, zaten stil-verdoken voor hun boekjes, een enkel woord meezuchtend soms, in een begripen der gelatener of heftiger wisselingen, kort wiebelend met hun bovenlijf; op de galerij boven, waar vijf, zes gaskaarsen brandden, eenzaamden de donkere hoeden van een paar enkele heel-vroome vrouwen.

Van de beide jonge Rosensteins, die nooit kerkgang verzuimden — soms drementelden ze vóór de Sjoel om te laat komend, de religieuze verdienste te hebben van de tiende noodzakelijke meerderjarige te zijn — was nu alleen Joede, de ongetrouwde, gekomen; daar Joop pas Donderdagnacht zou waken, was Lion bij den zieken vader thuis gebleven, hem niet bij de vrouwen alleen vertrouwend. Aan den anderen Synagogekant, tegenover hem, stond de ouwe Karel, weggedoken achter z'n bankje, waar even z'n hoed en z'n geelgrijze kopje in hun beider verleefdheid boven zichtbaar waren. Het was hem bekend, dat Izak een paar dagen na de receptie bij Beem, tengevolge van een nieuwen twist een beroerte had gekregen, maar evenals de anderen altijd onwankelbaar zeker van zijn recht, was hij voor schuldbesef ongevoelig, dacht daar eenvoudig niet over, ging naar Sjoel en vastte als anders.

Ouwe Beem, die dicht bij hem stond, zag hem enkele malen zich naar hem keeren, wendde dan gauw z'n gezicht af en boog zich dieper over z'n klaagliederen. Hij was er zeker van dat-ie beginnen zou over z'n broer Izak, dat-ie 't geval zou vertellen en laten hooren, hoe Izak hem afgesard had; dat-ie nog veel kwaad, door den zieke hem aangedaan in den stroeven jarenloop van hun concurrentie, herhalen zou; maar Beem walgde van hen allen, en wou nu vooral niets wat Rosenstein heette, met z'n aandacht naderen. 't Belangde hem alleen nog, dat Joop bij de anderen iets verdienen zou, al beklagde hij 'm dat-ie

bij hùn daarvoor dienst moest doen. Gelukkig-gemakkelijk keerde hij zijn denken weer van de dagendingen af, en luisterde naar des voorzangers klagen, dat hem, na even verinnigen van 't verbeelden, weer dadelijk tot een ontroering werd. Hij, met z'n leeftijd vol zorg, hem een stil-martelende hindernis, weinig meegedeeld aan anderen, die met hùn moeilijkheden 't leven zich vulden, had vaak Jodendom's beknelling in steden en stadjes doorleden. Weinig wetend van den dieperen zin der wereld-gebeurens, wat hij las, brengend binnen de kleine omkamering van zijn gebleven jeugd-begrippen en het daar, wjl 't vreemd daaraan leek, afkeurend en buiten diepere indenking latend, scheen hem arm Jodendom alleen in benauwenis, om der voorvaderen en eigen eindeloos zondigen. In zijn stadje had hij de beklemming gevoeld van altijd, altijd door te bewegen tusschen vreemden; rond zijn rusteloos krabbelen naar 't broodje en zijn nooit voor goed verstervende levensvreugde grimmigde klein-rauwe spot van nog altijd tegenwerking zoekenden, nu en dan openlijk de nagels uitslaande rassenhaat. Zoo ging op grootdroeve dagen als deze, als drijvend op donkere luchten, zijn herinnering terug naar den rijken bloeitijd van zijn volk, die hem scheen als een sprookje, aan dichtverwanten eens gebeurd, en die hem en de zijnen, na de duistering der lange verlatenheid, in zijn rechtvaardige en durende warme gelukkigheid een verren dag eens weer omzingen zou. Hij sprak er niet van, en zelfs beroerde hij het niet met die zekerheid beteekenende, vastere geluiding zijner gedachten, als wist hij wel, dat het maar leven-vermooiende mijmering was, dat verwachten van den Messias, die Israël, door de wijde vijandenlanden heen, met tot macht weer gedijende drommen eens zou voeren naar Jeruzalem. Maar met al zijn liefde gaf hij zich over aan den blijden of devoten of schreienden toon der feest- en zoen- en treurdagen,

zoo met die levensinnigheden van een heel jaar wegdruwend der zorgen vertreitering.

In de stilte der Synagoge, met den rouw der uitwerping omhangen, luisterde hij, teruggedoken tegen zijn bank, en den zin der verzen volgend, naar 't half-luid schreizingen van den Rabbijn, dat van de trappen voor de Arke zacht-donker wolkte door 't hooge gebouwtje. De zanger klaagde de uitgestorvenheid der Jodenstad, die staat als na een zwiepende barsting van onweer, met leege straten en wankele huizen, uitgestorven en bar. Langs de gevels zuchten fluisteringen van verlatenheid; teedere weengeruchten schrijden als ijle gestalten de naakte straten door. Boven de melaatsche bouwselen openen en sluiten zich de luchten, blanken de dagen en de donkere nachten omwikkelen ze nog; maar de menschenstemmen drijven hun heerlijke trillingen niet meer in de heilige atmosfeer die tusschen de wegen hangt, al wachten, met doode raam-oogen, de gevels ook, of geen echo opklankt langs hun roerlooze lichamen:

Wee! hoe eenzaam is de stad, die zoo volkrijk was; zij is als tot een weduwe geworden. Zij, die zoo groot was onder de volken, die een vorstin onder de gewesten heette, zij werd schatplichtig — een onderworpen.

Van al die haar minden hoort zij geen enkele troosting; heur vele vrienden trouweloos werden en zich vijandig van haar keerden.

In den nacht nu weent zij steeds langs heur verbleekte wangen brandende tranen neer....

Als een afgezonderde vrouw werd, na zoo zware zonde, Jeruzalem; die wel gracelijk voor haar bogen, negeeren haar.... hoor nu haar matte zuchten, waarnaar niemand luisteren bleef.

Tot den zoom van heur kleed wordt haar onreinheid walgend waargenomen; daarom zonk zij zóó wonderdiep neer.... och Eeuwige, zij hoort geen zacht geluid

van troosting. . . . zie mijn ellende aan, de vijand tooit zich zoo met mijn vernedering!

Gaat het U niet aan, die over de wegen schrijdt?

O, ziet eens, ziet, of een smart, als de mijne zóó wijd, door één ooit wordt geleden. . . .

Om dit alles ween ik, ween ik mijn oogen weg — geen trooster daagt, die met zijn teerst geklankte woorden mij zacht zou aaien; ik ben zoo eenzaam wijsdomme, nu mijn haters mijn kinderen namen. . . .

De poorten van Zion staan als breedruiggende wachters niet meer grootmachtig op; als in den grond verzonken, zijn zij niet meer te vinden. . . . In zijn eindelijke wraak liet Hij de grendels rottig roesten, tot op wie woonden in de stad, de vijanden zich tierend wierpen. . . .

De koning en de vorsten gaan tusschen de heidenen zwaargebonden — de profeten leven niet meer hun vervoeringen van 't Godsgezicht.

De oudsten van Zion zitten neer op den grond en zwijgen, stof op hun hoofd, en om hun liif een grauwe zak; de jonge meisjes van Jeruzalem gaan, in gebroken gang als grijzen, met heur zoete hoofden omlaag de vreemde wegen langs.

Ziet gij niet schuw ze gaan — de blank-ranke, de donkerfijne Jodinnen? Tusschen het loeren der bruyt-vreemde oogen gaan zij met gedoken hoofd en schouders. Broosjonge lichamen zijn rauw geschonden, als met giftigen wespenbeet bloeiendzoete, donzige vruchten.

Hoor, van overrompelend-zwarte smart, zangerige kelen reutelen; heur wangen zijn nog wit van de schreiende moording die òm haar was.

De vijanden die over de wegen gaan, klappen scheljuichend in de handen; zij fluiten met wreeden grijs en met sarrend verwonderen schudden hun lachende hoofden.

Zij vragen: Is dit nu de stad, die heet een zoo heer-

lijke schoonheidsvolbouwing? waarvan men zegt, dat zij tusschen de kleinnenschelijke landen een volmaking van vreugdigheid is, als tusschen krottige zwervers-keeten een trots feestend, blankwit paleis? Waar is toch, dat wij ze niet merken, die wondere heerlijkheid? Hoe vreemd, dat de stad zoo leeg is! als nog nooit een der onze zoo ziekelijk-armzalig?....

De vijanden fratsen en fluiten en schateren hun luide verheuging:

Wij hebben haar gansch verslonden! dit is immers de dag, dien wij nijd-grommend van haat, wit en bevend begeerden? o dank, dank roepen zij: wij hebben den dag geleefd....! onze oogen hebben het ongeluk der trotschen geluktintelend geaaïd! onze lichamen schurkten wij tegen de doodkrampende lijven! onze ooren hebben hun reuteling als goddelijke geluidingen genoten....!"

O, maakt U dan op, begin Uw wijd geschrei des nachts, als het tijd is van weenen; klaagt met breed-zinkende en opwolkende golvinzen van overgave den Eeuwige Uw smart....

Heft Uw bevende handen toch tot Hem op, voor de zielen uwer kinderen, die overal in de straten der stad, ineenzonken van honger....

Eeuwige, zie dan toe, wie het is, die gij zóó dompeldet in donkering van wee.... Moeten dan de vrouwen met eigen vrucht, in smart gedragen en bang verwacht met liefdelachend denken, heur monden vullen? Met brooze kinderen die in licht-tillende armen, men zoo zacht en zoetjes wiegt? Moet dan profeet en priester, ziener en bouwer, geslacht in Uw reinschoone Heiligdom?

Gij hebt, al wat mijn angst was, één dag mij doen omgrijnzen en verwurgen; als tot een feest, een Hoogtij, hebt Gij U, zoo zorgzaam, tot mijn ondergang bereid....

Zoo bleef dan niemand die mij lief was.... mijn

knapen en mijn blijde meisjes heeft mijn vijand lachend gedood....

* * *

Toen een paar hoofdstukken gezongen waren, leefde er plots een alles afleidende opschudding in de rustige Synagoge. Clare Rosenstein was 't gebouw binnen gekomen, had met gejaagd beweeg den Christenoppasser een boodschap gefluisterd. Die, schuw, was tusschen de doorloopen naar Joede Rosenstein gegaan. Joede, met druk gebaar, hield den oppasser vast met zijn lang ná-sissende zeurwoordjes, wou alles van hem weten. Maar de oppasser bracht alleen Clare's boodschap over, dat-ie komen moest: Vader was niet goed; als 't mogelijk was, moest-ie Joop Beem, den waker, meebrengen. Joede liep naar Joop, dicht bij hem, in een rij naar achter, en zei hem mee te gaan. Maar Joop, daar-ie pas voor Donderdagavond had afgesproken, had niet veel zin.

„Oe Vader is toch ummers niet starvende,” verdedigde hij, „woarumme mu'k nou meegoan? Ie bin toch met oe tweeën....?”

Maar Joede dijde de verontrusting van z'n vader uit tot doodsgevaar en luider sprak-ie tot Joop van meegaan, „ie bin toch wakerr, ja of nee.... a'j niet willen, dan zuwwe een ander mutten nemen, a'j weigerenn, dan goa we noa n'ander in oe plaasse.”

Joop merkte zijn bedoeling, en werd bang voor z'n waakgeld.

„k Zal meegoan,” zei-ie, „a'j niet anders willen, maar 'k mut 't even an mien vrouwe zeggen....”

De ouwe Beem en anderen kwamen toegelopen, daar zij dachten dat Izak gestorven was; bankjes klaptten, voetstappen stoorden scheurend in den zang van den Rabbijn, die opzag, teleurgesteld in t aandacht-ommeweten van zijn rouwlied.

Toen Joop en Joede weg waren, bleven nog, van ver, de mannen elkaar fluisterend vertellen, of wel met woordenfigurenden mond en gebarende handen alleen, Clare's boodschap en 't weggaan der twee behandelen. Dan, langzaam, wijdde weer de aandacht-stilte neer, golfde weer, monotoon en donker, de sombere smartelijkheid der weeklagende verzen over de gebogen lichamen der kortelijk droefvervoerde kleinen. Ongeweten, maar diep-blij, voelde Kan dan hun emotie aan; de eigen opvlagende weemoed werd tot volmaakter smart-ontroering aangestemd, wijl die zich verinnigde door de vertrouwelijke aanklanking met der anderen weinig verwachte devotie. Het was hem een verblijding om de zegepraal van hun betere rasgevoelens, en die verblijding verkeerde in zuiverende verheving van zijn klagen — zoo als, wen, van een klein dorp, twee mensen, innerlijk vrienden, in groote stad elkaar ontmoeten; zij treden door versperrende menschenwoeling opeens naar elkander heen, zij reiken elkaar de hand en de vreugdigheid is in hunne gezichten. Zoo stond, als zelden in een jaar, de Synagoge een ganschen avonddienst weer in hoog gehouden rust, van schaduw-weifelende kaarsvlammen doorplekt, een vaaglichte smarttempel; de voorzanger vermijmerd in zacht-droef zingen van menigteleed; de weinige hoorders boven de tot gewoonte gegroeide verontrusting der broodzoekende alledaagschheid.

Toen Joede en Clare, overdreven gesticuleerend, teemsissend door 't Sjoelgebouw, waren heengegaan, was Joop naar huis geloopt, om Grietje te zeggen dat hij dien nacht niet thuis zou zijn. Hij vond haar pas weer klaar na hevige krampen, maar opnieuw bang voor den alleen te verbrengen nacht. Het pijnde hem, uit vrees voor z'n, voor de bevalling toch onmisbaar geld, haar alleen te moeten laten; en bang dat ze hem een oogenblik, om noodzaaks wreedheid niet

denkend, hard zou vinden, zei hij maar, daar hij iets te zeggen zocht, dat ze vooral niet vasten mocht: dat hœfde toch niet. Verslagen, moedeloos in de afwachting van lijfsmart en zonder zijn steun nog wel, zei ze dof, dat ze tòch niet eten zou, ze had geen lust, in niks, in niks. Het leven schuurde met schrijnende puntingen dien vastenavond door haar huis.

„k Heb Tische Bœof,” zei ze, „ogod ik heb Tische Bœof.” Met de schort veegde ze, in 't bleekdonkere gezicht, haar betraande oogen af, waarnaar, als moeilijk door de zware leeddrukking, bij schokken het zachte schreien klom. De angst, zoo groot als de kamer, als het huis, zoo groot als alles, neep haar heele lichaam toe tot beweegloosheid, en tòch wist zij, dat de pijnen en het gevaar weer komen zouden, ogod, dat gevaar, dat ze zoo graag ontloopen wou. En dàn, dàn . . . als 't kind er wàs, als alles was doorleden . . . zou weer nieuwe ellende neerzinken op hun gedachten, want de zorg zou groeien.

Met haar hand streek zij van haar voorhoofd over haar gezicht, knijpend; de donkere oogen zagen hem aan, hol-gloeïend, als hongerig van wee, of ze hem vragen wou . . . begrijp je 't dan niet . . . begrijp je 'r niks van? En plots schokte achter de nijpende hand een snik, barstte een kortheftig schreien uit, dadelijk weer gesmoord door de hardwrijvende blauwe schortpunt. Zacht gesnuif van de kinderen leidde haar vragen af; en ze hief plotseling stil, luisterend haar hoofd, als om iets tot de kleinen te zeggen.

Toen keerde hij zich om, haastig bedenkend, dat-ie niets anders doen kon dan heengaan; ze maakte zich wel bang, maar morgenochtend was-ie toch weer thuis. 't Mòst toch, wàt zol-ie ànders?

„Nou,” zei-ie, zoekend: „doe mien nou 'n plezier en éét nou wat, Griet; ie zullen zien, det knapt oe op en drink wat warms . . . zu'j 't doen?”

Zij knikte van ja, zwijgend.

„Nou aju dan . . . tut morrenochtend," zei-ie, „dag meid . . ."

Zij bleef zitten met over de borst gekruiste armen, bleek, dof en verstild van leven door den overmachtingen druk.

„Dàag," zei ze zacht, toen-ie de deur uitging.

HOOFDSTUK X

LS-IE niet hoestte, roerloos op zijn windkussen, lag de ouwe Izak Rosenstein al een week lang in zijn huiskamer-bedsteê. Thuis gekomen van een publieke metalenveiling, had hem, na een nijdigen woordentwist met z'n broer Karel, een beroerte gegrepen en verlamd. Zijn oude, sterke karkas, doortraand van zware voeding en machtigen leefwil, lag nu eindelijk gemolkerd-voor-goed op het tot zwakkeling neertrekkende windkussen. Zijn beenen en armen waren tot staven geworden; en ook zijn overige lichaam, behalve zijn hoofd, scheen een willoos ding, dat hem bij niets meer zou dienen. Alleen zijn geest, grimmig sterk, zich rukkend en dwingend boven den geweldigen neerhaal uit van zijn stervende lijf, was nog maar enkele malen door den nevel der heenkwijning om-mist geweest, en telkens, den dokter met vak-verwondering verheugend, had hij zich weêr getild boven den greep van den dood uit, en was zijn denken, maar weinig vertroebeld, herleefd, al brokkelde de stem de woorden ook tot nauw-verstaانبare reeksen uit den machteloosen, ontzenuwden mond. Maar allengs had ook daâr de klauw van het Einde zich schampend vastgenageld, en met verangstigende rukken van verzet voelde hij zich langzaam vastgenepen: meer en langer bleef zijn bewustzijn 't stervende lichaam gelijk. Dan, tusschen oogenblikken van helderheid, deed hij verward, en mengde zich zijn heroisch-koele kracht met het dwepend gemijmer van zijn oude jodenleven. Toen Joop binnenkwam, zaten Lion en Joede voor het roodbegor-

dijnde bed, fluistersmoezend door Izak's gestamel heen om verongelijkte Hanne, die achter in de kamer zat bij haar moeder en Clare. Dompig en heet van zomerwarmte, ziekenlucht en flauwe etens nà-geur, traagde om het licht van de olielamp de atmosfeer der lage kamer. Tusschen de twee gesloten en met luiken gedekte ramen aan de straat stond een tafel, met bruinig kleed alleen om vastendags-vooravond; ouderwetsche zwartleerbekleede stoelen zwierven van en tegen den wand, en achterin de kamer dook stoffig weg een antieke kast met koperen en Delftsche pullen als op den schoorsteen tegenover den tusschenwand der ramen, waarvan terzij 't vervuilde Mizrach¹⁾ hing. Zij waren van de heel-enkelen nog, die op Vrijdagavond ontstaken de ouderwetsche Sjabbeslamp; in 't midden van den zolder hing, aan een koperen ketting, de zwaarkoperen bak met aan de bovenroning zijn zeven mondingen, de zeven wekdagen verbeeldend, uit elke tuit de tip van een katoentje. Clare sprak met haar moeder en Joede met Lion; Hanne zat achteraf, nooit toegesproken en met weerzin geduld. Zoo was er door de broers een tijdlang al voortdurend ééne van de zusters verschopt geweest: eigenlijk wilden zij niemand die minder inbracht dan zij, aan tafel dulden, maar van de zusters hadden zij er eene voor het vertrouwde huiswerk noodig, sinds de moeder alleen nog maar de leiding had. Een andere zuster had Joede, door 't verzetten van een ladder bij 't pakhuis, een ongeluk doen krijgen, waaraan ze gestorven was. Deze, Hanne, kinderloos weduwe geworden in Amsterdam en toen uit brood-nood naar huis teruggekeerd, werd doodgezwegen zoolang ze bij hen was, wyl de oude Izak haar uitzetting niet wilde.

„Heur iess,” zei Lion tot Joop, toen die was gaan

¹⁾ Religieuze voorstelling, meestal van den Tempel, die, aan den wand, het Oosten (Mizrach) aanwijst.

zitten, „Fader die is geleuf 'k niet goed bij zien rekening-ng, 'ij ef 'geleuf 'k 'n bietien koorse, maar-ie mutten 'm maar stille loaten proatenn.... maar 'ij is slecht.... 'ij is heel slecht.... zo'j óók niet denken? wat zo'j denken is-ie niet slecht?"

Joop zag tusschen de gordijnen door naar den knokig-bleeken, baardstoppeligen kop, die onder de groote slaapmuts in trekkingen van gestamel bewoog; en hij trok de oogen op, zijn glimlach bedwingend.

„Hij is nooit wat anders ewèst as slecht," wou ie zeggen, maar hield snel zijn woorden terug. „Hij roept an Hanne," zei-ie „eur-ie wel? Hanne wil-ie hebben; mut-ie 'r soms wat zeggen?"

Maar Lion, haastig, ontkende spottend: „och, ie bin gekk, jà Hanne.... hij weet op 't oogenblik niètt.... op 't oogenblik weet-ie niet wat-ie zeggt, det zie j'toch wel ummers."

Joop wreef z'n baard, geloovend, dacht er niet verder over na. De zieke stamelde voort, zwakjes, met bij schokken oplevend spreekvermogen, zwakker dan z'n geest; sprak van Hanne, en méedeelen, méedeelen en dat het niet góed was zoo... dat hij 't niètt deed... nee, hij déed 't niet. Maar de zoons hadden de vrouwen achteraf gezet, waren zelf dichtbij gedrongen, om van 't zwakke gehakkel Hanne vooral niet te doen verstaan. 't Was nu eenmaal zoo geregeld: zij hadden maanden geleden van den ouwe overdracht van 't bezit gekregen, als hadden zij alles van hem gekocht; met hun bedreiging, zich anders uit de zaak terug te zullen trekken en de belofte, de anderen te zullen blijven onderhouden, hadden zij hem er toe gebracht. Hij, die nooit van teederheden geweten had, voelde geen bezondiging daarin; de jongens kwam de zaak toe, vrouwen konden geen handel doen, daar was alles mee gezegd. En hij deed het in stilte, sprak er nooit van tot z'n vrouw, tegenover wie hij gestaan had heel

hun samenzijn lang als tegenover de anderen; oppermachtig-zelfzuchtig.

De verhoudingen tot vrouw en kinderen waren dingen uit zijn leven voortgekomen, ondergeschikt daaraan en dus te wijzigen naar zijn bewegen. De domme vrouw kookte den pot, onthield boodschappen, sliep bij hem. Er waren kinderen gekomen — hij had hen te eten te geven overgelaten aan de domme vrouw, zwijg-levend als een mannetjesbeest, dat koel-plichtig uitgaat om aas te zoeken en 't grommend binnensmijt in 't hol, maar verder met gefronste brauwen zijn mijm'rend leven heimelijk slijt. Buiten zijn sluwheid, was alles van hem aan zijn vrouw en kinderen vreemd gebleven; minachtend had hij naar hen neergezien, nauwwend hen toegesproken; liefdeloos hadden zij tegenover hem gestaan; hij was een toevalligheid voor hen, een vreemde, die met hen maaltijdde en sliep in eenzelfde huis. Toch was hij nu ontevreden, met die overdracht van z'n klein-stedsch groot vermogen op z'n zoons alleen, een domme verkeerdheid te hebben gedaan; juist wjl geen der kinderen hem lief was, wou hij, dat allen er van vreten zouden.

De laatste dagen, voelend te zullen gaan sterven, speet het hem, dat hij hen niet genoeg gedwongen had, de Moeder en Hanne te blijven onderhouden; een bangheid drukte hem toch, dat ze de vrouw en dochter uit 't huis zouden jagen.

Hij rekende op geen menschelijkheid, wjl hij, in 't eenige hen geleerde, den handel, hen altijd had voorgehouden, nooit meer dan 't noodzakelijke af te staan; zijn bij nukken spontane weldadigheid hadden zij verkleind en uit vormgevoel, nagebootst.

Bij 't waarnemen der achterblijvenden, nu zijn gedachten onder 't telkens keerende leven feller schenen te werken, herinnerde hij zich 't gebeurde, en bedacht hij, dat-ie 't toch niet wou, dat 't niet goed was zoo. . . . Hanne moest toch blijven en mee-eten — 't meeste

had hij verdiend. Maar hij voelde zich machteloos tot verder meedeelen dan 't telkens weer uiteenbrokkende spreken, en wat zij antwoorden zouden, verstond hij niet; alleen zijn oogen zagen nu en dan de mannen zitten voor het bed. Zij spraken er doorheen, bang dat Hanne haar naam zou hooren noemen en naderbij komen en iets weten zou, of dat hij hen de belofte zou afdwingen, haar altijd te zullen verzorgen. Die opzettelijke verwarring deed hem nu en dan weer ophouden, afdwalen naar andere dingen of indommelen tot nieuwe bewusteloosheid tot hij weer eens hakkend zijn waarschuwingen begon naar de naar elders sprekende of geheel zwijgende zoons. Bij tusschenpoozen ook klom weer de hoest naar zijn keel, hijgde er een zacht rochelen in bed, geluidloos zuchtend, als 't geschuur van omwonden scharnieren. Dan kwamen de vrouwen telkens dichterbij; maar Joede of Lion weerden haar naderen af, „loet Vader maar goan,“ snauwden ze beslissend, „loet 'm nou stille goan, blief doar nou maar lieverss. . . . heur.“

Joop zag hen telkens aan, als hij 't weghouden der vrouwen zag; hij dacht aan geen opzet, verwonderde zich niet hevig, wijl van hun altijd buitennissige dingen gewoon. Hij bleef maar stil zitten op z'n stoel van 't bed, bij 't klein-hooge nachttafeltje, waarop een kop bouillon en een paar drankjes stonden en een stoffig schoteltje met vier harde eieren, die Clare den zieke had meenen te moeten geven, toen de dokter van iets versterkends sprak.

Tegen middernacht gingen de ouwe vrouw en Clare naar bed; Hanne, hardnekkig tegen het weren der broers, voelde daar een vijandschap in; zij merkte wel, dat het haar verkeerd zou gaan, als de vader te sterven kwam. Onophoudelijk schoof zij vooruit, dichterbij naar de bedstee, zwijgend, maar met sluw besluit haar vader toe te spreken. Nu en dan bleef zij weer zitten, oploerend met haar gelig-leelijken strakgekapten kop

naar Joede of Lion, die met handen op hun knieën of even fluister-smoezelend bij Joop zaten. Lion met zijn pet af, Joede altijd onder z'n groenigen hoed. Maar de jongens wilden naar bed; ze waren van smorgens vroeg in de weer geweest.

„Wat denk ie,” vroeg Joede, „zowwe noa bedde kunnen goan? wat zo’j den kenn; zowwe maar goan sloapenn?”

„Goan ie maar sloapen,” ried Joop, die hen graag kwijt wilde, „woarveur bin ik anders hier; ie em niks geen last heur; ik bin hier, as d’er wat besonders is, dan za’k oe wel roepen.”

„Nou, dan goa’ we maar,” zei Lion, „ik blieve toch maar hier sloapenn. Joop eur ies, doar stiet een dran-kien en bouillonn; maar ik geleeve, dat doar toch niet veule meer mee te doen iss. . . . want ’ij wil niks meer emm, hij wol de heele dag niks slik kenn, is ’t wel Joede?”

„Nee,” hoofdschudde Joede, „d’r is niet veule meer an te doenn,” en dan tegen Hanne, die nog zitten bleef: „woarumme goan ie niet na oe bedde? goat noa boven, wat mu’j hier doen, d’r is toch een waker! ie em niks besonders bij ’t bedde neudig. . . . goat na oe bedde, vooruit. . . .!”

Maar Hanne bleef zwijgen, vast besloten, niet op hun bevel naar boven te gaan, daar zij achterdocht voelde in hun opjagen. Met armen over de ongebonden borsten gekruisd, zat zij tusschen de beide roodgebloemde gordijnen door naar den roerloozen stervende te kijken, ’t goorgele en fletsdonkere hoofd hangend op zij van haar slordige, in vuil-grijze blouse vadzigende lijf, de groote mond stijf gesloten, losse langzwarte haren verslierend in den gelen hals.

„Goa nou toch noa beddel!” snauwde Lion, „wat mu’j hier doen. . . ., donder op, alloh! goat noa oe nestt!”

„Och komt maar," ried Joede, „loa wij maar goan, ook een zorg."

Maar haastig sloop ie naar Joop, en dicht over hem gebogen, zoodat Joop z'n hoofd afwendde van den zwaren etensgeur, dien zij altijd bij zich hadden, fluisterde hij hem toe: „eur ies Joop, ik wil maar zeggenn, ik wil maar zeggenn, ie loaten haar geen kunsten uut halen heur, ie loaten haar geen kunsten uuthalenn," en luider, voor Hanne verstaanbaar, om haar te misleiden, als had hij niets over haar gezegd, „en as d'r wat bezonders iss. . . . dan roep ie maar eventies. . . . wij binnen allemoal bovenn, en wij euren oe dadelijkk. Nou koffie wi'j niet hebben, want ie vasten zekers ooke, niet? ik zal de lampe een entien ofdrijenn."

Joop knikte. „Goa oe gang maar," zei ie, blij dat ze eindelijk gingen, „ak oe neudig heb, dan roep ik oe wel."

Nu was nachstilte, bedompt van oud-ademend leven, dofgeurig vroom, neengezegen in de lage ziekenkamer. Zachtzwak geadem van den worstelenden oude, zuchtte naar 't traag getok van de ouderwetsche staartklok, die naast den schoorsteenmantel, links de kamer in, haar donkertoniige, nauw-vergankelijke massieve degeijkheid stil trots stond uit te pralen, wegwiegelend den tijd met waardig-zachten slag in haar zwaarstevige lichaamkast. 't Half neengedraaide olielicht look spokig langs de gele betimmeringen der kamer; alleen tegen de bedgordijnen gloeiden rossige schijningen, die verdonkerden in de plooiën.

Langzaam schoof Hanne naar Joop. Hij had al eenige malen gezien, dat zij praten wilde, maar bezig met eigen zorg en de gedachte aan Grietje, had hij telkens z'n hoofd afgekeerd, al turend naar den roerloos mijmerenden zieke.

„'t Is toch een schandaal," begon ze nu zacht-schuw hem toe te spreken, „um 'n zuster zoo uut te stooten,

is dèt nou geen godszunde? um mien niet bij 't bedde van mien Vader te willen loaten?"

Joop, met grooten tegenzin zich de eindelooze vie-zigheden van hun oneenigheid in te denken, trok z'n schouders op, gaf nog geen antwoord.

„'k Weet wel," zei ze, „'k weet wel wat die menee-ren willenn.... ja as mien Vader kump te starvenn... dan mudde ik d'r uut, ik bin te veule.... ik bin te veule.... det is 't...."

„'k Weet d'r niks van," zei Joop, „wat weet ik d'r van?"

„Ze gunnen mien det stukkien brood niet," ging Hanne voort, terwijl ze de armen over de borsten gekruist hield, „de zuster die 's overbodig.... die kost geltt.... det mag d'r niet of.... Kodesch Borrege zal ze d'r wel veur straffen...., ze gunnen mien mien boterham niet, is 't dan niet waar, Beem? ie weten 't toch wel, alle menschen weten 't toch well, wat veur smeerlappen of ze binnen....?"

„'k Weet d'r niks van, meissien," zei Joop, die wel begreep, maar wist met antwoorden niets te kunnen verhelpen, „'k heb zorrege genoeg an mien kop, ik kan oe niet hellepen...."

Blij dat haar hindernis zweeg, liet ie z'n gedachten weer klagen naar de doorvechting der zorgweken, die geen eind namen in den zomer. 't Missen van opwekkend eten of drinken, de dorre aanvoeling van den nacht en de huiverende grauwing van vóór hem den dood, verdroefden hem langzaam tot neerzinkende duistering van moedeloosheid. Hij dacht niet aan Hanne, die bezig was te overwegen, naar haar Vader te gaan en hem toe te spreken. Bang voor verzet van Joop, weifelde ze telkens weer; maar de angst voor wat haar gebeuren zou — op straat gezet worden, waar een pauperleven haar wachtte — duwde den moed in haar op, die haar langzaam naar voren deed schuiven.

Joop vond het niet noodig haar terug te doen gaan;

wat ze spreken wou, mocht ze; waarvoor zou hij 't haar verbieden?

Zij schoof de gordijnen verder vaneen en boog zich over 't bed.

„Fàderr,” riep ze angstig-zacht, „Fàder heur nou ies....”

Stil bleef ze staan, met haar achterlichaam naar Joops knieën, die langzaam terugschoven. Dieper boog zij zich over 't bed, en riep opnieuw: „Fàder, Fàder!”

Maar plots zag ze haar vader's afgewend hoofd roerloos liggen naar den houten bedsteêwand; de grijze oogen, nog open, mijmerden als van een zieken hond in den grooten, grijzen paterskop. Een huiverende schrik sloeg door haar heen.... hij was misschien doòd, doòd?.... nou al? zol-ie 'r dan niks meer zeggen? o god, was nou alle kans op redding weg?.... Wild rukte ze zich om naar Joop, en met ontzettingsschreien in haar keel, zag ze hem aan:

„Ho... god...” drong ze, „hij is dood... Joop... zol ie al dood wezen....? kiek ies...., kiek ies...., hij ligt zoo stille....!”

Joop, geschrokken, stond op en boog zich over 't bed, bang, dat z'n sterven hem ontgaan zou zijn. Maar met z'n hoofd dicht bij den oude, hoorde hij den adem, wel zachter dan straks, maar duidelijk nog, zuchtend gaan.

„Bi'j gek,” zei ie, „nee, oe Vader is niet dood, heur; maar meissien, d'r is niet veule meer veur te zeggen, ik geleuve niet, dat ie de morgen meer halen zal....”

Overeind nog, bleef ie even kijken naar 't langzaam minderend ademen, en overwoog of ie de anderen zou wekken. Hij wist 't niet, de ouwe was zoo taai: al meer-malen deze week hadden ze den afloop verwacht, maar telkens had ie 't leven weer opgehaald. Besloten met roepen nog even te wachten, ging Joop weer zitten.

Maar Hanne, zich voelend dicht bij de schrikkelijheid van 't einde, dat haar tot een zwerfster zou maken — stellig verwachtte ze, dat de broers, niets

gevend om de ouwe moeder, haar de deur zouden wijzen — boog zich weer over den vader, aan wien ze, hoe ver ook altoos van hem verwijderd gebleven, nog altijd haar rustige bed en boterham gedankt had, in weerwil van haar eigen onverdraagzaamheid en haar tegen der anderen rauwheid voortvechtende dier-natuur. Weer riep ze wanhopig naar den stervende, gemarteld door het instinktieve besef, niet harder te kunnen schreeuwen:

„Fàder, Fàder,” riep ze heeschbang, „luuster nou ies. . . . god, luuster nou toch ies. . . . zeg ze 't nou, ze willen mien de deure uitgooien. . . . Fàder!”

Izak bleef beweegloos liggen met z'n hoofd naar den blauwgrijzen plankenwand, zonder vaagste geluiding te kunnen hooren. In zijn verlamde lijf leed zijn tot 't laatst toe levende geest heel het huiverend besef van zijn sterven uit. Niets van zijn lichaam voelde hij meer; hij was bewust van zijn denken, maar, om dat denken heen, slechts van een donkere romping, die eens, in het vroegere vrije zijn, zijn bewegende werkende ledenbouw was. En in een zegening en een straf tegelijk onderging hij den trots en den rijkdom en de kwelling van zijn nièt wijkende bewustzijn, en hij wist, dat hij wegging, langzaam, eindelijk overwonnen door den zwart-omwikkelden arm van den morrend vervloekten dood. Lang, heel lang, o, dat voelde hij, had hij nog willen leven, het ommezijn voelen van zijn met alle lichaam- en fijn sluwe denksmacht bijeen verworven bezit had hij nog dien roezigen droom van het bestaan begeerd, die kitteling van het lichaam, dat zich daarin kenbaar maakte in een ijdele maar onmisbare gelukzaligheid. Langzaam toch, langzaam, toen hij begripen ging, dat 't niet kon, dat het sterven nu, door geen kracht van wil of ootmoed afwendbaar, gebeuren ging, was ie, als weinig in z'n leven, zich angstig gaan vastgrijpen aan het nabestaan. Hij, met z'n grimmige liefdeloosheid had nooit met innigheid aan die komst in

den Hof Eden geloofd: zijn oppermachtige zakenhartstocht had nooit aan zijn droom-leven de rust gelaten, zich te tillen tot de zuivere indenking van die zalige bovenwereldschheid. Doch, dat hopen, nooit lang en zacht beroerd, kwam nu 't geluk van zijn scherpzinnigheids- en bezitsleven eindelijk machteloos te vergaan dreigde, ontvlammen in zijn uitkomst zoekende denken. Een oogenblik kon hij, weg nu van zaken- en lijfdingen, de sprookjesredding bekijken en omlaaien. O, zich nog vast te kunnen grijpen aan dit immer verworpen kinderlijk geloof, dat hem nog de kern van zijn bestaan zou laten, dat hem toch zacht zou wegnemen van de wreede, wijd-donkere gaping, waarnaar hij zich sidderend zinken voelde. Het leek een zoo zoete, met omhoog getild lijf te aanbieden lichting, in zijn lange zoekende leven grimmig hoofdknikkend voorbijgezwoegd, maar die hij nu een oogenblik wou omarmen en kussen, en waarin hij zijn hoofd hijgsnakkend wel dompelen wou, om van alle heerlijkheid van Weten en Zien niet gansch te worden weggemorzeld. Doch dan, voelend al dichter en benauwender de beklemming van het vergaan, verwierp hij dat weer in zijn grauwe onbewuste wanhoop, want ... wie, wie zei 't hem dat die troost zijn verlies van hetgeen hij wist te hebben bezeten, vergelden kon? nee, o god, hij geloofde dat niet. Daarachter de wijde, wijde duistering waarnaar hij werd neergetrokken, wat zag hij daar met zekerheid? een fel-koude leegte. Hij de sterke, de tiran, hij was er bang voor, als een kind voor een avond-donker binnenplaatsje. Toch, ondanks de vreeselijkheid zijner doffe en troosteloze vereenzaming, als een onherstelbare en bijna te zware straf voor een leven van armzalig ongeloof, voelde hij al sneller kwijning, al zwaardichter donkering om zijn denken — en hij wou met zijn nog zoo machtigen wil wel roepen, schreeuwen, vechten. ... maar hij wist eindelijk toch dat hij zich had over te geven. Met rukjes

en slappe moeëre zinkingen bonkte zijn weten neer. Een kier van zijn geest bleef tot het laatst toe open, hem latend al de 'schoon tot lamheid neergemokerde vertwijfeling van het ten ondergaan. Het ging weg, weg, alles. . . . Toen, met een vaag-levend bewustzijn, dat er wachtenden om hem waren, zwoegde hij plots met zijn knokigen kop, en verflard reutelden waarschuwende woorden uit zijn bijna toegenepen keel:

„Zaak Scheimes!" kreunde hij op, „Zaak Scheimes, jong! Joede zaak Scheimes! 't geit nit goed, jong, naa naa, 't geit nit goed!" . . .

Joop en Hanne, opgesprongen en half verstaand zijn eigen waarschuwing tot 't zeggen der Eenheidsbelijdenis, waarzonder geen Jood men mag sterven laten, liepen op 't bed toe, stormden dan naar de deur, om de anderen te wekken. In onderkleeren strompelden de beide mannen en de twee vrouwen naar beneden en ijlden met slaapgezichten op het bed toe.

„Stille! stille!" zei Joop, „hij giet starreven! maar hol oe stille! hij is nog niet dood."

Verstard bleven zij staan voor de bedstee, tòch nog geslagen door 't voor altijd verstommen en verdwijnen van een zoo lang bekende. Sprakeloos, in haar gelige nachtkleed, was de moeder op een stoel gaan zitten, haar ouwe, achterhoeksche, geel-rimpelige hoofd ineengedoken naar de borst; de dunne sluikzwarte haren slierend langs bei haar gezichtskanten.

Een oogenblik dacht zij er aan, hoe eens, jaren terug, toen zij doodelijk ziek was, Izak bij haar was komen staan aan haar bed en haar deed toestaan, dat hij, zoo zij sterven zou, een andere vrouw mocht nemen. Nou ging hij nog vóór haar. . . . 't was toch raar geweest. . . .

Opeens wrong Hanne tot dicht bij 't bed zich tussen hen door en nog ééns, wanhopig, riep zij haar stervenden vader toe: „Fader! Fader! zeg ze 't nou!

Fader! da'k hier mut blieven.... hèn'j nou niks ezegd Fader, hèn'j nou niks ezegd?.... ie zollen 't ze toch zeggen...." riep ze, schaamteloos in haar wanhoop, „ie zollen 't toch an ze zeggen...."

Lion, woedend, dat ze bij 't sterven van den oude hem de belofte nog afpersen wou, greep haar bij den arm en duwde haar terug: „Goa weg, slet," beet hij haar toe, „bi'j gekk.... ie vermoorden 'm! ie vermoorden 'm!.... loat oe Fader rustig starrevenn!.... loat 'm tenminste rustig starrevenn....! ie hollen oe gemak en anders.... en anders goa'j dadelik de deure uutt.... heur-ie?"

Joop, toen-ie zag hoe Lion, dadelijk door Joede bijgesprongen, haar terugsmakte, voelde een drift van minachting naar zijn keel stijgen; hij dacht niet aan zijn makke wakersbaantje, een oogenblik doorwoeld van gistende walging voor heel hun bestaan van niets sparende, alles vervuilende beestige vraatzucht, hun brutaalste negatie van al wat zelfs nog even stilte kon wijden bij voorzichtig-kalm stelende of gluipe tobbers; en plots sprong hij vooruit en duwde de zenuwachtig-vechtende broers de kamer in: „Vuilikken," riep ie, „vuile boeven, gooi 'r verdomme niet achteruut, zeg ik oe! mag ze d'r niet bij....? binnen jullie zoo bange....? gemeene boeven.... loat 'r bij 'r Vâder as ze wil.... pas op heur!"

Stiekempjes bang van den stevigen wèg-duw, gluipe schuifelden zij terug, om met praten alleen hem er buiten te doen blijven.

„Ie mu'n oe mōnd hollen!" riep Joede, nu even bekomen, „det bin zaken buuten oè....! ie bin hier waker.... meer niet.... 't giet oe niet an!.... Mut ze haar vader dan zien dood nog komen.... nog komen onrustig maken? hef die man al niet genog piene en besoesers ehad? ie bin d'r buutenn.... ie mu'n oe doar niet mee bemuujen.... det kump niet te passe.... det kump niet te passe Beemm...."

„En tòch zal ze d'r bij!" driftte Joop, en nu met opzet doordwingend liet hij Hanne bij 't bed.

De ouwe moeder en Clare, die toen Joede en Lion opnieuw, schoon aarzelend van vrees, Hanne weg wilden dwingen, angstig waren opgestaan zonder den moed zich erin te mengen, riepen de jongens toe, haar te laten. „Loa maar goan!" angstte Clare, „och Joede, och Lion loat maar goan! . . . Fader is al hoaste olewesjolem!"

Joop, zich buigend over 't bed, zag de laatste zuchten van het leven en zei, hijgend van bedarende opwinding:

„Vecht maar niet, jonges. . . . zeg maar gauw Scheimes, anders is 't te lätel!"

Door schrik gekalmeerd, zeien ze met hun zessen Scheimes, hakkeland in den plotsen schok van hun snel wisselende bewogenheden. Naakte stilte van dood huiverde de nachtkamer door, waarin, door de kieren langs de gordijnen, blauwige stroompjes weifelend zomerdaglicht flauwden tegen den geelrossigen lampeschijs. Zwijgend, smarteloos, maar van stervens-atmosfeer een oogenblik doorhuiverd, stonden zij dichtbijeen voor 't bed. Dan, dadelijk denkend aan den plicht der ceremonie, liep Joede op den spiegel toe en keerde dien om; Lion hing 't Mizrach, rechts van den schoorsteenmantel, met den naakten achterkant naar buiten. Achteraf, bang voor wat gebeuren zou, was Hanne in een hoek gaan zitten. Toen de vrouwen naar boven waren, om zich haastig wat kleeren over te gooien, ging Joede op Joop toe, die tegen hun liederlijkheid zijn walg zat uit te denken.

„Eur ies evenn," zocht-ie, schijnbaar kalm vóór hem, „eur ies evenn. . . . mien Fader die is nou olewesjolem, ¹⁾ en ik geleuve well. . . . ik geleuve well dat oe warrek hier nou is of-elooPenn. . . . As ik oè wass. . . .

¹⁾ gestorven. (over hem de vrede).

as ik oè was dan zo'k maar heenegoann.... anders bi'k bange, dan bi'k bange as da'j oe nog meèr met onze zaken, met onze huusselijke zaken bemujjen...."

„Graag," zei Joop kort en stond op. „Morgen za'k mien geld wel komen halen."

„A'j 't nou willen hem, ku'j 't nou kriegenn...." teemde Joede, „ie em 't maar veur 't zeggenn...."

„Det hoeft niet," zei Joop waarschuwend, „as ik 't hebben wil, dan kan 'k 't wel kriegenn; doar bin 'k niks niet bange veur, heur Joede....aju Joede! varder dan geen leèd heur Joede....! varder geen leèd!...."

Sarrend opgestaan, liep-ie dadelijk de deur uit, blij, buiten de frissche lucht van den aandrijvenden dag te kunnen doen binnenwaaien in zijn verhitte lijf. Door de grijs-aandagende straten liep hij heerlijk krachtig stappend naar huis. O, wat walgde hij van diè geminaachte schrapers.... O, als-ie maar gekund had.... geen seconde zou-ie binnen hun deur hun dienstbare zijn geweest.

Maar hij dacht aan Grietje, die 't geld zóó noodig had voor de bevalling, waartegen ze tòch al zoo opzag.

Opeens vol verlangen naar huis om te weten hoe zij 't maken zou, nu de nacht met zijn huiverig gebeuren een zoo langen tijd scheen, waarin hij niet bij haar geweest was, liep ie wat sneller aan. Hij dacht aan gisteravond, aan haar angst telkens, hem zooveel onzekere nachten te moeten missen, en naast haar voelde hij zich noodig als een sterk-groote, een ernstig-ranke steun. Na den rustigen boterham bij de ouden thuis, dadelijk door de oneenigheden in den droeven tegenloop gestooten, waren zij dichter dan vroeger nog saam gekomen, àl magerder dagen, àl nauwer intimiteit. Zij hadden in sjofelsten tijd hun beide kinderen gekregen, met angst voor grooter armoë ze ontvangen, met ontbering ze verzorgd. In afzondering voortstrompelend, drongen zij, als in de bange dagen sinds lang vergeten honger dreigde, dicht bijeen, bogen naar

elkaar de angstige hoofden en gaven met grove monden hun grove kussen. Soms wel, als de dagen vol waren van hard en hoekig gedenk, de uren geen ruimte gaven om elkaars oogen te zoeken en moed te spreken, de handen tot even liefkoozen den tijd niet vonden — zochten zij elkaar 's armen in den nacht, en drongen naar elkaar heen en zeien hun angst met heviger kussen en zwijgend geliefkoos van lichamen. Zij zochten hun rust zoo in den nacht uit angst voor den komenden dag of uit dankbaarheid van den voorbijën — en dat deed vaak zwijgend verglijden de vele smartelijke oneffenheden van hun leven; hun angst was hun liefde.

Terwijl hij haar met zijn aandacht dus liefdevol be-roerde, liep hij met al sneller en grooter passen toe op zijn huis. Uit zijn grooten jaszak nam hij den sleutel en duwde, na 't slotomdraaien, de zware winkeldeur open, om naar binnen te gaan. Maar een ontzetting doorkrampte hem, toen hij in den winkel stond. Grietje's stem kermde hem in doodsangst tegen:

„Joop! . . . Joop! — bi-'j doar! . . . ?”

„Ja, wat is er?” riep hij.

„O, Joopien, haal gauw de juffrouw!” riep ze bang: „'t Kind is er al! Toe dan! O Joop!” . . .

Een huivering sidderde koud door zijn lichaam. Hij riep iets verward, een enkel om hulp vragend: o god! Dan, haar opeens zich voorstellend in doodsgevaar, zonder hulp, wou hij naar binnen rennen, maar dan hoorde hij haar kermen weer, waarin de doodsangst schrijnde, en voelde heen te moeten hollen om zoo toch beter haar te helpen. Nog ééns liep-ie een paar passen terug, bang weer van haar weg te gaan — hij had haar nog niet eens gezien toch — maar dan stoof-ie, de deur openlatend, de straat op en holde in opzwiependen angst, naar het huis van de vroedvrouw. Na een paar minuten had hij haar naast zich op straat, en bij den arm trok hij haar voort naar zijn woning.

Een uur later was 't gevaar geweken, had-ie een dochtertje bij z'n twee zoons. Toen liep hij stil op haar bed toe, waar ze bleek, smart-vertrokken, maar rustig en met het leven blij, neerlag, 't kindje in witte windselen naast haar.

Opeens voelde hij een kropping van rijkdom, een onzegbare vreugde haar te bezitten, en ingehouden-wild boog hij zich over haar en kuste, kuste haar donkere hoofd, met van geluk nauw teruggedrongen tranen.

„Zoo, kind, bi-j weer kloar....” zei hij vol, „wat bin'k blij.... Griet.... ogod wat bin'k blij heur....”

Vreugdig als in geen langen tijd ging-ie de straat op om iemand bij haar te verzorgen en inkoopen te doen.... Jongens, jongens, d'r was weer geld.... wat kon 't hèm schelen, woar 't vandoan kwam? d'r wàs weer.... d'r wàs toch weer.... en veur meer as 'n hééle weke!....

HOOFDSTUK XI

DOOR z'n neef Moos voorbereid en geholpen, haalde Sam Beem z'n vrouw uit Amsterdam. 's Avonds, met Moos dien hij aan den trein gevonden had, was hij de stad doorgewandeld, onhandig in de vreemde omduisching van het grootsteedsch straatbeweeg. Na het nerveus-druk bespreken van 't groote huwelijks-gebeuren en de bijna verwarrende gedragingen, die Sam daarvoor te volgen had, hadden de beide kerels een doezele dronkenschap naar hun hoofd voelen gisten van al 't vrouwenmooi dat hun, gestalte na gestalte, voorbij was gegeurd. In 't geelzingerende winkellicht, van een enkele bol electra rose doorbloeid, lachstoeiden door de groote stadsstraten de vrouwen langs hen heen, een zwaarsoepele weelde die over het zacht-glissende asphalt weggleed langs hun handen. Dat had hen stil gemaakt — de een wou 't den ander niet zeggen, maar 't kleurrengegolf van de stad, in de hoofdstraten de hartebons van het zinnenschroeiende leven, schel woelde hun vreemde oogen voorbij als een feest dat de onbevredigdheid hunner zielen aan hun lichaam alleen gewaardee worden. Doch zij vonden hun pijnende begeeren het voor goed verbodene, en zwegen. „As Fietje niet mooier eworren was as 't veurig joar“, dacht Sam, „dan mos ze 't ofleggen veur de minste die hier liep; die Moos en Naatje die trokken 'm een pak an met spiekers an de binnenkante, maar hij mos anpakken en dankoe zeggen. Langzaam, schuchter, waren zij toen over de vele vrouwen begonnen te spreken, merkend in elkaar de heftige bezigheid der zinnen. Toen, als op

een stille kade een paar zoekende dribbelaars hen aanriepen, stonden zij een oogenblik, zonder een woord, met dichtgeknepen keelen. Moos, in uiterste durf, stelde voor, voorzichtig de mogelijkheid tot scherts vertoonend, om mee te gaan. Maar Sam, duizelend, was plots angstig geworden voor het tè ver-vreemd grootsteedsche, en teruggeschrokken zoo dicht bij het begeerde, had-ie, om 't geld en gevaar geraden er maar van af te zien. Hij had wel begrepen dat 't gekheid was, zei hij, toen Moos dat, uit vrees voor verklapping, hem met nijdigen glimlach verzekerde. Verloofd, en na de begeerte-beknelling ontzenuwd en lusteloos, waren zij toen naar huis gegaan.

Den volgenden dag, na de kennismaking, waarbij vooral Moos met veel toespelingen Sam wou helpen, werd-ie door Tante en Oom met Fietje uit wandelen gestuurd, en nu wist hij dat het er op aan kwam haar te vragen. De beide oudjes, met Moos overeengekomen, speelden kalm de komedie en lieten het jonge paar den schijn van een echte verloving.

De zomerbrandende Kalverstraat nam hen op in het zoemende schuifelende slentergewoel; daar hadden zij met verward-koortsig denken geloopt. Hij voelde als een leed zijn boersche linkschheid naast haar nauwkeurig nagebootste damesbewegingen; en de feestelijkheid der middagstad merkte hij als een afgegaasde blijdschap achter zijn onverwinnbare verwarring. Zij bespraken met matte woordjes het dagmooi en de groote blinkende winkelingen, en weer de lucht en het drukke van zoo'n stad, en onder het wèl vaagjesweg klein geweten praten zochten zij elkaar's oogen en deden afmattende pogingen tot gemeenzaamheid; met wrange mondlachjes en door bestudeerdheid pijnlijk-verkleinde innigheids-oogen zochten zij de vriendschap in de eigen benardheid. Hij gaf haar dus maar toestemming om jij en jou te zeggen en zij vond te moeten antwoorden, dat hij dat ook moest doen. Zijn met in-

spanning verhollandschte dialect, met z'n hard-gebogen vocalen en bruuut-stootende weglatingen der h's, grauwde uit zijn onbuigbaar geluid naar haar sentimenteel-zangerige, Joodsch-Amsterdamsche meisjestaal, zooals zijn stijve gebaren wrokten tegen haar fleemend-gracieuze bewegen. Bij 't eerste ontmoeten tegengevallen, leek zij hem, nu zijn aandacht zònder tijd tot afwenden om haar spiedde, wel zeker begeerlijk; haar volwassen gestalte en haar, schoon wat baardig- vaal-crème en wulpsch-weekhuidige gezicht, waarin, onder langzwarte wimpers, de donkere oogen schijnbaar heftig leefden, schenen hem wel, als zijn bleuheid verkeerd zou zijn in de naakte gemeenzaamheid die tusschen hen komen moest, zoetsmakend van wellust toe. Zij vond hem een stevigen boer, harkerig en niet knap, zooals zij, onder vriendinnetjes over mannen babbelend, ze vaak met vies gezicht verworpen had; maar nu opeens gedwongen in hem haar man te moeten zien — als een meisje van zesentwintig voelde zij, in haar kring zich al oud en zonder veel recht tot eischen — kon zij zich gemakkelijk opdringen hem als al lang te kennen en niet leelijk te vinden; zoo rekende zij zijn ongemanierdheid ook tot de degelijkheid van den provinciaal. Hij, uit vrees straks alles in één oogenblik te moeten zeggen, zweepde zich na veel weifeling op tot den moed, haar te vragen, of ze in een klein plaatsje wel zou kunnen wennen; zoo voelde zij hem te moeten helpen en antwoordde, dat je moest weten te aarden waar je broodje was.

Zij lachten dan telkens elkaar toe, in dien tijd elkaar's gezichtslijnen opnieuw weer volgend, en een poosje bleef dan soms de lachplooï starren op hun wangen. In een chocoladewinkel, waar hij de gelukkige gedachte had, binnen te gaan om iets voor haar te koopen, hielp hen de winkeljuffrouw, door haar mevrouw te noemen. Dadelijk had zij hem lichtkleu-

rend toegelachen, en hij, buiten, blij met 't buitenkansje, dat hem 't angstige vragen vergemakkelijkte, fluisterde haar intiemer toe, „dat die juffrouw zekers wat in de ramen had.”

Toen zij bij Kras, waar het gebeuren zou, binnen gingen zitten, wees zij op 't verdere Warmoesstraat-gedeelte en vertelde dat dat een gemèene buurt was.

„Daar kom je zekers nooit hè?” vroeg-ie.

„Bè-je mál,” zong ze, „daar kòmt geen fatsoenlik meisje.”

Voor de leeszaal waren ze aan een tafeltje gaan zitten en dronken wat. Zij meden elkaar's oogenkijk, en hij deed of hij het groote koffiehuis rondzag, onmachtig tot in zich opnemen de veelheid der dingen, die hem verwarde. Na een poos zwijgend te hebben gezeten, bei voelend het aansidderen van het gezochte en verwenschte oogenblik, had hij, toch nog bleek en licht-blozend, zijn lang-overdachte woorden gesproken. Of-ie alleèn weer terug moest gaan morgen....? of dat ze meeging.... hè?.... hoe.... hoe dàcht ze er eigenlijk over....?

Zij had een kleur van schaamte voelen branden over haar zenuwachtige bleekheid, maar daar zij voelde, nu maar zoo gauw mogelijk af te moeten maken, had ze geantwoord, dat ze wel 's mee wou gaan.... Nou, ze zou 't maar zeggen.... affijn.... hij wou 't ommers weten... ze dacht er wel aardig goed over...

En om zichzelf het dorre nog wat te vermooien:

„We moeten mekaar vanzelf dan nog 'n beetje leeren kennen....”

„Netuurlijk,” zei-ie, dankbaar voor die woorden, en omdat-ie z'n plicht van haar behoorlijk vragen nu gedaan had, „nou maar, maar dat kan nog, 'eel goèd, hoor.”

Op de intieme verloving hadden ze toen elk een glas wijn gedronken en waren, ongearmd, wjl zij, nog niet officieel verloofd, geen arm nog wou geven, naar

huis gegaan. Bij Oom en Tante waar Moos hen wachtte hadden ze toen verteld dat ze zich wilden engageeren. Thuis deden die knap-verwonderd tegen elkaar, feliciteerden en gaven bloemen, een uur van te voren al besteld. Moos zei onophoudelijk openlijke en dubbelzinnige zinnenhitsende grapjes, blij als met een loterijtje, en Fietje en Sam, schuchter, met een inspanning om hun vreemdheid-aan-elkaar te overmeesteren, gaven in 't bijzijn der anderen de eerste bange kussen.

's Avonds al, toen zij gearmd uitgingen, wyl Tante en Oom hun toestemming toch gaven, kochten zij verlovingsringen. En den Vrijdag daarna bracht Sam zijn bruid mee naar zijn huis, waar 's Zaterdags veel menschen ter receptie kwamen.

Met kussen allebei, in grillenden tegenzin van een plotselinge en ongegronde vertrouwelijkheid gegeven en ontvangen, doch met geheel ongelijke gevoelens, hadden de ouwelui Beem met de nieuwe aanstaande schoondochter kennis gemaakt.

De ouwe vrouw had met scherp-onderzoekend kijken naar haar kleeren, haar wangen, haar oogen, gebaren en houdingen gespieg, en al gauw werd dat een heimelijk afkeuren van hetgeen haar wereldsch toescheen, en een tegenzin in haar jeugd. 't Zol een praatsmaakster meêr geven in haar huus, dacht zij, een spotster meêr. . . . wacht maar, onderdrukte zij in haar verbeelding wat er nog ongeschonden jeugdigs restte aan het reeds grootendeels verlepte en vertrapte leven van de nieuwgekome: wacht maar: al die jonkheid, as ze maar ies eerst kienders had, en as ze maar ies wat mée had 'emaakt, dan zol det wel over wezen; dan was det drukke leven wel uut, al die narresche sprongen, al die lichtigheid; och, ze mocht 't toch niet zien, 't was maar treiteren, 't was maar um de olden de oogen uut te steken; 't was maar grootschegeit op de

jonge joaren, anders niks, maar wàcht maar, wàcht maar. . . .

De ouwe Beem alleen, nu 't eenmaal zoover was, al voelde hij, dat zij den andere, hem lièvere, kwam helpen nekken, schikte toch een plekje in z'n genegenheid in, zag haar met zijn klein-oude verwachtings-gretigheid als een nieuw kind voor zijn graag wijd-omarmende, graag zich verdeelende vriendschap. Hij maakte zich blij met de nieuwe, jonge vrouwenstem in zijn huis, en al gauw, de eerste dagen al, zat hij met haar te babbelen, en boog zich àl onbeteekenender keuvelend in de verveling-dreigende oogenblikken, met haar verbeelde verliefdheid dollend, gewillig neer naar haar ziellooze gepraat. Telkens gleed zijn meerderheid op haar bedriegelijke oppervlakkigheid af, zocht hij als duizendmalen al, vergeefs aanraking met zijn diepere levensvreugde. Hij merkte het niet, hoe hij overal òm zich de teleurstelling vond; maar ze stilte nu toch langzaam zijn soberzingende gelukwilligheid, die eindelijk teruggedook als een kind, dat, bang voor snauwen, bij kleinzeerige ouden niet spelen durft. Als de huisgenooten op Sam's huwelijk pochten, hield hij zich stil, in het dadelijk hervoelen van de onmacht, waarmee hij zich tegen 't associeeren verzet had, hoewel toch altijd bewust, dat er geen andere uitweg was. Ieder wist al dat Fietje geld meebracht, de drieduizend gulden groeiden tot tien en twintig aan, bij wie 't als een sprookjesachtigheid in de binnenkamers bepraatten. De kleine slagertjes werden opnieuw bang voor de tot nog toe weinig nijldige zaak, waarvan zij nu vreesden dat ze hen den nekslag zou gaan geven. Zij wenschten wel, dat de bruid in Amsterdam gebleven was; hièr deed ze met haar geld maar kwaad. Ze kwam hun beetje handel en klanten maar wegkooopen met haar bruidschat en in een plotselinge wending van hun genegenheid, verheerlijkten zij de armoede, en wenschten, dat ze dan oòk maar liever een arme meid geweest mocht zijn.

Maar Moos en Naatje, Sam en Meijer waren blij met de kans op de goeie broodwinning nu. Zij droegen Fietje op de handen, als was het volkomen geluk plots met haar meegekomen in hun zakenwrakke huizen en de ouwe Beem had de grap al op de lippen gehad, dat zij haar behandelden met de voorzichtigheid jegens een bankbiljet. Zij kochten groote cadeau's en brachten veel bloemen voor de verlovingsreceptie, die ook bij den ouwe thuis met den luister waartoe zij in staat waren gevierd werd.

* * *

Achter de familie, die met Naatje en Moos, aan de Amsterdamsche Tante en Oom 't stadje zou laten zien na de inspanning van de receptie, deed Jette het hekje dicht en zag hen na in de van regen opgefrischte zomerstraat. Dan wiebelde ze, door den opgeruimden winkel heen, loomde de kamer in, waar ze zich, met een in angstigen, wanhopig-zwarten levensblik uitgescheurden vloek, bonzend neerwierp in een stoel. Met den tip van haar schort veegde ze nu de tranen weg, die uit de keel-verengende klit eindelijk naar de oogen schenen opgesprongen.

Hatelijk zich schurkend tegen den stoel, onrustig, moedeloos, probeerde ze met de handen de benauwenis langs haar voorhoofd te verwrijven. Zij voelde daar een haat, een afgunst tegen elk ontmoet geluk; het vràt en knàagde daar in haar borst; daar woelde en sneed een martel-schrijnende, rondspugende, àl gloeiender aangehitste levensverwensching, een dreigende verdoemenis in lijf en in hoofd. O, ja, de tafel daar vòr haar, de glaasjes en kopjes en schoteltjes, ze stonden haar heet te sarren, tot als een onhoudbare stooming het vechtend verzet giste in haar keel. Dàt alles bleef voor hàar . . . de glazen en kopjes schoon

te maken, die zij hadden vuilgemaakt.... Zij gingen de straat op, lieten haar thuis om den boel te verzorgen. Ja, ze konden wel buuten 'r.... ze hadden 'r liever niet mee, de mannen konden dan meer vuiligheden zeggen en de jongelui.... de jonge lui.... die konden meer vrijen.... Ja.... de ouwere zuster werd al langzaam vervelend, nou ze over de veertig begon te komen.... niks voor jongelui.... bah! Ze waren toch maar gesjadjend.... ze hadden mekare toch nèt heele-moale één keer ezien.... al lekten ze nou nòg zoo hard.... gotweet hoeveule jonges of ze ehàd had.... bah! o zakte 't huus maar in mekare!.... Ze lieten haar toch maar verrekken?

Trampelend, haar voorhoofd bewrijvend van opgesloten woede, zat ze te hoksnikken, met wijde oogen rondwilderend de kamerdingen. Toen — in een geknepen benauwenis, om iets te dòen, zich ergens op te wreken, in de schroeierende, jagende haatsmart, die haar lichaam en handen geweldig dreef tot iets beuken of vernietigen, kreeg ze een als krankzinnige begeerte, zich te pijnigen, en ze greep tussochen duim en vinger een lap van haar wangenvél, en in hartstocht dof-kreunend van wellust, knèep ze, kneep ze met dòorsnijdende nagels, dòor en dòor en heviger, in volle, dringende heete opkropping rond haar hoofd, tot ze van pijn plots losliet en met haar zakdoek de doorgeknepen plek bettend, moe zuchtend en hijgend, zachter schreiend tot bezinning kwam. Dwaas en wijdoogig, met de hevigste haatgromming in plotse afmatting verkoeld, staarde ze, nog met nà-walgend verzet tegen 't stil-sarrende, wachtende werk, de kamer rond.

Opspringend schrok ze van den winkelbel.... had ze zóó lange ezeten, dat ze doar al weerrumme waren? Haastig keerde ze zich naar 't raam, 't rieten gordijntje hing voor de deur en de groote gordijnen waren neergelaten. Al bettend den pijnenden beet in haar

wang en ras drogend haar heet aanvoelende oogen, riep ze de gang in naar Miene, om open te maken.

Vrouw Zadoks kwam binnen.

Ja, 'r man had ze maar thuis eloaten — kon die nièt eventies op de kienders passen? ze mochten oòk wat doen, de mannen. Wát nou.... was ze alleénig thuis, Jette? waren ze allemoale weg-egoan.... wandelen? wel goddorie, en de gosen en de kalle ¹⁾ oòk weg? det was nou toch jammer.... nou kon ze niet ééns effenties de kalle zien....

Met armen over elkaar stond ze in de deuropening, zonder mantel of hoed, zoo maar om even te feliciteeren, van den geeuwenden man en de lawaaiende kinderen weggeloopt. Op het klein-ronde lijf, verdeeld in twee afgebonden proppen van vaalgroen, rok en bovenlijfje, slenterleunend tegen den deurpost, lachte, onder het neerstrepd bandeauzwart, het schuinende hoofd zijn eindeloos gemakkelijken leugen van rekkenden mondspleet en neerlievende oogen, die, toegelachen Jette langsvagend, droegen de gansch ongelijke wroeting van de ziek-belemmerde opgesloten kwaad-wrochtende hersenen.

„Kom maar binnen tenminsten,” noodde Jette, en greep naar de deur, om die achter haar te sluiten. Zij was blijven zitten en met, uit den zenuwgreep van straks, tot vriendelijken plooi hard neergewrongen gezicht, en terwijl zij de bezeerde wangplek verborgen als in rust, met den zakdoek zacht drukte, zag ze naar vrouw Zadoks op:

„Nou, woarumme bi'j nou zoo kienderachtig, ie kun toch tenminsten binnen komen? al bin zullie d'r nou niet....”

„Neè, nou jà,” weifelde vrouw Zadoks, zich zettend, „maar vanzellef hè? de's nou niet omdatde iè mien

¹⁾ gosen en kalle = bruidegom en bruid.

niet genug bin, maar ie begriepen, d'ak um de jongelui 'ekomèn bin, hè?"

„Nou ja, ie bin nou tòch eenmaal van huus, goa nou even zitten proaten," loog Jette, denkend aan den vuilen boel, die ze nou tòch tegen haar zin, aan de gojje zou moeten laten schoonmaken, voor wie 't toch àl te veel werd, „oe man die weet nou tòch eenmaal niet beter, of ie bin hier. . . . wàt mu 'k oe inschenken? toe nou, cognac? nee, nou cognac za 'k oe maar niet opdringen; nou 'n bietien zuut dan, jà, 'n bietien zuut, za 'k starreven a'j weigeren maggen heur! nou, op een verloving niks gebruiken, de's werachtig wat neis, doar koom ie asgasser niet of eur, ie mütten wat drinken."

„'k Gebruuke niks," hoofdschudde vrouw Zadoks beslissend, „geleuf mien nou, ik gebruuke niks, as ik nou zegge ik gebruuke niks, dan gebruuk ik niks. . . . ik fillecieteere oe tòch," neeg ze zich met een handje naar Jette, „en ie weten wa 'k zeggen wil hé? 't andere joar bij oe. . . . òmein we-òmein, nou, ik geef oe toch uutstel, wat?"

Jette trok uit den dooden handdruk haar vingers terug en oogknippte minachtend. „Noh!" hoofdschudde ze, „zal mien oòk mien zorregge wezen, denk ie da 'k mien doar oòk nog druk um maken zal? lig mien niks an gelegen, heur, za 'k geèn man kriegen, za 'k geen honger kriegen en geen ruzie ook, ik kan det groote geluk er werachtig as god niet in vinden. . . . we denken nou an àndere dingen — ik geve d'r geen spog wàter umme. . . ."

„We denken nou an àndere dingen? narrent! wat proat ie nou veur onzins?" verwierp vrouw Zadoks met ellebooggebaar, „ie bin mal, meid! jà, ie bin daar 'n olde vrouwe! as d'r eene kwàm, a'j stàpel waren, a'j 'm niet nemen zollen. Nou ik zol wel ies willen zien, o'j niet goochemer zollen wezen. Ja, ie bin doar 'n olde een olde ofgeleefde vrouwe eworren. . . . nou nou-òu."

Van ter zij, langs haar zakdoek heen, beluisterde

Jette haar langzaam aanslepend getreiter. Ja, ze wist 't wel, det beest, dat ze geen man meer kriegen zol. Kalm afwijzend gaf ze haar schorre antwoorden, rechts van vrouw Zadoks gezeten met zijlings als vooroverluierend bovenlijf; nee, nee, god, ze mos niet denken, dat t'r zooveule schelen kon eur, „loaten de mannen veur mien maar blieven; 'k zie zooveule getrouwde vrouwen, woar 'k niet mee zol willen ruilen,” sarde ze terug, „da'k net zoo lief mien vrijheid wil hollen. 't Is nou veur mien 'n weet en dan is 't 'n vroage. . . . ik holle niet van loterijgies.”

„Nee, warkelijk niet?” zag vrouw Zadoks in haar besluipend antwoord tē opene vechtpartij dreigen, „meen ie 't warkelijk? zo j' geen gassene meer willen hebben? nou, god, 't kan wel wezen. . . . ònzin, alle menschen denken niet eender doarover, de's mejoggaas. . . . Ik heb óók altied ezegd: ik zol nooit geen man willen hebben, die mien niet anstoat. . . . of die ik niet zèllef heb uut ekeuzen; det bin dingen die mut ieders veur zichzellevers weten. . . .”

„Vanzellef,” bedacht Jette haar even terug te knauwen, „det mut me ook zellef weten, maar die de man zellef ekeuzen hebben. . . . hè? doar is 't nòg maar 'n roadsel veur; ja, is 't woar of niet, ik kenne d'r óók genog, die 't tòch lange niet is mee-evallen, al hebben ze zellevers ekeuzen. . . .”

„Och ja,” verdedigde vrouw Zadoks kalm, langzamer aanslepend de zacht weggevenijnde hatelijkheden, „maar doar is één ding bij. . . . dan weet me tenminste dat me zichzellef vergist hef; nou, gekheid, 'n mensch is maar 'n mensch. . . . alles kan tegenvalen; kom ies hier, hoe lange blijft ze nou hier, de kalle? 'k heb 'r nog heelemoale nièt ezien. . . . ze giet zekers nog 'n poosien noa huus weerumme hè? of blef ze inéén hier tot de gassene?”

„Nou, dès nog niet zeker,” ontdook Jette, „kan ik eigentlijk zellef nog niet zeggen. Dan willen ze zóó

en dan willen ze weer zóó, och, ze is pas twee dagen hièr hè?"

„Ja, dès woar, ze mut ook eerst ies goed kennis maken. Och, de gassene is zeker oòk nog niet bepoald, hè?" informeerde ze verder, als in groote vertrouwelijkheid, om des te zekerder en des te meer gewaar te worden.

„Nee," weifelde Jette, „och, nee, ze bin pas verloofd, hè. . . . Zoo héél lange zullen ze nou niet wachten, och," lei ze pochend uit, bedenkend dat vrouw Zadoks vijf, zes jaren had moeten wachten met trouwen, omdat ze geen boeltje had, „wachten, wachten, ze ebben narregens veur neudig te wachten, goddank; al willen ze um zoo te zeggen è-è morregen of overmorregen trouwen, dan kun ze 't godlof oòk doen; maar vanzellef, och, det giet niet zoo in de hop ende schtop," gebaarde ze met schouderoptrekkingen, wat levendiger nu in den bluff op de gehate sjiddesch, „d'r is netuurlijk geen „motje" bij," lachte ze vrouw Zadoks toe, die nu even heviger getengd haar geslagen zat aan te zien, in beweeg-loozen plooi.

„Nou ja," kneep die spottend terug, „die is werachtig goed: 'n mòtje. . . . 'n motje. . . . godallemachtig, Jette. . . . menschen, die mekare drie dagen kènnen, as doar nou ook al 'n motje bij was! . . . nou màak ie d'r wat van, Jette."

„Wat?" vroeg Jette als verontwaardigd, „drie dagen? o, god! . . . denk ie dat ze mekare pas drie dagen kennen? weet ie dan niet wie zij is? 't is 'n zuster van Nàatje, van Nàatje, ie weten wel, 'n zuster van mien neve Moos zien vrouwe an d'overkantte," zong ze overtuigend.

„Ja, van Nàatje, det wèet 'k wel?" zei vrouw Zadoks kalm, „ja, nou, det wist ik toch wel gekke meid, maar ze 'em mien verteld, 'k weet vanzellef niet of 't doarumme woàr is, maar verteld 'em ze mien, dat ze mekare nog maar 'n álleve weke kennen. Nou ja,"

verontschuldigde ze zich, haar borst bedrukkend met den wijsvinger, „wat weet ik doar nou van, hè? vanzellef ie kun alles ook niet gelèuven. Nou maar 't kwam mien ook al wat vreemd veur. Ik zegge: drie dagen, nou, en ik wist toch dat 't 'n zuster van Naatje was; dan zullen ze mekare toch vanzellef wel langer 'em ekend, zeg ik. . . .”

„Oardige drie dagen!” verwierp Jette, in de klem, „oardige drie dagen, van Moos zien gassene of tut nou an toe; det bin dagen van 'n allef joar 't stuk; die zulleke dagen maken, die kun ook oardige lange leugens maken, ogh!”

„Nou, netuurlik!” gaf vrouw Zadoks toe als in volkomen begrip, „ja, ik denke ook al, wat 'n onzin, det zullen toch wel proaties wezen. . . .”

„Allemoale flauwe stinkproaties weer”, gebaarde Jette dreigendboos, „de menschen proaten weer haar-luu mònden verbij, det 'eb 'k al weer ezien; hoe kòmen ze in godsname an de proaties! . . . drie dagen. . . . oardige dagen. . . . 'n mirakel.”

„Och god, ja,” hoofdschudde vrouw Zadoks voorzichtig, „ik kon det oòk wel begriepen; as de menschen zò'n pietsien van oe weten, dan maken ze d'r mòorden van. Nou, 't kan oe wat schelen; ie hebben teminsten wat gòeds in 't zich, wat? . . . teminsten 'n mooie gassene te goed. . . . werachtig as god, ik wol da 'k oòk 'n breur had, die doar 'n gassene maken ging, 'n Reisien noa Amsterdam, en 'n paar dagen d'r uut, en geen zuunige gassene neudig te maken, 'n meissien det niet arrem is. . . . nòu ik teekene d'r veur — alle moanden gotsche ¹⁾ ééne!”

„Och ja,” bedaarde Jette, getroffen door die voorwaargehouden benijding, „det za 'k oòk niet zeggen, 'n prettien wìk oòk wel ies meemaken; en net zoo a'j zeggen, op vierduiten hef niet neudig ekeken te wor-

¹⁾ desnoods.

ren. Maar-è. . . wat 'k zeggen wil," begon ze los te laten, „dat-ie in Amsterdaàm is, de gassene, nou det geleuve 'k niet; ik denke dat ze 'm ier wel maken zullen. . . . Mienè, Mienè!" riep ze naar achter, „koom-ie even de boel wegnemen? Och neé," boog ze zich naar vrouw Zadoks, zachter sprekend, „òch, ze vinden 't allemoale veule gezelliger hier. . . . nou-è. . . . feitelijc wònen dut ze ummers doar niet, want ze hef toch ummers geen vader of moeder meer, en Naatje die hef òk gassene ièr edoan; nou, de oldelui die wollen dan wel lievers as dat d'r eene van de twee bij hùn uut huus zol trouwen; òch zooas det dan giet, hè; maar zij wollen dan allemoale maar lievers van hièr dan maar."

„Mu'k de boel maar noa de keuken meenemen, juffer?" vroeg vrouw Bart in de deuropening. Zij en vrouw Zadoks groetten elkaar met weifelenden knik; Jette bleef zitten.

„Och ja, neem 't maar noar achteren," zei ze, voor Miene begriepelijk makend, dat vrouw Zadoks haar ophield, „'k zal oe strakkies wel even èllepen. . . . ze komen doar thuus en dan mut de boel ier an kànt wezen. . . ."

Onderwijl Miene de tafel afruimde, hield even vrouw Zadoks haar verdere vragen terug. Jette sprak zachter, als in de vertrouwelijckheid tot de visite, waar de werkvrouw bij was.

„Vin-ie det geen oardig kleurtien?" vroeg ze een complimentje voor haar blauwe japon.

„Oja? 'n nije?" nikte vrouw Zadoks, „jazeker, met gezònd! 'k èb niet eweten dat 't 'n nije was. . . . jaà zèkers, 'n mooi kleurtien, 'n éel, éel lief kleurtien, loa ies vuulen," vroeg ze, Jette's mouw betastend, „nou," gebaarde ze bedenkelijk, „de stof doar èm ze oe zekers mee te pakken ehad; of hè'j d'r niet duur veur betaald, nee, zeker niet duur ewest hè?" sneed ze allen tegenpraak af, „maar mooi is 't wèl, werachtig, 't is 'n heel

oardig kleurtien; och, blauw vin 'k toch altied nog al kleuren...."

Jette zag in felle ergernis neer op het, naar de betaste mouw voorovergebogen hoofd. Met een paar woorden kon det beest 'r in 'n hoek zetten en ofmaken. Doar was gewoon niks tegen opgewassen, tegen die krengerigheid. En om haar japon nog maar te redden, loog ze:

„Och, mien vader hef mien 'n lappe kedoo egeven en det heb 'k loaten maken...."

„Oh," lachte vrouw Zadoks terug: „nou, 'n gekregen peerd det kiekt me niet in de bek — de's waar...."

„Mu'k de bloemen ook maar wegnemen, juffer?" vroeg vrouw Bart om de deur.

„Niet neudig, loat die maar stoan," keerde zich Jette, „doar mutten we bij eten."

„Oardige fijne bloemen.... nou nou!" vond vrouw Zadoks toch even te moeten bewonderen. „M'm?" zong ze, „werachtig! fijne zaakies heu eur.... och ja, fijne menschen.... ebben fijne zaken!"

„O zoo.... ja, die bin vanzellef veur de jongelui...."

„'t Spiet mien doarumme toch", klapte vrouw Zadoks plots op haar knie, dadelijk, nu Miene weer heen was, weer uiterst vriendelijk, om veilig verder haar gang te gaan, „da'k ze nou juist niet treffen mut hè? nou toch 'n mirakel, dat spiet mien nou toch," en daar ze nu klaar en zeker 't moment gekomen zag, als in lachende gemeenzaamheid weg, te vragen wat haar lustte, schoof ze even dichtër naar Jette en greep haar arm, zóó van heel dichtbij met een vraagnik naar haar oogen:

„Kom ies hier...." haalde ze zacht-hoog aan, „ze bin gesjadjend hè?"

Jette voelde een schroeiende gromming van nijd. Maar met heel het dwingende besluit haar kalm te zullen tegenspreken en een denkflits door haar hoofd van.... niks loaten zien da'k d'r kwoad umme bin,

maar gewoon heeten liegen, voelde ze zich even gloeiend kleuren van den hevigen aanvalschok en het plots wegduwen van de overrompelingsonmacht, en met angstige oogen, daar ze wist tòch niet heelemaal geloofd te zullen worden, zei ze lichtbevend:

„Gesjadjend, gesjadjend? wie... ie bedoelen... ie bedoelen Sam en Fietje?... nee heùr, hoe kom-ie doàr nou weer bij... god neé...” hijgde ze van inspanning. Vrouw Zadoks trok zwijgend haar oogen op met een gebaar van... „doar begriep 'k niks meer van...”

„En ik heb oe nog strakkies verteld,” ging Jette angstig-hoog voort, terwijl zij merkte dat vrouw Zadoks het zèker moest weten, „en ik heb oe nog strakkies verteld, dat ze mekare op de gassene 'em leeren kennen! hoe koom-ie doar nou zoo ineens weer bij...”

Vrouw Zadoks beet een glimlach dood op haar lippen. God, god, wat had ze die Jette doar nou in de klem... wat zàt die hallevé gare doar benauwd van... godallemachtig, wat was-ie fijn, wat 'n mies ponem... ¹⁾ kiek ze doar ies zitten... had ze wat in 'r bruukien edoan? zol ze 'r nou ies niet zo'o'n poosien kunnen loaten zitten en dan de heele kille d'r bij roepen um det poonem te zien? was de mujte weerd! ...och god, wat 'n benauwd smoelwark... wacht, even de pest injàgen...

Kalm treiterend bleef ze hoofdnikjes en schouder-schokjes geven, die moesten zeggen dat zij er toch niks en niks aan doen kon.

„Ja, ze 'em 't mien verteld... gòd... ik heb warkelijk edacht, dat 't woàr was,” martelde ze zacht Jette toe, „vanzellef, ik kan toch niet denken dat de menschen maar zoo raàk de boel uut de doeme zuugen!”

¹⁾ mies ponem: leelijk gezicht (verachtelijk).

„Die doemen mutten ofgehakt worren, woar det wordt uut-ezeugen," verwenschte Jette, „bah! rêcht, ik kan wel zien, dat mien breur 'n paar centen met zien vrouwe meékreg.... tòch, tòch, toch!... al barsten ze nou zoo àllemoale.... jà, 'k zegge God be-waart niet van oè.... verstoa mien goed.... maar is 't vuil of is 't niet vuil?

„Vanzellef," bleef vrouw Zadoks kalm antwoorden, nu stellig overtuigd dat 't wàar was, en ze kruiste de armen nog eens frisch over de borst, „as 't niet wòar is.... is 't vuil um zoo iets rond te strooien; maar veur mièn... och god, ik zie d'r niks geen kwoad in.... En às ze nou heelemoale esjàdjend bin?.... wat is det dan nog? is det dan soms schande?.... Ze hebben 't mièn verteld," herhaalde ze met klem, haar knie betikkend, „álles van A tot Z, zoo zuuver as 'n hoar.... och god, ik heb d'r mièt an etwiefeld.... zóó.... dan is d'r heelemoale geen woord van àn, hè?.... och, och," verkalmde haar toon weer tot sarrrende zachtheid, „wat ze toch vertellen, hè?.... 't is mièn 'n geklets van de mensen...."

„Ik zol toch wel ies willen weten," trachtte Jette opnieuw door gemaakte woede haar af te leiden, „wie det nou weer hef rond-eroddeld.... zien tonge uut of met bloaren dat iè d'r veureerst niks weer mee kan rondliegen!"

„Nou, det kump d'r nou niet op àn," wees vrouw Zadoks verstandig af, en om verder te verstaan te geven, dat ze álles wist, al dacht Jette haar nòg zoo om den tuin te leiden: „och god, ik heb d'r za'k starreven geen seconde an etwiefeld. In èmmes,¹⁾ maar is det dan schande? ze 'm mien nog wel ezegd, dat Moos, oe neve Moos," lei ze uit met nieuwe klem, „dat die 't in order hef emaaht."

„Och, och," wanhoopte Jette, „wat 'n flauwe smoe-

¹⁾ waarheid.

sies." Schijnbaar kalm wou ze vrouw Zadoks nu uit laten vertellen, als om allen laster te hooren.

„Ja," ging die gemakkelijk verder, „en dat Moos die had esjadjend, ja, det he'k oe al verteld; nou, en dan hebben ze ezegd, ja, wie det nou is, det is 'tzelfde, maar dan 'em ze ezegd, dat die oome die zol drieduuzend gulden meegeven en Moos die zol met jullie sament goan doen."

„Jaàa!" gaf Jette toe, „jaà, Moos zol sàmen goan doen, ja, nou ja, doar is wàt van àn! . . . we gòan ook sament doen. . . . wat woar is, is woar, det za'k oe dan ook niet bestrieden; we goan wàrkelijk samen doen. . . al hoeve-ie det nou niet rond te strooien. . . 't blijft vanzelf onder ons. . . ."

„Och god, ik zal 't niet varder vertellen," verzekerde vrouw Zadoks, „de rechte soort. . . woarveur. . . ? och wat giet mièn det an. . . goan jullie samen doen. . . goan jullie nièt samen doen. . . vraag wat ik doarmee uut heb te stoan."

„Maar van de gassene kennen ze mekare al," kon Jette nu wat rustiger volhouden, wjl ze iets had toegegeven, „nou ja, det kan me oók wel begriepen, niet? van 'n gassene kùmp 'n gassene. . . ."

„Och zeker. . . . det is ook zoo," triomfeerde vrouw Zadoks, „det zal me meestal zien. . . . Foj foj. . . . en ze zeien nog wel dat Moos die was eerst noa Amsterdam ewest um de boel in orde te maken en toé was jullie Sam egoan. . . ."

„Allemoale verdreid. . . ." lei Jette eenvoudig uit, nu in 't beiden rustiger tegenover elkaar zitten, met stil binnen in de lijven een haatgerommel en in gedachten gefluisterde verwenschingen, „jà, is Moos noa Amsterdam ewest, um d'r over te proaten en jà is Sam toen gegoan; maar kènnis ebben ze toch al an mekare ekregen met de gassene van Naatje. . . . d'r wordt doarumme nog wel ies een woordtien over espreuken. . . . det begriepe ie toch wel. . . . 't is maar

geen breudtien bij de bakker! Jà.... 'n oardig iets!... niemand giet doar maar op losse gronden.... en òch, det bleef in de familie, det begriep ie; ze hadden nou eenmaol zin in mekare.... toe hef Moos doar 'n woordtien over eproat met de olde lui, maar anders ook niks.... Ja, de rechte soort.... ze bin ook maar niet uitgeloaten met mekare...."

„Ja, det zàl ook wel," zei vrouw Zadoks tevreden, „det zal wel.... nou.... ze zeggen.... 't mut 'n heel knap paar wezen.... werachtig hoe ze allemoale goëds van ze espreuken ebben...."

„Zij is 'n mooi meissien," pochte Jette, „ja, 'n fijn meissien, 'n dame heur, ja, 'n mooie meid heur...."

„Jazeker," herhaalde vrouw Zadoks, „ze hebben d'r veule over eproat; 't mut 'n heel knap paar wezen. Nou, Naatje is òok niet leelijk.... nee werachtig niet! nee, lánge niet 'eur, née. 't Spiet mien da'k ze nou niet even kan zien...."

„Dan koome-ie mòrrén even," noodigde Jette met aandrang, „ie kun toch morren even komen, narrente...."

„Och nee," nikte vrouw Zadoks verlegen, „de's mien te veule gegeneerd.... um zoo midden in de weeke te komen...."

„Och.... kom mòrrén even!" drong Jette zingend aan, haar arm beduwend in met opzet doordrijvende vriendelijkheid, „ie hoeven oe toch veur geen mensche te geneeren? ie hoeven toch veur geen eéne bange te wezen...."

„De's òòk waar.... Nou we zullen zien.... kom, ik mut noa huus.... ze zullen zeggen waar bi'j ebleven.... ik kriège doar mien porsien...."

„Nou nou," lachnikte Jette, „och och, det zal wel zoo arreg niet ofloopen.... dan betaalt-ie oe geen kòstgeld van de weeke hè?"

„Nou.... ze bin zoo lekker niet de mannen.... Wi'k oe nou effen hellepen soms met de tafel verzet-

ten? met de gojje effen hellepen? niet neudig te geneeren heur."

"Och nee, dank oe. . . . 'n zorreg. . . . loat zij maar schleppen," lachte Jette, de keuken inwijzend.

"Nou. . . . net zoo a'j willen. . . ." zei ze, terwijl ze zich naar de deur keerde, „misschien kom 'k morren even um de deure kieken; as ze dan maar druk in de winkel binnen!"

„Woarumme?"

„Nou. . . . anders vin'k det zoo naàr, as ze zoo allemoale in de kamer bin."

„Wat kan oè det schelen," zei Jette en dacht: zoo zu'j de kolde koorse kriegén, a'j bleu bin. . . . „Nou, ie komen maar heur, wi'j nou met geweld niks gebruuken? nou niet kinderachtig wezen. . . . 'k hoeve 't maar even van achter te halen eur, ja of nee, 't is in huus. . . ."

„Nèe, nèe, nèe!" lachte vrouw Zadoks, den winkel in waggelend. „Det kom 'k morren dan wel halen," zei ze onder 't heengaan.

„Goè-oèd!" riep Jette haar na.

„Ajuu!"

„Daàg," zong Jette weer.

Zij sloot de deur en ging terug naar binnen om de tafel te dekken. 'n Stuk pest was 't, die Zadoksche. . . . dacht ze. Maar opeens verkneukelde ze zich van plezier, haar nijd hervoelend tegen Sam en Fietje. . . . Goddelijk, goddelijk, allemoale wisten ze 't, dat ze gesjadjend waren. . . . allemoàle. . . . allemoàle, tòch, tòch. . . . leker, fijn, fijn. . . .

HOOFDSTUK XII

ERST vierden zij, begin herfst, de vier weken feestdagen. Zij worden zoo genoemd, wijl ze tot nauwelijks halve werkweken een heele maand verbrokkelen; ze zijn drie maal twee dagen en eenmaal een, telkens in een der vier weken; een intieme vreugdigheid voor allen, schoon pijnlijk aan de armen door hun kostbaarheid.

Na de sombere verwoestingsherinneringen van de maand Ab, waarin al, als overgang, de Zaterdag na den vastendag zijn vertroosting zingt, daagt op den eersten en tweeden Tischrie 't Nieuwjaarsfeest. Maar het is geen luidruchtigheid van jubel; het is groot-ernstig en devoot van levensvermaning. Op den nieuwjaarsdag immers worden de eerste overwegingen over leven en dood, hongersnood en overvloed, oorlog en vrede, geluk en wee, gemaakt. Het is een stille dankbaarheid nu om het voorbije en een hartstochtelijke afsmeeking voor het komende: och, in dat jaar toch mocht Israël teruggaan naar zijn land! De dag wijst ook waarschuwend naar dien anderen, den grootsten aller dagen, naar den Grooten Verzoendag, tien bekeeringsdagen later. De Synagogen staan dan, heel den dag, van den vooravond af, ruischend wit van maagdelijke wijding. Het is de dag, waarop der menschen smartelijke zwakheid onder lijfskastijding en in doodskleeren verboden wordt, want God besluit voor goed nu over opbloei of vergaan van enkeling en staten. Als vóór en op den Nieuwjaarsdag al, loeit de bazuin ter Biemah af omhoog, tot reinste aandacht-

ontroering, tot in, vergeving smeeënd, blanknaakte reinheid te treden voor den Eeuwige. Daarom, wijl zoo geheel goddelijk en al-omvattend, wijdt deze ontroering tot grootsten Feestdag den tienden Tischrie; het is de hoogste Sabbath, en in de witte Synagogen brandt al wat licht kan geven lovend omhoog.

Daarna pas, vier dagen later, zingt Loofhuttenfeest, het oogstfeest ook, zijn menschelijker vreugde de Joden rond. De Synagogen geuren weer van kleur'ger tooiselen en in de groene loofhutten, herinneringen aan die, waarin God Israël in de woestijn eens wonen deed, komen vrienden aanzitten bij de degelijk-weelderige tafels. Bevrienden, en met wie men zich Nieuwjaar verzoende, zendt men geschenken thuis in geurigen braad en kunstig vrouwgebak of wijn. Intieme vreugdigheid gaat met Loelof en Esrouk om, wilgentak en cederappel, symbolen van 't eenvoudigste en 't fijnst-weelderige, alles aan God gelijk, wijl Hij 't met liefde schiepte.

Vier tusschendagen, half feest, half werkdag, voorbij — de rijken houden feest, de armen werken, maar in de armste kamer wijst, in dien teederen kinderlijken greep der armen naar de vreugd, het glanswit tafelkleed op Jontef u — komt 't slotfeest met zijn tweeden dag, Vreugde der Wet, den vromen jubelen doen om 't Thora-bezit. In de Synagoge is dan de laatste afdeeling der vijf boeken Mozes gelezen, en men noodigt twee paren, gehuwden, uit, de lezing te eindigen en weer te openen. Zij zijn de bruiden en de bruijgoms der Wet en van Genesis. Er is uitgelatenheid in de Kerk; al zilveren sierselen van de Thoramantels rinkelen, zoo danst men met haar rond de Biemah om en om, met al de opgeroepen, Loelof en Esrouk voorop. Herinnering aan ondergang droeft niet meer, men hoopt, verwacht weer. . . . Israël is nog groot; het voelt nog eigen schoonheid, en verheugt zich.

Goud-blauw feestten de herfstluchten, toen de Jon-

tef-dagen zacht schetterden door hun leven. Het leek den vromen droef, weer zoo lang te moeten wachten; tot Poerim toe! Maar ook waren velen blij, negeerders, dat geen rustdag meer verveling bracht. Het waren die voor dagvulling ter kerke gingen, en op den Grootten Verzoendag in de Synagoge elkander gebaarden van veel dorst en honger onder 't vastend bidden heel een etmaal.

De vele ontaarden, staand in een dood-leeg midden, onwetend van 't oude en 't nieuwe beide.

Maar ook veel hongerigen zuchtten van verruiming, nu werkdagen hen het huis met spijs en drank weer deed gewoon zijn. Feestelijke Jontefmaand had hen verarmd.

* * *

Zij waren, de Beems, dadelijk daarna begonnen den winkel te verbouwen. De beide ramen kregen elk een groote ruit, de planken grond werd opgebroken en door 't voorhuis kwam nu een tichelvloer te glijden, gele coquette driekantjes, zwart-wit gefiguurd met sterren en hoeken. De ijzeren roeden waren opgeruimd en de koperen aangevuld met de nieuwe uit Moos' zaak. De winkel stond er nu met marmeren uitstalkasten en toonbank, geblikker van koper en nieuwgeverfde wanden, frisscher en ruimer — en met dubbele hakblokken en gereedschappen stoerder toegerust, levendigen omzet te wachten.

Sam en Moos, Vrijdags om beurten naar de markt, kochten eerste en slechte kwaliteiten; voor de burgers leverden zij half om half; de minste waar joegen zij op lagen prijs, en 's avonds bij nieuw dubbel licht, stonden zij met hun drieën jonge kerels in helder witte jassen, en wogen en sneden onder het gedans der koperen weegschalen tot sluitens toe de al goedkoopster waar aan de sjofeler vrouwtjes. Zij hadden

langzaam, in enkele maanden tijd, de winkels der kleine achterbuurtslagertjes leeg gemaakt, en Joop tegenover hen was voor de tweede maal nu, met machteloos-geweten overmoed begonnen lagere prijzen te noteeren. De nieuwe vennoten kochten en betaalden en tracteerden de boeren en als Joop goedkoopster ging, sloegen ze weer een stuiver af. Zoo hadden ze langzaam ook zijn winkel leeg gemaakt. Op Zaterdagavond, voor sjabbes uit was al, wachtten voor hun gesloten winkel troepen arbeidersvrouwen, met boodschapmandjes om in te koopen.

Ja, Joop had 't van den overkant wel gezien. . . . 'n nije vrouwe, 'n nije zake. . . . nij geld: nou ging ie noa de Schans, ze hadden sterke longen ekregen, daar zol-ie 't deze keer niet tegen volhouden.

Nu de boeren hem geen crediet meer gaven, leende hij geld en kocht; en om menschen in den winkel te krijgen, sloeg hij af en af en wèer lager en nòg een stuiver, tot er geld verloren was, als de winkel zonder vleesch raakte. Dan moest op 't geleende de oom of enkele vriend blijven wachten, omdat er van gegeven was.

De mannen aan de overzij lolden en stieten elkaar aan om de kerkhof-leege zaak van den uitgeputten concurrent. Um de veertien dagen hing er 'n stukkien krenge an de hake waar zullie niet noa ùmmekeken. . . Hij zol wel goochem wezen en zich gauw uut de voeten maken. „Misschien kan-ie nog wat veur zien vrouwe maken” — lolde Meijertje, maar Sam zei dat niemand doar wat opgaf, op zoo'n mager beessien.

Een middag was Sam thuis gekomen en vertelde, dat Joop bij de boeren kwaad van hem gesproken had.

Nou zol Vader toch wel verstandig worren hè? En ies goed zien, met wie ze te doen hadden. Oardig had-ie ze belasterd, ja, niet an hem, dat zol 'm zien zorregge wezen, maar an Vader en Moeder, . . . de

boerinne die had 'm, Meijer, geen oasem willen geven, zoveule had-ie verteld.

Die vrome gojje ¹⁾ zei: nee, met hèm wol ze niks te doen hebben. . . . zulleke goddelooze menschen, die zoo ummegingen met hun eigen breur, en nog wel de Vader en de Moeder òok, doar wol ze niet mee handelen. 't Vette kalf, dat bij ze kapot wol goan, bleef veur Jòop bewaard en anders kreeg 't een ander, maar hij niet.

Netuurlik had hij det verteld, wie anders? Dat Vader alles goed vond en ze tegen hem opstookte, omdat-ie geen vrouwe met centen eneumen had, en bij de kennissen ging Vader zeggen dat ze 'm niet meer leenen mosten, um 'm kepot te maken, en dan gingen ze veur de deure d'r over stoan lachen! Hij wol niet eens alles vertellen, wat er wel eroddeld was. . . had Vader soms nog wat an 'm te verdedigen? of Moeder? Hadden ze nog wat te pleiten veur det jongien? Moos most maar gauw noa de drukker loopen, om nije briefjes te loaten maken: de prijzen weer verhoogd, wegens dat de broer òok moet leven!

Zoo'n roddelaar! leek wel 'n old wief um bij de boeren te goan zitten kwàken. . . . umdat-ie nou wel zag dat zij 'm konden hèbben. . . . anders niks. . . . treitereie. . . .

Jette maakte zich driftig en noemde 't vuil. Det jongien had al wat uut-ehaald, nou nou! Aan Fietje ging ze 't alles breedvoerig uiteenzetten, heftig aanklagend, blij met de opwinding.

Vader en Moeder zagen elkaar aan. Zij zag hem zwijgen, daar hij wist dat toegeven ze nog meer zou aanzetten, en om vrede te bewaren sprak hij niet tegen.

„'k Zal oe wat vertellen,” zei-ie, toen Sam weer nieuw spottend op zijn antwoord aandrang, „'t is alle- „moale woar, hij had 't niet maggen doen — as-ie

¹⁾ Christenvrouw.

„t tenminsten zellef edoan hef — maar òch.... — „jullie 'em òok wel 'ies 'n kleinigheidtien ezegd en „edoan.... is 't woar of niet?... Maar dat neemt niet „wèg, dat 't gemèen is, um 'n olde moeder bij vreemde „gojjem te beroddelen; bij zoo'n smerige boerinne,” overdreef hij met opzet om hen tevreden te stellen, „de's woar, de's woar, de's geen manier van doen....”

Sam nam spottend z'n pet af, dankte voor die rechtvaardiging.

„Och,” zei-ie, „ie mutten 't maar zellef weten, 't is mien onverschillig.”

Vader en Moeder, 's middags alleen, bespraken het met elkaar. Hij begon met z'n hoofd te schudden: „god-god, wat zòllen ze in de serijfe ¹⁾ zitten.... wat „zòllen ze 'n armoede lieden doar an de overkante in „det winkeltien. Hij had 't wel eweten, ja.... hij kon „t wel denken. Hònger jongens....”

„Ja, 't was woar,” zei zij, „maar hij had 't ook niet anders 'ewild. Had-ie det dan mutten doen? Van ze wèg mutten goan? Dan had det toch nooit gebeurd? nou was d'r niks an te doèn, niks....

Hoe had-ie zich altied gedragen....? det was de straffe, veur zien Briezemiele ¹⁾ maken zonder zien Vader of Moeder, zonder 'n kik: è.... è.... Väder, Moeder,... è.... è.... mien vrouwe is bevallen, dàar, „kom kieken, mien vrouwe is bevallen.” Det was de straffe man, de straffe van God.... honger.... ja 't was arreg.... maar wat was doar an te doen....? as me 't er noa maakt....?

Wrokkend-driftig schudde hij zijn hoofd van haar, keerde zich om, „och zij, zij.... de straffe, de straffe.... liet zich gek proaten deur haar stapele dochter en haar pestkoppen van zeuns! Had-ie 't er noa emaaft? Zoo, had-ie 't er altied noa emaaft? En

¹⁾ brand.

¹⁾ Besnijdenis.

was 't ziën schuld dat-ie d'r nou uut lag. . . . ja. . . .
 aj geen harte in oe verdommenis hadden, dan koj wel
 twaalf paar kwaajongensvoeten op de kop verdra-
 gen . . . ogod, det was um te barsten, dat-ie ze nog ge-
 lieke most geven . . . ! en dat zij doar op deùr bleef zeu-
 ren . . . achter die stommelingen en die rescho-em ¹⁾ an!

En als hij haar weer gemakkelijk overtuigde, in de
 nu tòch alleen nog bij haàr gezochte vertrouwelijkheid,
 ried zij hem, nou maar stil te zijn, en niet aldoor
 erover te praten; hij wist toch wel, als ze binnen-
 kwamen en 't hoorden, zou er weèr ruzie komen,
 kregen ze weer groote monden en snauwen. . . .

Hij zuchtte dan, tot zwijgen gebracht door vrees
 voor nieuwe verontrusting, en in den leunstoel lei hij
 den arm onder 't hoofd, starend in een vèrte van
 ouderdom, waarin hij gewillig zich geven moest. Ja,
 't wàs zoo. . . . 't wàs zoo. . . . hij werd old. . . . òld. . . .
 hij kon niks meer dòen. . . . hij had niks te zeggen,
 hij werd in 'n huukien ezet en verbij egoan. De jon-
 geren mosten zaken doen, mosten oèk leven, 'n toe-
 komst maken. 'n Zake kon me uut vriendschap niet
 weggeven, 'n zake was lèven, me had-'r maar èen van.
 Maar nee, ze mos toch toegeven: hij was altijd 'n
 goeie jonge ewest, Joop, verstandiger en gewilliger
 dan zij. . . . was-ie niet? was-ie soms niet? wist-ie niet
 veule of van de honger, niet? of wist ze 't soms niet
 meer. . . . Hadden ze geen honger eleden, Sare? of
 wist ze 't soms niet meer? was Joop, dezelfde Joop,
 soms niet met dreug brood noa schoole egoan, ja of
 neé. . . . en vake zonder boterham noa bedde? Wist ze
 't of wist ze 't niet? En met gebarsten klompen an en
 met halleve kleeren? Wie had dan de meeste honger
 mee-emaakt? Joop alleénig toch? zullie kreupen toe
 ummers nog in hun luiers op de grond; ze konden hun
 smoelen ummers nog niet eens los doen, toe-ie al méér

²⁾ Kwaadwilligen, goddeloozen.

van de Dalles ¹⁾ of wist as zullie ooit hadden mee-emaakt?

Honger! nogh! hunger! wisten ze vèule wat of hunger was! Ze hadden altied de weelde-brokkies ehad, hij de sappeltied en de joaren dat ze d'r in zatten tut over de ooren: wie had dan 't meeste edoan van de jonges, zij of hij? Was-ie niet met hèm de boer op-egoan, toe-ie twalef joar was, dat de ooren 'm afvreuren van de kolde? Toe waren ze toch van hunger verrekt, as-ie niet veur ze verdiend had? de brèur. . . . de brèur. . . .! zèker wist ze 't ook niet meer hè? wat? die nacht, toe-ie met 'm noa buuten ging? hij wist 't nog goed. . . . hij zol 't nooit vergeten. . . . en toen-ie an de weg bleef liggen in de sneeuw, hallef kapòt: Vader ik kàn niet varder — ik mut even blieven liggen. . . . As-ie 'm niet openeumen had bij zien krage, dan had-ie 'm dood noa huus ebrecht? wist ze 't nog soms?

Zij zat hem langzaam stil-gebogen aan te hooren, en gaf zachtjes toe, ja, ja, 't was waar. . . . Even nam ze haar bril af, veegde de tranen van de ouwe, om-groefde oogen. Ja, ja, ze wist 't wel. . . . 't was arreg. . . . god, god. . . . ze wol 'm toch wel hellepen. . . . maar hoè, hoè. . . . wat in de handen stoppen. . . .?

„Mesjoggaas," zei-ie gesmoord, „det gef niks, kind, wat gef det allemoale? zu j'm een rieksdaalder geven. . . . veur 'n hallevé dag eten. . . . kiek maar ies hoe ze d'r uut zien. . . . geen vleisch en geen vel 'em ze op 't gezichte meer. . . ."

„'k Weet niet," zei ze, „oggenebbiesoh, 'n rieksdaalder, god weet, hoe goed of zij 'm gebruiken kan. . . ."

„Mu'j zellef maar weten. . . . mu'j maar weten wa'j doen. . . . maar wees verzichtig kind, en maak geen ónsjolem. . . ."

„'k Zal wel zien — 'k zal wel zien," zei ze zacht-snuivend van haar tranen.

* ¹⁾ Armoede.

Hij vond zich blij, haar voor 't eerst sinds lang weers te zien schreien, in het besef dat ze hem begreep, als in een oudste vriendschap.

Zij bleven zoo stil saam zitten, zwijgend in de door-neuriënde ontroering der ver-geziene dingen, en om hun oude hoofden zoemde de droefenis van den levens-avond. Het was of zij zich saam te buigen kwamen naar iets zwarts en dieps, dat zacht, sluw-lief helpend, hen neerhaalde, en waarin, als in een rust, zich willoos hun hoofden gevangen gaven.

Het leven had hen den dag gegeven — dag van veel dooreenwirrelende wisseling: morgen van alleenen kleinen jubel, middag van kalm-berustend gedeelde vreugde en gebrek, schemer van veel opgejaagde rust.

Het bracht hen nu den avond, den laten, die wikkelde er zijn donkeren kap om hen heen, en dwong er hun moeë hoofden nu stil, en lei er hun willige lijven als kinderen neer. Zij woelden nu niet, zij woelden of bewogen niet; zij wachtten den spijs voor hun lijf en den drank voor hun lippen, die reikten met strak gebaar de jongeren naar hen neer. Naast hen rankten de jongeren op, sterker en sterker, en met nieuwen wil, maar grof en ruig, maar zonder zachtbloeiende lichten of neuriën in hun lijf. De jongeren die stoerden en wrochtten, maar de oogen die schreiden niet en de stemmen die zongen niet zacht en hun gebaren waren hard en kort.

Zij mochten niet opstaan en veranderen, de oogen en handen wat zachter doen zijn, want hun hoofden waren gevangen in den avond, en hun handen zoo moe, zoo moe....

* * *

Moos en Naatje waren verhuisd maar even verderop; tot de bruiloft zou Fietje bij hen blijven. Zij scharrelde in den winkel, wandelde met de ouden, een enkelen

keer met Jette, en stille middagen ging ze uit met Sam. Zij liepen geurend langs de straten, in de deftige blijdschap van veel gegroete verloofden, kochten elkaar cadeautjes en spraken met fluisterlievende stemmetjes.

In de stilten vrijden zij en zochten schuchter elkaar's lichaamsaanraking, liefdeloos, maar met elk het bewuste grovere zien van den man en de vrouw. Zij werden door allen naar de oogen gezien; men ontruimde hen plaatsen bij 't binnenkomen; verloofden die je wat toè moest geven. Van Wolf en z'n vrouw kwamen elke week brieven; zij waren zoo verlangend, zij moesten ze weer eens zien. Een paar maal waren zij een reisje gaan maken, vriend in den trein en café's, dān weer met fonkelnieuwe kleeren op sjabbes rondgaand, om bij Amsterdamsche vriendinnetjes en familie visites te maken. En mondhoekende glimlachjes, en mag 'k je voorstelle, m'n anstaānde, meneer Beēm: juffrouw Leeghoofd en meneer Nul, juffrouw Rechie Modemagazijn en meneer Kwijlcafé Mās, mevrouw Gebloemde Zij en meneer Gouwemechètknoop. En handjes met ringen en voordeeligste taillebuiging en lekkere meissieslach en wat wil U gebruike — 'n glaassie limmenaāde en 'n vet tompoesie. En gaan zitte en de hoed afneme en door 't haar strijke en prate — o, wat 'n gezellige meneer wel vin je niet? nōu Fietje op je gezondheid, omein — nee geēn omein want dās zoo Jiddēsč. . . . en je weet wel wat 'k zegge wil. En nōg eris prate, en 'n meissie: o, ik zou buite niet kenne, 't is me veus te stil en ik bin an de drukte gewēn — en 'n ander meissie: ik zou d'r wel wille wone, maar je hebt 'r geen één vereeniging onder de jongelui. En de ouwelui onder koekies knabbelen, ouwelui die wat ondervonde hebbe en mee kenne prate van snotneuze houe jullie je monde, jullie prate oōk al mee, de ouwelui van: āllemaal mesjoggaas, ik zeg maar waar me z'n brood het en daar is me gauw gewēn. . . .

En weggaan en hoed opzette en weer 'n handje en 't

is me heel aangenaam gewees en kom U eris voór de gassene weeròm, och, me mot nou nog maar profiteere — en 'n goppebejet mòt 'k hebbe, 'k hou me niet vreemd. En zij van: natuùrlijk en de ouwe vriendinne en die vergèet ik niet, nou nééé en ajuu's en daàgs. . . .

En de meissies in de kamer met aanstootjes van: wat 'n rauwe raap van een vent, en ik zou niet met 'm na bed wille hihi. . . . En de anderen oòk niet en geenéén. . . . hoè-hoè, voor geen honderd gulde. . . . lievers gèen man as zóó een, maar Fietje is niet meer waard, hij is voor haàr nog te sjein. En zij weer saam naar een ander, en wat had ze 'n aardige vriendinnetjes, wat 'ielden ze allemaal veel van 'r, wat 'n fijne chieke meissies allemaal, dàmes, dàmes. . . .

De bruiloft was bepaald met 't voorjaar, Sam wou liever zoo lang niet wachten — deze winter zou meteen zeggen hoe de zaken wilden. Eenmaal bij elkaar raakten zij aan elkaar gewoon, behandelden elkaar als verliefden, elk doend zijn eigene voorgevende verliefdheden aan den komenden bijslaap. In de stille vrijuurtjes, als zij hartstochtelijker werden, streelden en liefkoosden zij met grofgeweten warmte en in de bangste oogenblikken, als het schrik-lijk verbodene dichtbijleek, als zij terugweken voor de daad met plots verkilde lijven, fluisterden zij elkaar toe van maar gauw trouwen, gauw trouwen. Zij wisten, het was de tevredenstelling van hun lichaam en op geen ander konden zij zich koelen. Maar elk wist het ook, heel diep in zich zelf, in een zwart lijkend hoekje van zijn denkbinnenste, wist het, en angstig zeker: zij zouden na de eerste daad walgen van elkaar tot de tweede, en niets liefs zou daartusschen blijven dan het tot gewoonte verstarde liefgelogene. Hij durfde niet uitgaan en er waren oogenblikken dat hij haar verwenschte; ja, 't was heel aardig en goed nu verloofd te wezen, maar ie mosten dadelijk kunnen trouwen. Op de receptie van z'n verloving zelf, vier dagen nadat-ie Fietje gevraagd

had, had-ie stil-gloeiend mooie Rozetje de Beer be-
loerd. Van haar kleinroode babbelmondje naar de hup-
pelende, wiebelende, bruine voetjes, had hij angstig
haar prachtige broosheid gezwolgen en de gracieuze
gebaren van haar jeugdzingende lijf, dadelijk al niet
meer tevreden met Fietje. Benauwde oogenblikken
had-ie toen doorvochten, terwijl de bruid naast hem
steeds antwoorden vroeg op voor de gasten gespeelde
liefheden, en terwijl de honderdmaal mooiere Rozette
er wel plezier in scheen te hebben, hem te sarren met
haar jonge spel. Toen de mop met Fietje's oom Wolf
gebeurd was, die, abnormaal van één borreltje te veel,
van z'n pleegkind's bruidschatje rond had geroepen
met roodgezwollen kop, had Sam z'n onbedaarlijk
plezier uitgelachen tegen haar. Nee, hij mocht 't niet
zeggen, niet eens denken; maar als-ie niet verloofd was,
en z'n oordeel zeggen most over die twee, dan zou-ie 't
ze wel vertellen, dat Fietje bij Rozette vergeleken een
angekleede verlepte olde vrouwe was.... Als-ie aan
haar dacht, sloop ontevredenheid zacht-morrend naar
zijn klaarder denken; die Rozette die most d'r eene met
centen ebben, eene die wat was, minstens een dokter
of 'n advocaat, of eene met 'n dikke broodwinning....
as 't dèt ook niet was.... Maar veurda'j een echte
mooie vrouwe kriegén.... die waren niet veur 't op-
rapen.... dèt was 'n trèf....!

Nu en dan, als-ie weer bij Fietje was, werd-ie, door
haar veel aan te zien, weer tevreden en hij verheugde
zich over een tikje begeerte naar haar wulpsch-licht-
zinnige, fleemend-zangerige halve meerderheid.

HOOFDSTUK XIII

JOOP stond 's Zaterdagavond voor de stille deur heimelijk te turen naar den vollen winkel aan de overzij. Lusteloos had-ie z'n pet over de ooren getrokken; z'n schoone jas was achter onaangeroerd blijven liggen, z'n bruinrossige baard was, in den nurkschen tegenloop, al meer en meer verslordigd. Grietje had hem al eenige malen naar binnen geroepen: kleine Izakkie vocht met Vrouwtje, ze kon ze niet baas worden. Maar spijtig van zorg, prikkelbaar, had-ie teruggesnauwd: ze most niet an zien ooren liggen te donderen, dan most ze ze maar kepot trappen, as ze niet stille wollen wezen, maar hem astoebliëft met rust loaten. Zij zweeg dan, tobde met de bandelooze kinderen, te ongeduldig als hij, om ze met liefheden stil te krijgen: van winkelopenen af met Sjabbes-uitgang, waren tot nu toe twee klantjes binnen geweest.

Aan de overzij was, in 't helle gaslicht, een levendig beweeg van witte mouwen bij koperen schalen voor de toonbank, waar, onophoudelijk aangevuld, een klit vrouwen met mandjes achter te lachen en te gebaren stond. Voor een klein tafeltje, dribbelde Fietje, hooggekap, geld te ontvangen en gaf lachjes en vriendelijkheidjes naar de klanten, telkens 't dialect stoeiend-zacht herhalend tegen een der mannen.

En altijd zag hij weer, even over de straatbolling heen, de twee rustende bovenlijven van Vader en Moeder, die elk voor hun raam de winkeldrukte zwijgend te beturen zaten. Boven de winkelramen was het bord met *Vleeschhouwerij* weggenomen en een van

zwart marmerglas met goudletters glansde weelderig-dof in den opwaartschen naschijn van 't uitstallicht tegen den gevel; op de ramen plakten billetten met groote letters en uitroepsteekens van hevige concurrentie en afslag. Ja, 't ging goed zoo, hij kon gauw gaan bedelen, as 't zoo voortging. Sjabbes maken met 't geld van 'n ander en weer nacht maken zonder cent in huus. . . . hoe kwam-ie de nije weëke weer deur? Al driemoal was-ie bij Oome Sam ewest, um nog-ies te probeeren centen te kriegen, geen boer wol 'm meer borgen. Maar die wol zekers ook van 'm of wezen, hij hield zich niet thuus, doar zatten ze zeker tusschen van de overkante. En dan. . . . as-ie heelemoal geld zol hebben. . . . wat zol-ie koopen? Hij dorrefde niet eens 'n heel beest an, 't ging in geen weeke weg; woar was uitkomst. . . . ?

Langzaam, na dagen, bekroop hem de benauwende wanhoop geen uitweg meer te weten en 't huis zonder brood te krijgen.

Getrapt begon-ie allengs in de moedeloosheid, z'n uiterlijk te verwaarloozen; z'n heele handel verloor z'n trouwe attentie. Overdag ontbrak hem de lust, om den boer op te gaan; dan liep-ie den winkel rond, uren werkend over 't klaarmaken van een pondje vleesch voor de weinige overgebleven klanten, of met een mand beenderen op z'n rug, om die kwijt te raken, de heele stad doorslenterend. Vroeger, toen-ie kort na de oneenigheid thuis in z'n zaakje gekomen was, pal tegenover hen z'n huisje had gehoord, had-ie gevochten met brutalen moed, pijnlijk voortgekrabbeld in weerwil van zijn verlies, maar met nieuwe haatdrift zich op-nagelend, onder het half hongerlijden weken lang. Maar dan was hij weer opnieuw begonnen, feller en met hijgenden wil concurreerend, trots zwijgend bij ontmoetingen en 't vee voor hun oogen onderkoopend bij de boeren. Heerlijk had-ie zich toen hun vijand geweten; ze begluurden elkaar achter gordijnen, de klan-

ten tellend in elkaar's winkel. Met groote reepen carton voor de ramen bevochten zij elkaar, àl lager prijzen noteerend, en weer met advertenties in de kranten, onder elkaar, hun scheiding publiceerd; uit sarlust smeten zij hun winst naar de klanten. Nu, sinds-ie nieuw geld gekomen wist aan de overzij, en een nieuwe winkel vol vleesch z'n klanten, man na man, had weggehaald, was z'n moed ineengeploft; was, met het zekere besef van zijn minderheid, zijn vechtlust verstorven, en werd-ie 't eindelijk moe, zonder cent op zak naar boeren of markt te gaan om met enkel beleediging naar huis te komen. Grietje had hem vaak bemoedigend toegesproken, en telkens weer had-ie aangepakt, maar aan al wat verkocht werd, verloor hij. Toen was ook zij gaan zwijgen, sjofeler eten begonnen op te brengen, de Zaterdag thuis gebleven en de kleeren gaan verpanden. De knapste meubelstukken, cadeautjes van de bruiloft, werden 's avonds laat het huis uitgedragen, zwijgend, mokkend, zonder veel vertoon van verdriet. Langzaam begon-ie anderen handel te zoeken, partijen vodden, beenderen, oude metalen, dien hij dan 's avonds afleverde bij de Rosensteins. Toen-ie een poos tegen z'n zin, met hen gehandeld had, moest-ie ophouden met zich in prijs en gewicht brutaal te doen bestelen. Maar daar er geen andere afzetplaats was, moest-ie, om niet alle winst aan verkoopkosten naar buiten uit te geven, steeds opnieuw bij hen terecht of bij een van hun even hardstelende familieleden.

Elke dag werd stiller en banger; de kamers leeger, de winkel kaler, spraken zij eindelijk als met zachter stemmen in het doode huis, konden zij de kinderen niet dan met wrevel hooren schreeuwen. Voor elkaar bleven zij rustig, zonder verwijt of kijken, schoon met minder woorden dan voorheen.

Loom, zat van 't kijken naar den levendigen over-

kant, slenterde hij naar binnen terug. Een gasvlindertje sidderde z'n armelijk-naakte tongetje boven de toonbank, 't winkelduister onmachtig belichtend. Voor één raam, bij de deur, weifelde met gebroken kousje, nog een lampje, half open, paarsig-blauw en met rood-gele randjes onder 't ballonnetje, zwakjes verlevendigend de kleuren van vleeschrestantjes en een halve krans vet. 't Rechtsche raam was donker gelaten; het gasarmpje hing er kil-dood tusschen de plankjes, waar twee, drie stoffige potjes mosterd uiteengezet stonden, en op het plankje aan ijzeren haakjes, twee aangesneden hoeken kaas. Dwaas van de gasvlam bedanst, zwierven voor hol-wijde plekken muurwit enkele eindden van schraal-gelige vleeschbouten, blauw-roodrige pootstukken, rauwig en knottig aan de ijzeren roeden, lappen vet, eindjes worst met op 't bruingspikkelde darmhulsel grijze schimmelplekjes.

Grietje zat met het Nieuwsblad op haar schoot tusschen hakblok en ijskastje achter de toonbank, waar de vleeschschalen, een staande en een hangend, beweegloos stonden van lange ongebruiktheid. Uit de kamer alleen klonk het wijs gepraat der beide grootere kinderen op, die in bed tot vrede waren gekomen en met lach-gilletjes en mal uitgehaal van met opzet verminkte woorden, elkaar verhaaltjes deden.

„Drei 't gas wat op,” zei-ie, „iè maken toch zoo oe oogen kapot?”

„Och ja. . . 'k zal 't doen,” zei ze gemelijk.

Met pijnlijken gezichtstrek rekte zij zich naar 't licht en draaide de kraan wijd open, tot de vlam egaler verstilde en zacht sidderend, den winkel klaarder verlichtte en ontspookte. Joop gaapte, wijduit z'n armen omhoog rekkend, z'n pet op z'n voorhoofd neergeschoven.

Na een speelschen ruk aan de bel van 't hekje gebogen rondgluipend den leegen winkel, kwam vrouw Davids binnen. Met den lach van haar groetnik om

de twee bruinige rottige tanden draaide zij den drem-pel over.

„Goeienoavond."

„Goeienoavond," zei Joop binnensmonds en dadelijk zachter tot Grietje: „Ie hollen oe mond heur, ie vertellen niks." Zij wenkte begrepen te hebben. Vrouw Davids begon dan met een houten stoel naar de toonbank te schuiven en zich neer te zetten.

„Foj, wat bin 'k muue," blies ze, met bespuugde handen 't bruingrijzende haar naar de ooren strijkend, langs den onderkant heen van den ouwen fluweelen begitten hoed. Met de handen wreef ze verder haar vermoeidheid van 't gelig-berimpeld, mager-ouwelijke gezicht, de nauwe grauwe oogstreepjes langs, onder den grooten scherp neerbuigenden rasneus en om den breeden dun gelipten bleeken mond.

„'t Is nog warm," zuchtte ze, „ik kan d'r niet tegen."

„'t Is lastig," zei Joop, begonnen met beentjes stuk te hakken op de toonbank.

„Dalles is lastig," gijnde ze en dan dadelijk, met een blik naar hen beiden: „Nou, gauw 'n gassene in de familie hè?"

„Zoo," zei Joop, zonder opzien.

„Ja, nou. . . . hihi. . . . det wi'j toch wel weten. . . . ie goan toch zeker óók wel, noa de gassene van n'eigen breur. . . ."

„'k Kan 't oe nog niet zeggen," antwoordde hij met nijdigen tegenzin, een stuk poot achter zich smijtend op den planken vloer, „woj 't graag weten, beste vrouwe? dan muj 't ofwachten. . . ."

„Hihi," lachte ze tegen Grietje, die terwijl ze zwakjes opzag, schuchter teruglachte: „oe man is nog al geen knieziert, hij holt 'r nog al goed de moed in altied. . . . toe maar jonge, ie 'em geliek, werachtig. . . ."

„Pas op!" waarschuwde Joop, als dreigend, „stoot oe niet an mien hakmes, 'k zol niet willen daj oe bezeeren zollen, godbewaart, in mien winkel nièt eur."

„Ie bin zoo kwoad niet," teemde ze met breeden mond en tot gleufjes versmalde oogen lachend voort, „nee, maar in emmes, hēj 't niet eheurd? dat ze noa Poerim gassene doen? 't is woar heur. . . . 't is vaste bepoald. . . ."

Joop, grimmig van afkeer al toen ze binnenkwam, begon zich meer en meer getergd te voelen, een opborrelende drift om de fleemende nieuwtjesverhalende kwaakster met zijn vuisten tot jammeren te pijnigen.

„Wo'j wat ehād hem, vrouw Davids?" vroeg-ie, sneller en geweldiger hakkend van wrevel.

„Och kot," lolde vrouw Davids voort, „ij wil d'r niks van weten. . . . hihhi. . . . wat zèg-ie d'r van. . . . ? of-ie d'r zoo niks vanof weet. . . . ! nee, maar zonder mesjoggaas, wie hef dèt ooit edocht. . . . dat Sām nog ies 'n meissien met centen zol kriegen. . . . ? nee. . . . ma'k starreven, 'k heb noòit edocht dat-ie 't nog ies zoo-varre zol brengen in de wereld, wat ieje?"

„Ie kun lange wachten eer 'k oe doar mien meening over ezegd hebbe," viel-ie langzaam heftiger uit, met inspanningsgezicht de beenvliezen scheurend, „wo'j wat ehād em, vrouw Davids?"

„Noh noh!" hoofdschudde ze, ernstiger nu, „dès nou flauw, da'j det niet lieden kunnen, 't bin toch jongelui. . . . loāt ze 't 'n bietien goedgoan. . . . oè tied kump óók weer ies. . . ."

„Koom-ie det nou allemoale vertellen veur ons plezier?" vroeg-ie, even ophoudend met uitbeenen, „bi'j bange, da'k 't anders niet weten zal? ie kun wel noa de familie weerumme goan en zeggen det ze, mèt oè, noa de verdommenis kunnen loopen, begriep-ie vrouw Davids?"

Grietje zag wat bangelijk zwijgend naar hem op, waar-ie, woedend van vrouw Davids afgekeerd, weer met minachtend gezicht te werken begon, met korte heftige rukken schrapend het in de vuist genepen mes door 't vleeschvlies rond de losrijtende beenderen.

„Wat vliege-ie op?" zei vrouw Davids geschrokken, „eet mien maar niet oòp! heb 'k wat kwoads ezegd? godbewaart wat maak-iè oe driftig. . . ! hè-j geen uut-gesmolten vet veur mien? 'k mut 't morren vrog ge-bruukén. . . ."

„'k Hèb niet," zei-ie met een hoofdruk.

„Hèj niet?" vroeg ze, „of wi'j 't mien soms niet geven? bin mien centen soms niet zoo goed als 'n anderman's centen?"

„Nee," zei-ie, driftiger hoofdschuddend.

„Nee? nee? godbewaart, nou nou! zit-'r soms wat an?"

„Ja," zei-ie, „a'j 't weten willen, . . . doar zit de kànker an, an oe centen!"

„Dank oe wèl. . . oardig fijn. . . gooi mien maar de deure niet uut!"

„A'j niet langer wachten met goàn. . . dan za'k oe niet gooien!" dreigde hij, „maar 'k zòl maar goan. . . ."

„God. . . . 'k goà al. . . ." zei ze, en stond angstig op, en bij de deur:

„Nou, nou. . . ie em oardig praats meneer! as det maar niet op 'n stinkert veur oe uutloopt. . . !"

„Donder op!" riep-ie.

„Och Joèp," kalmeerde Grietje bang.

„Kan mien niet verdòmmen. . . ! 'k wil 't gekwaak niet èm in mien huus!" riep-ie, „dan mu'n ze ver-domme buuten mien deure blieven. . . ! anders dònder ik ze allemoale d'r uut. . . . 'k wil 't niet 'em!"

„Pas òp maar ventien," spotte vrouw Davids luider, moediger nu buiten de deur, „pas òp maar met oe praats, dat ze òe niet donderen!"

„Alloh!" dreigde-ie, naar de deur loopend, „nóu opgedonderd. . . mien stoepe of, of ik smiete oe d'r of. . . en ie komen d'r niet weer in heur. . . ! goan ie maar vet halen woar a'j oe vleisch ook halen. . . ik schenke oe klandiesie weg! en oe vuile proaties zèker!"

„Wat 'n nakende gotspe-ponèm," ¹⁾ riep vrouw Davids, onder 't heengaan eerlijker zich gevend, „wat 'n kale parrech: ²⁾ die proat van donderen... nogh!"

Joop duwde achter haar 't hekje toe; met een enkel sarrend gebaar nog voor de ramen, ging ze heen.

„Die kuump mien doar mien nije weeke verschteren" zei Joop hijgend van bekoeling onder het naar binnen gaan, „vraag wat 'k met ze dòen mut, met al die ansprekers....! veur mien part begraaft-ie zich in de rieksdaalders, 't is toch maar um ons te pesten.... anders niks...." en opeens, toen hij zag dat Grietje betraande oogen had: „mu'j doar umme lippen goan? trek-ie oe doar wat van an? ie bin niet goed wies....! ze kun noa de bliksem loopen eur...."

„Wat schiet ie d'r mee òp," klaagde ze geslagen, „wat kuuwe veur onze praats koopen? Heb-iè centen veur mien huusholling morren?.... ha'j maar 'n goeie betrekking....! ha'j die maar.... god o god waar muuwe noa toe Joop....?"

Luider uitschreiend keerde ze zich om, met den schorttip haar gezicht en oogen haastig drogend.

Een oogenblik bleef hij staan; opeens weer, als na dien bij tusschenpoozen keerenden trotsen drang zich op te rukken, voelde hij die machtig-looden neerzinking van verkleinenden deemoed.

„Ja, ja, wat gaf 't, wat gaf 't of-ie al praats had tegen zoo'n old wief....? cènten, cènten....! de kop ophollen....! god o god.... hij kón 't niet, hij kòn 't niet meer.... overal vroagen, bedelen um 'n paar cent veur 'n koegien of um 'n bietien handel.... en nóg niks.... nóg hongerlieden.... half genoeg eten en niet weten waar ze de andere dag van vreten mosten.... verdòmd! mòs det dan zoo voortgoan....? 'n jonge kerel as hij.... geen vreten in huus hebben....?"

„Bi'j bedonderd!" viel hij opeens weer uit, „ik zal oe

¹⁾ brutale.

²⁾ Kletskep.

nog wel te vreten geven.... wees doar maar niet bange veur.... Joop is d'r nog....! maak oe niks niet bezorregd.... woar 't vandoan kump, kump 't vandoan, maar honger zal d'r niet meer wezen, in mien uus voorloopig niet....! Zeg Griet...."

„Nou?" snikte ze.

„'k Zal nog even kieken of-ie cènten wil geven...."

„Wie?"

„Oome Sam. Misschien is-ie d'r nou. Za'k 't nog ies probeeren, ja? as zij 't maar niet verpest, dan proat 'k ze nog wel los.... wat anders?"

„Ja," zei ze.

„Nou, goed dan.... dan za'k met éene die beenen eventies wegbrengen.... Kôm nou.... bi'j gèk....? bi'j nou 'n kind....?"

„Goed," snikte ze bedarend.

In 't voorbijgaan kwam-ie bij haar, boog z'n bebaarde wang naar haar mond.

Met betraande oogen zoende zij, en hij gaf, kort, als onverschillig uit gewoonte, zijn troostenden kus terug.

Met in een langwerpig blauw houten bakje de beenderen op z'n schouder, wou-ie de deur uitgaan, toen op de stoep, met armen en hoofd druk gebarend en bezweet van gejaagdheid, Hartog Spier hem tegen kwam hollen.

„Goa mee naar binnen, jongien," riep-ie, „'k mut oe even spreken, maar maak de deure toe!"

„Wat mankeert oe?" vroeg Joop, die terug ging en hem binnenliet, „hè'j 'evochten?"

Hartog voelde naar z'n blauwgeslagen oog en wees angstig naar de deur: „Maak tõe!" riep-ie, „lig nou niet te donderjagen.... maak èerst de deure toe....! Sluit het huis.... want de vijanden achterhalen mij... Amalek zit mij op de hielen!"

Glimlachend sloot Joop de deur; er kwam toch niemand meer, dàt zou geen schade geven.

„Wat is d'r met oe an de hand?" vroeg-ie, „wor toch kalm kerel, wat is d'r gebeurd?"

Hartog was op 't krukje gaan zitten en met een te voorschijn gehaalden rooien zakdoek aan 't wrijven gegaan over z'n roodbezweete gezicht.

„Hol oe stille jongien," zuchtte-ie, „hol-oe stille, „wat is 't 'n tuug.... wat is 't 'n vuil van de mesthoop opgeraapt.... 't Is wel woar, 't is wel woar, men zal zich niet mengen met die de handmolen draaien, want de geur der zwijnen is hun ademtucht.... hol oe stille, hol oe stille...."

„He'j evöchten?" vroeg Joop nog eens.

„'k Mut oe even spreken," hijgde Hartog, „'k zal 't oe dadelijk vertellen...."

Joop wenkte naar Grietje knipoogend van: wat schadt 't oe? goa maar even weg....; de kinderen begonnen te huilen, zoodat ze gemakkelijk naar binnen ging.

„Wie hef oe dat dan elapt?" vroeg Joop, „in godsname kerel, hoe koom-ie doar an.... zoo'n vechters-boas bi'j toch anders niet...."

„Schei uut," klaagde Hartog, „weet ie dan van niks? dat hef haàr vaàr edoan.... Ja, jonge.... ik zegge oe toch.... wee hem die zijn heil verzaakt met vrouwen.... ongeluk en verbittering zijn zijn deel.... Weet ie dan van niks? haàr vaàr is mien dronken tegen-ekomen en ef mien geld willen ofparsen.... en is begunnen ruzie te maken.... lazeres bezèupen!.... en ef mien met zien klauwe een blauw ooge geslagen.... Ik bin vanzellef op de vlucht egoan.... ik heb mien eschaàmd.... wat docht ie dan da'k weerumme zol goan sloan? an zoo'n vuile jeneverlappe? duuzend menschen d'r umheene, die d'r umme lachen omdat 'n jood 'n pak ransel kriegt.... det begriep ie.... ja man.... 't is nog altied gelieke.... verbrand en versneden zullen ze worren mèt elkare op eène dag.... o.... wat is 't nog arreg, wat is 't nog arreg....! wat

dansen ze nog om oe ongeluk heene. . . . tot a'j ze de oogen lachend zullen uutsteken. . . . ze weten nou niet woar 'k bin ebléven, 'k bin ze goddank ontloopen. . . .

„Is 't dan toch warkelik woar?“ zei Joop, „'k dacht dat 't proaties waren. . . . nou affijn. . . . loawe doar niet langer over proaten,“ besloot-ie gauw, daar hij inzag dat nieuwe bevestiging Hartog wrevelig zou maken, „ja, die vaâr, de's eêrste klasse eûr, die ken 'k wel; god, god, hij èf oe oardig toe-etakeld, en wat wi'j nou? was zij d'er oók bij?“

„Wie. . . . de sijkse? bi'j gek? die was d'r niet bij. . . de vaar die wol centen van mien losproaten. . . . en die wo'k vanzelf niet geven. . . . en toe is-ie met mien begunnen. . . . is mien net zoolange noa-elopen tut 'k 'm niet meer ontkòmen kon! — en toe midden op de stroate begon-ie te sloan en te houwen. . . . god geeft dat ze 'm dood thuus brengen vanoavend, alleenig veur de schaamte die-ie mien ef an-edoan. . . . ie weten oe niet te redden. . . . 't gaajes stiet te schateren um oe heène. . . . ze gooien mekare tegen oe op en ie kun niet wègkomen. . . . ja 't is 'n leelijk gevallegien. . . . hoe koom 'k d'r vanof. . . .“

„Ja jonge. . . .“ zei Joop bedenkelijk, „ik weet et niet eur, 't is altien 'n leelijk grappien. . . .“

Hartog zat even te denken over 't voorstel, dat ie Joop dacht te doen. Zwaar als een ongeluk voelde hij dat eéne gebeuren van zijn lichaamszwakheid op zich klemmen. Zij beiden hadden elkaar aangehaald, terwijl zij, week aan week, enkele dagen door 't huis haar begeerlijkheid langs hem heen plaagde; en hij, die nooit geleerd had zich te beheerschen, had zich spoedig aan zijn zwoegende zinnelijkheid overgegeven. De afmatting en opgewondenheid en de sarrende pijn aan zijn oog, dat loodzwaar hem drukte en z'n gezicht aan één zij verdonkerde — ze bevochten zijn rust met al den, nu opeens reëler aangevoelden treiter van zijn eeuwig-martelenden hartstocht. Hij zuchtte en veegde

z'n gezicht, gedoken in de herleving van de verwarrende schaamte, die hem van den dronken schreeuwer tusschen 't volk had doen wegrennen over de drukke Zaterdagavondstraat.

„'k Weet niet.... za'k starreven, 'k weet niet wa'k doen zal," zei-ie voor zich heen, „wat mu'j met die vuile lui beginnen....? ze loaten oe niet los.... doar kump in 't geheel geen ende an op die meniere...."

„Wat willen ze dan?" vroeg Joop.

„Och.... wat willen ze....", zei-ie minachtend.... „det geleuve-ie in 't geheel niet a'k 't oe vertelle.... road ies? da'k met 'r trouwen zol.... nogh! wat zeg ie doar nou van? det zol 'r wel anstaan.... woarumme niet?"

Joop lachte. „Doar was 't umme te doen," zei-ie.

„Is det dan géén gekkemanswarrek?" spotte Hartog heftig, „is det dan van mien te varregen....? ku'j dan zoo'n mensche in oe huus nemen? heurt die dan bij mien?....nou proaten ze van onbillijk....gemeen.... nogh! dan kun ze mien toch net zoo goed mien nekke ofsnieden.... mu'j dan oe heele leven vast zitten....? nou ja.... ie bin toch geen kiend.... veur één oogeblikkien vergissing?.... det is toch stapel.... of niet?"

„Loawe ies eerlijk proaten," zei Joop, „hef ze geld van oe ehad?"

„Ze hef mien wat evroagt," sprak Hartog luider, nu in 't hartstochtelijker verdedigen niet meer bij machte zacht te spreken, „en 'k heb 'r vieftig gulden egeven... twintig rieksdaalders heb 'k 'r ebrecht, toe 't gebeurd was.... Toe ze in de kroame lag.... twintig rieksdaalders.... des toch geen klein bietien veur mien, wel?.... nou loaten ze mien niet met rust....! nou willen ze d'r als méér uutsloan....! nou mu'k als weer bloeden....! 't is 'n verdòmd warrek.... had 't 'r maar egoan as oe nichien Naatje? was ze óók maar alleenig ebleven?"

„Hoe alleenig ebleven," vroeg Joop.... „wat is det dan...."

„Oe neeve Moos zien vrouwe.... die hef toch van de weke 'n missien ehad?.... had det maar an haàr gebeur....? 'n bietien gauw....? dan ha'k d'r zoo-veule niet van eweten...."

„Zoo.... ef die 'n miskroame ehad," herhaalde Joop nadenkend.

„Ja jongien," glimlachte Hartog, „det bin van die loterijgies.... as 't oe meeloopt.... dan loopt àlles mee...."

„Ja," zei Joop, „de's waar...." en dan maar weg-grappend zijn onzekerheid over wat beter was: „ie hadden oe nuchteren kallefien an hèm mutten verkoopen.... det was beter ewest.... ja jonge.... alle-moale gekheid.... maar onder òns gezegd," verernstigde hij nu z'n toon, daar hij Hartog's benardheid en zijn worsteling zonder eind wel voelde.... „'t beste is jonge, ajoe zellef 'n vrouwe kiezen.... dan is 't uut.... dan gebeurt zooiets niet meer...."

Maar vreemd luisterde hij naar Hartog's spotlachen, dat hem met een niet te verklaren, onaantastbare machtigheid fèl-schampend tegensaterde.

„Hahaha.... hihi.... 'n vrouwe nemen.... wol ie det an mièn loaten doen jongien....? ik bin al verhoogd uut de eerste klasse....! ik bin al boven de twalef! det wist-ie toch wel niet? haha....! ik heb mien zuster Regiene.... die stopt oòk wel goed kousen.... ze is wel 'n bietien driftig, bij 't whisten, maar ze speult tòch niet slecht!"

„Willen ze oe soms niet 'em?" plaagde Joop, „is't 'm dèt ook soms?"

„Det zàl wel," zei Hartog, „zoo is 't.... Ze 'em d'r anders al wel eneumen die niks „meer" waren as ikke.... 't is maar de vroege wa'j meer of minder willen noemen.... maar affijn.... doar za'k met oe geen ruzie over maken.... alle gekheid op 'n stök-

kien.... A'j mien 'n plezier willen doen.... dan goa'j morren met mien mee noa die vuile lui toé."

„Noa die lui toe? ikke?" vroeg Joop.... „wat mu'k doar doen?.... vechten?"

„Vechten? nee.... gèld brengen.... 'k Zal ze nòg twintig gulden geven.... doar mu'j alléénig maar bij toekieken, anders niks...."

„O.... dan hè'j bewies hè? dan kun ze oe niks meer doen...."

„As ze mien dan niet met menoegé ¹⁾ loaten.... dan goa 'k noa de peliesie.... Morren mun ze mien beloven, dat ze niks meer zullen verlangen...."

„O.... ja" zei Joop nadenkend. Hij wou 'r wat voor vragen, maar durfde niet goed.... Toch wou-ie zoo graag een klein buitenkansje, leek een paar gulden zoo begeerlijk nu....

„t Kan mien zooveule niet schelen," hakkelde-ie kleurend, „maar.... jongien.... allemoale gekheid heur.... krièg 'k óók getuugengeld?...."

„Ie kun 'n kedoogien kriegen van twee riektsdaalders.... is det goed?"

„Best," zei Joop, blij dat-ie niet verder op z'n heerlijke vijf gulden behoefde aan te dringen, „koom-iè mien morren maar halen...."

„De's ofgespreuken," besliste Hartog, „en nòu goa 'k noa huus toe...."

„Za'k even met oe meegoan?" bood Joop aan: „ze kun oe wel ies opwachten hier of doar...."

„O.... ik bin zoo arreg bange niet...." snoefde Hartog, „veur geen cènt eur, maar a'j even mee willen lopen, 't is mien bèst.... ie kùn ies niet weten...."

„Goed," zei Joop, „'k mut tòch nog even in de buurte wezen."

Hij nam zijn bakje, straks neergezet, weer op, zei Grietje, dat-ie even ging en liep met Hartog mee de deur uit.

¹⁾ Menoegé = rust.

HOOFDSTUK XIV

DEN anderen dag, blij met z'n twee als gevonden rijksdaalders van de boodschap met Hartog Spier terug, besprak Joop nog eens met Grietje, hoe weer tot slachten te kunnen komen. Zij vertelde hem dat Simon de Leeuw, Moos' ontslagen knecht, er weer geweest was om er met hem over te onderhandelen, samen te gaan doen. Maar Joop, hoewel wetend, dat Simon een paar beesten op crediet zou kunnen krijgen, wanhoopte aan verder slagen, als men weten zou, dat hij Simons vennoot was geworden.

Grietje die zich aan de vaagste kans op brood vastklemde, zag in 't steeds verschuiven en weer opnieuw uitstellen van die overwegingen zijn diepere moedeloosheid en ried hem dringender af, verder moeite te doen om zijn zaak alleen op de been te houden. Toch, hoewel hij wist, dat ze gelijk had, liep-ie nog eens de stad in om honderd gulden los te krijgen, daar hij een nog grooter tegenzin had in het gelijk opdeelen van een onzeker winstje.

Toen-ie van z'n oom Sam, daar die elke week aan hem te kort was gekomen, niet meer krijgen kon, was-ie naar de Hulpbank gegaan; daar had hij met twee borgen weer geld gekregen, en in den zomertijd had hij zich als te slapen door de zorg heen der te zware afbetalingen, zoodat ook daàr eindelijk de borgen moesten bijpassen.

Voor 't laatst slofte hij nog eens naar Mr. van Lier, den directeur der rentelooze voorschotbank, een onderneming van de vrijmetselaarsloge. Hij wist bijna zeker,

dat-ie niet slagen zou; zonder borgen kreeg niemand geld; alleen rekende-ie nog wat op z'n flinkmannelijke bespraaktheid, waarmee-ie dezen keer bij Van Lier in alle heftigheid van z'n benauwenis zou aandringen. Maar bij 't groote huis gekomen, werd-ie opeens weer bang — god wat deed-ie eigenlijk? Onzin, geen greintien kans was d'r, as-ie doar alleenig ankwam um centen te halen.... wat was d'r an te doen,...? hij ging met zien zeugien noa de Schans.... 't was niet tegen te holden.... wie hield doar dan ook zien kop bij....? As-ie heelemoale met bidden en smeeken centen loskreeg, dan was 't veur vier weken.... zeg veur drie moànd te doen.... en dan wàs 't tòch weer hongeren.... Noa binnen gaan? weggoan? 't was 't zelfde.

In de breede provinciestraat met achter voortuintjes de lage heerenhuizen, stond hij weer met gebogen hoofd moedeloos te overwegen, vóór Van Lier's woning, waar achter 't hekje, een paar groote herfstboomen hoog te bronzen stonden naar de fijnjouige blauwe lucht.

Onhoudbaar-loom, benauwd-omstrikkend, voelde hij den moordenden greep van z'n hopeloozen levenslangen broodnood. Het sloeg hem met een verlamming van zijn durf, toen-ie den voortuin door zou gaan om aan te bellen. En hij stelde al met moeë aandacht vast, hoe 't gaan zou....: aanschellen en meneer vragen, heel beleefd aandringen en.... verwonderde oogen zien, dan, beleefd ook, worden weggestuurd met 't antwoord, dat-ie vooruit kon weten: zonder borgen — onmogelijk. En weer terug naar huis, de winkel zonder vleesch, geen eten en geen kans d'r op voor-eerst.... Hòe dan verdomd.... dacht-ie, 't wanhopen dichtbij opeens, voorvoelend het schrikkelijk wære, toch onmogelijk te doorleven hongerlijden. Maar hij merkte plots, dat er voor 't dadelijk-komende gezorgd moest worden; hij voelde de dreiging van het gebrek,

als een fysieke beklemming, waaraan-ie zich hijgend, op sterven af, moest ontvechten; en hij verwachtte daarvan opeens een blijdschap, als er een maand, een week maar weer te eten zou zijn. Zoò moest 't maar; dan weêr in de knel zitten, maar dan weêr vechten, weêr vechten.... Met een lichte beving van hoop in zich liep-ie toen op de deur toe en schelde. 't Meisje deed open — meneer wàs er niet.

Hij schrok, daar had-ie niet op gerekend; weêr zonk moedeloosheid op z'n verwachting neer.

„'k Mut 'm hebben," zei-ie, verward-dringend, „wanneer is-ie d'r? waar is-ie dan?"

Zij zou 't mevrouw vragen, half nijdig, op Zondag nog daardoor te worden gehinderd, en zij kwam terug met de boodschap, dat mevrouw 't niet wist.

„Toe vrijster," drong-ie aan, „ie weten 't toch ummers wel....? Ku'j mien nou heelemaal geen antwoord geven? mu'k nou zóó weerummegoan? 'k heb geen tied um nog ies te komen.... weet ie niet zoowat waar 'k 'm kan opvangen?"

„Of ie mutten noa Spier goan," ried 't meisje, „a'j 't doar ies willen probeeren."

„Hartog Spier?" vroeg-ie gretig, begrijpend, dat ze 't wel weten zou.

„Nee, bij die andere.... bij zien breur, de getrouwde...."

Blij dankend, ging-ie haastig naar Lion Spier's huisje. Langs de open deur kwam-ie in de ruw-steenen gang den oud-klassen van Lier al tegen, door Lion Spier gewend-kruiperig uitgelaten.

Joop werd weer bang, toen-ie naar den stil-gesloten, fijn-grijs ombaarden kop van den vrijmetselaar opzag, die onder den hoogzij lichtelijk gebogen, verwonderd naar hem neerkeek. Van Lier, mompelgroetend, slofte naar buiten; verborgen hevig golfde in hem om de emotie van het achtergelatene. In de donkere, krottige huiskamer bij Spier straks binnengekomen om een

kleine bedeeling te brengen, had hij weer, als een zwaren wurgenden kerel, op zich neer voelen smakken die beangstiging van ellende en vervuiling, die hem telkens, als-ie de vergelukkigig ervan zocht in helpen met wat-ie had, strafte met een smartelijk-belachelijke machteloosheid. Om de nauwelijks gedekte tafel zag-ie de negen kinderen zitten wrokken met hun niet aan te zien, stukgekrabde klierhoofdjes, en gulzigend van de aardappelen- en vetmaaltijd, schreeuwden de groote brute monden de verwaarloosde vuilheden in de kleinbleeke, groenige oude mannetjes- en vrouwtjes-gezichten. De vrouw zelf, knokig mager en bleek, al lang opgebruikt, uitgeleegd, slokte en vrat luidruchtig door, voerend uit haar mond aan 't schreeuwende schoot-kind, en nu en dan benauwdjes vloek-fluisterend naar de kinderen, die maar smerigden en poepten waar de meneer bij was. In de hoeken en op de stoelen zag-ie de vervuiling van kleeren en huisdingen, opdrijvend door de kamer den zurig-benauwendenden stank van beestig-achteloos aangeziene onreinheid. De vader alleen, met z'n pet achterover op z'n bruten zwart-ombaarden kop, had met eten opgehouden en hem geantwoord, pretjes makend over de kinderen zonder aandacht voor hun walgelijkheid, en na verergerend klagen over den uitputtenden feestmaaltijd, dankend voor 't gebrachte.

Eerst had Van Lier een minachting gevoeld voor den kerel, die zijn eenig geluk scheen te zoeken in het zinelijk kinderenverwekken, gulzigend van zijn skelettige vrouw, zoolang er was — in haar vijf en veertigste, nu pas, had zij haar laatste gegeven — en dan zonder ommezien naar hun verdierlijking hen al minder meedeelend van zijn overal weggehaalde verdienstetjes. Maar dan had hem de dadelijkheid der ellende weer de sombering van die eindelooze onmenschelijkheid van bestaan doen herlijden, en een krampige, weenlooze snikkende wrong in hem om bij 't doorvoelen van

de lichtloosheid van 't leven dier kleinen, die weer al welkend, naast 't echte leven krimpend en kruipend op zouden groeien, verdierlijkend en vervuilend en hongerend als de grooten. De aan zijn weelderigheid vreemde, moordend-benauwende atmosfeer had hem eindelijk naar buiten gedreven, gepijnigd-onbesloten als altijd, met haat en afkeer en toch wetend weer terug te zullen gaan om te helpen. Nooit had hij z'n leven kunnen ordenen tot een rustig, vast plan van voorgoed overwogen deugdelijkheid, ombouwd van de krachtige stutten der uitgestreden redelijkheid, waarbuiten hij dan, gelukkig-veilig, niet noodig zou hebben te gaan. Telkens weer, staand in het assimileerend milieu van zijn provinciale intellectueelen, greep hem de drang tot teruggaan naar den liever-lijkenden atmosfeer van zijn rasgenooten, en na even neerneigen naar heur woeliger, heeter gistend leven, voelde hij weer afkeer van hun bewegelijken stilstand, hun kleinheid, hun ontaarding. Maar toch, maar tòch... o, hoe leek hem uit hun midden soms een innigheid van liefkoozen toe te zingen; als een zoet heimwee nam hij dan in zich waar; het was of hun kleur, hun stem en gebaar hem opeens weer de echte levensschoonheid brengen zou, na de onbevredigende koudheid van zijn heeren-omvriending. Op feestdagen liep hij wel, als in een plotse bezinning, de deur uit, ging de arme Jodenhuizen langs en gaf, opdat zij hun maaltijd en hun huisje feestelijk zouden doen zijn. Grooten Verzoendag — in zijn witte kleeren stond hij dan den heelen dag op zijn gehuurde synagoge-plaats, den eenigen keer van 't heele jaar, en bad mee, bijna vervoerd na twijfelend overwegen tot gaan.

Joop tastte geslagen-nederig naar zijn pet, toen hij bij hem stond, en naast hem voortging den kant op van Van Lier's huis. Eerst hakkelend, dan langzaam vaster sprekend, deed hij zijn vraag: of 't niet mogelijk was, voor één maal honderd vijftig gulden te krijgen. . .

honderd dan maar, om weer aan 't slachten te komen. „k Heb niks, meneer, ie weten wel.... ik bin geen klager, maar d'r is geèn kans op brood; hellep mien tenminsten an 'n paar centen um 'n koegien te koopenmisschien kome we d'r weer ies uit.... dan is d'r tenminste weer kans...."

Van Lier had hem met naar den grond starend hoofd aangehoord, zag dan, terwijl hij staan bleef, even op.

„Wie zijn je borgen?"

Joop schrok. „Mien borgen meneer? ja.... det is 't 'm juúst.... ie weten wel, van laatst.... toe bin 'k te kort ekommen...."

„Nou? èn?"

„Ze willen niet meer."

„Voor den donder!" nijdigde Van Lier, „ik kàn je toch geen geld zonder borgen geven....!"

„Maar meneer Van Lier.... kan det nou ies niet veur die ééne moal zònder borgen? as 'k ze nou niet kriègen kan...."

„Dan moet je eenvoudig niet kòmmen! Be'je gek? Ik dacht dat je d'r twee hàdt.... dan kon je krij-gen.... maar zóó... op jou naam.... hoe kòm je daàr nou bij...."

Hij zag Joop's gezicht verbleeken en voelde, hoe hem zijn ontmoediging knauwde.

„Ja," zocht-ie, meelevend, te troosten, „god, beste jonge, ik kan je toch geen geld geven zonder borgen!jullie doet ook altijd zulke gekke dingen....! je weet dat toch wel....! ik mòet je weigeren.... ik mòet je wel teleurstellen.... snap je dat nou niet?"

Joop merkte wel Van Lier's toontempering, maar voelde toch, dat 't niet kòn, en hij sprak door, zonder kracht, om aan te blijven houden alleen:

„Maar god, meneer, wat mu'k dan doen.... ik kan narregens anders terechte as bij óe.... dènk nou ies an mien toestand.... ik kan geen stukkien vleisch in de winkel kriegen.... d'r is geen eten in huus....

ku'j mien nou niet veur die ééne moal hellepen.... ik zitte d'r zòd in.... 'k weet mien geen ijtse ¹⁾ geen road."

„Kan ik jullie dan àllemaal rijk maken?" barstte Van Lier uit, plots verbitterd door den hinder, dien hem alle, niet te verhelpen honger eindelijk prikkelde, „verdòmme, wat kom jullie allemaal bij mij? Kan 'k me dan voor jullie uitkleeden....? kan 'k dan meèr doen dan 'k dòe? Wat wil jullie dan? wat moèt 'k dan?.... 'k weet wel dat je 't niet helpen kunt.... maar verdòmme.... kan ik jullie dan allemaal in een groot huis zetten.... wat wil jullie nou.... ik kàn je niet helpen Beem, van de Bank måg ik 't je niet geven.... en van mezelf kàn ik 't niet.... 't kàn niet.... onmògelijk.... nou.... ik kan er niks an doen....!"

Joop trók, machteloos tot verder aandringen, z'n schouders op, nu-ie voelde, dat Van Lier hem den verwachten nekslag gaf met z'n besliste weigering.... 't kòn niet.... 't kòn niet meer.... nee.... 't was uut.... hij had 't wel ewèten.... maar god, ie probeerden 't toch altied weèr....

Toch, dadelijk denkend aan Van Lier's huis, aan zijn weelde, zijn persoonlijke vreemdheid aan alle materieele zorg, driftte er een haat in hem op en rekende hij opeens al diens liefdadigheid als een liefhebberijtje, vervloekte àl zijn helpen en geven, als niet moeilijke middeltjes om naam te maken, nu hij hem aan de zoo geringlijkende honderd gulden niet helpen wou. „Nou," zuchtte-ie bitter, „dan za'k oe niet langer lastig vallen.... 't is woàr.... ie 'em geliek... en 'k zal de boodschap an mien vrouwe overbrengen... dag meneer Van Lier...."

„Ajuu," zei Van Lier en zag hem weggaan. Dan, zich terugwendend in den dadelijk volgenden ommekeer tot onmachtig medelijden, zag-ie Joop's moeën

¹⁾ raad.

gang, als voor goed ontzenuwd, als oud. Toen had hij weer die opgolvende beroering van zoet-ontstellend medelijden, maar die hem ook den strijd van zijn onmacht hitste in zijn lichaam. En voortstappend den terugweg, liep-ie Joop achterna en riep hem. „Beem... kom es hier jonge.... verdømme.... ik kan je niet an honderd gulden helpen.... 't spijt me.... 't spijt me.... 'k heb geen lèf" glimlachte-ie, „maar hoór is.... laa'k je wat voor 't noodigste geven.... voor je vrouw in 't huishouwen.... dat kan 'k toch doen... hier neem dat nou....” In z'n zak tastend, wou-ie hem twee rijksdaalders geven, maar Joop, in zijn bitteren opstand, schudde langzaam-verwijtend 't hoofd, de handen in zijn broekzakken.

„Och meneer Van Lier,” zei-ie dof, als onverschillig, „'t is arreg mooi van oe, maar dèt ku'j wel hollen; maak doar 'n andere schlemiel maar blij mee.... det kan mien wel veur 'n dag hellepen.... maar ik bin d'r de man niet noar um an 't bedelen te blieven.... det kan mien geen koòpman maken.... en as 'k dèt niet wezen kan.... dan maar niks.... dank oe wel meneer Van Lier....”

Kleurend van woede en beleediging, smeed Van Lier de rijksdaalders in z'n portemonnaie terug.

„Noh,” zei-ie driftnikkend, „dan kan 'k er niks an doen hoor jongetje, daàr hebbe wij geen verstand van, van die trotskopjes, be je krankzinnig?.... brutale kwajonge.... dan mot je maar zien wie je an meer helpt.”

Getergd nu door de geminachte weigering alleen, keerde hij zich om, tevredener met eigen houding dan straks. Spijtiger om 't geld voor eten, dat-ie voorbij moest laten gaan, ging Joop naar huis, durfde van de twee rijksdaalders aan Grietje niets vertellen, voelend dat-ie, eenmaal vragend, toch beter zou gedaan hebben, ze haar thuis te brengen. Maar o god.... zien kòp ook, zien kòp.... ie kònnen niet altied doen zoo a'j mosten,

det was 't verdòmde warrek.... dat-ie niet kòn an-nemen, 'n bedelfooigien, woar ie toch geen slager mee bleef, en 't deed 'm zoo zeer, dat-ie ze nou niet in de zak had.... vijf gulden gekregen, det was meér dan honderd gulden handelsgeld.... wie gaf 't 'm weerumme.... wat bracht 'm zien drift in? Honger, honger, anders niks....

* * *

Moos' knecht, verbitterd wíjl men hem aan den dijk had gezet, wou tegen de nieuw-gecombineerden graag concurreeren gaan, daar hij, ongetrouwd, voor volkomen ondergang bij verlies niet behoefde te vreezen. Mislukte hem de zaak, hij zou weer in dienst gaan, had dan nog evenveel als nu; goed eten en een uitgaansavond. Maar na de jarenlange knechtschap wou hij toch graag eens baasje zijn en elken dag was-ie bij Joop gekomen, om z'n voorstel te doen tot samen-slachten.

Eindelijk had Grietje haar man er toe overgehaald, en Joop, schoon stellig rekenend dat 't niets helpen zou, wilde het toch nog eens wagen, om er slager bij te blijven. Met Simon's crediet bij enkele bekende boeren kochten zij weer, en zij waren blij, toen den eersten avond in den lichten winkel weer vleesch hing.

Weer werd er gevochten toen, plakten zij briefjes voor de ramen, tegen de groote afslagbiljetten in van de overzij; liepen soms een eind de straat over de vrouwtjes na, om hun waar op te dringen en ze niet bij de vijanden te laten gaan.

Joop was blij, z'n voddendhandel nu te kunnen ont-wijken; een walg was hem dat geweest, dat werken in roest en lompen tusschen zijn gewend geraakten sla-gersarbeid door, en 't afleveren van 't ingekochte goed bij de Rosensteins, die hem bestalen en bij wie hij

toch terugkomen moest, wou-ie niet uren ver z'n goed gaan versjouwen of er op verliezen.

Een paar maanden slachtten zij voort, elke week met verlies, wjl ze tegen te lagen prijs verkoopen moesten. De boeren kregen hun geld dan niet en gaven geen tweede stuk vee. Zij zagen al, dat 't gauw zou eindigen, aten zoolang er wàs en in het loos genot van de machteloze bevechting smoorden zij hun angst voor den onafwendbaar-dreigenden hongertijd. Allengs kwamen zij tot kleine hatelijkheden, schreven kinderachtige beschuldigingen op hun afslagbriefjes en riepen elkaar plagerijen toe, als de verloofden wel op de stoep voor den nieuwen winkel met veel vertoon van liefde stoeiden in en uit.

Maar eindelijk was Simon de Leeuw zijn rijtje voorschietende kennissen langs geweest, en een Zaterdagavond in begin wintertijd al, was hun winkel weer naakt-droef van armelijke leegheid. Simon wiens haat al gauw door zijn onmacht tot wraak was neergenekt, lolde daarover heen z'n kwajongensonverschilligheid en zocht haastig een betrekking buiten de stad.

Zij zagen toen wel voor zich het onontkoombare einde van hun krabbelend slagertje spelen; zij voelden dat 't uit was; ze hadden 't verloren voor goed; beginnen was niet eens meer mogelijk.

Toen zagen, enkele weken later, 's morgens vroeg bij 't ontbijt, ouwe Beem en z'n vrouw door 't raam van de huiskamer naar den overkant van de straat en gluurden, gluurden, zagen elkaar aan, en begrepen eerst niet goed, wat zij misten. Zij brachten de handen weer boven hun oude oogen en drongen met hun kijken beter naar de huizenrij, zij meenden zich te vergissen, en begrepen dan eindelijk: bij Joop waren de gordijnen weggenomen.

„Wat is det. . . . wat is det. . . .” hakkelde de ouwe vrouw zenuwachtig, en dichter drong ze tegen 't glas, liep toen naar 't voorhuis om beter te kunnen zien.

„Ze bin wèg!" riep ze haar man toe. „Ies.... za'k starreven.... ze bin wèg.... god nog toe.... waar bin ze eblèven....? gister waren ze d'r nog...."

Hij, naar voren geloopt, overtuigde zich ook, dat 't huis van Joop verlaten was, zuchtte en hoofdschudde.

„Det is vannacht gebeurd," kraakte z'n ouwe stem, „begriep-ie det dan niet? hij dōrst niet op helderlichten dag...."

„God zal bewaren.... zullen ze de stad uut wezen? hē'j d'r niks van eheurt?" vroeg ze bang.

„'k Weet niet," zei hij naar de kamer teruggegaan, waar hij dof-verslagen neerzat, „'k heb 't wel edocht... wat gaf det ook allemoale? loawe maar blij wezen, dat ze wegbin...."

„God weet waar ze bin," angstte ze, en dan, toch weer terugvindend haar even-diepggegroeide ouwelijheid: „jā, ie maggen zeggen wa-'j willen.... 't is 'n straf...."

Maar hij hoorde de jongens komen en wenkte haar snel, niets te zeggen.

„Hol oe maar gauw stille met oe straf," fluisterde hij haastig, „eer d'r weer spiktakel kump.... zeg maar niks, Saare, 'k heb zoo'n hekel an 't gedonder...."

Toen de jongens kwamen, lieten zij 't hèn eerst opmerken, bang dat die hun haastige mededeeling een verwijt vinden en weer ruziën zouden. Toen Sam het door 't huis riep, speelden zij verwondering en brachten opnieuw de handen voor hun oogen en gluurden:

„Hē.... is 't tòch waar?" zei de ouwe gauw, om z'n vrouw voor te zijn, „bin ze wèg....? gòd.... ze bin d'r gister nog ewest...."

„Zal wel uitkomen," zei Sam zegepralend, „de's netuurlijk vannacht gebeurd; jā, die baron loat òns niet zien dat-ie weg mut...."

„Dèt zal wel, jā, det zal wel," zei de ouwe en oogknipte nog eens naar haàr, dat zij zwijgen zou.

Toen ze de kamer uit waren, zuchtte hij diep; zij hilde zacht, stil-verborgen, bang voor vreemde dingen, die hen konden overkomen zijn.

HOOFDSTUK XV

DEN veertienden van de maand Adar, in het laatst van Februari, op Poerim, 't Lotenfeest, dat Mordechai en Esther's overwinning op den hater Haman, onder den Perzischen Ahasverus herinnert, vierden zij 's avonds hun vereenigingsfeestje in een afgehuurd lokaal.

De getrouwde en verloofde en vrijage-zoekende mannen, stijf-opgedirkt, met pas gewasschen gezichten en frisch linnengoed, wandelden met hun vrouwen gedempt-rumoerig feestelijk van hun Poerim-maaltijd naar de ongewoon-geurige, hel-verlichte partijen- en uitvoeringenzaal, waar, vóór den aanvang van 't door de dilettantenclub te geven drama en kluchtspel, de bode met z'n vrouw aan de lange witgedekte dientafels uit een grooten ketel kopjes thee begon rond te dienen met wafeltjes en bonbons.

Van halfacht af al waren de Jodenmannetjes en vrouwtjes, opzettelijk-langzaam om van hun Jontef te genieten, binnen komen wandelen, met zachte groetjes door de zwak echoënde zaal en in allengs binnen de hooge ruimte klein-roezige groepjes; en de meeste jongens hadden elk een meisje, voor 't prettig-deftige van 't in paren gaan, meegebracht; zij wisten in voor één avond zuivere feestelijkheid beter te stoeien dan anders en joegen met hun wonderlijk vaak gelukkig gevonden aardigheden 't ingehouden gelach van de mooist-aangedane Jodinetjes door de zich langzaam met de noodiglijkende gezelligheid der menschen aankleedende zaal. Waardig-oude bestuurderen met ge-

toerde vrouwen zaten vooraan; dan de andere getrouwden; weinig rijkeren en die in clubjes van langzwarte heeren en rijzig-doende dames, rijen van uitvoeringspaartjes die uitbundig stoeilachten; ook groepjes meisjes alleen, giechelend naar dichtbij en van ver grappende jongens. Als de bodevrouw langs kwam, ook feestelijk gekleed onder haar beschermende schort, werd er vriendelijk beleefd en voor zelfgenot aanstellerig-deftig aangenomen en overgegeven, bijgestaan en even gedold en deden grovere en fijnere meisjeshanden keurigjes-gracieus met kopjes en lekkers, om aan te nemen en door te reiken. Maar toen de zaal bezet was, en het geroes tot een massale koortsigheid van elkaar temperende geluidingen was gespannen, sidderde de tooneelschel voor de toespraak van den vereenigingsvoorzitter en dunde snel de gazing der stemmen tot een bijna volkomen stilte uit: het grijze heertje, den glanzenden hoed in zijn hand, stond zenuwachtig-stram voor 't opgehaalde scherm, tusschen de aangegaapte rosbelichte stukken boomen en struikcoulissen.

Na druk applaus begon dadelijk de sentimentaliteit en de zielige gezwollenheid van 't spektakelstuk hen geweldig te schokken. Voor 't einde van 't eerste bedrijf al betten witte zakdoeken de natte vrouwen-oogen en sommigen zeiden er niet van te kunnen eten, toen in de entre-acte de bodevrouw rondging met fruit. Toen 't scherm voor 't laatst gezakt en voor applaus nog een paar maal gerezen was, galmde 't extatisch-bewonderend geroep den spelers toe, die dan, links van door zoo goedsbekenden te zijn toegejuicht, glimlachend van schijnheilige zelfonderschatting langs 't voetlicht 't trapje afgingen in de zaal en op vrienden en familie toeslenterden om de onderdeelen van hun spel opgewonden gebarend te bespreken. — Jongens en meisjes vleiden elkaar aanhalig, getrouwden grapt en koppellustig toespelingen naar hen heen. En weer, rumoeriger nu, stroomden de pratingen der standen

of loopenden tot warme roezing saam, wanordde hier en daar dooreengeloop met fruit en lekkers, dat weer, als tusschen de bedrijven, werd rondgediend. Een paar voordrachten na een huldespeech van bestuurderen aan de tooneelclub, wisselden de schokking van 't melodrama naar de in uitbundigheid toegeschaterde artistenrevue met Huipie. Toen was de koffie in den ketel op de groote dientafel met groote wolken naar 't gaslicht begonnen te dampen en ging ze in kopjes rondgeuren, met zware brokken boterkoek op de glazen schoteltjes. Luidruchtig spitsten de lachingen en uitroepen door de van licht- en rook- en feestelijkheid verhitte zaal. De jonge vrouwen en meisjes hadden in de donkere gezichten lichttintelende oogen en wangen met vervigheet rood onder de meest-modieus en hoogst-opgebonden haartooiselen, nu ze al heftiger dollend en weer verrukkelijk-gevonden voornâam, sommigen met om heur ceintuur de armen der mannen, om den eersten dans werden gevraagd. De ouwe kratser had zijn viool ontkist naast de opengeslagen piano op 't tooneel, en alleen het stemmen der instrumenten deed al velen licht nerveus van popeling worden. Een paar knechten ruimden de grootste achterhelft der stoelen en banken tegen de wanden der zaal en strooiden fijne schijffjes kaarsvet den vloer over, tot de voeten er rapjes glijden konden. Druk gestoei kakelde rond terwijl de paren zich langzaam in rijen achtereen begonnen te schikken, de oudsten voorop, dan de bewegelijker jongeren, nu de viool op het tooneel met heroïsch-forsche streken de muziek voor den marsch had ingezet en de piano met holle kracht begon mee te slaan. Vrouwen, naast de wel plots als vreemd zich voelende, toekijkende mannen, bleven telkens staan voor de spiegels aan den zaalwand, rekten zwanig heur lijven en halzen, bezagen zich de schouders en de glijding der kleederen, tastten naar achter de hoofden de zware haar-

wrongen en drukten met trillend golflijngebaar die tot dichter stevigheid aan. Onder de passen in rij rekten zij zich allen, voelend opzwingen de zinnelijker vreugdigheid van den dans. Vrouwtjes graptten operettehoudinkjes onder 't voortgaan, terwijl zij naar achterom soms lachend aandacht vroegen en dan vooruitzwiepten met de voetjes; en anderen riepen weer tot stilte, wilden vooral de serieuze deftigheid eener traditioneel-antieke dansceremonie. In een wijde ronding om den kortgrijzen balletmeester heen defileerden zij, ineencirkelend bij 't ommezwenken, waartoe de leider aan den top van den stoet een gemeenzamen duw gaf, en zoo stonden zij eindelijk tegenover elkaar stil, mannen en vrouwen elk in een rij. De muziek keerde naar de polka om de marschmelodie, en houterig of gracieuw, paar na paar, traden de mannen naar de vrouwen en dansten nu dichter bijeen, zoet met handen om leestrondingen licht mee-paaiend gehouden. Drukker stond de balletmeester toe te zien, gemakkelijk mijndend 't aanstooten der paren, die allengs als kleine draaikolkjes in een grooten vijver, warrelden door licht en muziek. Die te oud waren en die niet dansen konden stonden rondomme het slierend gepas, soms angstig voor 't storen uitwijkend, of wel met een lachgil opzij geslingerd door een heftig aanzwenkend paar. Linksoche jongens of meisjes die 't geprobeerd hadden, weken duizelig uit den kolkenden kring, lieten zich met handen voor oogen op een stoel neervallen, door de vaardigen uitgelachen, en een enkele droomer stond, zelf niet dansend, toe te zien met naar de borst gezonken hoofd, met zijn kijken zwijgend omaaiend het stille liefdespel der lijvengebaren.

Maar de slechte dansers trokken zich gauw terug, want de muzikanten hadden, tegen het verlangen in der immer ontevreden elementen, de polkawijs gestaakt; en ingezet werd nu de zinnelijker-paaiende, pas echt dans-ontroerende melodie van den wals. Nu

traden met lange lijvenrekkingen zoet gretigend de vrouwen op heur mannen toe, langzaam uitgelatener, langzaam van hen allen geweken de kille verstraming der dagendingen.

Zij leefden. Teerder omvingen de armenparen de lichamen en soepeler slankte der dansmaten lijn. In voornamer orde zwenkten zij rond achtereen nu, zonder platter luidruchtigheid van polka of marsch, stil uitfeestend in naar en òm elkaar zacht opduwend bewegen de innige branding van 't zeldzaam aangedreden geluk.

De jongen lachten naar elkaar de zich ontspannende liefde, die de eigen oogen niet waarnemen konden, en als een wonderzalige keer van levensvreugde was den ouden de dansende ommegang als van kinderen bij wieging van muziek. Een kwartier achtereen walsen zij rond, telkens in groepen en na rustpoozen in nieuwen kring hartstochtelijk weer keerend, en dòor zongen de slechte instrumenten, altijd dezelfde oude walsmelodie, wel hijgend door vrouwen meegeneuried.

Een lichte dronkenschap vlaagde over hen allen aan, ongeweten, een glans van het levensfeest, het gansche jaar door hun denkingen miskend. De knapsten alleen waren tot 't laatste toe door blijven dansen, door een wijden kring van rustenden aangezet en toegejuicht; ouwe Beem en zijn aanstaande schoondochter Fietje walsten kalm-volhoudend voort, bewonderend toegeroepen en befluisterd door de kijkende mannen en vrouwen. Joop en Grietje, op een afstand van stijven Sam, die aldus z'n meisje met z'n vader moest laten dansen, stonden, een oogenblik wèg van de zorg, slechts met elkander babbelend toe te zien. Grietje, die niet dansen kon, benijdde de grootsteedsche Fietje, die ze zoo los en vrij vond, maar Joop trok lichtjes-minachtend z'n oogen op, vond 't eigenlijk niks, niks, aardig maar niet meer, voor een gelegenheid.

Toch was-ie blij zich door z'n vrouw tot gaan te hebben doen overhalen; 't was alle ontspanning die hij genoot en daarom had-ie eindelijk, na lang zorgelijk tegenspreken, ook voor haàr, maar toegegeven.

Met een krats en een pang staakten de spelers de walsmelodie, en onder schertsend geroep juichten allen den krassen ouwen Beem toe met zijn dame.

In groepen drongen ze bijeen, roezend de zaal door en weer wat weghalend van de lange dientafels, om dat loopend en stoeiend op te knabbelen. Nu werd er om voordrachten geroepen tot afwisseling van het bal; een arm marktschreeuwertje was de eerste, die 't tooneel opliep. Met zijn kiezentrekkerskeel begon hij in de zaal te roepen om aandacht voor zijn ouwen mop, maar kleintjes hielden zich de meesten voor 't voordragende hongerlijdertje terug. Een enkel rijtje stoelen alleen was bezet geraakt; maar telkens moest hij ophouden en opnieuw beginnen, ontstemd en onmogelijk gemaakt door het voorthinderend gepraat van de meesten midden in de zaal, die hem hun aandacht weigerden uit geringschatting. Met hoogrood hoofd hakte hij verder zijn voordracht af, pijnlijk teleurgesteld in zijn heerlijk verwachtingje, zich te doen toejuichen door zoovelen, machteloos-grimmig tegen de minachting der meer verdienenden en daarom plots voelend al de vreugdigheid van 't gelukkig-welkome feestje verzakt tot de alledaagsche, matte gebogenheid van het arme scharrelaartje naar den kost. Ouwe Beem, opzettelijk met z'n vrouw naar de eerste, nog staande stoelenrijen geloopt, had met de weinigen meegeklapt toen hij zuur-grappend had geëindigd. Geërgerd over die minachting der anderen, wou-ie weer teruggaan, toen de bode hem vriendschappelijk op den arm tikte en zich naar hem overboog:

„Wat is d'r?" vroeg-ie.

„D'r is iemand um oe te spreken, wi'j even komen?"

„Hier?" vroeg-ie verwonderd, „is die hier um mien

te spreke . . . ? zóó late nog . . . ? 't is hoast twalef uur jonge . . . "

„Ja, maar . . . ie mu'n oe niet schrikken . . . "

„Nou, wat is d'r dan?"

„'t Is d'r eene van de pelisie . . . "

„Van de pelisie? . . . wat mut die! ef-ie noa mien evraagd?"

„Ja, Isak Beem . . . nou goat maar even kieken . . . "

„'k Zal even goan," zei hij, geschrokken, schoon niet wetend waarom 't zijn kon; z'n vrouw bleef, bleek en sprakeloos, een oogenblik verlamd en dadelijk met de gedachte aan gevangenis en schande, hem nazien.

In het corridortje van het gebouw wachtte hem een roodkrullig rechercheurtje, dat een zakboekje nam en begon te vragen. Beem kende hem niet, 't was een nieuwertje, maar hij voelde zich toch bleek worden, toen-ie zoo met die sarrende politiekalmte den man hoorde beginnen.

„Menèer . . . U is Izak Beem . . . ?"

„Ja . . . Izak Beem," zei-ie zacht bevend, „wat zol det dan? is d'r wat gebeurd? mu'j mien em?"

„'k Moet U hebben, jà meneer . . . ," achterdochte het rooie mannetje pedant, „is U iets bekend van een partij lood, dat Donderdagavond bij U in de buurt verkocht is?"

„Mien?" vroeg de ouwe bang verbaasd, „'n partij lood? God man, ik bin slager . . . hoe koom-ie doàr bij? ik koope geen lood . . . "

„Nou jà," zei 't rechercheurtje met 't hoofd in den nek, in den toon die door zijn zekerheid moest verbluffen, „daar hebben wij op 't oogenblik niet mee te maken . . . of U slager bent of wat U bent dat doet niets ter zake nietwaar, ik vraag U als rechercheur van de politie . . . of U iets bekend is van een partij lood van dertig kilo, sinds Donderdagavond . . . en ik vraag U vanzelf alleen maar naar de waarheid en

't is dan ook maar 't beste voor U, als U die alléén maar zegt...."

De ouwe stond in zijn feestpakje met schoone stropdas en front, bleek-bevend van de politie-verstoring voor den vreeswekkenden man, die hem zelf bijna tot twijfel bracht en tot een poging zich te herinneren, door de sluwe stelligheid, waarmee die hem overrompelde. Hij deed z'n best om den vriendelijken glimlach te houden, in de instinctieve zekerheid daarmee 't meest te bereiken.

„Maar mien goeie man," probeerde-ie te overtuigen, „begriep-ie det nou niet, dat det in 't geheel niet mogelijk is? 'n slager die koopt toch ummers geen lood, a'k oe nou zegge da'k d'r heelemoale niks van wete.... god ik.... ik schrikke mien d'r van.... ik bin hier op 'n feessien...."

„Ja, dat gaat mijn allemaal niets aan.... ik heb in opdracht om die zaak te onderzoeken, en ik moet naar u toe gaan, dat lood is gestolen...."

„Nou ja, det begriep ik wel," zei de ouwe, moeilijk zijn vriendelijkheid bewarend in die verslagenheid, en opeens, even met bang-snel nadenken zag-ie vóór zich wat er gebeurd moest zijn: „dat moest Joop hebben gedaan, nou kwamen de stommelingen bij hem.... godogod.... verzichtig wezen.... o, o.... was-ie al maar wég.... was-ie al maar bij Joop um 'm gauw te waarschauwen....!"

„Ja, det kon 'k wel dadelijk denken meneer... toe'j van loöd sprakken.... nou toe dàcht ik 't al wel.... maar.... è.... ikke of mien luigies," zei hij slim, „die weten doar niks van of heur.... wij bin slagers — en wij kennen alleenig maar lood, det an de starten van de kòeien zit, anders niet...."

„Jawel," zei de man, „dus je weet er niets van af... en wanneer kunnen we huiszoeking bij je doen."

„Huiszoeking?" vroeg de ouwe, bang voor nog meer verstoring, de ontsteltenis van den politie-rondgang

in een huis waar vrouwen zijn, „ja, ja, god.... van zellef.... meneer kan det loaten doen wanneer-ie wil, maar.... ik bin hier nou op 'n bal.... van onze ver-eeniging, ja, als u d'r nou op staåt.... maar liever nièt van zellef.... Morgen kan u komen zoo vroeg as u wil.... u mag ook gerust iemand laten wachten tot-dat ik hier vandaan kom...."

„O, nou, dan morgen maar," zei de rechercheur wat goedmoediger, en krabbelde in zijn boekje, „nou.... goeienavond."

Zuchtend van ontspanning, ingehouden-blij, dat-ie ging, liet de ouwe hem uit, sloop dan zoekend de zaal weer in naar Joop. In maanden had-ie z'n stem niet gehoord, sinds den morgen van z'n verjaarseest in Sjoel, maar hij rekende Joop, ondanks diens verbit-tering door de nederlaag, nog altijd met een van hem geërfde mannelijke breedheid, waarin hij, ook nu nog, zijn vader gelooven zou, wegdringend de vies-kleine verdenkinkjes van vijandigheid. Bàng was hij, de ouwe, om Joop; hij voelde zoo opeens alle schrikkelijke zwaarte van ongeluk-dreiging voor goed dicht bij hem, en hij liep zonder een woord de jongens voorbij, toen-ie Joop zag, recht op hem toe. Met een duw tegen zijn arm wenkte-ie hem mee te gaan naar een stil hoekje van de zaal en liep zelf zwijgend vooruit, door 't clubje luidruchtig vroolijkende menschen heen, die uitstonden te maken wie nu wat voordragen zou. Joop, die met tegenzin volgde, bedacht haastig wat 't zou kunnen zijn, voelde een prikkeling van verzet tegen 't antwoorden. Wàt had-ie nog met 't zeugien te maken? Ze konden noar de verdommenis loopen àlle-moale, wat deed-ie met die smoes? Misschien wollen ze weer ies goeie vrinden worren, nou ze 'm hadden uut-ekleed.... nogh! maar ze kregen tòch niks uut 'm.... want àl wat vader 'm zei, det kwam toch uut 't kokertien van de heeren van de firma. Al nijdiger werd hij onder 't voortdrentelen achter zijn vader aan, alleen

om niet hondsche te zijn, gaf hij nog gehoor, maar veel zou-ie vast niet zeggen. Alle verbittering van den langen tijd, waarin-ie hen als moordende vijanden gevoeld had, die nu hadden geëindigd met hem voddenkoopman te doen worden, geen vijand zelfs meer, wijl door uitputting onschadelijk — priemde in hem om tot het vaster voornemen, ook zijn vader nu als een der hunnen te behandelen.

„Koom ies even hier,” zei de ouwe zenuwachtig.

Joop's gezicht stond straf van ingehouden tegenzin tot antwoorden. Hij nikte even snel met z'n hoofd tot verder spreken: de ouwe zag zijn koelheid en het werd hem banger; lichte hijgingen benauwden naar z'n keel.

„Ja, eur ies even, 'k mut oe even spreken. . . . o'j d'r veule of weinig zin in èn, det gef mien niks. . . . ie mun mien antwoord geven.”

„Nou, zeg maar op!” zei Joop halfsnauwend.

„D'r was doar 'n richesseur bij mien,” zei de ouwe nog zachter en bevender, met bange oogen spiedend naar Joop's gezicht.

„Nou. . . . wat giet mien det an. . . .”

„Ja. . . . ja. . . . kalm maar. . . .” strafte de ouwe, „maar 'ij most bij mièn niet wezen. . . . 'ij most eigenlijk wèzen bij oè. . . .”

„Bij mien? . . . doar zuj' oe wel op vergissen,” trots-te Joop, maar hij werd bleek, „och. . . . hoe kòom ie an de proaties. . . . hij zal bij oe zèuns mutten wezen. . . .”

„Ie mutten 't zellef weten jongien,” ried de ouwe, „a'j nou kwoajongesstreken uut willen halen, dan geef ie mien maar geen antwoord. . . . maar zeg mien nou maar ies even. . . . heb-ie soms Donderdagoavond ook 'n zeugien lood ekocht? nou zègt maar,” drong-ie aan, zachter wijl merkend Joop's vervallende bleekheid en z'n verwardheid tot antwoorden, „. . . . a'j det hebben, gooi 't dan moar zoo gauw mogelijk de wal in, want

't is gluijend-heète eur, denk d'r umme. . . . 'ij wàs bij mien, maar bij oè most-ie wezen, tut òe mazzel is-ie zoo'n gammer. . . ."

Joop voelde huiveringen van angst voor politie en gevangenis, en toch de nijping der noodzakelijkheid om dat te ontduiken. Vijf en twintig gulden en meer winst zat op het lood, dat-ie Donderdagavond van een paar bekende dieven gekocht had. In een oogenblik duizelden de overdenkingen door zijn hoofd; plotse drift tot onmiddellijk heenloopen en het wegsmiten; dan de begeerte het te verstoppen weer en met voordeel van drie weken eten af te leveren; en weer, ineens, de gedachte aan z'n vijandig-gewaanden vader tegenover zich, en niks willen laten merken. Het was een bènauwde kropping van inspannend overwegen en inhouden, die hem zweetend voor z'n vader deed staan met zwaar-bedwongen hijgingen. Maar 't gaf toch niks, dacht-ie, of-ie wat merken liet. . . . 't wàs er toch. . . . 't lag toch in zien huus. . . . achter in een hoek van de schure op de plaasse. . . . en as-ie 't vertellen zol. . . . dan ging 't bij de olde thuus over de tonge, dan zollen de jonges d'r over proaten en de vrouwen zollen misschien oggenebbiesch zeggen: ogod nee, nee, niks d'r van. . . . as 't ongeluk d'r nou was. . . . dan wàs 't er tòch. . . . dan gaf det niks. . . . niks. . . .

„Heur ies," zei-ie, „goan ie nou maar weer an 't dansen, en loat ie mien maar boas over mien eigen zaken, de's 't beste wel da'j doen kunnen. . . . loat ie mien mien eigen zakies maar opknappen, ieder hef wel genoeg an zien eigen zorregen, hè?"

De ouwe zag hem pijnlijk aan; in de laatste woorden pas voelde hij de nu niet tegen te spreken sarrend trots-spottende, medelijden-afstootende nijdigheid. Ja, hoe kòn 't ook anders, hij most wel denken, dat hij doar oòk deel an had. . . . hoe kon Joop weten, dat hij doar zoo tegen had 'evochten? . . . schlemiel. . . . as 't 'm nou maar niet verkeerd liep. . . . as-ie nou maar

goochem was en uut de handen van de pelisie bleef. . . .

„Och ja,” zei-ie smakkend met de lippen, om hem te kennen te geven, dat-ie toch alles begreep, „ie 'em gelieke jonge, nou dan he'k niks ezezd heur. . . . en. . . . en-è. . . .,” zei-ie langzaam, om met klem te doen hoo-ren en zag hem scherp aan. . . . „è dan is d'r geèn richesseur ewèst heur. . . .! ajuu!”

Joop keerde zich om, overal doortinteld van zenuwen, in zijn armen, zijn beenen, zijn lijf en zijn roezige hoofd. Maar moordend neep de radeloosheid in zijn keel. . . . wàt te doen? . . . godogod. . . . wàt nou. . . . wat nou. . . .! Zijn denken kromp ineen van angst voor de gevangenis, waaraan, als 't lood bij hem gevonden werd, niet te ontkomen was, en tòch kòn-ie 't niet los-laten, nu 't voor een kleinigheid ingekocht, zooveel waard was, een buitenkansje, als in geen jaren meer gebeuren kon. Zou-ie nou maar weten, of ze in 't ge-heel niet om hèm dachten. . . . dat had z'n vader niet gezegd. . . . Als-ie dat wist. . . . Een oogenblik dacht-ie erover, 't gauw nog even te gaan vragen; nù pas voelde hij heel den dienst, dien z'n vader hem doen wou, maar hij kon, nu-ie hem eenmaal van zich terug had geduwd zijn houding niet meer veranderen — vervloekt. Hij zag z'n vrouw staan praten, lachend den kant op van een groepje dollenden om Naatje heen, die wat voor-dragen wou. De violist was bij haar gaan staan, en kratste met vlugsnerpende streekjes een oud Joodsch bruiloftsmelodietje, en Naatje, door de muziek tot uitbundigheid aangehitst, nam met haar beide handen haar rokken bij en neuriede onder licht cancanneeren alvast goedkeurend mee. Een rumoer van juiching watelde haar achterna naar 't tooneel en Joop, plots snakkend naar rust van evenwicht, schudde als met hevig willende rukkingen van zijn lichaam de ondraagbaar plagende onzekerheid omtrent den grond van zijn angst, van zich àf, en dompelde zich met geweld in de zwakkelijk-uitstellende feestelijkheid van de menschen

om hem in de lichte en doorzongen zaal. Toen Grietje vroeg waar-ie geweest was, noemde hij een onbeduidendheid en lachte met haar mee, plots hongerend naar vreugdewarmte, als om zich te verbergen, ineen te krimpen voor een machtig dreigende vuist, die hem grijpen en naarbuiten zou stooten in de huiverende kou, van vertrouwelijk-warm samenleven wég voor goed. Hij drong zich dichtër en dieper in de golven van vreugdigheid hier, in den zang van het licht, in de heerlijke roezing der menschen; hij merkte zoo op-eens, dat het hier heerlijk was, om nog lang, lang in te blijven en niet om te kijken — o god, nee, naar achter hem.... naar ginds.... een huiver van angstiging, wát.... wát eigenlijk.... het gevaar.... het zwarte koude ongeluk.... En hij begon weer zich bezig te houden met Grietje en bood haar zijn arm, waardoor zij ook zacht opgewonden lachend, de hare stak, om saam te blijven luisteren tusschen de anderen in. In een grooten dichten troep stonden zij allen voor het tooneel, waar Naatje, die zich grootsteedscher en vrijer voelde en ook gevonden werd, haar liedjes begon te zingen, met van Carré en Flora afgeziene comiekigheidsgebaren en schalksche lichaamsbuigingen aandikkend de pikanterie van haar, door den ouden speler voorzichtig-zacht besnerpte Joodsche moppen. De luisterenden, telkens als zij er een geëindigd had, knikten tegen elkaar uitgelaten van: „écht.... zoo écht....” onder 't applaudisseeren en telkens wist ze, na even bedenken, nog nieuwe, vragend aan den speler of-ie 't wijsje ook kende. Eindelijk meende ze er niet meer te weten, maar Fietje, schoon anders preutscher dan haar zuster, nu los gekomen door de algemeene uitbundigheid en 't succes van de haar ook zoo goed bekende liedjes, riep haar toe: „Naatje, je weét wel, óch, d'r zijn d'er nog veél meer.... van Naatje de Jong, je weet wèl hè, ja,.... zing eris van Naatje de Jong!”

„Van Naatje de Jong?” vroeg Naatje, terwijl zij zich

bedacht, vanaf het tooneel, „oja . . . , nou, zing jìj dat dan maar eve."

„En van Dièjemant oòk, je weèt wel," zong Fietje kleurend, wijl door allen aangezien nu, „dat spotliedje op de wedewe Dièjemant!"

„Moet jij zingen," riep Naatje, en zachter tot den violist meteen: „Dan zal ik nog effe doen van de Koschere Resteràasie, dat ken je toch wel, niet Biet?"

Biet nikte onderschattend: Verbeel je, dat zou-ie niet kennen! Haastig speelde hij vóór, de melodie bij 't publiek introduceerend.

Naatje voelde toen aan haar kapsel, dat wat los dreigde te gaan van haar beweeglijkheid, en begon dan, terwijl zij op haar rokken sloeg om als fatsoenlijke vrouw de uitgelatenheid te spelen — kòm, als 't feest is, dan mag àlles. . . . da's juist 't heerlijke — te zingen:

„In een koschere Restauratie daar zat Zèlik,
Hij nam de lepel in de hand en hij keek leelijk,
Want toen hij de soèp kreeg in 't begin,
Lag er een stùk — van een vuile vaatdoek in;
Owaai — owaaij. . . . wat zagen zijne blikke,
De waard die zei, och wil er niet van schrikke. . . .
Voor je vijf en dertig cente met fatsoèn. . . .
Kan ik er toch geen heële winterjas in doen. . . .
Voor je vijf en dertig cente met fatsoè-oèn. . . .
Kan ik er toch geen heele winterjas in doen,
jòu jòu!"

Gelach roesde golvend van rij op rij de zaal door 't applaus vooruit, waarvoor Naatje, nadat de violist 't refrein nòg eens over had gehuppeld, met lollend-overdreven buigingen dankte. En weer zette de kratser in, voor 't tweede couplet, waarvoor zij dichter naar voren kwam geloopt, als eèn Buhne-zangeres zich buigend over den voetlichtloozen tooneelrand naar het publiek:

Een Kristenmeid diende laatst bij Jode,
 Die haar alle goeiê gunste aanbòde,
 Maar op een dag viel ze n'in het mellekvat,
 En maakte zich et heele lichaam nat,
 Ze gingen gauw naar de Raaf om raad te vragen,
 De Raaf die zei — ik moet je wel beklàge....
 Ik beveel je dat je n'et mellekvat wegsmijs,
 De sijkse mag je nog gebruiken 'n heele tijd....
 Ik beveel je dat je n'et mellekvat wegsnij-ijt....
 De sijkse mag je nog gebruiken 'n heele tijd,
 jòu jòu!

Onder het hoeraënd geroep liep zij schaterend, nog vóór de ouwe Biet 't refrein had nagespeeld, het trapje af naar Fietje en nam haar, om de aandacht van zich weg te nemen, bij den arm, om haar naar 't tooneel te brengen.

„Nou jij,” zei ze, „vooruit.... de geschiedenis van Naatje de Jong.... en óók van de Wedewe Diejemant, je bent òok Amsterdammerin.... je mag niet de heele avond zóó blijve zitten, alloh!”

Lachend en dollend liet Fietje zich, terwijl Sam zegepralend rondkeek, of ze wel zagen, dat zijn meisje voordragen ging, naar 't trapje brengen en sprak over de wijs met Biet, die er wel wat van maken zou.

„Nou, vooruit dan maar,” zei ze en tastte naar kapsel en kleeding, wat verlegen in 't begin en met kleine aanstellerig-gracieuse beweginkjes haar onhandigheid wegspelend.

„Eerst van Naatje de Jong,” zei ze, „da's 't kleinste, vooruit.”

De violist sneed een paar tonen, als een op alles passend voorspel, vooruit en dan zong ze:

„Naatje de Jong, die was gekòme-kòme-kòme,
 Bij de vrouw van Sjieje Mok!
 Had ze n'een ònsje wam genòme-nòme-nòme,

Stopte n'et in haar hoepelrok!
 Sjieje Mok die wou niet hëbbe-hëbbe-hëbbe,
 Dat ze hem d'r voor betaalt....
 Wânt den avend van te vòre-vòre-vòre,
 Hàd ze hem zoo goed onthaa-àald,
 Hàd ze hem zoo goed onthaald!"

Haastig, met den grijzen kop omlaag naar zijn viool, kratste Biet het nog eens over, van Sjieje Mok die geen geld wou aannemen voor de wam, omdat-ie de vorige avond door Naatje de Jong zoo goed onthaald was.

Grinnikend om het heerlijke hekeldicht, klaptten allen in de handen en bespraken luidruchtig 't echt-moppige van de voordrachten. En dadelijk schreeuwde Naatje haar zuster toe, dat ze nog van de Weduwe Diamant moest zingen. Biet, Amsterdammer geboren, herinnerde zich 't in zijn jeugd algemeene spotlied op het vrouwtje dat met haar eeuwigen parasol zoo sjofeltjes pochte en pofte en op alle koopjes uit moest zijn, om tobberig-netjes rond te komen. Hij lachte en speelde, uitgelaten in zijn oolijke herinnering, dadelijk de wijs, waarmee hij Fietje zoo vroolijk maakte, dat ze opeens met een lichten sprong naar voren liep en door 't verschateren der eerste regels, tweemaal opnieuw beginnen moest:

O Boekie Boekie Boekie....
 In de Kerkstraat op et hoëkie....
 Daar woont de weed'we Diamant,
 Ze draagt een parrèsol in de hand....

En de dochter draagt blonde krulletjes,
 En de moeder koopt doëie scholletjes
 Zoo doet de weed'we Diamant
 Met 'r afbetalingsboekie in de hand....

En dan gaan ik naar de Breestraat loope
 Bij Pruikemaker mèt zijn bril,
 En daar kan ik van alles koope,
 Daàr kan ik nog krijsje wàt ik wil....
 O Boekie Boekie Boekie
 Naar de Kerkstraat op et hoekie....
 Daar gaat de weed'we Diamant
 Met 'r parresol in de ééne hand
 En 'r àfbetalingsboekie an d'andere kant....

Het naspel juichte uitgelaten omhoog de karkassige viool uit en Fietje holde onder 't gelach van 't publiek, dat 't éenig had gevonden, zoo ècht iets uit Amsterdam — 't tooneeltrapje af naar Sam.

Druk dooreen woelden de groepjes nog even, tot een paar lange tafels op schragen waren klaargezet, witgedekt voor 't souper van brood met vleesch met bier of thee. Maar eerst kwam nog Kan de rabbijn op, sprak de stil-geworden feesters toe over de beteekenis van Poerim, herhaalde de geschiedenis van Mordechai en Ester met Haman en Ahasverus, en wenschte hen toe zich ook 't laatst van den nacht te vermaken.

Dan zaten zij aan en soupeerden lachend en joelend ondereen, terwijl telkens een van tafel opstond, stil naar de bode of z'n vrouw liep, om heimelijk z'n fooitje te geven. Maar na het eten begon weer de piano met de viool te spelen, en vierden zij het minder officieele bal, wat luidruchtiger nu dan vóór middernacht.

Tot de morgen den meesten de wrange nadering van den werkdag toeplaagde, dansten zij, in àl minder groepen, nog om en om, àl roeziger en slaperiger; in het kinderlijk geluk van voor één keer deftig feesten-den. Dan gingen eindelijk ook de laatsten, moe en ongemerkt-weemoedig weer loomend naar het komende dagenleven.... och, 't was niks, niks.... me zag er wel's làng naar uit.... maar 't was gauw weer voorbij....voor làng, tot Poerem over een jàar....

HOOFDSTUK XVI

DOEN Joop met zijn vrouw in den huiverigen nachtmorgen naar huis ging, was dadelijk, na de afmattende opgedrongenheid van zijn deelneming aan het feest, de zwaar-groote angst zich in hem op gaan rekken en beukte nu met zijn niet weg te dringen ontzaggenlijkheid den dunnen schijn van zijn vroolijkheid neer. En na de nu onrein-gevoelde opwindingen van den feestnacht merkte hij nu alle willen en verwachten uit zich weg, zijn heele lichaam zwaar van als tot ziekte-onmacht neerzinkend ongeluk. Zacht en met korte, in matte aandacht moeilijkweggesproken woordjes, had hij zijn vrouw geantwoord op haar vele napraat over het bal, terwijl hij toch meed haar zijn nog niet geheel zelf-ingedachte moedeloosheid te doen merken, te bang als hij was haar iets te zeggen van de dreiging, die hij stil-huiverend om zich wist. Zij zouden nog gauw een paar uur gaan slapen, tot 't tijd was om naar de markt te gaan. Maar met zijn vermoeide lichaam en zijn opgewonden geest lag hij drie uren naast haar op zijn bed, uitmartelend de besluiteloosheid over 't lood achter in zijn huis, waarvan de beklemming al verstikkender, als met vijandige vuisten in hem rondgreep.

Bij oogenblikken hield hij opeens zijn hoofd boven de als neertrekkende kussen gerukt, met den heftigen drang tot opspringen en naar achter loopen, om het vervloekte hoopje lood uit zijn huis te sleepen en in het water te plonsen. Dan leefde in hem een enkele tel, de zekerheid dat het zòo gebeuren moest, dat-ie de laffe vrees voor 't missen van z'n verdienste-buiten-

kansje te overwinnen had, om zich dadelijk, bij 't terugkomen, heerlijk vrij en om te zingen gelukkig te gaan voelen. Waarom had-ie 't in z'n huis genomen? Nooit toch had-ie, niet uit eerlijkheid, maar uit angst alleen, ervan willen weten; hoe had-ie zich dezen keer kunnen laten verlokken door dat vervloekte beetje winst....? altijd toch zat er ongeluk aan, altijd toch liepen ze ermee in.

En hij bedacht opeens de zekerheid van 't gevaar, zich banger herinnerend dat den Vrijdagmorgen na 't inkoopen, Lion Rosenstein, die hem anders niet meer toesprak, omdat hij hun brutale dieverij had rondverteld en niet meer bij hen afleverde, langs hen heen was gegaan op straat en toen gluisperig-aarzelend terugkomend, gevraagd had: of-ie niet 'n goedkoop zeugien lood gisteroavend ad 'ekocht? Die boef wist er zeker van.... men was er misschien mee bij hem geweest, en terwijl 't Rosenstein te gevaarlijk was, had hij zich 't ongeluk zoo in huis gehaald.... Nee.... 't Moest weg.... het moest de deur uit.... het moest het water in....

Maar telkens dan had-ie weer de onmogelijkheid daarvan gevoeld; eerst de aarzelendheid van de keerende verlokking der zeldzame verdienste, waarvan ze nog jaren later, als van een gelukje, zouden spreken; eindelijk het stiekeme genot van de onnoozelheid der politie die bij z'n vader in den vleeschwinkel naar een partij lood had gezocht en aan zijn uitdragershuisje niet dacht. Hij zou 't dan maar stil achter laten liggen, zonder een woord, zelfs niet tot z'n vrouw, aan wie-ie dadelijk bij 't koopen gemaand had, er over te zwijgen, en die, als-ie haar te bang maakte, in haar zenuwachtigheid wel verkeerde dingen kon doen. Dan vanavond, na eten, gauw even op den trein ermee en 't afleveren, wèg.... terug met 'n dikken broekzak en koffie met koek en lachen over de goochelme politie. Och kom, onzin.... die smerige Lion Rosenstein wou

hem natuurlijk de tong schrapen, maar hij had 'm lekker zonder antwoord gelaten. . . . Hoe kwàm-ie er toe hem aan te spreken, zoo op eens. . . . nou ze toch in geen maanden 'n mond tegen elkaar hadden losgedaan?

Zoo had-ie eindelijk zijn heftigste angstbewogenheid tot kalmte geredeneerd, schoon de zware weging van heimelijkheid den heelen slapeloozen, eindeloos-lijken nacht van drie uren op zijn moeë lichaam dringen bleef.

En in den klam-kouden, ziekelijken, mistig-verregenden eersten Maartmorgen had hij zijn twee karretjes met ouwe kleeren en meubeldingetjes naar de bewegelijke markt gebracht. Daar stond-ie nu voor heen en weer te loopen met opgeslagen kraag en de handen tegen de natte kou gescholen in z'n jaszakken, alleen even stil trampelend als van de weimige marktbezoekers een boerin of stadsvrouwtje tusschen z'n vodden zocht naar een bruikbaren lap, of een boertje mompelend tusschen 't oud ijzer naar een altijd welkom stuk gereedschap gebogen stond te scharrelen. Naast zijn uitstalling, op stukken zeil en vergane kleeden over de marktkeien geschikt, stond links Lion Rosenstein met zijn groote nieuw-ijzerstal onder zeildak; rèchts het overdekte kaaskarretje van het bijna eenig christen-ventertje in zijn markthoek. Om hem heen drentelden kleumend en morrend tegen 't weer, dat de markt leeg hield, meest bevriende Jodenkooplui, ook uit andere plaatsjes wel, bij hun kraampjes uren achtereen heen en weer; nu en dan schreeuwden zij met schorre kelen en zich beaderende voorhoofden, of wel zongen, met jargonvloekjes naar de voorbijgaande botte en goedgeloovige boerenkoppen, hun manufacturen, of garen en band, en borstelwerk, door den geluid dempenden en meeslierenden regenwind. Overal, langs de vrijgehouden doorloopjes, staken op de kraampjes en stallertjes de geelwitte zeildakjes, die boven hun latsteunselen kreunend uitbilden en krompen en sidderden als

lijven van stervende beesten, en waarvan nijldige waterstralen patsten tegen de groote glazig-schoone glimmerende marktkeien. Heel de Jodenhoek morde, bij afwisseling klagend of met grappen, tegen den naakten, verstoorden marktdag, die hun Poeriem-gelukje van den vorigen dag met een angstwekkende beuring bederven kwam en deed vergeten.

„We e'm vannacht edànst en esprungen en ezungen,” lachte de kleine Marcus Polak bitter met zijn schrille stemmetje, „en nou kuwwe fluiten derbij. . . .”

„Nou,” spotte Joop, „we hoeven ook altied niet met honderd gulden thuis te komen.”

Met lange vooruitsjokkende passen van zijn korte beenen bracht loom Lion Rosenstein zijn wanstaltig-zware lichaam bij.

„Had dan nièt edanst,” teemde-ie, „had niet ezungen. . . . misschien, misschien à'j dan nou oòk niet òeven te fluitenn. . . .”

„'n Kunst. . . . om da'j nou in 't oweljoar ¹⁾ waren,” zei de kleine kroezigzwarte Zadoks. . . . „anders had-ie toch oòk wel esprungen. . . . alhoewèl. . . . ie deugen doar ook niet veur. . . .”

„Och” spotte Davidje Kalf, die met een blauw jasje aan en een wit sloofje voor, van z'n dooie vetkraampje was weggedrenteld, „ij kàn nog wel springen is 't niet Lion?”

„Ie bedoelen zekers net as die seprieses van vannacht, hè,” hoonde Joop voort onder 't lachen der anderen, „zoo met een knàl.” Hij stond bij Polakje, weggelooopen van Rosenstein van wien hij walgde meer dan een der anderen.

„Och” piepte Polakje, „as hij verrekt, dan zullen zien botten nòg geen ruste hebben, juist umdat-ie nou an niks wil meedoen. . . ie 'm nog niet ééns de Schieje²⁾)

¹⁾ het treurjaar om een gestorven familielid, waarin de vroolijkheid van het feest verboden is.

²⁾ zedelijke verdienste.

van Izèbel, man.... ie weten wel.... die koninginne, die vrouwe van Achab, waar de vogels en de honden de handen en de voeten nog van hebben loaten liggen, umdat die klaptten veur de bruid bij 'n gassene en achter 'n begraffenissee meeliepen um eere te bewiezen.... Van de vreten ze àlles op...."

Een gegrinnik van genottelijken haat gromde onder 't troepje als het zachtzijdigen van een blaasbalg boven stil-gloeïend vuur.

„Ja," zei Joop, „de's die uut 't raam van haar paleis is evallen, niet? op de meniere as zien zuster Fie van de ledder bij 't pakhuus is etippeld...."

Weer grinnikten de ommestaanden om den fellen haat-treiter naar Lion. Onmachtig tot handig verweer, voelde hij zich weer gebeten en geschramd door de hongerlijertjes, en bevend van woede zag-ie Joop, dien hij 'n echten vijand voelde, wyl-ie bij een Christenkoopman afleverde, hatelijk meelachen.

„Och ja," zei-ie sarrend-kalm en met klem, terwijl hij even naar hem heenooogde, „de menschen die springen soms ook, um de besoeres ¹⁾ maar te vergeten; d'r bin van die stumperss, die nog springen vlak veur de doodd.... net as de muggiess, de muggies um de lampe...."

Joop had hem niet aangezien, maar een stil vernepen beving van angst rilde door hem heen.... was 't verdomd niet of-ie 't wist....? hoe kwam-ie d'er dan toch an....? zei-ie 't dan zóó maar zonder verdere bedoeling dan hun armoe....?

Hij wist 't niet, maar hij lachte opeens niet meer; zijn tikje zegepralend vijandschapsgenot van 't intieme marktpraatje, was opeens verwurgd door een niet volkomen gekende maar vuil-nijldige vuist. Lion Rosenstein was met z'n hand weer in z'n broekzak tusschen 't geld aan 't rinkelwoelen gegaan, overtuigd, dat Joop

¹⁾ ellenden.

zijn giftig-moordenden steek gevoeld zou hebben.

Marcus Polak was haastig naar z'n garen en band-stal geloopt en stond aan een vrouwtje een rol lint uit te meten.

„Ie mossen niet zoo met oe geld rammelen," zei Dovidje Kalf met zijne gewone, onder hoofdschudden langzaam tusschen de tanden weggrommende kraakstem, „d'r konden ier wel ies menschen bij wezen, die vanmorregen nog niet veule hebben egeten."

„Det zo'k anders niet zeggen," spotte Lion, toch binnen z'n wilden haargroei licht kleurend, „ze èn anders, ze èn anders zoëveule praatss, da'k wel denken zoll. . . . dat ze wel ieders 'n eigen villa hebben."

„Goa lievers noa oe goed kiekenn," spotte Zadokje zijn zeurtoon na, „d'r iss vollekk bij oe goett. . . ."

Lion Rosenstein spookte met groote passen naar zijn stal en ook Dovidje Kalf en Joop drementelden naar hun goed terug.

„Adenom," zei Zadoksje, de hand in verrassing aan zijn mond gebracht, „zie-'j niet wie det is? die doar bij zien kroame stiet? de's 'n stille sjottere. . . . '1) och, hoe heet 't toch. . . . 'n richesseur."

De anderen, terwijl Joop heenging, zagen bang-nieuwsgierig heen naar het zwijgend zoeken van den politieman in burgerkleeding.

„Ja meneerr," sprak hem Lion Rosenstein aan, „det bin goeie emmerss, echte zinken emmers. . . . vuul die kwaliteit maar ies meneerr. . . . wo'j die ehad emm? de's goeie kwaliteit. . . . of mu'j soms wat anders. . . . zeg mien maar wa'j zuken. . . ."

De rechercheur had al naar den naasten stal, Joop's goed, tersluiks, in een langsgaan van oogen, gekeken, zoodat Joop, dichtbij Lion Rosenstein, aan 't eind van zijn eigen plaats, luisterend was blijven staan.

„Nee," zei-ie, „dat zoek ik niet. . . . ik zal je maar

1) agent van politie.

vertellen, da'k niks van je koopen wil. . . . ik ben van de politie." Zijn jas had-ie losgemaakt en toonde Lion onder zijn vest het gevreesde penning-insigne. Joop had het gezien en om de trilling die door zijn beenen schokte, draaide hij zich naar den anderen kant, om door weer heen en weer te loopen niet zijn schrikkelijke beangstiging te toonen en de vaalbleekheid, die hij voelde strammen over zijn gezicht. Hij liep langzaam heen en weer met z'n handen in z'n zakken, maar hij moest telkens zijn mond openen om adem te kunnen halen, zoo zat zijn keel verstikt van plots opnieuw en verschrikkend-heftiger angst, waarbij het nadenken onmogelijk was geworden over het zoo ineens, schoon achter een schemerig gaas van bewogenheid verwacht, duizeling-wekkend gekomen ongeluk vlak vóór hem. Hij bekortte zijn dreutel en bleef, daar hij toch wilde hooren wat er gesproken werd, dichtbij hen beiden, in het gevoel van zich te moeten toonen als een nieuwsgierige, en door ongewoon te doen geen verdenking te wekken.

„Ik zal u maar ineens vragen," zei de rechercheur tot Lion Rosenstein, „wat 'k u te vragen heb. . . . d'er is een partij lood vermist, sinds Donderdagavond. . . . is u daar iets van bekend?"

„Ik koop geen gestolen goed meneer," zei Lion, „bij mijn zult u zoo iets niet vindenn. . . . ik doe daar niet ann. . . ."

De rechercheur was dichter bij Joop's goed gekomen en had dadelijk gezien, dat bij zijn oud ijzer geen lood of eenigerlei aanwijzing te vinden was.

„Is u d'r iets van bekend?" vroeg-ie aan Joop, die nu vóór hem stil stond, roerloos en de macht verliezend over zijn bewegingen. Het antwoord, eerst gestokt in zijn keel, wrong hij eindelijk met wanhoops-macht eruit, zacht, bijna schor en met achter zijn oogen een bidding om uitkomst, terwijl hij 't zwijgend staan der andere Joden, naar wie hij niet om wou zien, voelde

als een vreeselijke kwellung. Lion Rosenstein stond naar zijn gebrokenheid stil venijn-lachend te kijken; en toen wist Joop opeens: dië was er zeker van, dat hij het lood in zijn huis had. Bevend smachtte hij naar den afloop, naar het heengaan van den rechercheur, die hem dicht voor zijn voeten een grooten kuil scheen te graven. En de smeecking ging in hem: o, als Lion nou maar zwijgen wou.... zijn doodsvijand, nou-ie hem de vodden niet meer leverde.... nee, nee, daar was niëts aan te doen.... dān wās hij je doodsvijand....

En gedachten gingen in hem als bezweringen aan het vreeselijke Lot, gedachten over Lion Rosenstein. Vage vragen, of het leven hem, in het bezit van vrouw en kind, in de kennis van gevaar en het eigen moordende gevangenis-leed, niëts geleerd zou hebben aan eerbied voor alle menschelijke lichaamsvleesch en zielsveiligheid — vage hoop-bevingen en biddingen om erbarming. Doch hij zag geen beweging van weifeling in zijn vijand. Als een beest krimpand van benauwenis onder den sprong van zijn verscheurder zag-ie Lion Rosenstein aan, om hem voor alle zekerheid nog evēn — in godsnaam dan maar, daar hij in diens harteloosheid nog niet gelooven kon — een wēnk te geven — Maar Lion keek meedoogenloos den anderen kant uit naar den rechercheur, die nog rondzag en zich pas tot spreken scheen te zetten.

„Ja, 't is toch 't beste, als U 't zegt,” waarschuwde-ie naar Lion, „as U d'r iets van weet, dan moèt U 't me zeggen, want U weet wel, dat U anders gestraft wordt.... weet U d'r iets vanaf, ja of nee.... nou voor de laatste maal....”

Plots zag Joop den venijnigen glimlach weer op Lion's rooversgezicht.

„Ja, kiek ies meneer,” aarzelølupte Lion, draaiend op z'n hielen om den rechercheur heen, „vanzellef ik mag niks zeggen.... ik mag niks zeggen....”

de gevangenis, jaren achtereen, als voor z'n heele leven wèg van alle sjofelste geluk.

„Zóó," hoorde-ie den rechercheur zeggen, „zóó, déze persoon — nou dat moet dan maar even gebeuren.... dan moet U maar even met me meegaan...."

„Meegaan?" hijgde Joop, „waarvoor meneer...."

„Voor 't lood...." zei de rechercheur kalm, „U begrijpt toch wel, dat 'k even huiszoeking bij U doen moet? die zaak moet onderzocht worden.... en dadelijk, gaat U maar eerst even mee naar 't bureau...."

„Ikke....?"

„Ja, U meneer, wie anders.... houdt U me nou niet an de praat, en ga maar even met me mee...."

„Omdat die man dat nou zegt?" hokte Joop.... „moet ik daarom van m'n goed weggaan....?"

„U gaat mee.... as U d'r opgesteld bent, zal 'k een agent bij U goed laten oppassen.... nou, vooruit...."

„Ik heb niks in huis...." wrong-ie uit zich, „wat wil U toch van me meneer.... waaromme goa'j dan niet bij die man noar huus.... ik geleuve toch, asdat die man meer bij de pelisie bekend is as ikke...."

Lion Rosenstein zag den anderen kant uit, terwijl zij spraken, met handen in zijn zakken en gluisperig opgetrokken schouders, beweegloos, met den rug ook naar de kijkende, meerderende menschen. Hij had over 't vreeselijke van wat hij Joop aandeed niet nagedacht, maar zoet-gelukkig, brandend-heerlijk was hem zijn wraakje aan een der met hùn slechtheid en gevangenisstraf altijd treiterende armeren.

„Och maar meneer," barschte nu de rechercheur Joop toe, „wat heb ik nou met U praatjes noodig. U hoeft mij niet te verzekeren wat U wèl of niet in huis hebt, en of deze meneer wèl of niet bij de politie bekend is.... U is verplicht met mij mee te gaan.... ik gelast U dat te doen.... as U niks verdachts in huis hebt, dan hoef U oòk niet tegen te spreken, en nou hoop 'k dat 't uit is, vooruit nou...."

„Nòu.... goèd....,” schorde Joop, met een kuch naar adem om gewoon te kunnen blijven spreken en de duizeling om zijn moedeloosheid niet te toonen, „dan zal 'k met U meegaan.... dan zu'j 't zien....”

Naast den rechercheur ging-ie mee, loopend als naar den dood, zonder weg te kunnen komen. Kalm moest-ie voort, straks het huis met hem door, en hem brèngen naar het lood.... en wegloopen zou niet baten.... politie zou 'm achterna zetten, politievuisten zouden hem grijpen, en de allerlaatste kans, die hij wel nièt zien kon, het wonder van de redding — zou verloren zijn.

In zijn jaszakken klemde hij zijn vuisten tegen zijn dijen; zonder een woord liep de rechercheur naast hem voort, als een moordenaar die hem kalm meenam naar de moordplaats. Hij wou wel een hand naar zijn hoofd brengen om de persingspijn der benauwenis te stillen, maar hij voelde ook dàt niet te kunnen. Hij voelde rustig te moeten blijven om altijd nog te trachten de doodelijkheid niet door een schijn van schuld bewustzijn naar zich toe te halen, om het oogenblik vrij te houden van het onzichtbare wonder der redding.

Hij had anders tegen het vreeselijke lot willen vloeken, slaàn, schreëuwen, hij wou toch schreeuwen, o, o! o! ogod! 't màg niet.... neè, neè! Maar het was onmogelijk zijn benauwenis een oogenblik uit te leven in kreten, want hij moest mee; eerst naar het bureau, naampjes opgeven: naampjes van de vrouw, van de vader en de moeder en waar geboren, en wanneer en hoe oud. Kalm zich het ellendepak laten aanmeten, om zijn heele lijf, en passen, en aantrekken.

Van het politiebureau gingen ze met een den rechercheur toegevoegden agent terug de hoofdstraat over, die in tweeën gescheiden was door de Maandagsche rissen boerentent- en platte wagens, uitgespannen met de boomen in elkaar geschoven.

Zwaarder en zwaarder zonk de angst tot algeheele

moedeloosheid in hem neer; eindelijk bij de deur van zijn huis in het achterstraatje wou-ie nog wat zeggen: dat er toch niks wàs, dat 't onzin was om mee naar binnen te gaan. Maar hij kon niet, hij voelde niet te kunnen spreken en hij voelde er de volkomen nuttelosheid van. . . . Hij voelde, dat ze mee zouden gaan, naar binnen, terwijl buurt-menschen al stonden te kijken naar den politie-agent naast hem. —

Bleek ijld Grietje op hem toe: „Wàt is det?” riep ze, „Joop, wat is det. . . . wat is d'er te doen?”

„Hè?? vroeg-ie met doode oogen, „niks kind. . . . niks, meneer mut even kieken. . . .”

„Kieken. . . . wàt kieken. . . . wàt dan?” riep ze angstig.

Hij dacht er even aan, haar nog toe te duwen, het lood weg te moffelen, nòg waren ze er niet bij. . . . maar hoè. . . . hoè, gòd nee, 't kon oòk niet. . . . zij kòn 't niet. . . . en die verdomde politie-agent erbij. . . . er was ook geen achteruit bij zijn huisje.

„U blijft zeker wel even bij ons?” zei de rechercheur naar Grietje.

„Bij ù. . . . wat is d'r dan meneer,” vroeg ze nog eens, nu al begrijpend, maar ook trachtend in doodsangst door ontkenning hen te redden.

„Ja, dat zullen we U straks wel vertellen,” zei-ie.

Als slaven liepen ze mee door het huis, tusschen den rechercheur en den agent in, niet in staat een woord te wisselen, en met nauwlijks een angstblik.

„We zullen maar eerst achter zien. . . . U hebt zeker wel 'n plaats hè? Ja, daar zie 'k 'm al. . . .”

Lam geslagen volgden ze, 't gangetje door, naar de plaats, waar een schuurtje stond. Daarin lag het lood.

„U wilt me zeker wel even dat loodsje openmaken. . . .”

„Dat loodsje?” zei Joop, met nog juist geluid genoeg om antwoord te geven. Ogod, gingen zijn naar redding jagende gedachten, zou-ie hier maar niet inkijken. . . .

zou-ie hem maar terug kunnen laten gaan naar de kamer... naar overal, dit heele huis door, maar hiër niet... hiër niet... Zou 't nou niet kunnen... zou-ie met zijn alles overheerschende verlangen dat ongeluk niet kunnen wegdringen uit zijn huis? —

„Doar hoëve ie niet te zuuken,” zei-ie met afgewend hoofd tot den rechercheur, „doar zit toch niks in... alleenig 'n bietien vodden... de's mien lompepakhuussien...”

„Nou... doe t' maar even open... we zullen zien...”

„Maar daar is geen lood!” hijgde Joop, „geleuve ie mien nou niet meneer? daar is geen lood... in 't heele schuurtien niet...”

„U is gewaarschuwd... maakt U 't open... en anders moet ik 't open laten brèken...”

Een droge snik hikte door Joop's keel en Grietje stond met half tot daden opgeheven handen, terugschrikkend en wegslikkend, àl maar wegslikkend haar kloppenden, zwoegenden angst.

Joop haalde den sleutel uit zijn zak en stak die in 't slot. „Och,” stamelde hij machteloos, „och, och...”

Stil bad hij, dat 't er niet meer zijn zou, dat het door een wonder toch wèg mocht zijn. Maar hij moest voortgaan; hij kon niet ophouden met bewegen; de deur moest los, moest naar binnen geduwd worden en de rechercheur met den vooruitdringenden agent stonden al in het schuurtje. Dààr, links, lag het... opeengestapelde looden pijpen...

„'t Is in orde,” zei de rechercheur, „ik leg beslag op dat lood. — Peters he'j 't gezien? haal even een karretje...”

„Nou... oók goed,” zei Joop, als nukkig tegen een eigenzinnige vergissing.

Dofzwijgend zagen ze 't lood uit het schuurtje dragen; het was hen als een begrafenis, even geluidloos en even onverbiddelijk.

Toen-ie van 't bureau terugkwam, stond Grietje hem op te wachten. Zij liepen naar binnen, lieten zich neervallen elk op een stoel.

Hij zweeg, zij ook. Zij zagen elkaar, de beide strak-witte, als plots vermagerde, bloedlooze gezichten, waarin de oogen glaasden als verleefd, en lichtloos, en wèg.

Zij wilde wat gaan zeggen, maar voelde het zwijgen zoo machtig, dat zij niet spreken kòn, als verlamd. De hoofden beefden telkens wanneer zij iets zeggen wilden, maar alles was er dicht en zwaar en liet geen woorden door.

Toen stond hij op.

„'k Goa noa de marrek,” zei-ie dof.

Zij zweeg. En plotseling ijsde een huivering door zijn lijf. Zij begon te lachen, zacht, afgrijsselijk vreemd-zangerig; toen harder, gillend, met hooge schokken en den mond breed als in stroeven glimlach pijnlijk. Dan barstte het gillen verweekend uiteen, en krampig, snikkend viel zij tegen hem aan: „Joop...! Joop...! ogod...” snikte ze eindelijk kermend..., „de gevàngenis... Joop...! de gevàngenis...!”

Schokkend-wild, met haar zwaar-moeë lichaam tegen het zijne, leunde zij tegen hem haar doodsangst uit te persen, hem kussend en wrijvend langs zijn gezicht en zijn oogen, heftig smartend als zag ze hem sterven gaan. Hij nam haar bij de schouders, „'t kump wel goed,” zei-ie zacht-dof, „stille nou maar Griet... 't loopt misschien nog wel goed of... stille nou maar... wees nou maar liever kalm... ie zullen 't zien... ie zullen 't zien... 't loopt nog wel goed of...”

Een oogenblik bleef-ie bij haar staan, zelf altijd nog even wit, bevend over zijn heele lijf. Maar vóór zich zag hij het: de cel, het donkere krot met de tralies, voor langen tijd; een walgelijke vernedering; zij alleen met de kinderen zonder iets van zijn stem of steun...

Dan, toen ze langzaam uitgesmart was, weer stil zat te kijken met in het witte koortsvlekkige gezicht haar grootdonkere oogen, ging-ie, waar er in het aanvaarden van den vollen vloek van het ongeluk, niet meer te spreken viel — strompelend de deur uit naar zijn marktrommeltje.

HOOFDSTUK XVII

IN de halfzonnige Aprilstraat, voor den nieuwen slagerswinkel, waar 't beschilderde gordijn voor was neergelaten, wachtten de trouwkoetsen op 't instappen der gasten. Aan de portieren stonden deftigdoende palfreniers, bijbesteld op 't laatste oogenblikje, toen Fietje's tante, eerst ongesteld, plotseling bericht had, nog met haar man te zullen komen. Stil, trotsig begrinnikt door Meijer en Moos, die wachtten in den winkel met ceremoniemeesterscostuum, deftigden de vier koetsen in de straat tusschen de kijkende menschen en kinderen in; de paarden met koppen wrikschuddend omhoog en schrapende pooten de keien langs; koetsiers hoog de lucht in gezeten met hun lakkige hoeden en de geleverde feestelijkheid van witte bruidsknopjes in het knoopsgat, de geglacéde handen aan de recht oppriemende zweepen.

In den winkel wachtten onder verward spreken en zenuwachtig-voornaam bewegen, de mannen met hun zwarte pakken en hooge hoeden, tot binnen de vrouwen met kleeden klaar zouden zijn en men in kon stappen.

De naaister, gekomen om Fietje te helpen met de goppe-japon, was nog bezig met om haar nerveuze lichaam het zwartzijden bruidskleed te plooiën en te trekken, haastig kleinigheden veranderend met spelden en draadjes, uit steeds keerende vrees voor honderd verwachte belachelijkheden, dolgemaakt door het geroep van Jette en Naatje, die telkens weer iets te veranderen hadden opgemerkt.

Op de canapé, alle drie in zwartgebloemde zij, zaten Moeder en tante Nette de Beer te praten met Fietje's tante, een dikkig oud vrouwtje met bolblozende wangen nog, wier zwarte bandau-kapsel haar eigen mooie grijs-zilverige haren dekte, waarvan warreltjes pluisten onder de hooiig-harde wegstrijkingen. Zuchtend vertrouwelijkte ze naar het in zwarte feestelijkheid weggeknepen vrouwenkopje van Moeder, over het grootbrengen van kinderen, waar je, zei ze, toch zoo weinig aan hadt. Ze had zóóveel voor ze gedaan, ze aan al wat plezier was, mee laten doen, en och, wat hadt je d'r toch eigenlijk an?... ze gingen van je wég.... een mán, kinderen, een zaák, ze vergaten je toch, je lag achterbaks, je was niks meer.... Met graagte beet Moeder in de niet eens echt gemeente bitterheid van haar nieuwe dame-kennis: ja, ja, je hadt er niks an.... juist juffrouw.... ik zeg het altijd.... 't is allemaal niks.... ze schoppen tegen je an.... „En as 't nog je eigen kinderen niet waren," zei ze onder geknik van Nette de Beer's scherpnijdige hoofd, „dan kon 't je nooit zoo zeer doen, maar zooas zij.... och god.... ze rekenden je niet.... je was nog minder as n' vod.... Wat had ze geen verdriet van haar oudste, van Joop.... lièt z'n moeder toch links liggen.... keek niet naar ze òm.... ja, je hebt wat 'n verdriet van eigen kinderen."

Juffrouw Wolf krabbelde gauw terug, vond 't dagje veel te goddelijk — een goppe van haar tweede pleegkind, — om toe te geven. Nee, nee.... en dat praten van eigen of nièt eigen, dat stak haar toch.... dat gaf ze niet toe.... Het was 't zelfde, of 't eigen of niet eigen was, zei ze: as je ze van zóó klein bij je hadt, dan werd 't toch zoo goed as eigen.... Maar ze had er geen spijt van, kòm, me moest toch blij zijn as me z'n kinderen dan nog met Gods hulp zoo goed onder de goppe kon brengen.

„Ja, godlof," zei Moeder opeens met een trotsje,

verlekkerd eindelijk door de omfeesting van 't huis en het kleeftzoete gepraat. Tante Nette had even met licht-opgeheven hoofd zitten staren, met brandend ongeduld overwegend of ze haar verrukkelijk nieuws dan maar vertellen zou; 't was zoo heerlijk om dat juist nu even te zeggen. . . . Dan, eindelijk, verrafelde ze opeens alle noodzakelijke deftigheid van de nog „officieuze" verloving van haar dochter en zei, als kalm-weg, met ingehouden gretigheid:

„Onze Rozette zal óók wel gauw an de beurt zijn. . ."

„Zoo?" vroeg Moeder, „meen-ie 't? Rozetje? met wie dan?"

„Met Kan," zei ze, bevend en kleurend van trots.

„O. . . . met Kàn. . . ." genoot Moeder van 't nieuwtje, terwijl ze Nette Kippekontien, die het toch maar zoover gebracht had, bewonderde, „nou, nou. . . . en wanneer kump-det dan in orde. . . .?"

Tante Nette opende de weer opeengenen lippen en zei, nog als in gewoontjes starend meedeelen:

„Denkelijk met Paasch. . . . och, ze weet zèlf nog niet wat ze wil, 't is 'n rare meid, maar hij wil graag. . . m'n dochter," lei ze uit naar juffrouw Wolff.

Onder het zwijgen daarop voelde ze zich bitter spijtig; nou had ze alles verteld en als er 's niks van kwam. . . . als ze 'm niet hebben wou. . . .

Vrouw Bart zag om de kamerdeur, loerend met gretige oogen naar de zij-omhangen bruid, die gesluierd werd.

„'k Goa maar 'éene juffer," zei ze, „hé'j nog wat te zeggen. . . .?"

„Niks," zei Moeder, „goaj noa de zaâl, ja hè? is juffrouw Jacobs d'r al, Miene?"

„Ze is al druk an 't stoven eur," lachte vrouw Bart genoegelijkjes. . . . „nou. . . . goeiemorren dames." Met een groot pak nog vergeten tafelgerei ging ze heen.

Het kleeden van de bruid, heftig-luidruchtig en met

zenuwachtig ommerappen der handen van naaister en zusters, was eindelijk gebeurd; de vrouwen keken nog eens langs en omme, zuchtten en keurden goed, wierpen nieuwe overwegingen op en gaven eindelijk toe en fleemden en zongen met ontroerde kelen dat 't chiek was. Dan, vreemd-plechtig, verward bewegend, gingen Meijer en Moos naar buiten, lieten, langzaam ze ordenend, de koetsen voorkomen, de bruidskoets achter, om het bruidspaar niet op de anderen te doen wachten.

Aan het eerste portier stond Meijer opgewonden stil, wachtend op de ouders. Ouwe Beem was naar de deur geloopt, liet Wolff en z'n vrouw voorgaan den winkel uit, om daarna zelf met z'n vrouw in te stappen. De Beer en z'n vrouw zouden daarna gaan en de drie getuigen en eindelijk het bruidspaar. Hij zag naar buiten, de eersten instappen; de waardige plechtigheidsgevoelens van alles maar vooral goed en netjes te laten afloopen, overheerschten alle ernstiger denken in hem. Zijn gezicht stond gaaf-aandachtig, binnen de feestelijke verpropering van opgestreken hoed en linnengoed, de buitendeur om te zien; dan keerde hij zich naar zijn vrouw, en zei haar, nu te gaan. Doch vóór haar uit ging hij even naar buiten, om te zien wat woeling er onder kwajongens en menschen gonsde om de rijtuigen. „God, god,” riep hij, „waar komen al die menschen vandoan?” . . . Hij zag honderden aanloopen, dooreenwirrelend over de straat, langzaam in dichte rijen, eindelijk de rijtuigen voorbij.

„Wat is d'r te doen?” vroeg-ie een der koetsiers, die, afgestegen van z'n rijtuig, waaruit de hoofden der ingestapt en zich kijkend bogen, de straat stond over te spieden.

„Een opleupien. . . .” zei de koetsier, „d'r wordt er eene op-ebrocht, geleuf 'k.”

„Hè?” zei de ouwe bleek en liep vooruit tot het laatste rijtuig, „hè. . . .? Ogod ogod!” kermde hij

met handen z'n gezicht beknijpend, „god in den hemel Vater Jisróij! doar hebben ze die jonge! doar hebben ze 'm!'

Omdromd van honderden die dichtbijeen gedrongen meestapten, sjokte Joop tusschen twee agenten, zwaar geboeid over 't midden der straat. Wanhopig had-ie met z'n verbeelding gevochten, om zich maar wèg te denken van de omschreeuwing der velen die hem kenden, en die, terwijl ze naast hem en zijn kwellers meemarcheerden, hij met zijn ontzielende vernedering scheen te moeten vermaken.

Al tien minuten had-ie zich laten sleepen, niet bij machte gewillig mee te loopen, nu de agenten hem onder Grietjes gegil als een voor menschen gevaarlijk dier geboeid hadden en door de hoofdstraat dreven. Hij walgde van elken stap, machteloos meegesleept en met een diepe vervloeking dezer oogenblikken van leven, die immers schenen nooit weer te kunnen worden vergolden. Bij tusschenpoozen maar kon hij zich de schrikkelijkheid der gevangenisvoorstelling indenken: weggetrapt in een donker hok, genummerd en door schering geëtiketteerd, tot gekwordens toe alleen met eigen doodgedompte gedachten, of om verschoppelingenwerk te doen, bij anderen gebracht in een grooter hok, met een kap over de oogen, zoodat alleen 't vervloekte waanzinnigmakende treiterwerk, geen gezichts-trek van menschen, zichtbaar is.

Plotseling zag hij de rijtuigen staan. Zijn voeten weifelden, en hij traagde, zonder te denken aan wat om hem was, zijn stap. Hij kòn niet voort, hij kòn niet Ogod, trampelde het in hem: woar dan heene terug of rechts of links, wèg! woar dan heene! hij kòn doar niet langs komen Maar dan onmiddellijk de tēgen-ruk van de kettingen aan zijn polsen, een fysieke pijn een bloedig-striemende en hij zag op: de twee als in verstomping hem voorttrekkende agenten, en het vòlk, veel vòlk

en geschreeuw. . . . cancanerende jongens die zongen en smousten en spogen en wierpen. Hij draaide zijn hoofd van den rijtuigen-kant weg; hij sloot half z'n oogen: zóó zou-ie er dan toch zeker langs komen; zóó omschalde 't rumoer, 't eigen doffe voetengeschuifel, z'n denken toch. . . . En hij voelde een dankbaarheid, dat er even geen schaamte hijgde en geen verzet; dat-ie juist even alleen dacht aan Grietje, aan haar gillen toen ze hem die vuile kettinkjes in zijn eigen huis om zijn makke polsen deden, en aan de kleintjes. Zoo was bij 't naderen der rijtuigen, heel zijn lijf van zacht schreiende droefenis doorbeefd, zijn hoofd, onder den grooten, diep-overgetrokken petklep, naar de andere straatzij gekeerd, en met gesloten oogen, waarvan de leden beefden in het ziek-witte, groezelig-baardige gezicht.

Zwaar marcheerden de agenten voort, in hun buitenkansje van den schik met den jood, dien ze, een omwegje langs, de hoofdstraat door, met zóóveel volk, naar 't station mochten brengen.

Achter de koetsen verscholen gebleven, waren de andere bruiloftsgasten, de ooms en tantes, de getuigen, allen sprakeloos en zonder beweging, om Ouwe Beem komen heendringen.

Hij stond met huiltrekkend gezicht te beven, krom, gedoken, trampelend van smartekou als bij een versch graf.

Meijer en Moos hadden een paar maal in een hoop op wonderen gezegd, dat-ie 't niet was, dat 't een ander was. Nu zagen ze hem naderen, de geboeide handen vastgegrepen door de beide blikkerende agenten, zijn afgewende gezicht, dichtbij, toen rakelings langs de koetsen heen, waarvan de koetsiers de paarden vast moesten houden, en zijn bevende oogleden en sidderenden mond.

„Hij is 't,“ zei Moos, oom en tante Wolf, die achter hem stonden, vergetend.

De ouwe had hem gezien, heelemaal, alles. Toen draaide hij, schuifelde achteruit en op zij, om zich in te houden. Maar hij kon niet meer en hij schokte met schouders en hoofd aan 't schreien. Moos en Meijer namen hem bij de schouders en wilden hem troosten. Jette was met haar moeder bezig.

Zacht trokken ze hem achteruit, wenkten elkaar, hem even naar binnen te brengen. Hij voelde zijn kracht wegmatten, zijn wil verslinken, alle verzet machteloos gebroken. Een macht — hij herinnerde zich niet dadelijk welke — had dat alles gedaan, hem met zijn ouden wil neergedrukt, oversnauwd en gemarteld en tot slaaf gemaakt. Hij snikte zacht, zag zijn vrouw door Jette en Naatje in 't rijtuig geholpen en dribbelde willoos dien kant uit.

Sam, die met Fietje binnen was geweest, kwam naar buiten, verwonderd, niet begrijpend waarom ze hen nog niet gehaald hadden om hen in te doen stappen.

„Wat is d'er te doen?" vroeg-ie, „waar bleven jullie toch?"

„Stille, stille!" suste Moos, „wacht even!"

„Wat is d'r dan?" riep Sam, „giet Vader niet in de koetse? goa we niet weg? wat is det toch?"

Ouwe Beem hoorde Sam's stem, en zag op. Hij merkte weer zijn bruidegomstooi, zijn domverwonderde gezicht, hij verstond zijn aandringen. Toen bruischte plots een hatend verzet in hem op, een voor één oogenblik uitberstende wraakzuchtigheid om zijn knechting. En hij had Sam als een walging voor zich, Sam, den bruidegom met zijn feestgezicht, en zijn glanzen zwarte pak met zijn bloem, zijn witten bruidsknop; en hij kon het niet dulden: hij kon de domme dierzelfzuchtige feestelijkheid van den een niet zien bij den tot stervens toe hem beroerdenden ondergang van den ander; hij kon Sam niet zien als onnoozele bruidegom vol domme verwachting, nu hij daareven, zijn eenige genegenheid nog, zag in de klagende, kermende

marteling, die hem erger leek dan de dood, voortgesleept over de straat met die kettinkjes, die kettinkjes om zijn polsen. . . .

„Wat?“ riep-ie schorhuilerig maar nog krachtig van drift en zich losscheurend van Moos en Meijer, die hem troosten wilden, naar Sam die de wegdonkering van den oploop stond na te kijken, waarvan de vrouwen hem zenuwachtig en kalmeerend te vertellen stonden. — „Wat? mee in 't rietuug? veur òe?“ veur òe?“

Sam werd bleek. Hij begreep niet. Doch in het verdoken schuldgevoel van den onbeduidende werd hij bang voor het beschreide gezicht en de driftbeving van zijn vader.

„Wat is d'r dan. . . .?“ vroeg-ie angstig, „wat mu'j nou van mièn Vader. . . . wat mu'j nou van mièn. . . .“

Krampig snikkend, in een uiterste inspanning van verweer, sprong de ouwe op hem toe; zijn keel zat van zenuwen vol en zijn hoofd brandde van onmachtsspijt en van den wanhopigen aandrang het ongeluk nog te willen keeren. . . . Maar hij voelde zijn machteloosheid en hij kon ze niet aanvaarden, en als een verbitterd kind sprong-ie dicht op Sam toe, snikkend, en sloeg hem, voor de anderen uitsnellend, die hem grepen, om zijn hoofd, dat zijn bruigomshoed wiegelde, twee, drie, rood-striemende suizende klappen.

„Verdòmd kwoajonge. . . . ièje. . . . ièje!“ kermde hij, „nièmand anders as ièje! . . . ogod! ogod dan ook. . . .!“

Door Moos vastgehouden, stond-ie ineenkrimpend te snikken, om alles, om de ellende, om zijn onmacht, om zijn slaàn. . . .

„Noa binnen, noa binnen!“ riep Meijer angstig, „vooruit! noa binnen!“

Maar Moos die zag, hoe de mensen hen dichter omdrongen, toegelopen op 't geschreeuw bij de ongevoon-lang wachtende koetsen, begreep dat naar binnen gaan en wachten hier niet te doen was.

„Nee,” fluisterde-ie snel naar Meijer, „nièt noa binnen! dàdelijk wègrieden! . . . in godsname! . . . in de koetse. . . ! d'r is niks an te doen. . . . kiek det vollek ies! . . . Sam, haal-ie maar in godsname even an Fietje, dan zal ik wel bij oe vader blieven — in godsname. . . . vooruit! —

Haastig liep-ie naar den laatsten koetsier, en beet dien toe, voor 't bruidspaar vóór te rijden.

Sam stond wanhopig van schaamte, met de hand aan zijn gestriemde wang, te trampelen op de stoep.

„Wat mu'k nou doen. . . . wat mu'k doen?” riep-ie „ogod, ogod, wat 'n schandaal. . . . Vàder, wat doe'j mien 'n schande an. . . . wat doe'j mien vandage. . . .”

„Goa nou an Fietje halen!” gebod Moos, „verdòmme, goa'j nou of nièt. . . . haal er hièr. . . . dan is 't uut!”

De ouwe, die, nu hij zag wat hij gedaan had, iets van Sam's beschaamdheid voelde, stamelde bevend onverstaanbare dingen, zocht òm zich naar iemand die 'm verder zou helpen, in een zwakke behoefte van den radeloos-verslagene, zijn in wanhoop gestichte verwarringen te herstellen, stil te zijn, niet meer te verstoren. . . . Zoo, langzaam, liet-ie zich tusschen de anderen in voortduwen naar het portier, en door Moos en Meijer in het rijtuig tillen.

Toen rolde ook, met Sam en Fietje, koortsig-snel ingestapt, de voorgereeden bruidskoets weg.

Als in een vlucht voor de dichter en dichter, tot bij de portieren gedrongen menschen, reden zij heen door de allengs weer verstillende voorjaarsche hoofdstraat van het stadje.

Amsterdam, 1905—1906.

